

STAFÉTA [2] ■ 2017

TARTALOM

Lásd és láttasd! /3/

■ KÖZGAZDASÁG, TURIZMUS

Kovács Aletta Beatrix: Az intézményes vállalat-finanszírozási formák helyzete Romániában /5/

Lengyel Erzsébet: A társadalmi felelősségvállalás és a romániai nagyvállalatok társadalmi programok iránti elkötelezettsége /21/

Barna Henrietta: Arad municípium turisztikai erőforrásai és lehetőségei annak értékesítésére /41/

Kállai Krisztina: A nagyváradi szállodapiac meghatározó tényezői /63/

■ OKTATÁS

Tóth Dorina Anna: A közösségi felsőoktatási képzési központ hallgatói rekrutációja /85/

Fehér Virág – Balázs Dóra: Biológia tantárgy attitűdvizsgálata általános iskolákban /99/

Szabó Angéla–Mária: Félárva gyermekeket nevelő egyszülős családok. Az iskola és a külső kapcsolat, mint támaszt nyújtó reális pillérek /117/

■ NYELVHASZNÁLAT, SZOCIOLÓGIA

Szőke Tünde Ilona: Kétnyelvűségi felmérés fiatalok körében a magyarországi románság /137/

Kovács Emese: A beszédértés vizsgálata általános iskolásoknál /153/

Kedves Tamás Róbert: Nyelvválasztási preferenciák a nagyváradi magyarság körében /173/

Sári Tamás: A gyerekeket érintő pénzfelhasználási szokások a szegény családokban /185/

■ MODERN NYELVEK

Karászi Zsuzsanna: Memoir as a form of self-expression /201/

Vas János: Four Categories of Video Games

in the Practice of History Teaching /211/

Farkas Diána: The Representation of the Duchess

of Cambridge through the British Fashion Industry /227/

■ INTERDISZCIPLINARITÁS, INTERKULTURALITÁS

Angyal Olívia: Digitális grafikai kísérletek-ötletek metamorfózisa /239/

Masri Mona Aicha: Az IVF eljárás a teológiai etika tükrében /253/

Németi Orsolya: A szabad kattintás joga /271/

Nagy Renáta-Mónika: Van-e a vezetésnek neme,

avagy nők a [motor]sportban /287/

LÁSD ÉS LÁTTASD!

A Partiumi Területi Kutatások Intézete, a Partiumi Keresztény Egyetem, mint felsőoktatási intézmény keretén belül működő kutató és tehetséggondozó műhely, a mintegy harminc tagja közreműködésével próbálja hatékonyabbá tenni a tudományos hallgatói munkát, igyekszik minél több hallgatót bevonni a gyakorlati tudás elsajátításába, a tapasztalatszerzésbe, a kutatásba, a tudományos diákköri munkába. Bátorítani kívánjuk a hallgatóinkat, vállalván Tudományos Diákköri Konferenciára [TDK] való felkészítésüket, hisz az ezeken való megmérettetésük, a pályamunkák megírása és a PTDK, ETDK-, majd OTDK-n való bemutatásuk jelentősen hozzájárul a magyar tudomány műveléséhez. E törekvésnek kézzel fogható eredményei is vannak, íme immár másodjára jelenik meg a hallgatók által írt publikációs kötet, a Staféta.

A kutatások lényege, hogy önképzési formában valósul meg, a kötelező tanulmányokon felüli ismeretek elsajátítására és elmélyítésére irányuló szisztematikus munka, amelyet a közösség, a műhely tovább erősíthet. A műhelyen belüli együttműködések, az egymásnak nyújtott támogatás, a hálózatos formában megvalósuló tanulás az elsajátított ismeretek mennyiségén túl a transzverzális készségek [kritikus, interdiszciplináris gondolkodás, kezdeményezőképeség, problémamegoldás, team munka] fejlődését is eredményezhetik. Ezek a készségek pedig egyre jelentősebb szerepet fognak kapni a jövőben, így a műhelyek ilyen típusú feladata is felértékelődik. A TDK során elsajátított kutatói ismeretekre lehet alapozni a mesteri, majd a doktori képzésben, és később is akár. Sok olyan tudós van, aki a TDK-témáját vitte/viszi tovább, ebben mélyül el egyre jobban, ebből doktorál.

Az, hogy valaki izgalmas témát dolgoz fel egy tudományos diákköri konferencián, az automatikusan még nem jelent egyet a sikerrel. Fontos, hogy egyrészt egy alapos, tudományos munkát írjon belőle, másrészt, hogy úgy tudja előadni, hogy az továbbra is izgalmas maradjon, végül pedig hogy a zsűri és a közönség által feltett kérdésekre jól válaszoljon. Szerencsére e könyv a bizonyítéka annak, hogy többeknek sikerült mindez: ebben a kötetben kerülnek bemutatásra a publikációra alkalmasnak ítélt pályamunkák, a PTKI a jövő partiumi tudóspalántái számára ezt a lehetőséget próbálja biztosítani.

„Varietas delectat – A változatosság gyönyörködtet”. A Ciceróhoz kötött szállóige jelentését tapasztalhatjuk meg e könyvben, ugyanis a bemutatott témák híven tükrözik a tudományon belül található hatalmas változatosságot és a kutatandó témák szinte kimeríthetetlen bőségét. A kötet szépsége és nehézsége, hogy a populáris mellett a tradicionális is helyett kapott a kötetben, az új témák mellett a régiek, a bölcsészeti elemzések mellett a művészeti munkák.

A kutatás, amit a hallgatók végeznek, példaértékű, de nem elég. Újra és újra fel kell tenni a kérdést: mire jó mindez? Mit tudhatunk meg a vizsgálat által, s miért leszünk gazdagabbak a megszerzett tudás birtokában? Talán leggyakrabban merül fel a kérdés tanároknál, hallgatóknál: Miféle haszna lehet a kutató munkájának, mennyiben van szükség a tudományra a társadalom építésében? Egy hallgató mondta idén: „Magam sem tudom, mire jó egy-egy elemzés, de gyakran úgy érzem, erre születtem, ebben vagyok tehetséges.”

Örülünk, hogy ezek a fiatalok elindultak a tudomány világába vezető rögös úton. Példaképek nélkül nincsenek követők, így nagy felelőssége van azoknak a tanároknak, akik felkészítették a diákokat, köszönet a munkájukért! Hisszük, hogy a közös munka segíti a fiatal szakemberek, a jövő kutatóinak pályakezdését, nekünk a kutatói utánpótlás nevelése is egyik fontos feladatunk. Ezért partnerként tekintünk rájuk, reméljük, hogy ez a kötet is egy építőköve a pályájuknak, és azt reméljük, hogy néhány év múlva átveszik tőlünk a stafétabotot, s majd ők szerkesztik helyettünk a Stafétát!

Addig is olvassuk egymást, talán még közös kutatásra is indítanak ezek az anyagok, egymást és önmagunkat, a környezetünket jobban megismerve általuk. Kívánjuk, hogy a választott hivatásukban sok örömet leljék majd, szakmájukban kiteljesedhessenek, hisszük, hogy ehhez ezzel a kötettel is hozzájárultunk, bátorítva őket, hisz szükség van a tudásukra. További sok sikert kívánunk a kutatói munkájukhoz!

Nagyvárad, 2017. június 1.

Dr. Debrenti Edith
Partiumi Területi Kutatások Intézete

AZ INTÉZMÉNYES VÁLLALAT-FINANSZÍROZÁSI FORMÁK HELYZETE ROMÁNIÁBAN

■ KOVÁCS ALETTA BEATRIX ■ alettabeatrix@yahoo.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi kar,
Bank és pénzügyek szak, III. év.

■ Témavezető: DR. TARNÓCZI TIBOR

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi kar,
Gazdaságtudományi Tanszék

■ kulcsszavak: kis- és középvállalkozások, finanszírozási formák, gazdasági fejlődés, pénzügyi válság

1. BEVEZETÉS

Kutatásom elején ismertetem a KKV-k fogalmát. Ezt követően a kis- és középvállalkozásoknak [KKV] a román gazdaságban betöltött helyét és szerepét mutatom be. Hivatkozva a KKV-knak a 346/2004 törvény, valamint az Európai Parlament, a Kis- és középvállalkozások jogalapja szerint besorolására. Ezt követően áttekintem a KKV-k számára elérhető intézményes finanszírozási forrásokat. Majd a kutatás fő részének tekinthető gyakorlati részben részletesebben ismertetem a bankhitel, a faktoring és a lízing helyzetének alakulását az évek során. Végezetül következtetéseket vonok le.

1. KIS-ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK BEMUTATÁSA

Fogalmi meghatározás

Minden kutatás első lépése a szakirodalom összegyűjtése és a megfelelő ismeret megszerzése az adott témakörben. A kutatás szakirodalmi áttekintését illetően leginkább magyar és román szakirodalmakat, illetve internetes forrásokat használtam fel.

Először áttekintem a kis- és középvállalkozások fogalmi kritériumait. A vállalatok méret szerinti besorolása Romániában A kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 346/2004 törvény szerint történik. A törvény meghatározza a mikro-, a kis- és a középvállalatok fogalmát. Kis- és középvállalkozásoknak azokat tekintik, amelyek kevesebb, mint 250 személyt foglalkoztatnak, és amelyek éves forgalma a nettó 50 millió euró és/vagy mérlegfőösszegük a legfeljebb 43 millió eurót nem haladja meg. E törvény szerint a kis- és középvállalkozások meghatározása a következő:

- A mikrovállalatok a maximum 9 fővel rendelkező cégek, amelyek éves forgalma és mérlegfőösszege nem haladja meg a 2 millió €-t.
- A kisvállalatok minimum 10 és maximum 49 fővel rendelkező cégek, amelyek éves árbevétele és mérlegfőösszege nem haladja meg a 10 millió €-t.
- A középvállalatok minimum 50 és maximum 249 fővel rendelkező cégek, amelyek éves árbevétele nem haladja meg az 50 millió €-t, illetve mérlegfőösszegük a 43 millió €-t.

1. táblázat: A mikro-, kis-és középvállalkozások besorolási kritériumai

Besorolási kritériumok	Kis- és Középvállalkozás	Kisvállalkozás	Mikrovállalkozás
Összes foglalkoztatott létszám	< 250 fő	<= 50 fő	<= 10 fő
Éves nettó árbevétel	<= 50 millió euró	<= 10 millió euró	<= 2 millió euró
Mérleg főösszeg	<= 43 millió euró	<= 10 millió euró	<= 2 millió euró

Forrás: Saját szerkesztés, a 346/2004 törvény alapján

2. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK FINANSZÍROZÁSI FORRÁSAI

A finanszírozási döntések magukba foglalják mindazon cselekvéseket, amelyek arra irányulnak, hogy a vállalat folyamatos működéséhez a szükséges hosszú és rövid lejáratú pénzügyi források rendelkezésre álljanak. A finanszírozási döntések célja, forrást biztosítani a folyamatos likviditás és fizetőképesség fenntartásához, valamint minimalizálni a súlyozott átlagos vállalati tőkeköltséget, illetve összhangba hozni az eszközök és a források lejáratú struktúráját. Ez alapvetően azt jelenti, hogy a rövid lejáratú kötelezettségekkel szemben rövid lejáratú források álljanak, míg a hosszú távú befektetések hosszú lejáratú forrásokkal kerüljenek megvalósításra [Csubák, 2013].

A vállalat életében a rövid távú finanszírozás a napi működés zavartalanságát, továbbá a likviditás folyamatos fenntartását szolgálja. A vállalkozás úgy tud hosszú távon is sikeres tevékenységet folytatni, ha kellő hangsúlyt fektet a rövid távú finanszírozásra is, amivel biztosítani tudja a termelés folytonosságát és elkerüli a fizetésképtelenséget. Nem elegendő a hosszú távú célt szem előtt tartani, folyamatosan figyelni kell a rövid távú tevékenységeket is, mert a legígéretesebb, legpiacképesebb vállalkozás is tönkremegy, ha nem képes az aktuális kötelezettségeinek eleget tenni.

A még jól működő kisvállalatok életében is rendszeresen jelentkezik a folyamatos fizetőképesség fenntartására irányuló küzdelem, mert a vállalkozás működéséből származó pénzáramlás, nem minden esetben fedezi a szükséges kiadásokat. A vállalati méret növekedésével a likviditás menedzselése egyre összetettebbé válik, így a vállalkozások egyre gyakrabban kényszerülnek arra, hogy rövid lejáratú kölcsönök felhasználásával tartsák fenn fizetőképességüket [Béza et al., 2007].

A finanszírozási módokat feloszthatjuk külső- és belsőfinanszírozásra. Belsőfinanszírozásról akkor beszélünk, ha a vállalat a már meglévő, illetve a folyamatosan bővülő saját forrásait használja fel a finanszírozáshoz [Béza et al., 2013]. Külső finanszírozás esetén a megnövekedett pénzszükséglet fedezésére pótlólagos külső forrásbevonást alkalmazunk, ami megvalósulhat adósság- vagy vagyonfinanszírozás, vagy más néven hitel- és tőkefinanszírozás formájában. A külső adósságjellegű finanszírozás további két csoportra bontható, az intézményes és a nem intézményes finanszírozási formákra. Ezen belül az intézményes finanszírozási formákat fejtem ki bővebben.

Az intézményes finanszírozási formák közé tartoznak:

- a bankhitel,
- a lízing,
- a faktoring [Béza et al., 2013].

1. Bankhitel

A KKV-k körében az egyik leggyakrabban igénybe vett külső finanszírozási forrás a bankhitel. A bank pénzeszközeit időlegesen a vállalat használhatja meghatározott lejáratig, kamatfizetés ellenében. Lejárat szerint megkülönböztetünk rövid-, közép-, illetve hosszúlejáratú bankhiteleket. Rövid távú hitelekről akkor beszélünk, ha a futamidő maximum 1 év. Középtávú hitelek esetében a hitelezési időtartam 1 évtől 5 évig terjed. A hosszú távú hitelek azok, amelyek lejárat ideje meghaladja az 5 évet, más néven klasszikus lejáratú hiteleknek is nevezzük őket. [Illés et al., 2013]

A hitel célja szerint megkülönböztetünk [Béza et al., 2013]:

- Folyószámlahitelt, ami az egyik legismertebb hitelforma, olyan rendelkezésre álló hitelkeret, ami akkor kerül felhasználásra, amikor az ügyfélnek olyan fizetési kötelezettsége keletkezik, ami meghaladja azt az összeget, ami a számláján van. Amíg nem veszi igénybe a folyószámlahitelt, addig a bank csak rendelkezésre állási jutalékot igényel a vállalattól. A kamat a felhasznált hitelösszeg nagyságától és az igénybevétel időtartamától függ. Ezt a hitelfajtát addig veheti igénybe a vállalat, míg a szerződés tart a bankkal.
- Forgóeszközhitelt, ami a vállalkozás forgóeszköz-szükségleteinek finanszírozására használható. A vállalat felhasználhatja áru- és készletvásárlásra, valamint munkabérek kifizetésére. A forgóeszközhitelen belül a legelterjedtebb az egy évre kötött hitelszerződés. Ez hasonló a folyószámlahitelhez, csak itt nagyobb összegeket lehet igényelni, és a hitel törlesztése a futamidő végén van.
- Beruházási hitelt, aminek a neve is jelzi, hogy ilyen hitellel egy beruházás kerül finanszírozásra, mint például nagy értékű gépbeszerzés vagy felújítás. Ez a fajta hitel közép- vagy hosszúlejáratú. Vannak olyan bankok, amelyek türelmi időt adnak, vagyis az első években csak a kamatot kell törleszteni, és majd csak azt követően a tőkét is.

- Lombardhitelt, ami egy sajátos hiteltípus, ami értékpapír- vagy betétfedezet mellett, annak óvadékba helyezésével vehető fel. A hitel nagysága függ az értékpapír vagy a betét értékétől. Leginkább akkor célszerű igénybe venni, ha a vállalatnak sürgősen pénzre van szüksége. Ebből következik, hogy előnyös mivel gyorsan hozzájuthatunk és kevésbé kockázatos ügylet, mivel a bankok egyszerűsített hitelvizsgálatot végeznek.

2. Lízing

Másik, napjainkban népszerű finanszírozási forma a lízing, aminek „lényege, hogy a vállalkozás a működéséhez szükséges új tárgyi eszközöket [gépeket, berendezéseket, ingatlanokat stb.] nem vásárolja meg, hanem a lízingbeadótól „bérlí”, hivatalos szóhasználattal lízingbe veszi” [Illés et al., 2013]. Ebben az ügyletben három fél szerepel: a lízingbe vevő, a lízingbe adó lízingtársaság és az eszköz eladója. A lízingbe adó társaság megveszi a lízingtárgyat az ügyfél igényének megfelelően az eszköz eladójától, majd rendelkezésére bocsátja a lízingbe vevőnek, aki mindezért lízingdíjat fizet. A lízing fajtái [Béza et al., 2013]:

- A pénzügyi lízing, ami hasonlít a hosszú távú beruházási hitelhez, mivel a lízingbevevő a lejárat után megszerezheti a tulajdonjogot az eszközre. Ezen belül is megkülönböztetünk két fajtát, a zártvégű és a nyíltvégű lízinget. A közöttük lévő különbség az, hogy a zártvégű lízingnél a lízing tárgya a lízing lejáratát után a lízingbevevő tulajdonába kerül, míg a nyíltvégű lízingnél a vevő a futamidő végén, három lehetőség közül választhat. Az első, hogy megveszi az eszközt, egy előre meghatározott maradványértéken, második lehetőségként úgy is dönthet, hogy nem kíván tulajdonjogot szerezni a lízingtárgy fölött vagy akár kérheti a szerződés meghosszabbítását is.
- Operatív lízing esetén a lízingtárgy tulajdonjoga a lízingbe adó társaságé, így az ő számviteli kimutatásában marad és a futamidő végén sem kerül sor a lízingelt tárgy átadására. Operatív lízing igénybe vételénél vannak más szolgáltatások is, amiket a lízingbe adó társaság nyújt, ilyen például a kicserélés, a karbantartás vagy a javítás. Ennek az ügyletnek a futamideje általában rövidebb, valamint jobban hasonlít a bérleti szerződéshez.
- Vissz lízing, ami nem önálló lízingtípus. Lényege, hogy az eszköz

eladója és a lízingbe vevő személye ugyanaz. A lízingbe adó megvásárolja a vevő eszközének tulajdonjogát, majd pénzügyi lízingbe adja az eszköz korábbi tulajdonosának. Ezt az ügyletet leginkább azon vállalkozások szokták igénybe venni, akik forráshiányban szenvednek. Ez az ügylet a költséges ügyletek közé tartozik.

3. Faktoring

A faktoringra nem létezik egy mindenre kiterjedő általános definíció, azonban széles körben alkalmazott és elfogadott gyakorlati értelmezést találunk a faktor szerepére, szolgáltatására és ezzel magára a faktoring tevékenységre is [Martinkó, 2002].

A faktoring jellemzően egy keretjellegű megállapodás a faktor és az árut, szolgáltatást halasztott fizetéssel értékesítő szállító, vagy a halasztott fizetéssel fizetendő követelés jogosultja [eladó] között, ami az alábbiakra terjed ki:

- A faktor megvásárolja a szállító / eladó számlakövetelését vagy egyéb követelését azonnali fizetés vagy azonnali részfizetés, és a kötelezett teljesítéskori elszámolási kötelezettség mellett.
- Nyilvántartja és kezeli a követeléseket.
- Beszedi a követeléseket, illetve a faktoring megállapodásban meghatározottak szerinti behajtási tevékenységet végez.
- Védelmet nyújt az adósok fizetési késedelme, mulasztása ellen.” [Magyar Faktoring Szövetség, A faktoringról általában]

A faktoring folyamata:

1. Első lépésben az áru értékesítője megkeresi a faktorálással foglalkozó vállalkozást [ez akár a számlavezető bankja is lehet], hogy hajlandó-e megvenni az adott vevőjével kötött szerződésből fakadó követelését, annak lejáratá előtt. Ezt követően a faktor elvégzi a vevő minősítését, pénzügyi megbízhatóságának vizsgálatát. Ennek a faktorálás ügymenetében kiemelt szerepe van, mert a faktor kockázata alapvetően nem a szállítónál van, hanem a vevőnél.
2. A faktor kedvező válasza esetén az eladó megkötí vele a faktor-szerződést, és értesíti a vevőt az ügyletről [kivéve csendes faktoring esetén].
3. A szállító ekkor teljesíthet a vevő felé annak tudatában, hogy a faktoring szerződés keretében a vevő által vállalt fizetési határidőnél korábban pénzhez jut a faktortól.

4. A negyedik lépésben [a követelés esedékessége előtt] a faktor előfinanszírozza a faktorálandó számla ellenértékét az eladónak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a vevőkövetelést tartalmazó számla ellenértékének 10-20%-át zárolt számlán tartják a követelési összeg csökkenésének [vevői kifogás, árendedmény] esetére, és csak a maradék vevőkövetelés [számlaérték 80-90%-a] díszkontált jelenértéke kerül kifizetésre. A faktor az ügylet során kikötheti, hogyha a vevő nem, vagy csak részben fizet, az eladó köteles a követelés teljes összegét vagy a különbözetet a faktornak megfizetni. Az ilyen ügyletet visszeresetes [visszterhes] faktoringnak hívják [Béza et al., 2013].

3. SAJÁT KUTATÁS

A következőkben kifejtem, hogy az évek során a KKV-k vonatkozásában hogyan alakult a bankhitel, a lízing és a faktoring piac, valamint milyen mértékben volt hatással ezekre a 2008-as gazdasági válság, és a KKV szektornak van-e befolyása ezen finanszírozási formák piacára.

A kutatás témájának a bemutatásához a következő kutatási módszereket alkalmaztam:

- szakirodalmak elemzése,
- makrostatisztikai adatok elemzése [szekunder adatelemzés].

A téma megismeréséhez leginkább internetes forrásokat használtam fel: Román Faktoring Szövetség [Asociatia Romana de Factoring], Pénzügyi Vállalatok Egyesülete [Asociatia Societatilor Financiare], Román Nemzeti Bank [Banca Nationala Romania], Wall-Street, Jurnalul Financiar, LeasePlan, amelyekre támaszkodva próbáltam megvilágítani a bankhitel, a lízing és a faktoring jelenlegi helyzetét. E források révén reális képet alkothatunk a helyzet valóságáról.

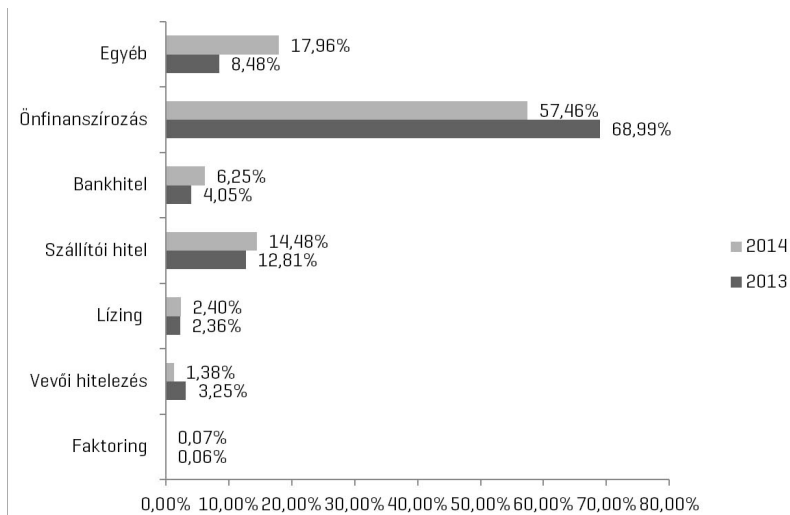
Kkv-k finanszírozási típus szerinti megoszlása 2013-2014-es évben

A reálgazdaságban a hitelezések felgyorsulása előfeltétel ahhoz hogy a befektetések fellendüljenek, illetve hogy a román gazdasági növekedési ciklusban legyen. A KKV-k fő nehézsége, hogy nehéz a finanszírozáshoz való hozzáférés. Ezzel magyarázható, hogy 2013-

ban a KKV-k 91,52%-a önfinanszírozást használt, míg 22,63%-uk vett fel banki hitelt és 2,36%-uk folyamodott lízinghez [1.ábra].

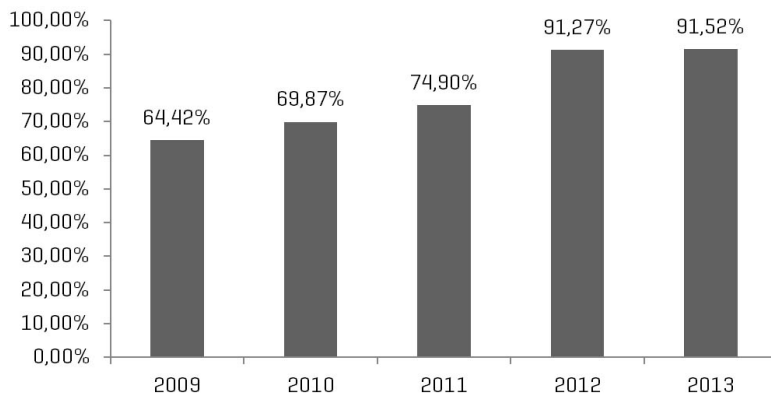
Ami az önfinanszírozás alakulását illeti, 2009-ben még 64,42% volt, azonban 2013-ra már 91,52%-ra emelkedett. Fő oka annak, hogy az önfinanszírozás aránya ilyen mértékben megemelkedett, hogy nehezebb lett a bankhitelhez való hozzáférés, s így azok száma drasztikusan visszaesett. Míg 2009-ben 51,05% volt, addig 2013-ra visszaesett 22,43%-ra [2. ábra]. Azonban hosszútávon ez nem fenntartható, mivel a KKV-k önfinanszírozása korlátozott, véges. Ezzel összefüggésben a román gazdaságra is hatott a 2008-as gazdasági válság, amely befolyással volt mind a keresletre, mind a kínálatra.

1. ábra: Finanszírozási formák megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés, AmosNews [2014] alapján

2. ábra: Önfínanszírozás alakulása

Forrás: Saját szerkesztés, AmosNews [2014] alapján

A bankhitel alakulása a KKV-k esetében Romániában

Ami a vállalkozások hitellel való finanszírozási illeti, a 2008-as gazdasági válság során a Romániai Nemzeti Bank azok közé volt sorolható, amelyek nem kértek az Európai Uniótól támogatást a válság leküzdéséhez. A román bankrendszer bizonyította stabilitását a 2015-ös év folyamán is, azáltal, hogy megfelelő szinten tartotta a fizetőképesség és a likviditási mutatókat. Javulás volt megfigyelhető a portfóliók optimalizációját illetően is, azaz javult ezek minősége és jövedelmezősége. A romániai bankrendszer olyan periódusban van, amikor felvásárlások és fúziók történnek, ami nagyobb koncentrációhoz vezet. Jelenleg hazánkban 37 bank üzemel, míg a 2008-as gazdasági válság előtt 43 bank végzett tevékenységet, azaz a válság hatására a bankok száma 15%-kal esett vissza.

A Romániai Nemzeti Bank [Banca Nationala Romania] jelentése szerint csökken a bankhitel mint finanszírozási forma igénybe vétele, ami 2014-ben még 15,5% volt, addig 2016-ban már 15,3%-ra esett vissza. 2015-ben adtak a bankok legtöbb hitelt a KKV-k számára, 5,3 millárd lejt. A Román Nemzeti Bank [Banca Nationala Romania] azal magyarázza a bankhitel igénybevételének a csökkenését, hogy a KKV-k inkább az önfínanszírozást részesítik előnyben, mivel a cégek

panaszoknak a biztosítékok magas szintje és a hitelek magas költségei miatt. Ennek fényében könnyebben megérthető az a tény, hogy a KKV-k több mint 80%-a soha nem vett igénybe bankhitelt. Viszont azon vállalkozások, amelyek éltek ennek a finanszírozási formának az igénybevételével többnyire csak egy banknál vettek fel hitelt, kevésbé diverzifikálták a finanszírozásukat.

A bankok a 2015-ben továbbra is vonzották azon vállalkozásokat, akik az ezt megelőző években nem vettek fel hitelt, illetve az újonnan alapított vállalkozásokat. Körülbelül 900 vállalkozás fordult 2015-ben hitelért a bankszektorhoz 2016 szeptemberéig, a 47 millió újonnan alakul vállalkozás közül. A hitelek értéke, amit ezen vállalkozások birtokoltak 1,1 milliárd lej volt. A 2016-os év első két hónapjában, körülbelül 9,2 millió újonnan alakult vállalkozás fordult bankhitelért, ami 3 milliárd lejes finanszírozást jelentett. Leginkább az építőipari és az ingatlan-szektorban lévő vállalkozások vettek fel jelentősebb hitelt, amelyek száma 10%-al nőtt a 2015-ös évben, számszerűen 12,2 millió vállalkozás, míg 2014-ben csupán 11 millió vállalkozás vett fel bankhitelt.

A lízing alakulása a KKV-k esetében Romániában

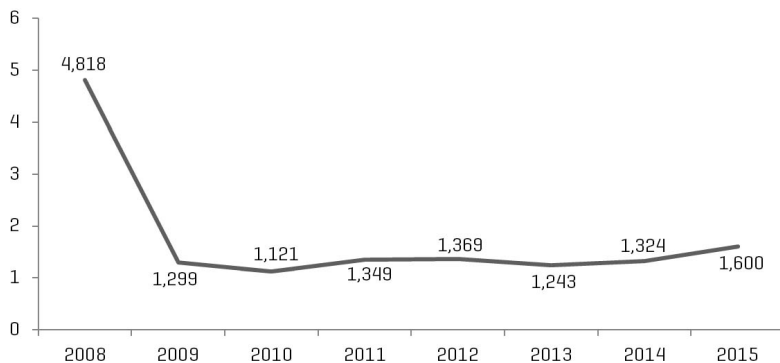
A lízingpiac változása Romániában emelkedő tendenciát mutat, és a növekedés a KKV-knek köszönhető, mivel egyre elterjedtebb lett körükben a gépkocsi lízing, valamint a lízingcégek is célul tűzték ki a KKV-k bevonását a klienseik közé. 2015-ben a gépkocsi lízingek száma meghaladta az 55 000-et, ami 13%-os növekedést mutat 2014-hez képest [Capital, 2016].

Továbbiakban a LeasePlan cég adatain keresztül mutatom be a 2015-ös éve jellemzőit. Tudni kell, hogy a cég Romániában a vezető vállalatok közé tartozik a járművek lízingelését illetően és 2007-ben jött létre. Az említett évben 42,2 millió lej volt az árbevételük. Elmondásuk szerint évente felméri a klienseik elégedettségét annak érdekében, hogy minél inkább meg tudják határozni az igényeiket. A 2015-ös évben a klienseik 94%-a jelezte, hogy elégedettek a szolgáltatásaikkal [LeasePlan, 2016].

Egy másik jelentés alapján, ami a Pénzügyi Vállalatok Egyesületétől [Asociatia Societatilor Financiare] származik, mutatom be hogyan alakult a lízing helyzete 2008 és 2015 között [3. ábra]. Az áb-

rából láthatjuk, hogy a 2008-as gazdasági válság erős hatással volt a lízingpiacra, ami egészen pontosan 73%-os visszaesést jelentett. Azonban kisebb visszaesésekkel ugyan, de növekedést tapasztalhatunk a lízingpiacot illetően.

3. ábra: A lízingpiac alakulása 2008-2015 között

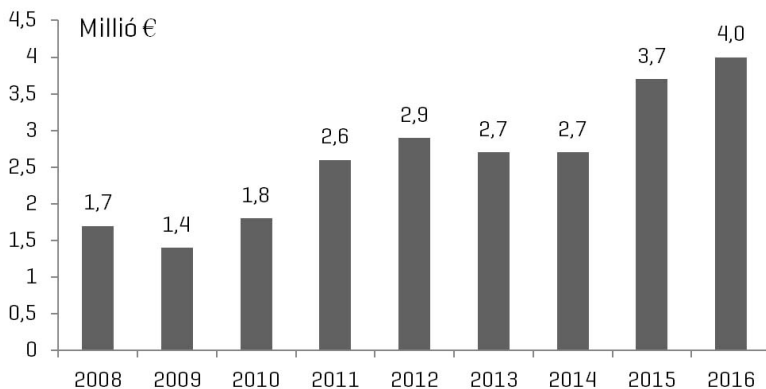
Forrás: Saját szerkesztés, Pénzügyi Vállalatok Egyesület jelentése alapján

Ami a 2016-os évet illeti, a lízingpiac 8%-kal emelkedett, a megelőző évhez képest, és ebben az évben összesen 60 000 autót lízingeltek [Ziarul Financiar,2017]. A Romániai Nemzeti Bank [Banca Nationala Romania] a 2016-os évben 220,1 millió eurót finanszírozott, ami 28%-kal több, mint a megelőző év. Ezen belül 80%-kal a gépjárművek szegmensében volt a legnagyobb kereslet, amit 20%-kal a berendezési tárgyak követtek. A gépjárműveken belüli megoszlás a következő: 25% az autók, 10% a könnyű haszongépek és 45% a nehéz haszongépjárművek [Wall-Street, 2017]. A LeasePlan jelentése szerint a 2016-os évben 12 000 járműt lízingeltek. A vállalat célja fenntartani és emelni az új, illetve a meglévő klienseik érdeklődését, azáltal, hogy új termékeket és szolgáltatásokat nyújtanak, ide tartoznak például a KKV-k is [LeasePlan, 2016].

A faktoring alakulása a KKV-k esetében Romániában

Most nézzük meg a faktoring alakulását hazánkban. A 2016-os évben, csupán hat hónap elteltével 15,5%-os növekedés volt tapasztalható a piacon, amit a Román Faktoring Szövetség [Asociația Română de Factoring] mutatott ki. Körülbelül 220 millió euró volt a faktorcégek bevétele, amit annak tulajdonítanak, hogy a fogyasztói társadalomban egyre növekszik a fogyasztás [BizLawyer, 2016]. Ami a 2016-os évvégi jelentésüket illeti, 10%-os növekedés volt a 2015-ös értéhez képest. A Román Faktoring Szövetség [Asociația Română de Factoring] jelentése szerint ez volt a harmadik év, amelyben folyamatos növekedés volt megfigyelhető a faktoring piacon hazánkban, külön kiemelve a KKV-kat, amelyek egyre inkább elkezdtek ezt a finanszírozási formát is igénybe venni. Ami az iparágak közötti megoszlást illeti, az építőiparban van a legnagyobb kereslet [19,4%], de mégis 3,5%-os visszaesés volt megfigyelhető. Ez a csökkenés elsősorban annak volt köszönhető, hogy szűkültek az infrastrukturális projektek. Az építőipart a fogyasztási cikkek és az IT szektor követték. Ezeknek a szektoroknak a lendülete annak köszönhető, hogy csökkentek az árak, mivel az adók is csökkentek [Capital, 2017].

4. ábra: A faktoring alakulása a 2008-2016-os években [milliárd euro]

Forrás: Saját szerkesztés, Román Faktoring Szövetség jelentése alapján

Szintén a Román Faktoring Szövetség [Asociatia Romana de Factoring] statisztikai adatait felhasználva, a 4. ábrán láthatjuk a faktoring piac alakulását a 2008-2016-os években. Láthatjuk, hogy a 2008-as gazdasági válság csak kicsit befolyásolta a faktoring finanszírozási forma keresletét, azóta viszont erőteljes növekedést figyelhetünk meg egészen napjainkig.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásomban a romániai KKV-k intézményes finanszírozásával foglalkoztam. A vizsgált szakirodalom alapján következtetésként elmondható, hogy a KKV-szektor gazdasági súlya egyre növekszik, egyre fontosabb helyet töltenek be a társadalomban és a gazdaságban. Amint a statisztikai adatokból is kitévő, a KKV-k komoly hatást gyakorolnak a finanszírozási forrásokra is, mivel növekvő kereslet jelenik meg a részükről.

Kutatásom fő célja annak feltárása volt, hogyan alakult a bankhitel-, a lízing- és faktoringpiac hazánkban. Továbbá annak bemutatása, hogy a KKV-szektor milyen hatást gyakorol ezen finanszírozási formákra. Amint a jelentésekből is kitévő, megállapítható, hogy a KKV-k hatása erőteljes. Megállapítható az is, hogy hazánkban a legelterjedtebb és legnagyobb növekedést mutat a faktoring piac, amely után következik a lízing- és a bankhitelpiac, az utóbbit azért nem kedvelik a KKV-k mivel magas a költségük.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Béza Dániel, Csapó Krisztián, Farkas Szilveszter, Filep Judit, Szerb László [2007]: Kisvállalkozások finanszírozása. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság, Budapest.
- Béza Dániel, Csákné Filep Judit, Csapó Krisztián, Csubák Tibor Krisztián, Farkas Szilveszter, Szerb László [2013]: Kisvállalkozások finanszírozása. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zártkörűen Működő Részvénytársaság, Budapest
- European Commission- Annual Report on European SMEs 2015-2016
- Illés Ivánné, Gyulai László, Lauf László [2013]: A vállalkozásfinanszírozás alapjai, SALDO Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt., Budapest.
- Dr. Martinkó Károly [2002]: Faktoring a vállalatfinanszírozás hamupipkője, Saldó Rt., Budapest.

INTERNETES FORRÁS

- Ministrul pentru mediul de afaceri, comert si antreprenoriat, Definitie IMM: <http://www.aippimm.ro/articol/imm/legislatie-imm/definitie-imm> [2017.01.17]
- Európai Parlament: A Kis- és Középvállalkozások: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_5.9.2.pdf [2017.02.23]
- Magyar Faktoring Szövetség, A faktoringról általában: http://www.faktoringszovetseg.hu/html/a_faktoringrol_atalaban.html [2017.03.23]
- Banca Nationala a Romaniei, Raport asupra stabilitatii financiare, decembrie 2016: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2016-12-20-21485351-0-raport-bnr.pdf [03.04.2017]
- Capital.ro, Leasing-ul operational, tot mai atractiv pentru IMM-uri [19.02.2016]: <http://www.capital.ro/leasing-ul-operational-tot-mai-atractiv-pentru-imm-uri.html?&page=1> [03.04.2017]
- Ziarul Financiar, IMM-urile, noua piata pe care o incearca sa o dezghete companiile de leasing operational[27.02.2017]

<http://www.zf.ro/companii/imm-urile-noua-piata-pe-care-incearca-sa-o-dezghete-companiile-de-leasing-operational-16174089> [03.04.2017]

Wall-Street, BCR Leasing si-a majorat finantarile in 2016, la 220 milioane euro [14.03.2017]

<http://www.wall-street.ro/articol/Finante-Banci/208763/bcr-leasing-si-a-majorat-finantarile-in-2016-la-220-milioane-euro.html> [03.04.2017]

LeasePlan, LeasePlan a inregistrat o cifra de afaceri de peste 42 de milioane de euro in 2015 [03.03.2016]

<https://www.leaseplan.ro/news/2016/3/3/leaseplan-a-inregistrat-o-cifra-de-afaceri-de- peste-42-de-milioane-de-euro-in-2015> [03.04.2017]

Asociatia Societatilor Financiare-ALB Romania, Piata de leasing financiar in Romania [31.12.2015]

<http://www.alb-leasing.ro/en/documents/2015/Romanian%20Leasing%20%20Market%2001%2001%20-%2031%2012%202015%20nrap%20{3}.pdf> [03.04.2017]

BizLawyer, Piata de factoring, crestere de 15,5% in primele sase luni din 2016 [15.09.2016]

<http://www.bizlawyer.ro/stiri/studii-analize/piata-de-factoring-crestere-de-155-in-primele-sase-luni-din-2016> [03.04.2017]

Capital, Piata de factoring a depasit 4 miliarde de euro anul trecut [01.03.2017]

<http://www.capital.ro/piata-de-factoring-a-depasit-4-miliarde-de-euro-anul-trecut.html> [03.04.2017]

A TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÉS A ROMÁNIAI NAGYVÁLLALATOK TÁRSADALMI PROGRAMOK IRÁNTI ELKÖTELEZETTSÉGE

■ LENGYEL ERZSÉBET ■ betty.lengyel@yahoo.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Vállalkozások fejlesztésének menedzsmentje, MA, I. év.

■ Témavezető: VERES EDIT

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Gazdaságtudományi tanszék

■ kulcsszavak: CSR, társadalmi felelősségvállalás, esettanulmány,
Orange, Raiffeisen

1. BEVEZETÉS

Köztudott, hogy a világ népessége robbanásszerűen nő. Szintén köztudott, hogy a világ leggazdagabb és a legszegényebb embere közötti szakadék elképesztően nagy. Azért választottam ezt a témát, mert a társadalmi felelősségvállalás lényegének én azt látom, hogy egy vállalat ne csak elvegyen, hanem adjon is vissza. Talán az összeg, amit visszaad csekély, ha a tulajdonos jövedelméhez hasonlítjuk, de valakinek megteremtheti a lehetőséget, hogy iskolába járjon, szakmát tanuljon, új házba költözhessen, kultúreseményeken vegyen részt, vagy más olyan értéket kapjon, amit amúgy nem kaphatott volna meg.

2. A VÁLLALATI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS FOGALMA

2.1. A CSR rövid története

A vállalati társadalmi felelősségvállalás kifejezés angol nyelvterületen jelent meg először [Corporate Social Responsibility], erről lett magyarra fordítva, innen a gyakran használt rövidítés, a CSR.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás eszméje az elmúlt 150 év alatt hatalmas utat tett meg, míg elérte, hogy „nem csak divatos témának tekintendő, nem csak szabadon választott üzleti gyakorlat vagy ajánlás az EU részéről, hanem egyfajta elköteleződést, stratégiai, proaktív szemléletet jelent.” [Nagy, 2015].

Az 1900-as éveket megelőzően a szervezeti felelősségvállalás nem létezett, egy cég egyedüli felelőssége csak a tulajdonosok és a vezetők felé terjedt ki, a célja a profittermelésre korlátozódott, ezzel járult hozzá a gazdasághoz. A 20. század első felében pedig fokozatosan egyre fontosabb szerepet kezdett játszani a munkaerő, azoknak jogai, illetve a munkakörnyezet. 1950 és 1965 között pedig már a nyilvánosság felé is megjelentek a vállalati kötelezettségek: a termékekről és a szolgáltatásokról ugyanis teljes körű információt kellett a fogyasztók elé tárni. Az erre rákövetkező években pedig egyre fontosabb lett a környezet védelme, az egyenlőség és a társadalmi igazságosság kérdésköre [Yakevlova, 2005].

A Corporate Social Responsibility [CSR] kifejezést először Howard Bowen egy 1953-ban megjelent könyvében olvashatták. A felelősségvállalás fogalma azonban korábban is megjelenik, igaz, más értelemben [Bowen, 1953]. Adam Smith skót közgazdász a 18. században megfogalmazta a „láthatatlan kéz” elméletét, miszerint „a kereskedő a saját érdekét szem előtt tartva minél több profitra szeretne szert tenni, ám ennek érdekében minél jobb minőségű terméket kell előállítania, hiszen arra nagyobb a kereslet. [...] Tehát az egyének önös érdekeinek érvényesülése révén a közérdek is megvalósul, éppen olyan jól, mintha a társadalmat egyetlen, a közérdeket képviselő személy irányítaná.” Smith szemében így valósul meg a felelősségvállalás. [Smith, 1992]

Visszatérve Bowen-hez és Az üzletember társadalmi felelősségéhez [Social Responsibility of the Businessman], azt olvashatjuk, hogy „a társadalmi felelősség az üzletember azon kötelessége, hogy

olyan álláspontra törekedjen, olyan döntéseket hozzon, és olyan cselekvést kövessen, mely a társadalom céljai és érdekei értelmében kívánatos” [Bowen, 1953].

Később, az 1970-es években Milton Friedman is hozzájárult a felelősségvállalás megértéséhez [Friedman, 1970]. A gazdaság társadalmi felelőssége a profitnövelés [The Social Responsibility of a Business Is to Increase Its Profits] című tanulmányában arra mutat rá, „hogy a vállalati felelősség nem más, mint az, hogy a vállalatvezető az üzleti tevékenység során a vállalat profitját növelje, ennek véghezvitele során azonban nem szabad megfélekezni a társadalom, a törvény és az erkölcs szabta korlátokról, hiszen a profitmaximalizálás mellett a vállalatvezetőnek kötelessége ezeket betartani mindennemű csalás és megtévesztés elkerülése mellett.” [Nagy, 2015] Friedman arra hivatkozik, hogy ha a vállalat vezetője a befektetők pénzét, esetleg az alkalmazottak lehetséges jövedelmét kólti el társadalmi felelősségvállalás címén, akkor az elítélendő és nem is nevezhető felelősségteljesnek – csakis akkor, ha megfelel a befektetők elvárásainak [Friedman, 1970].

A. B. Carroll 1979-ben megalkotta a vállalati társadalmi teljesítmény háromdimenziós fogalmi modelljét, melynél a vállalat társadalmi felelőssége a társadalom gazdasági, jogi, etikai és diszkrecionális elvárásait foglalja magába. A három dimenzió nem más, mint a megalapozott CSR-meghatározás, a felelősségi körüket érintő társadalmi ügyek ismerete és átlátása, illetve a vállalat filozófiája a különböző társadalmi problémákra való reagálásukról [Carroll, 1979].

A 21. században már az Európai Unió is rendelkezik a saját CSR irányelveivel és meghatározásával. Az Európai Bizottság Zöld Könyvében [2001] az önkéntesség jelenti a felelősségvállalás lényegét, míg 2011-re a fenntartható fejlődés kulcsaként említik a vállalatok társadalmi felelősségvállalását.

2.2. Definíciók, meghatározás, vélemények

Annak ellenére, hogy az évek során rengeteg elmélet született, a szakértők továbbra sem tudják eldönteni hogyan is határozhatnák meg legpontosabban a vállalati felelősségvállalás fogalmát.

Ha az eredeti jelentésből indulunk ki – Corporate Social Responsibility –, akkor segíthet, ha megvizsgáljuk a szavak jelenté-

sét. Takács E. Angol-magyar kéziszótára szerint, a corporate szó azt jelenti közös, testületi, egyesített, közösségi, testületet alkot, bekebelez. A social szó jelentése társasági, társadalmi, szociális, illetve a responsibility magyarul felelősség, teljes mértékben magára vállalja a felelősséget, felelősségtudat.

Alexander Dahlsrud egy 2006-os kutatása során 37 különböző definíciót talált és elemzett, amelyek 27 különböző szerzőtől származtak, mindegyik 1998 és 2003 között publikálva. A következőkben ezek közül sorolom fel a legnépszerűbbeket, a Dahlsrud által felállított sorrendet követve. [1.] Az Európai Bizottság 2001-ben a vállalati társadalmi felelősségvállalást úgy fogalmazta meg, mint a vállalatok önkéntesen szociális és környezeti szempontokat érvényesítenek üzleti tevékenységükben és a partnereikkel fenntartott kapcsolatokban. [2.] Az Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért 1999-ben úgy fogalmazta meg, mint kötelezettségvállalást a vállalatok részéről, amellyel hozzájárulnak a fenntartható gazdasági fejlődéshez, a munkavállalók, azok családtagjai, a helyi közösség és a társadalom egésze segítségével, javítva mindannyiuk életminőségén. [3.] Egy évvel később, 2000-ben, kibővítették ezt a meghatározást, ezúttal úgy fogalmazva, hogy a vállalatok társadalmi felelősségén azt értjük, ha egy üzleti vállalkozás folyamatosan elköteleződik az etikus viselkedés és a gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás iránt, mialatt javítja munkavállalóinak és családjaiknak életminőségét, csakúgy, mint a helyi közösségét és általában a társadalomét. [4.] 2001-ben az Európai Bizottság egy második meghatározást is közzétett, miszerint a vállalati társadalmi felelősségvállalás lényegében egy koncepció, ahol a cégek önkéntesen eldöntik, hogy hozzájárulnak egy jobb társadalomhoz és egy tisztább környezethez. [5.] A Business for Social Responsibility non-profit szervezet 2000-ben úgy fogalmazott, hogy a vállalati felelősségvállalás üzleti döntések meghozatala, etikai értékkel, a jogi követelmények betartásával és az emberek, közösségek és a környezet tiszteletével egybekötve. Dahlsrud felismerte, hogy létezik öt motívum, amely a legtöbb meghatározásban megjelenik, ezek pedig az önkéntesség fogalma, a stakeholder-ekkel kapcsolatos felelősségvállalás, a társadalmi aspektus, a környezet védelme, illetve a gazdasági dimenzió. [Dahlsrud, 2006]

2.3. A társadalmi felelősségvállalás fő célja

2.3.1. A fenntartható és fenntarthatatlan fejlődés

A fenntartható fejlődés fogalmát az 1980-as évek elején kezdték el használni, a téma Lester R. Brown „Egy fenntartható társadalmat építeni” [„Building a Sustainable Society”] című műve nyomán vált. Brown véleménye szerint, a fenntartható társadalom felé az első lépés, hogy az olyan trendeket, amiket a környezet és a gazdaság nem tud elviselni, azt be kell szüntetni és vissza kell fordítani. Erre példának az gazdaság olaj fogyasztás függőségét hozza fel, és azt, hogy ez megakadályozható lett volna, ha az 1979 es 1980-as fogyasztási visszaesés folytatódik. [Brown, 1982]

A társadalmi felelősségvállalás azért válik fontossá, mert a szervezetek végsősoron a fenntarthatóságot keresik. Magát a fenntartható fejlődés kifejezést nagyon sokat halljuk manapság, ennek ellenére sokszor nem helyes a fogalom használata. A fenntartható fejlődést tévesen összemósodik a fenntartható növekedés fogalmával, sokszor éppen egymás szinonimájaként bemutatva a kettőt. A különbség valójában óriási. A fenntartható növekedés alatt a gazdasági növekedést értjük, amely azt feltételezi, hogy a termelés és a fogyasztás növekszik, mégpedig a rendelkezésre álló erőforrások állandó felhasználásával. Földünk erőforrásai köztudottan végesek, a kőolaj és a földgáz készletek folyamatosan apadnak, ám a tendencia azt mutatja, hogy felhasználás szempontjából úgy vannak kezelve, mintha magától újratermelődnének. Ez azt jelenti, hogy ez a fajta gazdasági növekedés egyáltalán nem nevezhető fenntarthatónak. [Meadows, Randers & Meadow, 2005]

A fenntartható fejlődést ezzel szemben az Egyesült Nemzetek Szervezete 1987-ben úgy definiálta, mint ami „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövőndő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket.”

2.3.2. Üzleti [business] etika és a valóban felelős vállalatok

Bogdan Diaconu az üzleti, de az általános etika fogalmát is egyaránt az erkölccsel, erkölcsösséggel köti össze. Arra pedig, hogy mit jelent az erkölcs, erkölcsösség a következő választ adta: „Az erkölcs a vágyak és az érdekek, a kérelmek és az elvárások, a jogok és a kötelezettségek önkéntes cseréjének eredménye a felek, az egyének, az

egyéni csoportok és az intézmények között. Az erkölcs egy szerződés.” [Diaconu, 2009]. Hazánkban az etika, ezzel az erkölcs hiányát a szerző onnan eredezteti, hogy a törvények nem hatékonyak, akárcsak a politika és az adminisztráció, és a vállalkozói környezet nem elég versenyképes.

„Általánosan elfogadott gondolat az, hogy a cégeknek szilárd kötelességük elkerülni a rosszat, gyengébb kötelességük, hogy megakadályozzák a rosszat és nem kötelességük, hogy jót tegyenek [ez egy tetszés szerinti felelőssége a vállalatoknak].” – olvasható az „Etika és vállalati társadalmi felelősségvállalás a nemzetközi üzletekben” [„Etică și responsabilitate social corporativă în afacerile internaționale”] [Iamandi & Filip, 2008].

A Transparency International minden évben közzéteszi honlapján a Korruptió Érzékelési Indexet [Corruption Perceptions Index]. A lista 168 országot rangsorol aszerint, hogy mennyire elterjedt, mennyire bevett szokás a korruptió. A lista első helyezettjei, a legkevésbé korruptak, Dánia, Finnország, Svédország, Új-Zéland, Hollandia és Norvégia, míg a legkorruptabbaknak Angola, Dél-Szudán, Szudán, Afganisztán, Észak-Korea és Szomália bizonyult. Románia a lista nem túl megtisztelő 58. helyén szerepel, holtversenyben Görögországban. [Transparency International, 2015]

A Teljesen Felelőtlen és a Valóban Felelős Vállalat nem létezik, csupán elméletben, nem alkot két egymást kizáró halmazt, inkább egy skála két végpontjaként lehetne elképzelni ezeket. Egy cég helyzete folyamatosan változik ezen a skálán, attól függ, milyen döntéseket hoz, amelyek majd a jó vagy a rossz irány felé vetik. Létezik egy rendszer, amely öt kategóriába sorolja be a vállalatokat a helyi gazdasági szerep, a környezeti hatások és a társadalmi felelősség szempontjából. A kategóriák a következők: Fenntartható, Közösségi, Megfelelő, Öncélú és Kártevő [Tóth, 2007].

A vállalatok felelősségvállalásának fontossága nőttön nő, hiszen a fogyasztók egyre tudatosabbakká válnak szerte a világon, nő az igényük a környezetbarát termékek iránt [Szűcs, Budai & Matkó, 2011]. A környezettudatos fogyasztó nem csupán gazdaságossági szempontok szerint dönt egy termék megvásárlásakor, hanem értékeli környezeti kímélő tulajdonságait is. [Vágási, 2000] Megjelent az elvárás a vállalatok átláthatóságára, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a szervezeti döntéshozatalnak és a működési eljárásoknak a kívülállók

számára is transzparensnek kell lenniük, ennek bizonyítéka az információkhoz való hozzájutás, a nyilvánosság. [Szűcs et al., 2011]

A Valóban Felelős Vállalat [VFV] koncepciójának elméleti alapja leginkább Schumacherhez [1973] nyúlnak vissza, ám egyértelművé Tóth 2003-as munkássága alapján válik. Eszerint a felelősséget és a fenntarthatóságot nem lehet egyértelműen a profiton keresztül mérni, azaz a több felelősség nem mindig kerül több pénzbe, ezek nem egymásba átszámíthatóak. „A vállalati felelősség pont ott kezdődik, ahol a[szűken értelmezett] részvényesi felelősség mellé más szempontok is felzárkóznak” [Tóth, 2007].

Malovics György így gyűjtötte össze a Valóban Felelős Vállalat-ról elmondható legfontosabb információkat: [1.] gazdasági növekedéshez való viszony: nem tartja fenntarthatónak, annak fő céljá való kinevezése az ökológiai rendszerek pusztulásához vezet; [2.] érintettekhez és természeti környezethez való viszony: **nem** veti el a racionalitás elvét, ám az ökonomizmust igen, a profit elérését célzó magatartásra, mint az érintettek jólétét szolgáló feltételre tekint – normatív viszony az érintettekkel szemben; [3.] tiszta bizonytalanság és elővigyázatosság: a bizonytalanság létezését hangsúlyozza, nem törekszik objektív vállalati fenntarthatósági szempontok meghatározására; [4.] jóléti célok hierarchiája [hatékony allokáció, ökológiai fenntarthatóság, igazságosság]: első helyre az ökológiai fenntarthatóság kerül, emellett fontos a vállalat hosszú távú életképessége, állandó, fenntartható hozama. Az igazságosság nem fő vállalati cél, ám a méltányosság igen, az igazságosság a jövedelemegyenlőtlenségekre szűkül; [5.] nem veti fel konkrétan a vállalat tevékenységének szélesebb fenntarthatósági aspektusait, mint a társadalmi értékrendre és a jogszabályi környezetre gyakorolt vállalati hatást, ám hangsúlyozza, hogy a vállalati szféra napjainkban a társadalom egyik legbefolyásosabb szférája, amely befolyás a társadalom minden szegletét érinti [Malovics, 2011].

3. FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A GYAKORLATBAN

3.1. Ökológiai lábnyom

Először tisztáznunk kell a fogalom jelentését. A Föld Napja Alapítvány weboldalán ez olvasható: „Mindennapi életvitelünk nyomot hagy a Földön. Életmódunk, döntéseink befolyásolják, mennyit élünk föl a Föld javaiból. Az ökolábnyom azt fejezi ki, hogy életvitelünk mennyire terheli meg a természeti környezetet. Kifejezi, mekkora területre lenne szükségünk ahhoz, hogy hosszú távon, a környezet károsítása nélkül legyen megtermelhető az élelem, előállítható az energia, az üzemanyag, az építőanyag, a kényelmünket szolgáló gépek, ruhák, használati tárgyak stb., és azt, hogy mekkora területen lenne eltűntethető a mindezzel járó hulladék.” [A Föld Napja Alapítvány, 2016].

Mint már említettem, nem csak a termelés, hanem a fogyasztás is látható nyomokat hagy, és gyakran visszafordíthatatlan károsodást okoz. A fenntartható fogyasztás azt jelenti, hogy a környezetkárosítás veszélyeivel tisztában vannak és számolnak a fogyasztók, és jelen szükségleteiket úgy elégítik ki, hogy az ne veszélyeztesse a jövő generáció szükségletének kielégítését. Ehhez szükség van a termékek élettartamának növelésére és az újrahasznosítás mértékének fokozására. Környezetbarátnak nevezhető az a termék, amelynek előállításának folyamata és a fogyasztása során keletkező hulladékaik nem környezetszennyező hatású. [Szűcs et al., 2011]

3.2. Romániai nagyvállalatok CSR gyakorlatai

Iamandi könyvében azt fejezi ki, hogy Romániában a vállalati szféra szintjén, abból kifolyólag, hogy a vállalati felelősségvállalás még gyerekcipőben jár és, hogy fogalmi szempontból, leginkább a hazánkban is tevékenykedő internacionális vállalatok népszerűsítik, a vállalati felelősségvállalás megvalósításának komplexitása általában le van korlátozva filantropikus kezdeményezésekre és PR kampányokra, ami nagyon lecsökkenti a stratégiai potenciálját. [Iamandi, 2010]

3.2.1 Orange Romania

3.2.1.1. A cég rövid bemutatása

Az Orange a France Telecom leányvállalata, amely mobil, internet és televíziós kommunikációs lehetőségeket kínál. A France Telecom csoport egyike a piacvezető telekommunikációs cégcsoportoknak, több, mint 183 millió fogyasztójuk van világszerte, mind az öt kontinensen.

A honlapon kiemelik, hogy az Orange „átláthatóságot biztosít”, illetve, hogy ISO 9001-es tanúsítvánnyal is rendelkezik.

3.2.1.2. Felelősségvállalási célkitűzés:

Tovább keresve a Felelősségvállalás/Társadalmi Felelősségvállalás fűlnél azt olvashatjuk, hogy az Orange célja, hogy a cég növekedését egy felelősségteljes úton érhesse el, tisztelje a környezetet, a közösséget, amelyben a tevékenységét végzi, az alkalmazottait, a partnerei és a részvényeseit, és egy a fenntartható fejlődést elősegítő stratégiára alapozva. A cég „jelentős pozitív hatást” szeretne gyakorolni a közösségre, és saját bevallása szerint a felelősségét komolyan is veszi.

Az Orange csoportnak globális stratégiája van a vállalati felelősségvállalásra, melyen keresztül biztosítani szeretné a tevékenységek felelős menedzselését az összes piacon, amelyen jelen van.

Romániában az Orange vállalati felelősségvállalási programját 2003-ban indították el.

3.2.1.3 CSR számokban

Az Orange-nak 156.000 alkalmazottja van, 244 millió fogyasztója, 29 országban. 148 szállítói audit zajlott le 106 létesítményben, 18 országban. 2014-ben 35 alkalommal zajlott párbeszéd a stakeholderekkel, 22 országban, ezen belül több, mint 700 személyes interjú készült. Az Orange alkalmazottainak a 92%-a jobbnak, vagy legalább olyan jónak tartják a munkakörnyezetüket és -viszonyukat, mint más cégeknél lehetne.

Ami Romániát illeti, 2014-ben 909 millió euró bevételt könyvelhetett el az Orange hazai leányvállalata. 2014 végén összesen 2.418 személyt foglalkoztatott az Orange, ezek átlag életkora 34 év volt. A menedzseri pozíciók 45%-át nők töltik be, ezzel a romániai Orange

büszkélkedhet a legjobb aránnyal a csoporton belül. 450 alkalmazott vett részt önkéntes tevékenységekben.

Az év legfontosabb CSR tevékenységei, eseményei, amiben a szolgáltató részt vett:

- Happy Faces: az Orange Alapítvány és a Samsung Románia rendezésében folytatott program, melynek célja a halláskárosult gyerekek taníttatásának a támogatása.
- „Támogass egy civil szervezetet”: **125.000 RON-t** kínál fel olyan jótékonyági projektet részére, amelyet az **Orange Románia** alkalmazottjai koordinálnak.
- Top Alkalmazó minősítést kapott egymást követő két évben.
- Orange Innovation Labs program: bukaresti és kolozsvári egyetemista hallgatók részére, műszaki, üzleti és kommunikációs szakon.
- Orange First Step gyakorlati lehetősége.
- Május: az Orange Alapítvány kihirdette a „A világ színeken és hangokon keresztül” program győzteseit. Kilenc szervezet valósíthat meg projekteket, amely látás és halláskárosult személyeket támogat, összesen **358.000 euró** értékben.
- 4G Karaván
- A bukaresti Politechnika egyetem elektronikai, a telekommunikáció és technológiai szakok hallgatóinak egy újabb generációja végzete el az Orange Educational Program-et.
- Október: elindították az első SuperCoders műhelyet –melyen keresztül 10 és 13 éves gyerekek tanulhatják meg a programozás alapjait.
- November: Az Önkéntesség Hete – 130 Orange önkéntes 70 fiattal – civil szervezetekből és az egyetemekről – együtt 11.900 oldalt digitalizáltattak, amelyek immár elérhetőek a nagyközönség és a fogyatékkal élők számára.
- Több, mint 1.100 telefont és kiegészítőt hasznosítottak újra a YouthBank program számára, amit gimnazistáknak szántak, az Önkéntesség Hete keretein belül.
- December: ajándékok adományozása a „Mentsétek meg a gyerekeket” (Salvați Copiii) szervezet számára.

Az Orange csoportnak nemzetközileg meghatározott társadalmi felelősségvállalási politikája van, mely három stratégiai alappillérré épül: [1.] etikai alapelv: az Orange az etikus hozzáállást tekinti a

kapcsolatai alapjának, legyen szó fogyasztókról [személyes adatok és információk védelme], alkalmazottakról [egymás iránti tisztelet, esélyegyenlőség, a lehető legjobb munkaviszonyok biztosítása, a szakmai fejlődés elősegítése] vagy az üzletfelekről, szállítóról [felelős gyakorlatok népszerűsítése, felelősségvállalási kritériumok bevezetése az átlátható és korrekt kiválasztási folyamatba]; [2.] zöld kommunikáció: igyekeznek az energiafogyasztást minél jobban leredukálni, és hozzájárulnak a körkörös gazdaság fejlődéséhez a használt telefonok visszaintegrálásával a termelési ciklusba; [3]. Digitális forradalom mindenki érdekében: alapelvük szerint mindenkinek joga van a digitális társadalom részévé válni. Céljuk a digitális jellel gyengén, vagy egyáltalán nem rendelkező területek lefedése, illetve a szükséges eszközök felajánlása minden fogyasztó számára, kortól, képzettség-től és szociál-professzionális státusztól függetlenül, hogy bizalommal használják és élvezhessék a technológia nyújtotta összes előnyt.

Az Orange Romániában a CSR projektjeit és a kezdeményezéseit négy nagy stratégiai irányzat köré szervezi: részvétel a közösségben, digitális befogadás, a gyerekek biztonsága az online közegben és a környezet védelme. Emellett nagyon fontos szerepet játszik stratégiailag az Orange Alapítvány, mint non-profit szervezet, ami 2012 óta működik, és fő célja, hogy átvegye a cég filantropikus tevékenységeit. Az alapítvány finanszírozása nagyrészt az Orange pénzügyi alapjából történik, de egyéni adományok is segítik a munkáját.

2014-ben az Orange Business School keretein belül, több, mint 180 menedzser és több, mint 400 alkalmazott az operatív területekről vett részt a több, mint 100 trainingen, ezekre a tevékenységekre összesen több, mint 1.500 napot szánva. Az erre vonatkozó információk a következők:

Megnevezés	Összesen	Viszonyítva
Alkalmazottak, akik legalább egy trainingen részt vettek	1.743	72%
A trainingre szánt órák	64.060	8007,5 munkanap/év
Átlag training órák/alkalmazott	24	3 munkanap/év/alkalmazott

Forrás: Saját szerkesztés az Orange 2014-es CSR jelentése alapján

Bicikli Maraton Románia: Az Orange Passion program keretein belül megrendezett bicikli maraton, ami a biciklizést szerető alkalmazottak közösségének megrendezésével került sorra, az egészséges életmód népszerűsítésével egybekötve kívánt adományokat összegyűjteni tanulmányokat támogató projektek részére. A versenyzők 650 km-t tettek meg, míg összesen 33.000 RON pénzalap gyűlt össze a támogatni kívánt projektek számára. A bicikli maraton számokban: 41 biciklista, 11 Orange biciklista, 16 önkéntes, 3.250 órányi önkéntes tevékenység, 305 adományozó, 33.000 RON összegűlt adomány.

Az Orange minden évben 10 ösztöndíjat ajánlanak 200 euro havi értékben 12 hónapon keresztül, **42 gyakornoki helyet az Orange technikai [36] és IT [6] részlegén és 42 helyet a 12 hónapos programmal összefüggő képzésen.** A képzés összefoglalva: 10 modul, melyből 8 technikai, 1 a piacokról és a telekommunikációs szabályokról és egy az innovációkról és a startup-okról szól; 162 órányi program 7 hónap lefolyása alatt; 95 órányi előadás 22 TD&IT specialista és 1 HR trainer által; 50 órányi előadás 7 partner által, melyek a Cisco, a Huawei, a ZTE, az Ericson, a Nexans, az ANCOM és az UPB; 18 óra írásbeli felmérés; hands-on és szimuláció a teszt felszerelésen. Ezen a programon keresztül, 2014-ig és azt is beleértve összesen 150 ösztöndíjat adtak, melyeknek az összértéke meghaladja a 350.000 eurót. A program eredményei: 20%-a mérnököknek, specialistáknak és menedzsereknek, akik az Orange technikai részlegén tevékenykednek, elvégezték az Orange Education Program-ot; nagyjából 300 diák az UPB elektronikai, telekommunikációs és információs technológiai karáról részesült elméleti és gyakorlati felkészítésben a program keretein belül; 49% a végzetek és az akkor még tanulók közül lány; a program elvégzői, akik később az Orange alkalmazottjai lesznek, bátorítva és támogatva vannak, hogy folytassák mesteri és doktori tanulmányaikat, ezáltal legalább 15-en a programot elvégzők közül, mérnöki doktorok lettek; a résztvevő diákok olyan készségeket fejlesztettek ki, mint: csapatmunka, leadership, projekt menedzsment, kreativitás, innovációs szellem és analitikus gondolkodás.

Összegyűjtött és értékesített hulladék	Mennyiség [tonna]
Elektrikus és elektronikus hulladék	131
Papír - Karton	91

Hálózati akkumulátorok	213
Más belső nem veszélyes hulladék	2
Összes belső hulladék	437
Fogyasztóktól összegyűjtött elektrikus és elektronikus hulladék	20
Fogyasztóktól összegyűjtött hálózati akkumulátorok	3

Forrás: Az Orange Románia 2014-es CSR jelentése

Az Orange beszámolójában nem közli a végösszeget, amelyet CSR tevékenységekre költ, ám néhány részlet mégis kiderül arról, hogy mennyit költött a vállalat.

Támogatott ügy	Pénzösszeg
Támogass egy civil szervezetet [Susține un ONG] program	125.000 RON
A világ színeken és hangokon keresztül [Lumea prin culoare și sunet] program	358.000 EUR
Orange Educational Program Engineering ösztöndíjak [évente]	24.000 EUR
Adomány a YouthBank számára az összegyűjtött és újra-hasznosított telefonokból	3.500 EUR
Összesen	125.000 RON & 385.500 EUR

Forrás: Saját szerkesztés az Orange 2014-es CSR jelentése alapján

Mivel nem minden támogatott program mellett tüntették fel a ráfordított összeget, ez az érték csak a minimumnak tekintendő, felmerülhetnek egyéb CSR költségek is, amiről nem tudok pontosat közölni. Ez a minimumként számolt összeg kb. az Orange Románia 2014-es összárbevételének a 0,05%-át jelenti.

3.2.2. Raiffeisen Bank

3.2.2.1. Kik is ők?

A Raiffeisen Bank a bécsi székhelyű Raiffeisen Bank International AG leányvállalata, amely az egyike a legnagyobb banki szolgáltatásokkal és befektetésekkel foglalkozó vállalatnak Ausztriában, illetve nemzetközileg is vezető pozícióban van Közép- és Kelet-Euró-

pában. A Raiffeisen csoport más szegmenseket is megcéloz további romániai leányvállalataival, melyek a Raiffeisen Asset Management, a Raiffeisen Leasing és a Raiffeisen Banca pentru Locuințe.

A Raiffeisen Bank Románia, a Raiffeisen csoport 130 éves tradícióját kínálja Romániában, amely az elérhetőségre, a hatékonyságra és a megbízhatóságra épít.

A Raiffeisen szakemberi naponta építik és bővítik a bank és a fogyasztók közötti kapcsolatot, gyorsan válaszolva a kérésekre és a fogyasztók javaslataira, a lehető legegyszerűbb és elérhetőbb megoldásokat kínálva.

A Raiffeisen banknak több, mint 5.000 alkalmazottja van és több, mint 2 millió fogyasztója. Szám szerint 101.000 kis és középvállalat, 7.700 nagyvállalat és nagyjából 2.000.000 fizikai személy. A bank Románia minden megyéjét lefedi, összesen 210 helyiségben, 527 ügynök, több, mint 1.100 bankautomata, több, mint 14.000 EPOS terminál és több, mint 40 multifunkcionális banki gép segítségével.

3.2.2.2. Misszió, vízió, értékek

A Raiffeisen bank úgy határozza meg, hogy küldetése az, hogy támogassa a fenntartható és virágzó közösségek fejlődését, hogy megértse a fogyasztói igényeit és segítsék őket, hogy elérjék maximális potenciáljukat, hogy biztonságot, tanácsadást és egyszerűen használható pénzügyi szolgáltatásokat kínáljanak. A Raiffeisen víziója, hogy a kedvenc pénzügyi ökoszisztémává válhasson Romániában, ahol a fogyasztók, az alkalmazottak és a partnerek megosztják egymással a tapasztalataikat és mozgósítják az erőforrásaikat, hogy mindenki számára értéket hozzanak létre.

A bank nyilvánosan közli az **értékeit is, mely a következő kulcsszavakkal foglalható össze: integritás, tanulás, tisztelet, szenvedély, együttműködés, megítélőképesség és egyszerűség.**

3.2.2.3 A Raiffeisen bank felelősségvállalása

A Raiffeisen két metodológiát használ felelősségvállalása jelentésére, a London Benchmarking Group (LBG) és a Global Reporting Initiative (GRI/GRI 4) metodológiáját.

A bank évente 2 millió eurót allokál a közösségbe való befektetés céljára, melyet öt irány mentén hasznosít: pénzügyi oktatás, sport, mint egészséges életmód, művészet és kultúra, városi ökonómia és

szociális segítség. Az alkalmazottakat igyekeznek a bank által rendezett önkéntes és adománygyűjtő programokba minél inkább bevonni.

A Raiffeisen bank éves felelősségvállalási beszámolójában közzétették a 2014-es létrehozott ökonómiai értéket. A bank teljes bevétele 1.753.841 ezer RON volt, 606.000 ezer RON-t fizettek a részvényesek felé, 98.621 ezer RON-t az állam felé, 489.318 ezer RON-t az alkalmazottak fizetéseire és juttatásaira, míg 658.307 ezer RON-t működési költségekre költöttek. Így a teljes szétosztott érték 1.852.246 ezer RON volt. A bruttó profit 611.230 ezer RON, míg a nettó profit 512.610 ezer RON lett. Emellett közösségi befektetésekre 7.586.711 RON-t költöttek.

A CSR-re fordított összeg és a teljes árbevétel alakulása a következőképpen alakult:

Megnevezés	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Éves bevétel	1.988.103 ezer RON	1.863.790 ezer RON	1.723.576 ezer RON	1.667.449 ezer RON	1.736.459 ezer RON	1.753.841 ezer RON
Nettó profit	290.117 ezer RON	383.894 ezer RON	396.549 ezer RON	427.685 ezer RON	483.104 ezer RON	512.493 ezer RON
Közösségi befektetések	4.874.168 RON	5.153.524 RON	6.110.235 RON	8.049.468 RON	7.649.220 RON	7.568.711 RON
Bevétel-közösségi befektetés arány	0,25%	0,28%	0,35%	0,48%	0,44%	0,43%
Profit-közösségi befektetés arány	1,68%	1,34%	1,54%	1,88%	1,58%	1,48%

Forrás: Saját szerkesztés, a Raiffeisen Bank Románia éves beszámolója alapján

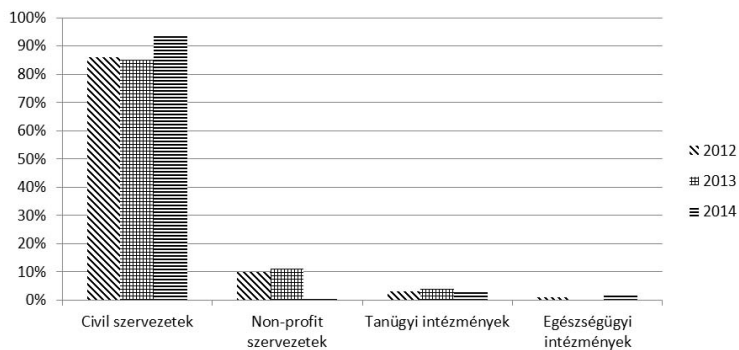
A Raiffeisen bank által támogatott doméniumok a 2013-as és 2014-es évben, illetve ezeknek a százalékos változása a következő táblázatban kerültek összegzésre, melyből kitűnik, hogy a legna-

gyobb hangsúlyt mind a két évben a környezet védelme kapta, ám emellett szintén fontos területek a cég számára a művészet és kultúra, illetve a szociális segítségnyújtás is:

Támogatott területek	2013	2014
Környezet	19%	35%
Egészség	5%	16%
Művészet és kultúra	17%	14%
Szociális segély	15%	11%
Sport	13%	10%
Oktatás és fiatalság	18%	6%
Professzionális formálódás	-	5%
Helyi fejlesztések	10%	-
Egyebek	3%	2%

Forrás: Saját szerkesztés az éves beszámolók alapján

A Raiffeisen bank közösségi partnerviszonyainak részarányai 2012-től 2014-ig alapján véve nem estek túl nagy változáson, a civil szervezetek alkotják a legnagyobb százalékot, ami mind a három év során több, mint a háromnegyedét tette ki az egésznek.

Forrás: Saját szerkesztés

A támogatott projekteknek a 2014-es évben összesen 261.246 kedvezményezettje volt, akiket átlagosan 29 RON értékkel segítettek. A legnagyobb változás, amit a projektek a kedvezményezettek életében elértek a kedvezményezettek személyes fejlődése volt. A kedvezményezettek csoportjának tulajdonságai a következők: 57,89% olyan személy volt, akik szerettek volna új képességeket, tudást szerezni, 38,6% alacsony jövedelemmel rendelkezők, 33,33% olyan személyek, akiket érdekel az egészséges életmód, 26,32% speciális igényekkel rendelkezők [fogyatékkal élők], 26,32% a művészet és kultúra iránt érdeklődők, 24,56% egészségügyi problémává küzdők [fizikai vagy szellemi], 22,81% vidékiek, 22,81% átlagosnál magasabb tanulási képességgel rendelkezők, 19,3% kisebbségi csoportok, 15,79% munkanélküliek, 14,04% tanulási nehézségekkel küzdők, 12,28% szakmai oktatásban nem részesültek, 5,26% hajléktalanok és 5,26% függőségekkel küzdő személyek.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Ahogy az kiderült az előző oldalakból, úgy az Orange Románia, mint a Raiffeisen Bank Románia konzisztens, proaktív társadalmi felelősségvállalási stratégiát folytat. Mindkét cég esetében kiemelhető, hogy a CSR nem csak a hazai leányvállalat, hanem az egész üzletcsoport számára egyértelmű és fontos, ezzel képviselve országunkban a társadalmi felelősségvállalás iránt való egyre nagyobb nemzetközi elkötelezettséget. Egyetérthetünk Irina-Eugenia Iamandi korábbi már idézett megjegyzésével, miszerint a romániai üzleti szféra vállalati felelősségvállalásának még sokat kell fejlődnie, hogy fogalmi szempontból is felnőjön a nemzetközi felelősségvállalási gyakorlathoz, ám a hazánkban is tevékenykedő internacionális vállalatok elősegítik ezt azzal, hogy a külföldön már működő mintát itt is igyekeznek megvalósítani. Részben talán a hazai CSR szakemberek hibájából, könnyen áteshetnek a vállalatok arra az oldalra, hogy a szépen hangzó programok és projektek mögé bújva marketing felelősségvállalást folytassanak. Elengedhetetlen egy jó CSR stratégiának, hogy ne csak a jelenre épüljön, hanem a jövőt, a fenntarthatóságot támogassa, akár egy alapítvány által, ahogy az Orange esetében láttuk, akár már hagyománynak számító, évről-évre megrendezett programok, események, projektek által, ahogy a Raiffeisen Bank gyakorolja, mert így az

nem válik felületesség, hanem egy hosszútávú megoldás születhet belőle bizonyos társadalmi, környezeti problémára. A változás nem nevezhető gyorsnak, de mindenképpen pozitív irányba haladnak a vállalatok a felelősségvállalás tekintetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Carroll, A. B. [1979]. A three-dimensional conceptual model of corporate social performance. *Academy of Management Review*. 4/497–505.
- Dahlsrud A. [2008]. How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions. *Corp. Soc. Responsib. Environ. Mgmt.* 15, 1–13.
- Meadows D., Ringers J. & Meadows D. [2005]. A növekedés határai harminc év múltán. Budapest: Kossuth Kiadó
- EURÓPAI BIZOTTSÁG, A vállalati társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó megújult uniós stratégia: COM [2011] 681. végleges [2011–2014]
- EURÓPAI BIZOTTSÁG, Zöld Könyv: COM [2001] 366
- Friedman, M. [1970]. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*. September 13.
- Brown L. R. [1982]. Building a sustainable society. Berlin: Springer-Verlag.
- Nagy E. [2015]. A vállalatok társadalmi felelőssége [corporate social responsibility], történeti áttekintés. *Dunakavics* – 2015/1.
- Bowen, H. [1953]. Social Responsibilities of the Businessman. New York: Harper & Row.
- Smith, A. [1992]. Nemzetek gazdasága. Budapest: KJK.
- Malovics Gy. [2011]. A vállalati fenntarthatóság értelmezéséről. Szeged: JATE Press.
- Szűcs E., Budai I. & Matkó A. [2011]. Környezetmenedzsment. [S.n.], [S.l.].
- Orange România: Raport de responsabilitate socială 2014. https://www.orange.ro/about/2014_raport_csr.pdf Letöltés: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport Anual 2010. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/32de2e23-19c4-413b-8db8-808dfb13d01a/Raport+anual+2010.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=32de2e23-19c4-413b-8db8-808dfb13d01a> Letöltés: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport Anual 2012. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/12a344c1-e0f7-415d-a987-e99de28e6004/>

- Raport+anual+2012.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=12a344c1-e0f7-415d-a987-e99de28e6004 Letöltés: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2009. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/2e7acb99-6de4-4762-ad79-b89b6018e1ad/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2009.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=2e7acb99-6de4-4762-ad79-b89b6018e1ad> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2010. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/846bd07a-760b-4e1a-9642-9d4d03394708/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2010.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=846bd07a-760b-4e1a-9642-9d4d03394708> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2011. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/d907a775-74e4-478c-a9d1-2ba0ee417ea5/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2011.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=d907a775-74e4-478c-a9d1-2ba0ee417ea5> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2012. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/19d4c7d6-2d19-46e5-8995-047e59cb0bda/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2012.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=19d4c7d6-2d19-46e5-8995-047e59cb0bda> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2013. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/caf8a89a-4c9d-44d2-a05d-c9faae19f9fa/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2013.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=caf8a89a-4c9d-44d2-a05d-c9faae19f9fa> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual de responsabilitate corporativă 2014. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/d569e038-9353-47ce-ab22-1e80d9112cc0/Raport+de+responsabilitate+corporativa+2014.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=d569e038-9353-47ce-ab22-1e80d9112cc0> Letöltve: 2016. április 11.
- Raiffeisen Bank România: Raport anual 2014. <https://www.raiffeisen.ro/wps/wcm/connect/20f34bde-f58e-414f-8f89-f3f91bd97120/Raport-anual-2014.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=20f34bde-f58e-414f-8f89-f3f91bd97120> Letöltve: 2016. április 11.
- Takács E. [2002]. Angol-magyar kéziszlótár. Budapest: Könyvmíves. Enciklopédia: Láthatatlan kéz: <http://ecopedia.hu/lathatatlan-kez> Le-

- töltve: 2016. április 17.
- Föld Napja Alapítvány: Ökolábnyom-számláló <http://www.fna.hu/mittehetsz/okolabnyom> Letöltés: 2016. április 17.
- InnoTrain CSR: CSR oktatás. InnoTrain CSR kézikönyv <http://www.csr-training.eu/hu/csr-oktatas/> Letöltés: 2016. április 17.
- Diaconu B. [2009]. Etica societății instituționalizate: trei dimensiuni ale responsabilității sociale: legea, statul și mediul de afaceri. Bukarest: Curtea Veche Publishing.
- Iamandi I.-E. & Filip R. [2008]. Etică și responsabilitate socială corporativă în afacerile internaționale. Bukarest: Editura Economică.
- Iamandi I.-E. [2010]. Responsabilitatea socială corporativă în companiile multinaționale. Bukarest: Editura Economică.
- Tóth G. [2007]. A Valóban Felelős Vállalat. Budapest: KÖVET.

ARAD MUNICIPIUM TURISZTIKAI ERŐFORRÁSAI ÉS LEHETŐSÉGEI ANNAK ÉRTÉKESÍTÉSÉRE

■ BARNA HENRIETTA ■ barna_heni@yahoo.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Vállalkozások fejlesztésének menedzsmentje, MA, I. Év

■ Témavezető: DR. SZILÁGYI FERENC

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Gazdaságtudományi tanszék

■ kulcsszavak: borturizmus, közúti-és vasúti csomópont, Maros,
Szabadság-szobor, aradi vértanúk, aradi vár

BEVEZETÉS

A Partiumi Keresztény Egyetem Vállalkozások fejlesztésének menedzsmentje mesteri szak végzős hallgatója vagyok. Tudományos publikációm témája Arad municípium megismertetése és turisztikai potenciáljának vizsgálata. Bár Arad nem a szülővárosom, ugyanis a várostól 12 km-re lévő Zimándújfalu községben nőttem fel, mégis úgy tekintek rá. Erős kötődésem van Aradhoz, talán akkor mélyült el a legjobban, mikor a középiskolai tanulmányaimat Aradon végeztem, és különböző tevékenységekben vettem részt. Ezen okból kifolyólag választottam Arad kulturális és nem utolsó sorban turisztikai megismerését és bemutatását, szerettem volna kutatásomban a város iránti ismereteimet elmélyíteni, illetve az olvasó számára is felkelteni a figyelmet a Maros parti város után.

Dolgozatom első részében szót ejtettem Arad helyzetéről Romániában, majd bemutatam Arad természetföldrajzi, társadalmi és infrastrukturális alapjait. A későbbiekben prezentáltam Arad turisztikai látványosságait. A városba és környékére látogatók számára kiváló kikapcsolódási lehetőség lenne, hogy megismerjék és megszeressék a vidéket, a környezetet és a helyi szokásokat, tradíciókat. Együttes velejárója lenne, hogy tovább vinnék Arad és környéke jóhírét, fellendítve a turizmust. A mellékletekbe három saját szerkesztésű térképet közöltem, melyeken tematikusan elhelyeztem Arad municípium és Arad környéki turisztikai objektumokat.

Kutatásom során az én ismereteim is bővültek Arad városáról, sok olyan ténnyel szembesültem amiről eddig nem volt tudomásom. Ezen oknál fogva gondolom azt, hogy elsősorban a városlakók kell tisztában legyenek szülővárosuk, otthonuk adottságával, lehetőségeivel, és így talán megfelelő befektetők révén a turizmus is fellendülhetne, hangsúlyosabbá válhatna, hiszen megfelelő turisztikai desztináció és adottság áll rendelkezésre Aradon és a környező kisvárosokban, településeken is.

1. ROMÁNIA REGIONÁLIS TURIZMUSFÖLDRAJZA

1.1 Románia gazdasági régiói

Földrajzi vetületben Arad megye a nyugati és délnyugati ország-részhez tartozik, Temes, Hunyad és Krassó-Szörény megyékkel. Ez a terület az ország egyik legjelentősebb gazdasági körzete. Lakossága 1,9 millió, etnikailag nagyon változatos: élnek itt németek, szerbek, bolgárok, csehek, ukránok. Gazdasági központjai: Arad, Temesvár és Resicabánya. A Nyugati régió- Nyugati Regionális Ügynökség területe 32 034 négyzetkilométer, népessége 2 041 000 lakos, központja pedig Temesvár. [Vofkori, 2006]

Az alábbi táblázat a turistaérkezéseket és éjszakázásokat összesíti a turisztikai szervezetekben turistaszállási funkcióval, 2013-as és 2014-es adatok alapján. [Icob & Chitu, 2015]

1. ábrázat: Turista érkezések és éjszakázások a Nyugati régióban

Régió	Turistaérkezések [számokban]				Vendégéjszakák [számokban]			
	2013		2014		2013		2014	
	Román	Külföldi	Ro.	Külf.	Ro.	Külf.	Ro.	Külf.
Nyugati	543	140	582	145	1 469	285	1 527	301
	674	709	463	205	292	857	517	998
-amiből hotel	364	122	389	129	1 089	244	1 142	264
	579	056	250	601	136	982	572	890

Forrás: saját szerkesztés, http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Breviar%20turism/turismul%20romaniei_2015.pdf - Icob, Liana - Chitu, Valentina: Turismul României, Breviar Statistic 2015, Institutul Național de Statistică, București, 2015, p. 64 alapján

1.2 Arad helyzete Romániában

Arad azon városok egyike, Nagyvárad, Nagyszeben, Kolozsvár, Brassó, Konstanca stb. mellett, melynek lakossága meghaladja a 150 00 főt. Arad nemzetközi repülőtere, az ország legnagyobb repülőterei közé tartozik.

Románia egyik nemzeti parkja Arad területe mellett, Temes megyében is elterül, ez a Lunca Mureșului Nemzeti Park [Parcul Național Lunca Mureșului]. A Maros árterületén Arad és Csanád között fekszik, központja Arad. Területe 17 166 hektár, melyből 6 170 hektárt erdő borít. Egyedisége a mocsárvilág és a vízi élővilág.

A sajátos talaj és a mikroklíma kiváló borminőséget hoz létre: az Arad-Hegyaljai borok országszerte elismerte a Murfatlar, Cotnari, érmihályfalvi borok mellett. [Vofkori, 2006]

2. ARAD TURIZMUSÁNAK TERMÉSZETFÖLDRAJZI ALAPJAI

Arad a megye délkeleti részén található. Északi irányba Nagyvárad városa 114 kilométer, az E671-es úton, déli irányba Temesvár 56 kilométer, az E671-es úton. Keleten a legközelebbi megyeszékhely Déva, 156 kilométer az E673-as úton és nyugati irányba Szeged városa, Magyarországon 100 kilométer. [Google Térkép, Útvonaltervek]

Arad municípium szomszédos községei északon Nagyratos, Sofronya és Zimándújfalu, keleten Fakert, Őthalom és Angyalkút, dé-

len Németség és Vinga, nyugaton Fönlak és Pécska. [Sebők László térképgyűjteménye, 1992]

Arad fontos európai utak keresztmetszetében található, az európai folyosó 4-es útján, és gyors kapcsolatot biztosít Ukrajna és Szerbia között. Viszonylag közel van a következő négy európai fővároshoz: Budapesthez 284 kilométerre, Belgrádhhoz 215 kilométerre, Bécshez 506 kilométerre és Bukaresthez 603 kilométerre található. [Consiliul Județean Arad, 2016, p.11]

Románia nyugati részén Arad számít a legfontosabb közúti-és vasúti csomópontnak. Csupán 19 kilométerre található Aradtól Körtös, a nyugati országrész legnagyobb vasúti határátkelőhelye. A legközelebbi közúti határátkelőhelyek a következő településeken vannak: 19-22 kilométerre Aradtól Tornyán, 52 kilométerre Nagylakon, illetve 65-71 kilométerre Gyulavarsándon. [Google Térkép, Útvonaltervek]

Éghajlata mérsékelt kontinentális, kis mértékben óceáni hatással, az átlaghőmérséklet nyáron 21 Celsius fok, télen 1 Celsius fok. Az éves átlag csapadékmennyiség 600 mm. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp.13-14]

Az évi középhőmérséklet Aradon 10,8 Celsius fok. Az abszolút minimumot Aradon 1954. Február 6-án mérték, -30,1 Celsius fokot. Aradon az uralkodó szélirány délkeleti és déli, a szélcsendes idő aránya pedig 21,3%. [Hajdú-Moharos, 2007]

Az Aradi-sík felszíni képződményei lösz rétegekből van kialakítva, amelyeknek a vastagsága keletről [2-3 m] nő nyugat [10-15 m] felé, ugyanebben az irányban növekedik a lösz árkoknak a gyakorisága, ahol jelen vannak bizonyos homokos placcok, amelyek folyó töltésekből származnak. [Pop, 2005]

Aradéskörnyékéből vízkészlettel rendelkezik, országviszonylatban is. Ennek egy része felszín feletti, másik része felszín alatti vízkészletekből áll. A felszín feletti vízerőforrás 41%-át a Maros teszi ki. A folyó 716 km hosszú, ebből 220 km Arad megyében folyik, vízrajzi területe 27.890 négyzetkilométer. Arad megyébe 142 köbméter/s áramlással tör be, a legnagyobb árvízkor volt, 2.150 köbméter/s. A Marosnak mellékfolyói is vannak, pl. a Cladova, Milova, Troas. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp.12-13]

3. ARAD TURIZMUSÁNAK TÁRSADALMI ALAPJAI

3.1 Arad népességének fejlődése és szerkezete

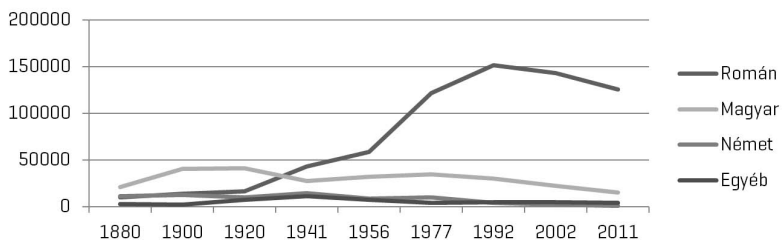
3.1.1 Arad etnikai összetétele

Arad három legfontosabb nemzetisége a román, a magyar és a német. A grafikonból megfigyelhető, hogy a román etnikum az első világháború végéig nagyon kis létszámban volt jelen, majd egy folyamatos és intenzív emelkedés figyelhető meg egészen 1992-ig, ekkor a román lakosság elérte a 151 438 főt. Ettől az évtől ugyanis a román etnikum csökkenő tendenciát mutat, ami mind a mai napig tart. A magyarság ezzel szemben az első világháború végéig nagyobb arányban volt jelen, mint a román nemzetiség. Megfigyelhető a grafikonból, a folyamatos csökkenés, bár egy enyhe növekedés látható 1977-ben, de nem kiemelkedő. Ettől kezdve a magyar etnikum csökkenni kezd, mind a mai napig fenntartva állapotát. A német etnikum növekedését folyton csökkenés váltja fel, ami arra is utalhat, hogy a különböző kisebbséget érintő problémák és más csapások ellenére is nőtt a német lakosság. 1977 után aradi németek ezrei hagyták el szülőföldjüket, és a csökkenés mind a mai napig tapasztalható.

3.1.2 Arad vallási megoszlása

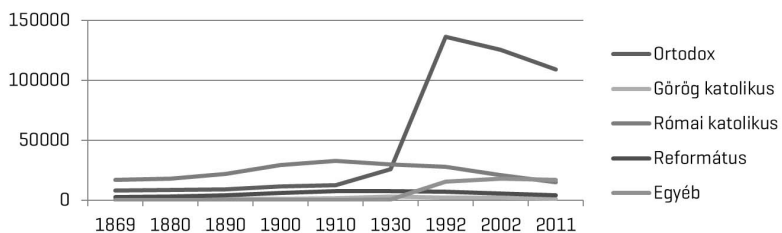
Párhuzamot lehet állítani Arad etnikai eloszlása és vallási eloszlása között. A magyar etnikum döntő többsége római katolikus vallású, és ez a nagyobb arányban is van jelen az 1930-as évekig, mint a román etnikum vallása, az ortodox. Ezt követően, ahogy a román etnikum nő, úgy nő az ortodox felekezetűek száma is 1992-ig, ahol elérte a 136 403 ortodox felekezetű egyént. Innentől fogva újra csökkenés tapasztalható, amely mind a mai napig tart. A római katolikus felekezetűek száma is csökkenő tendenciát mutat, amely arra utal, hogy a magyarság csökken, vagy a magyar etnikum más vallást választ magának, és átkeresztelkedik. A görög katolikusok száma alacsony Aradon, 2011-re el se érte a 2 000 főt. A református vallás sem számottevő, ám ami rendkívüli, az, hogy 1992-től az egyéb vallásúak száma az előző évekhez képest az egekbe szökött, ugyanis még 1930-ban 760 egyéb vallású személy volt, addigra 1992-re ez a szám elérte a 12 255 főt.

1. Ábra Arad etnikai összetétele

Forrás: saját szerkesztés, <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.html>
 - Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850 – 2002, letöltve: 2016.02.25.; Recensământul populației și a locuințelor 2011. Direcția de statistică județului Arad 2015.

2. Ábra Arad felekezeti megoszlása

Forrás: saját szerkesztés, <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.html>
 - Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–2002, letöltve: 2016.02.25.; Recensământul populației și a locuințelor 2011. Direcția de statistică județului Arad 2015.

3.2 Arad turizmusának infrastrukturális alapjai

3.2.1 Közúti közlekedés

Arad megyén áthalad a transzeurópai IV-es közúti és vasúti folyósó, amely biztosítja a kapcsolatot Nyugat-Európával és a Fekete-tengerrel. Megyei szinten Arad, a harmadik helyet foglalja el a közutak hosszában: határátkelő Nagylak-Arad-Temesvár-Lugos-Déva-Szászsebes-Szeben-Pitesti-Bukarest-Lehliu-Fetesti-Cernavoda-Konstanca. Aradot két autópálya érinti: az A1-es Temesvár és Arad között, és A2-es Arad és Nagylak között. Az A1-es autópálya 2012 júniusában lett átadva, az A2-es 2015 júniusában. A nemzeti utak hossza összességében 405 km. Három európai út érinti Aradot és a megyét: az E68 [DN7], amely összeköti Marospetrest Lippával, és áthalad Nagylakon is, az E671 [DN69, DN79], amely összeköti Temesvárt Nagyvárossal, és az E79 [DN76], amely összeköti Dévát Nagyvárossal. 2013-ban elkezdődött egy projekt, amely 122 km bicikliút kiépítését tervezi Arad municípiumában. A finanszírozás a 2007-2013 Regionális Operatív Programon belül valósult meg, az 1 prioritási tengely, 1.1 beavatkozási területén. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp. 95-98]

Aradról a legközelebbi magyarországi nagyvárost, Szegedet az A1-es és M43-as útról lehet megközelíteni, 1 óra 25 perc alatt, 100 kilométer. A magyar fővárost, Budapestet, az A1-es és M43-as és M5-ös úton lehet elérni, 2 óra 38 perc alatt, 265 kilométer. Van egy másik útvonal is, 332 kilométer, 3 óra 25 perc alatt érhető el az A1-es, M43-as, M5-ös, M8-as és M6-as úton. Bukarestet, az ország fővárosát, a fentebb említett úton lehet megközelíteni, az A1-es és E81-es úton, illetve a DN6/E70-es úton 7 óra 40 perc alatt, 604 kilométer.

3.2.2 Vasúti közlekedés

Arad megyét a transzeurópai IV-es folyósó vasúti közlekedése szeli át: Kürtös-Brassó-Bukarest-Konstanca. A nyugati országrész második leghosszabb vasútvonalával rendelkezik, 24,5%-al. A vasútvonalak sűrűsége 59,7 km/1000 négyzetkilométer, az országos átlag pedig 45,16 km/1000 négyzetkilométer. Aradon és környékén a vasútvonalak viszonylag jó állapotban vannak, ám a technikai állapotok miatt, a vasutak nem bírnak el 60-80 km/h-nál nagyobb sebességet. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp. 98-99]

Aradról közvetlen vonat indul és érkezik Románia több kiemelkedő fontosságú városába, mint például Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Nagybánya, Jászvásár [Iași], Konstanca és a fővárosba, Bukarestbe, illetve két európai fővárosba, Budapest és Bécs. [Travel with Bahn]

3.2.3 Légi közlekedés

Az Aradi Nemzetközi Reptér 1935-ben lett megalapítva és megnyitva a nemzetközi utas-és áruforgalom. A területe 157 ha, Arad municípiumától nyugati irányba 4 km-re. Stratégiai szempontból jó helyen van, 250 km-re Budapesttól, 300 km-re Belgrádtól, 30 km-re a legközelebbi határátkelőtől Tornyától, 20 km-re a legközelebbi vasúti határátkelőtől Kürtöstől, és csupán 60 km-re a Temesvári Nemzetközi Repülőtértől, amely a második legnagyobb repülőtér Romániában. Az egyik legjobb leszállópályával rendelkezik, 2000 x 45 m mérettel. A Cargo Terminál által véghezvihető a légi áruszállítás. Az aradi reptér a Blue Air által van kiszolgálva, amely Arad-Valencia, Arad-Verona és Arad-Stuttgart között repül 2007 óta. A WizzAir két járatot indít hetente Bergamo-ba 2012 óta. Aradról belföldre nincs járat indítva, régen viszont a TAROM és a Carpatair indított járatot Arad-Bukarest távra. A DHL szállítási és logisztikai vállalat együttműködik az aradi reptérrel, egy héten 5 árujáratuk van. 2014-ben 28 386 utas utazott át és 2 568 légi mozgás volt. 1 084 tonna áru lett szállítva légi úton a DHL International, SC. World Media Trans és más vállalatok együttműködésével. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp.100-102]

2.táblázat Helyzetfelmérés a légi közlekedésben 2010-2014 időszakban néhány szempont figyelembevételével

2010-2014 időszak	Utasok száma	Áru [tonna]	Légijármű forgalom
2010	21 978	754	1 937
2011	1 174	883	1 417
2012	15 018	772	2 276
2013	40 761	1 004	2 442
2014	28 386	1 084	2 568

Forrás: saját szerkesztés, Strategia de dezvoltare a județului Arad 2014-2020 alapján

Az aradi reptéren működik egy légi egészségügyi beavatkozási lehetőség, amely 6 megyét szolgál ki, vészhelyzet esetén. Aradon kívül Romániában jelenleg helikopteres mentőszolgálat Bukarestben, Jászvásáron és Marosvásárhelyen van. Ország szinten az Aradi Nemzetközi Reptéren az utasok átutazását tekintve 0,02 % zajlott le. Ország szinten az Aradi Nemzetközi Reptéren az áruszállítások 3,43%-a zajlott le. Jelenleg több fejlesztésre és beruházásra lenne szükség, hogy a légitársaságok figyelmét felkeltse, amelyek belföldi/nemzetközi járatokat indítanak, beleértve a low-cost és a charter járatokat is. [Consiliul Județean Arad, 2016, pp.100-102]

Az aradi reptér hosszabb idő után újra forgalmas lesz. Szerződést kötött a holland JoinAirlines-szal, amely ellátja járatokkal a repülőteret. Az üzletfelek figyelembe vették, hogy 50 kilométerre helyezkedik el a Traian Vuia Nemzetközi Repülőtér Temesváron, de kreativitással szeretnének differenciálni, és olyan járatokat indítani, amelyek nem találhatóak meg Temesváron, vagy olyan járatok amelyek mindkét reptér esetében van, az aradi reptér más napokon indítaná vagy más órában. Visszahozzák a két tradicionális nemzetközi járatot Arad-Verona és Arad-Stuttgart között. Továbbá meg szeretnék valósítani, hogy újra legyen járat Arad-Bukarest között. Az első periódusban három repülőgép lesz beiktatva, két nagyobb, több mint 150 férőhellyel és egy kisebb 50 férőhellyel. Bernard Jacobs, a JoinAirlines elnökének nyilatkozata szerint az első járatindulást 2016 júniusára tervezik. [Gherasim, 2016]

A tervezettek szerint májusra elkezdik online értékesíteni a repülőjegyeket. A repülőtér új terminálja a közelmúltban lett átadva, a beruházás megfelel a légitársaságok és vállalatok követelményeinek. A Cargo terminál lett átalakítva utas terminalá. A terminálok kiterjesztése lehetővé tette, egy elkülönített terminál létrehozását az indulások számára, amely nagyobb az áruterminálnál is. A kiterjesztés 1.300 négyzetméterről 4.200 négyzetméterre növekedte ki magát, azaz majdnem háromszorosára. A Cargo Terminál 700 négyzetméteres maradt, amely optimális a tevékenység lebonyolításához. A beruházás révén szeretnék megkétszerezni az aradi repülőtér méretét. [Iancu, 2016]

4. ADOTTSÁGOK ÉS LEHETŐSÉGEK ARAD TURIZMUSÁBAN

4.1 Turisztikai objektumok

1. Kép Városháza. Forrás: saját készítés alapján

2. Kép Ioan Slavici Színház. Forrás: saját készítés alapján

A városházát 1874-1876-ban emelték, neoreneszánsz stílusban. Tornya 45 méter magas és hasáb alakú. A négyszögletű épület egy tágas udvart zár közre. A főbejárat felett oszlopokat figyelhetünk meg, illetve egy tagolt erkélyt, amely a nagy gyűlésterem elé lett elhelyezve. Az előcsarnokból az emeltre egy grandiózus márványlépcső visz fel. Mind az épület, mind az előtte lévő tér sok fontos történelmi esemény színhelye volt: kongresszusok, tanácskozások. A már említett erkélyről Nicolae Ceaușescu több alkalommal is szólt az aradi néphez, 1968-ban és 1979-ben is, amikor megemlékeztek a 2000

éves dák település Ziridava és a 950 éves Arad fennállásának első írásos említéséről. [Glück & Roz, 1985]

A színház 1874-ben épült, ám tűzvész miatt 1954-1960 között újjáépítették. A színház múzeumában értékes tárgyakat őriznek, mint például az a zongora, amelyen Liszt Ferenc játszott aradi hangversenye alkalmával 1848 végén. Nézőterme csaknem 700 férőhelyes. [Ádám, Belia, Csatári, Kósaly, Kovács & Szávai, 1975]

3. Kép Kultúrpalota. Forrás: saját készítés alapján

4. Kép Múzeum komplexum.
Forrás: saját készítés alapján

művei szerepelnek. A színház együttműködik a temesvári operával és magyar színházzal. Egy közel 200 férőhelyes studio teremmel is rendelkezik. [Glück & Roz, 1985]

Jelenlegi front felőli külalakját az 1958-1960 közötti restaurálásnak köszönheti. Hat korinthiszi oszlopfő támasztja meg a háromszög alakú homlokzatot. A dombormű, mely benne látható három szobrász keze munkáját dicséri, 19 méter hosszú és közepén 4 méter magas. Az előcsarnokban Vasile Alecsandri, Ion Luca Caragiale, Friedrich Schiller és Maxim Gorkij szoborművét lehet megcsodálni, melyek Vitroel Emil aradi szobrász műve. A nézőtér 562 férőhelyes és félkör alakú. Színpada ország szinten egyike a legnagyobbaknak. Műsorkínálata széles terjedelmű, magyar, román és egyetemes darabok

Az eklektikus stílusban épült kultúrpalota jelentős művelődési központ, ugyanis itt található többek között a Filharmónia, a Múzeum és a Központi Könyvtár. A Filharmóniának zenekara és kórusa is van. A hangversenyteremben vezényelt Richard Strauss 1921-ben, hangversenyzett Bartók Béla 1926-ban és George Enescu is, akit Arad díszpolgárává választottak. A Központi Könyvtár 200 000 kötetes álmommánnyal rendelkezik. A múzeumnak három részlege van: a régi történelem, a művészet és az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékeit gyűjtő tárlat. Munkácsy Mihály és Benczúr Gyula alkotásait is meg lehet csodálni. (Ádám et al. 1975)

A Kultúrpalota Szántay Lajos tervei alapján készült 1911-1913 között, nagyobb restaurálásra 1978-ban került sor. Az épületen megfigyelhetők görög templomi elemek, grandiózus lépcsőzete, domborművek [három nőalak hárfát, fáklyát és könyvet tart a kezében a zene, tudomány és irodalom jelképeként]. Továbbá reneszánsz stílusjegyeket, illetve a vajdahunyadi Korvin kastélyból inspirálódott elemeket lehet felfedezni. Az előcsarnok több színű márvánnyal díszített. A legnagyobb előadóterem 800 férőhelyes, kiváló akusztikával. A hangversenyeken kívül politikai beszédek és tudományos előadásokat is tartottak, mint például Vasile Goldis, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Bányai László stb. [Glück & Roz, 1985]

A Megyei Múzeum 1892-ben jött létre. Kezdetben az 1848-1849-es forradalom relikviáival és a Fiúgimnázium [ma Moise Nicoara Nicoara Nemzeti Gimnázium] anyagaival gazdagodott. 1913-tól a múzeumot a Kultúrpalotába helyezték át, tárlata bővült: képzőművészeti, néprajzi, régészeti osztályokkal, festészeti és szobrász művekkel, ókori részleggel. A régészeti leletek többek között azt is bizonyítják, hogy eredményes dák-géta kultúra fejlődött ki. A történelem számos eseménye megelevenedik, relikviák és emléktárgyak gyűjteménye tekinthető meg. A 30-as években Vasile Goldis és Ștefan Cicio-Pop halála után, tiszteletül emlékszobákat alakítottak ki. Néhány évtizeddel később önálló intézménnyé vált, szakszeméllyel és gyarapodó költségvetéssel. A múzeumot jelenlegi formájában 1979-ben avatták fel, Nicolae Ceaușescu városba látogatása alkalmával. [Glück & Roz, 1985]

5. Kép Lutheránus templom [Vörös templom]
Forrás: saját készítés alapján

A lutheránus templomnak neogótikus stílusa van. Téglái miatt vörös templomnak nevezik. Szántay Lajos építész tervezte, s a XX. század elején építették meg. [Ádám et al. 1975]

Felavatására 1906 szeptemberében került sor Sárkány Sámuel nagybányai püspök jelenlétében. Az épület hossza 33 méter, szélessége 20 méter, illetve a torony magassága 46 méter. 1992-1994 között felújították

a lutheránus templomot. [Ujj, 2008]

6. Kép Páduai Szent-
Antal római katolikus
templom

Forrás: saját készítés
alapján

A római katolikus templom 1902-1904 között épült, restaurálására 1965-ben és 1976-ben került sor. A reneszánsz stílusjegyei megfigyelhetők, illetve a Pietának a másolata a bejáratnál, amely eredetileg Michelangelo Buonarroti műve. Róna János Szentháromság szobra az előcsarnokba lett elhelyezve. A főoltár fehér márványból készült, a mögötte lévő monumentális freskó Vastagh János alkotása és Páduai Szent Antal élete adta az ihletett. Az orgona 1905-ben lett elkészítve, 40 regiszterből és 1200 orgonasípból áll. [Glück & Roz, 1985]

7. Kép Szabadság-szobor
Forrás: saját készítés alapján

8. Kép A 13 Hős Tábornok Emlékoszlopa
Forrás: Pinke László, 2011.08.14.
- <http://www.panoramio.com/photo/57310372>

A Szabadságszobor Zala György 1890-es alkotása, amely 2004. áprilisa óta a Tűzoltó téren áll. A szobor tetején Hungária tölgy-és borbélykoszorút tart, lábai alatt az Ébredő szabadság, Harckészség, Áldozatkészség, Haldokló harcos szoborcsoport van ábrázolva. Az akkori hatóság 1925-ben eltávolította a szoboregyüttest. A talapzatot a 13 aradi vértanú bronzba öntött arcképe díszíti. [Laszlovszky & Polgár, 2005]

Bár felavatásakor nagyszabású ünnepséget tartottak, lebontásakor talapzatát összetörték és a szobor hét alakját a várpincébe vitték. A magyar kormány közbenjárására, közel 80 év után, 1999-ben, a kivégzés 150. évfordulóján a szoborcsoport kiszabadult a várból. A restaurálást a minorita rendház udvarán végezték, majd jelenlegi helyére, a Megbékélés emlékparkba állították fel. [Bagyinszki & Szász, 2012]

A 13 tábornok obeliszkje szürke márványból készült, a magyar forradalmi hadsereg 13 vértanújának állít emléket. A császári bíróság halálra ítélte őket, a kivégzés 1849 október 6-án volt. 1881-ben avatták fel, ám a második világháborúban lerombolták, így a háború végezetével újraépítették. 1974-ben egy kriptában helyezték el a tábornokok földi maradványait, előzőleg a Megyei Könyvtárban, Mácsán és Borosjenőn őrizték. [Glück & Roz, 1985]

9. Kép Liget és a ligeti tó
 Forrás: Sorin Jurcă,
 2010.12.11. - <http://www.panoramio.com/photo/44888631>

10. Kép Az aradi vár
 Forrás: Ghenghiu Victor,
 2007.01.13. - <http://www.panoramio.com/photo/411971>

A liget és a ligeti tó az aradiak egyik legkedveltebb helye, a marosparti parkok mellett. 1834-ben adományozták a városnak, annak municípiumra emelésekor. Néhány évvel ezelőtt jelentős felújításon esett át, úgy a park, mint a tó korszerűsítése is. [Glück & Roz, 1985]

Az aradi vár a Neptun strand mögött, a Marosparton helyezkedik el, egy félszigetszerű kanyarban. 1763-1783 között épült ki az új vár, Vauban stílusban, barokk stílusjegyekkel. A helyőrség egykori temploma a messziből is kiténik. A Habsburgok uralma alatt Erdély egyik legfontosabb bástyájának számított. Börtön is volt egyben, 1784-ben itt raboskodott Horea, Closca és Crisan felkelésvezetők, illetve osztrák foglyok, akik a francia forradalom vagy a napóleoni háborúk idején estek rabságba. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején ostromolták, majd 1849 július elsején elfoglalták. A forradalom leverése után itt raboskodott többek között Maxim Caracion pécskai esperes, Ioan Izicescu százados, Eftimie Murgu bánáti forradalmi vezér, és egyéb nemzetiségű foglyok. 1849 október 6-án 13 főtisz-

tet végeztek ki, négyet a vár negyedik kapujánál lőttek agyon. Az első világháborúban szerb koncentrációs táborként működött. A foglyok többsége a járványok, rossz körülmények és élelemhiány miatt haltak meg. Stefan Cicio-Pop aradi politikus törvényszék elé vitte az ügyet, ezzel védve az áldozatokat. 1918 október 31-én a tömeg behatolt a várba, ledöntötte a kétfejű sast, amely a Habsburgokat szimbolizálta és kiszabadították a politikai foglyokat és katonákat. 1919 nyarától a várra felhúzták a román zászlót, majd felavatták az Olténiából ideirányított ezredet, amely a román hadsereg első helyőrsége volt. (Glück & Roz, 1985)

5. MÓDSZERTAN ALKALMAZÁSA

Jelen kutatás szempontjából az elemzés alapját az összegyűjtött szekunder adatok képezik. Kutatásom témája Arad municípium turisztikai potenciáljának, lehetőségeinek vizsgálata. Mielőtt ezeket a tényezőket vizsgálnám meg, ismernem kell Arad etnikai és vallási megoszlását. Ezekhez a statisztikai adatokhoz Varga E. Árpád [Varga, 1850 – 2002] kimutatásai alapján jutottam el, így egy diagramban szemléletesen ábrázolni tudtam. Dolgozatomban továbbá megvizsgáltam Arad turizmusának infrastrukturális alapjait [közúti, vasúti, légi], melyben fő forrásom Arad megye fejlesztési stratégiája 2014 – 2020 [Consiliul Județean Arad, 2016] dokumentuma szolgált alapul. Kutatásom egyik legfontosabb fejezetét képezi Arad turisztikai adottságainak a bemutatása és szemléltetése. A turisztikai objektumokat magam által készített fénykép segítségével mutatom be, ehhez Glück és Roz [1985] szerzőpáros útikönyve alapját vettem a leírásokban kiindulási pontnak.

A statisztikai adatok adják a társadalmi elemzések alapját. A statisztikai módszer alkalmazása meghatározó jelentőségű minden olyan kutatás során, ahol a gyakorlati tevékenységek, a rendelkezésre álló információk könnyen számszerűsíthetőek. Minden ilyen kutatásnak az alapját, gyakorlati tevékenység és módszertani szempontból az adatok gyűjtése, feldolgozása, elemzése és közzlése teszi ki. Második lépés az adatgyűjtés. A folyamatok gyors váltakozása végett a minél aktuálisabb adatok megszerzése a cél. A népességadatok esetében, természetesen az adatok évről évre változnak, ám nagyság-

rendileg 3-5 évtized távlatában állandóak maradnak. Dolgozatomban vizsgálom Arad felekezeti és etnikai adatait, a grafikonok szemléltetik mindegyik esetben a folyamatos csökkenést. Harmadik szakasz az adatok feldolgozása. Az ábrázolások során számítások is elvégezhetők, mint például százalékszámítás, vagy kördiagramok esetében a fokrendszer. Az ábrázolás módja javasolt, hogy színes és szemléltető legyen, egyértelmű jelmagyarázatokkal. Negyedik lépés az elemzés és közlés. Néhány alapelvet figyelembe kell vennünk: egy ábraolvasás az elemzésnek csak egy része, teljessé elméleti következtetésekkel válik. A változások, például növekedés, csökkenés stb. akkor értékelhető, ha az adatok azonos alapúak, tehát egy város népességének növekedését egy hasonló várossal ajánlatos összehasonlítani. A százalékos növekedés, például két ország esetében, nem egyezhet meg annak abszolút számban való értékével. [Vuics, [szerk.], 2001, pp. 14-17]

Jelen kutatásomban a kartografikus módszertant használom. A lényege abban rejlik, hogy az általunk gyűjtött adatok, turisztikai objektumok térben elhelyezhetőek, térképen ábrázolhatóak. Tehát nemcsak összegyűjtjük az adatokat, hanem térképen ábrázoljuk is őket. Szakdolgozatomban használok a kartografikus módszertan mellett, statisztikai módszert is. A térképes ábrázolás eredményeként turisztikai tervezésben felhasználható információkat nyerünk az egymásról közel eső objektumokról egy útvonalon. Amennyiben az objektumokat tematikusan csoportosítjuk, tematikus turisztikai útvonalak is kialakíthatóak. A hely adottságainak és a turisztikai igények függvényében különböző típusú turisztikai csomagok generálhatóak, amelyek eltérő idő, költség, közlekedési, szervezési forma mentén aknázhatóak ki. Arad turisztikai látványosságait tematikusan elhelyezem egy műholdas térképen és tematikus útvonalként összekötöm. További turisztikai potenciál rejlik Arad 10-30 kilométeres és 70-100 kilométeres körzetében is, ahova szintén szervezett turizmus alakítható ki.

KONKLÚZIÓ

A szakdolgozat elkészítése igazolta és megerősítette azt az előzetes feltételezést, mely szerint: Arad kiváló turisztikai adottságokkal rendelkezik, de ez a potenciál pillanatnyilag nincs megfelelőképpen kiaknázva.

A Maros völgyében fekvő nagyváros a középkor óta napjainkig tölt be kapu funkciót, összekötve a Pannón-medencét Erdéllyel és a Balkánnal. Ez állandó átmenő forgalmat biztosít Arad számára, ugyanakkor, ez nem jelent garanciát turisztikai bevételek tekintetében. Ugyancsak fontos potenciál rejlik abban a tényben is, hogy Arad történelmi emlékhelyként is kiemelkedő Kárpát – medencei desztináció lehetne, illetve etnográfiai tekintetben érdekes egyvelege a magyar, román, német, szerb és zsidó kulturáknak.

Arad és környéke a turizmus számos fajtáját biztosítja: kulturális potenciállal rendelkezik a Ioan Slavici Színház, Múzeum komplexum, Kultúrpalota, Filharmónia stb. révén, kulturális-történelmi potenciállal a Fehér Kereszt Szálloda és az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc vértanúinak tiszteletére felállított obeliszkkal, a Megbékélés-terén található Szabadság-szoborral. Vallási potenciál rejlik Arad gyönyörű templomaiban, székesegyházaiban is, és Arad környékén is, a zarándokhely Máriaradnán. Ugyancsak a város vonzáskörzetében terül el az Arad-hegylajai borvidék, számos szőlészettel és picészettel, kitűnő minőségű borokkal.

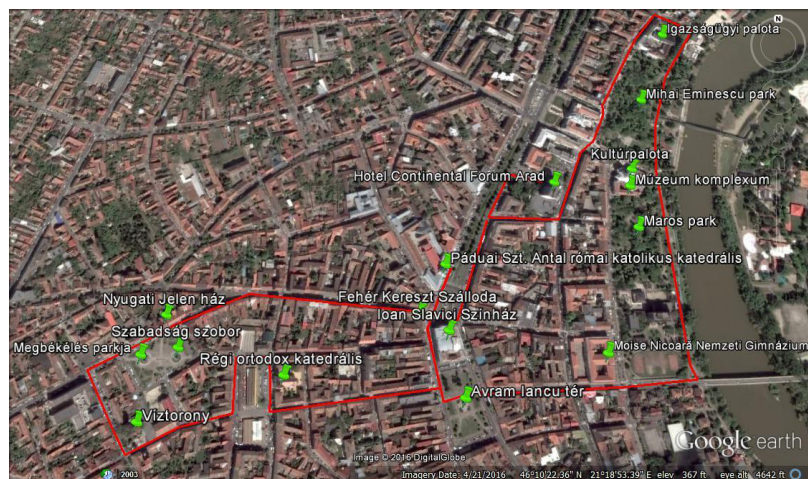
Elengedhetetlen feltétel az infrastruktúra megfelelő kialakítása és a folyamatos korszerűsítése. Aradon áthalad az A1-es autópálya, érintve Nagylakot és Temesvárt, a vasúti közlekedés a városban a vasútállomással együtt Európai Unió pályázatnak köszönhetően átépült és korszerűsödött, a repteret szintén átépítették, területét háromszorosára növelték valamint új nemzetközi és belföldi járatokat indítanak. Nemzetközi járat lesz többek között Stuttgartba, Veronaba és Bécsbe.

Gazdasági szempontból Aradon kedvező hatás figyelhető meg, gombamódon növekedtek és nyílnak meg az ipari parkokban az új vállalatok, melyeknek tulajdonosa és/vagy befektetője külföldi származású. Ezáltal a munkahelyteremtés is kedvező irányba halad, csökkentve a munkanélküliségi rátát. A kutatás végezetével nem látom a kiforrot koncepciót, ami arra a pályára vinné Aradot ahol méltó

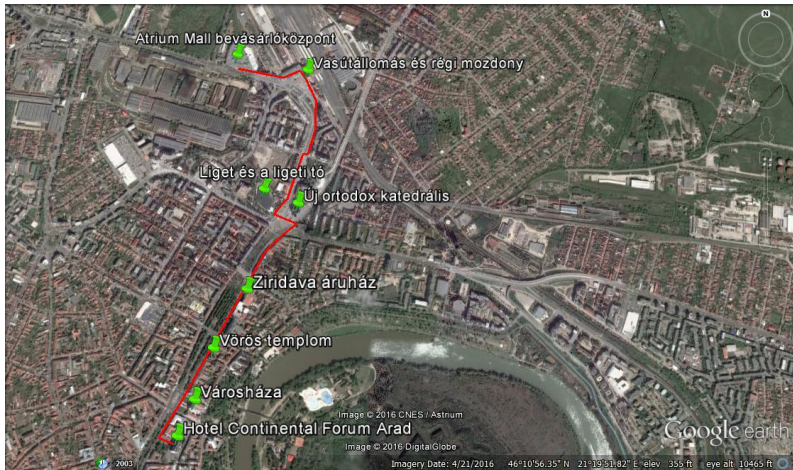
helye lenne. Ezen okok motiváltak a témaválasztásban többek között. Sok olyan látnivaló és tevékenység lenne, amire fel lehetne építeni a turizmust, ezekből néhányat be is építettem a dolgozatomba. Elsősorban megfelelő marketing stratégia és jó PR tevékenység lenne szükséges a turizmus fellendítéséhez, illetve érdemes lenne több csomagot készíteni, különböző célcsoportok, korosztályok, igények alapján. Összességében nincs megfelelően kiaknázva, hiányzik egy egységes koncepció.

Bízok abban, hogy dolgozattal felkeltettem az érdeklődést a Maros parti város iránt, és aki csak teheti, ellátogat Aradra.

MELLÉKLETEK

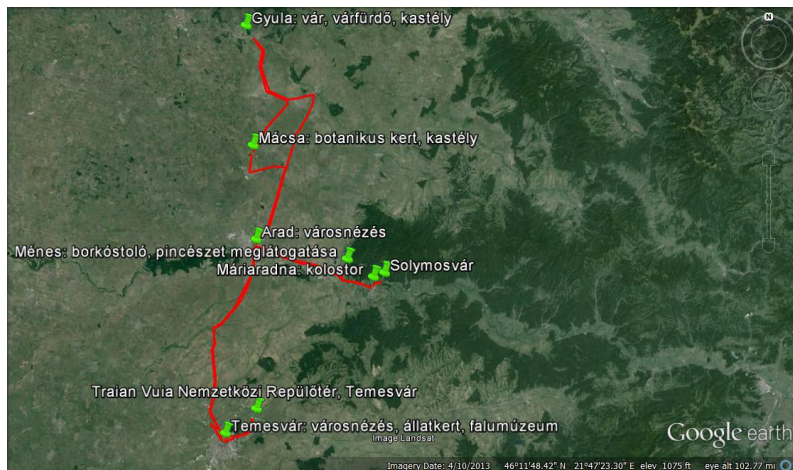

1-es számú melléklet
Forrás: saját szerkesztés alapján

2-es számú melléklet

Forrás: saját szerkesztés alapján

3-as számú melléklet

Forrás: saját szerkesztés alapján

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám, L., Belia, Gy., Csatári, D., Kósaly, M., Kovács, Gy., & Szávai, J. [1975]. *Románia*. Budapest: Panoráma Kiadó.
- Bagyinszki, Z., & Szász, A. [2012]. *Kincses Erdélyi Városok*. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó.
- Glück, E., & Roz, A. [1985]. *Ghid de oraş - Arad*. Sibiu: Editura Sport – Turism.
- Hajdú-Moharos, J. [2007]. *Partium*. Nagyvárad: Partium Egyetem Alapítvány.
- Laszlovszky, K., & Polgár, F. [2005]. *Édes Erdély - Barangolás a végeken*. Debrecen: Anno Kiadó.
- Pop, G. P. [2005]. *Dealurile de Vest și Câmpia de Vest*. Oradea: Editura Universității din Oradea.
- Ujj, J. [2008]. *Arad építészeti emlékei*. Nagyvárad: Partiumi és Bánsági Műemlékvédő Liga és Emlékhely Társaság.
- Vofkori, L. [2006]. *Románia turizmusföldrajza*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.
- Vuics, T. [szerk.] [2001]. *A társadalomföldrajz számítási és ábrázolási módszerei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.

INTERNETES FORRÁSOK

- Consiliul Județean Arad [2016], *Strategia de dezvoltare a județului Arad 2014-2020 varianta 1.*, Letöltve 2016.03.05., <http://www.cjarad.ro/activitate/strategia-dezvoltare/>
- Gherasim, A. [2016.01.20.]. E oficial: vom zbura de pe Aeroportul Arad. *Arad Online*. Letöltve 2016.03.09., <http://www.aradon.ro/e-oficial-vom-zbura-de-pe-aeroportul-arad/1609340>
- Google Térkép, Útvonaltervek. Letöltve 2016.02.17. <https://www.google.hu/maps/dir///@47.15984,19.500732,7z?hl=hu>
- Iancu, B. [2016.04.29.]. De luna viitoare se pot achiziționa bilete pentru zboruri de pe Aeroportul Arad. *Adevărul*. Letöltve 2016.05.09., http://adevarul.ro/locale/arad/de-luna-viitoare-achizitiona-bilete-pentruzboruri-aeroportul-arad-1_572311445ab6550cb87192ef/index.html

- Icob, L. & Chitu, V. [2015] . *Turismul României, Breviar Statistic 2015*. Institutul Național de Statistică, București. Letöltve 2016.02.08. http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Breviar%20turism/turismul%20romaniei_2015.pdf
- Sebők L. térképgyűjteménye, *Megyék szerinti lebontás 1992*, 34. Arad, Letöltve 2016.02.26. <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/tartalom.php?nev=katD>
- Travel with Bahn*. Letöltve 2016.03.05., <https://www.bahn.com/i/view/GBR/en/index.shtml>
- Varga E. Á., *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850 – 2002*, Letöltve: 2016.02.25., Recensământul populației și a locuințelor 2011. Directia de statistică județului Arad 2015, <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.html>

A NAGYVÁRADI SZÁLLODAPIAC MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐI

■ KÁLLAI KRISZTINA ■ kallai.krisztina@yahoo.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Idegenforgalmi gazdálkodás, MA, II. év

■ Témavezető: DR. SZILÁGYI FERENC

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi
kar, Gazdaságtudományi tanszék

■ kulcsszavak: Nagyvárad történelme, Bihar megye, idegenforgalom,
szállodapiac, kereslet-kínálat

BEVEZETÉS

Bihar megye székhelye Nagyvárad, mely az ország Észak-Nyugati Fejlesztési Régiójában helyezkedik el. A Magyarországi határátkelőhöz 8 km-re található és itt halad át az Erdélybe vezető legfontosabb nemzetközi útvonal, mely összeköti Közép-Európát Délkelet-Európával. A város a Sebes-Körös mindkét partja mentén terül el. Északkeleten a Rézalja dombvonulatához kapcsolódó Hegyköz határolja, a település központi része pedig a Sebes-Körös árterületén és alsó teraszain terül el.

A város meghatározó történelemmel rendelkezik, mely kihatással van a mai polgárok életvitelére, magatartására és kulturális örökségeiknek értékelésére is. Mindez megalapozta a turisztikai

desztináció területi tökéjének koncentráltóságát. A kiépült általános és turisztikai infrastruktúra behálózza a város térképét, melynek fontos elemeit képezik a szállodák és azok elérhetősége.

Az első fejezet Nagyvárad történelmének áttekintését tartalmazza kiemelve a fontosabb politikai, vallási, területfejlesztési, városfejlesztési és kulturális tevékenységeket, eseményeket. A leírás főleg a város turizmusfejlesztési szempontjait tartja szemelőtt, azt, hogy hogyan alakult ki Nagyvárad mai arculata, a városrészek és a kulturális értékek. A második rész a turizmusfajták csoportjait és a turisztikai terméktípusokat tárgyalja Nagyvárad kontextusában. A harmadik fejezet a város szállodapiacának fejlődési tendenciáit értékeli a megyei viszonyokhoz hasonlítva az utóbbi 7 évre, tehát 2010-ig visszamenően. Az utóbbi három évben meghatározó növekedés mutatkozott a keresleti oldalon, mely pozitívabb jövőképet fest az elkövetkező évekre nézve. Ezt követően a város szállodáinak osztályozására kerül sor négy fő szempont szerint: a minősítés, az árkategória, a kapacitás és az elhelyezkedési tényezők. Végül a konklúzió és a mellékletek következnek.

METODOLÓGIA

A dolgozat átfogó célja Nagyvárad általános turisztikai potenciáljának, illetve szállodapiaci jellemzőinek bemutatása és elemzése. Az első rész a város történelmét tartalmazó irodalom feldolgozásán alapszik, mely a turizmus kialakulásának, a városfejlesztésnek, a vállalási-, kulturális- és politikai folyamatoknak az evolúcióját tárgyalja. A második rész a szakirodalom feldolgozására alapoz, a turizmus alapvető termékcsoportjainak és terméktípusainak bemutatását célozza meg. A harmadik részben az adatbáziselemzés és adatfeldolgozás módszere által a városi szállodapiac keresleti és kínálati oldalának jellemzése látható, a Román Nemzeti Statisztikai Hivatal adataira alapozva. Mindezeket követi a jelenleg működő szállodák osztályozása és értékelése, majd a konklúzió és a mellékletek.

NAGYVÁRAD TÖRÉNELMÉNEK MEGHATÁROZÓ ESEMÉNYEI A MEGALAPÍTÁSÁTÓL NAPJAINKIG

Nagyvárad kezdeti fejlődése három alapvető pilléren áll: a vár, a püspökség és a mellette létrejött település. A jelenlegi város kialakulása a X. században kezdődött a vár megalapításával, mely Nagyvárad városának bölcsője volt. [Dr. Fleisz, 2016]¹ A vár megalapítását megelőzően I. [Szent] László király monostort alapított prépostsággal és társaskáptalant 24 kanonokkal, melyet uralkodásának második felében püspökséggé emelt. Ekkor megerősítették falait, fatornyokat építettek a sarkaira és létrehozták a székesegyházat. A vár köré önálló települések szerveződtek. Szent László király halála után holttestét Váradon helyezték örök nyugalomra és sírhelye fontos zarándokhelyé vált. I. [Szent] László királyt ennél fogva a város alapítójának is lehet tekinteni. A tatárjárás során lerombolták a várat és a várost, de újjáépítették és a király kultusza ismét feléledt és szokássá vált, hogy a megkoronázott királyok elzarándokoljanak Váradra. A nagy építkezések odavonzották az itáliai, vallon, flamand és német kőfaragókat, mestereket. Telephelyeiknek nevét a városnegyedek elnevezése is jelöli, mint Olaszi, Velence, Bolognia, Padua. A Janus Panonius korabeli oktatási színvonal is magas volt.²

Már a 13. század végén elkezdődött a településgyűrűt alkotó városrész összeolvadása, mely a 14. század közepén egy bizonyos szinten létre is jön. 1348-ban említik először Nagyvárad néven a települést. [Dr. Fleisz, 2016]³ A káptalan Statútumai alapján Várad akkor nyolc részből tevődött össze: Várad városa, Velence, Szombathely, Hétközhely, Szent Lőrincz, Bolognia, Olaszi, Szent Péter. Több szerzetes rend temploma, kolostora, iskolája és kórháza épült fel és tevékenykedett ebben az időben. A város közelében is több település kialakult, melyek később egybeolvadtak Váraddal: Biharpüspöki, Szentjános, Űssi, Szőlős.⁴

---

1 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp. 21-23

2 Primăria Oradea: **Nagyvárad történelme**, Hivatkozás: <http://www.oradea.ro/pagina/istoria-orasului-oradea>, megtekintve: 2017. Április 20.

3 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 24

4 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/index.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

A 15. század elején Luxemburgi Zsigmond közbenjárására a pápától megkapta a székesegyház a búcsúengedélyt, mely nagymértékben megnövelte a zarándokok számát. Miután a törökök elfoglalták Budát, létrejött az Erdélyi Fejedelemség, így Várad Erdély egyik legfőbb végvára lett. A vár 1557-es ostroma alatt a város nagyrésze kiégett, épületeiben és lakosságában is nagy veszteségek keletkeztek. A reformáció teret nyert. Sokan meghaltak, de a megmaradt egyházakon kívül is sokan elmenekültek Váradról. [Dr. Fleisz, 2011]⁵ A 16. század nemcsak a reformáció győzelmét, de a vár újjáépítését is jelentette a késő olasz reneszánsz szellemében.⁶ Az akkori alkapitány 1598-ban a magyar királyt ismerte el urának, s ezzel Várad nyolc évig elszakadt Erdélytől, azonban kiváltotta a törökök haragját, viszont az ostromuk sikertelennek bizonyult. [Dr. Fleisz, 2000]⁷

A 17. század elején ismét Erdély része lett és Bethlen Gábor elrendelte a vár felújítását, illetve a veronai Giacomo Resti építész segítségével felépíttette az ötszögű reneszánsz fejedelmi palotát. A református egyházat támogatták a fejedelmek és kollégiumot létesítettek. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna pártfogása alatt állt a kollégium, melyet a század második felében, a török megszállás elől, utolsó élő professzora Debrecenbe költözött át diákjaival együtt. 1660-tól török uralom vette kezdetét és a vár templomait lerombolták, a palotáét pedig átalakították mecsetté. A későbbiekben a várost újjáépítették, török iskolákat működtettek, a kereskedelm felvirágozott a keleti áruk vásárának köszönhetően. 1692-ben felszabadították a várost, de a várat lefoglalta a császári katonaság.

A 18. század elején a várból elköltöztek az egyházi- és a közigazgatási intézmények, illetve a püspökség is és Olasziba költöztették a megye székhelyét. A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc idején ostromzár alá vetették a várat sikertelenül, de annak védelme érdekében minden tőle 500 méterig levő építményt lebontottak és 1782-ig építési tilalmat vezettek be arra a területre. Ezáltal létrejött a nagypiac tere, majd a tilalom felbontása után létrejött Váralja. A

---

5 Dr. Fleisz János [2011]: Nagyvárad várostörténete, Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp. 60-61

6 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 28-29

7 Dr. Fleisz János [2000]: Nagyvárad története évszámokban, Literator Könyvkiadó, Nagyvárad, pp 13-14

felkelés utáni hosszú békeidőszak volt a barokk újjáépítés kora. A császáriak több átalakítást és felújítást is véghez vittek a váron, mely által elnyerte a mai arculatát. 1717-től Csáki Imre püspök felépíttette a második székesegyházat, a Szent László templomot, s szintén visszatértek a különféle szerzetesi rendek. Megkezdődött a püspöki palota és később a kanonok sor építése is. Elkészült Szent László koponyadarabjának erekjetartója is, melyet 1992 óta a Varadinum ünnepeken körmeneten körbehordanak. Az oktatást újjá szervezték, illetve több máig jelentős templomot is a 18. század második felében létesítettek. 1780-ban megnyitották a Királyi Jogakadémiát, mely a jog- és társadalomtudományok oktatását tette lehetővé. 1798-ban megtartották az első magyar nyelvű színelőadást a Fekete Sas Szálló nagytermében.⁸ Az 1848-as szabadságharc idején a honvédség hadfelszerelési központja lett a város, majd 1849-ben az országgyűlés hadipari központtá tette egészen azon év augusztusáig. [Dr. Fleisz, 2016]⁹

A 19. században Nagyvárad középvárosnak számított [Dr. Fleisz, 2016]¹⁰, az Alföld egyik kiemelkedő városaként. Több szociális intézményt is létesítettek a század elején, illetve a közvilágítást is. 1836-ban nagy tűzvész súlytotta a várost, melyben a reformkor számos barokk és klasszicista épülete is megsemmisült. Leégett Váralja, Újváros és Velence nagy része.¹¹¹² 1850-ben a négy „középponti város” felsőbb rendelet által egyesült és megalakult Nagyvárad. Várad-Újváros, Várad-Olasz, Várad-Velence és Várad-Váralja volt e négy város. A század közepén fellendült a kulturális élet: színház, folyóiratok, mozi. 1858-ban Várad is bekapcsolódott a vasúti közlekedésbe és 1870-ben felavatták a Nagyvárad-Kolozsvár közötti **vasutat is**. Ugyanabban az évben megkapta a legmagasabb közigazgatási rangot, tör-

---

8 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/gindex.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

9 Dr. Fleisz János [2016]: *Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély*; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 28-29

10 Dr. Fleisz János [2016]: *Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély*; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 39

11Dr. Fleisz János [2000]: *Nagyvárad története évszámokban, Literator Könyvkiadó, Nagyvárad, pp 21.*

12 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/gindex.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

vényhatósági jogú város lett. [Dr. Fleisz, 2016]¹³ Később, 1882-ben megnyitották a gőzüzemű teherszállító vasút egy részét is.

A 19. század második felére már 21 temploma volt a városnak. 1872-ben a Bihar megyei Régészeti és Történeti Egylet megalakult és megnyitotta első kiállítását. 1885-ben megalakult az Ipartestület, a kisiparosok fontos szerepkört tölthettek be Várad fejlődésében kulturális tevékenységük által. 1894-től megkezték építeni a vízvezeték hálózatot és 1895 elején beindítják a váradai Vízművet. 1900 október 15.-én nyílt meg a színház. [Dr. Fleisz, 2000]¹⁴

A 20. század elején megépült a villanytelep, elindultak az első villamosok és az omnibuszok. 16 pénzügyintézet, 9 kórház, 7 kulturális intézmény, 18 közművelődési és jótékonyági szervezet és 22 sportegyesület és 4 népkönyvtár működött. Nagyvárad a modern magyar irodalom megteremtője, a Holnaposok városa volt, de e mellett a román kultúra is fejlődött Iosif Vulcan-nak köszönhetően. Megépültek a város arculatát meghatározó, szecessziós stílusjegyeket hordozó palotaszorok.¹⁵ 1910-re a magyar városok hierarchikus rangsorában a tíz regionális központ között szerepelt Nagyvárad. A dinamikusan fejlődő városban a kereskedelem, a bankélet és a közlekedés fejlődése volt a fő húzóerő. Az első világháború kitörése után a város dinamikus fejlődése visszaesett, ezzel a gazdasági és kulturális élet is beszűkült, illetve a felzárkozási folyamatok is leálltak. [Dr. Fleisz, 2016]¹⁶

1919 április 20.-án életbe lépett a román közigazgatás, mely akkori céljai között a város erős kulturális központtá formálása volt meghatározó. Ennek okáért több tanár és értelmiségi is letelepedett itt. Az oktatási intézmények nyelve megváltozott. 1920-ban megalakult az Ortodox püspökség, majd 1921-ben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület is.¹⁷ 1929-ben összevonták a szatmári

---

13 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 39

14 Dr. Fleisz János [2000]: Nagyvárad története évszámokban, Literator Könyvkiadó, Nagyvárad, pp 22-27

15 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/gindex.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

16 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 40-43

17 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/>

egyházmegyével a biharit. A város népességszámát figyelembe véve 1930-ig jelentősen fejlődött és Nagy-Románia 8. legnagyobb nagyvárosa volt. A két világháború között ismét Magyarország része lett Nagyvárad, mely az állam 6. legnagyobb városa volt a népességszáma szerint. Jelentősen hátrányos helyzetben volt az addigra már regionális központokká vált városok mellett, de ismét megkezdődtek a felzárkózási folyamatok. [Dr. Fleisz, 2016]¹⁸ Nyolc fő iparág működött a városban: élelmiszer-, vegy-, textil-, nyomda-, építőanyag-, fém- és gépgyártó-, bőripar és cipőgyártás, fakitermelő- és fafeldolgozó ipar. Összesen 10 cipőgyár, 23 nyomda, 46 pénzintézet és 1410 kereskedelmi vállalat tevékenykedett. A kereskedelem és a szállítás meghatározó volt. Nőtt a kórházak és gyógyszertárak száma is. A fő élelmiszeripari piac a nagypiac maradt, de a központban levő kispiacot megszüntették parkosítás miatt. Ebben a periódusban főleg családi házak épültek és létrejöttek a külső városnegyedek: Őssi, a Kertváros és az Oncsa-telep.¹⁹

Az 1947. februári párizsi békeszerződés által Nagyvárad ismét Románia részévé vált. Nagyon kedvezőtlen pozícióba esett, mert ismét a határmenti területre került, a vonzáskörzete lecsökkent és a kapcsolataitól is szinte teljesen elzárták. [Dr. Fleisz, 2016]²⁰ 1956-ban Nagyváradhoz csatolták Biharpüspököt. 1963-ban megalapították a Pedagógiai Főiskolát. 1965-ben politikai változás következett, a szocialista igazgatás szellemében államosították a főbb termelőeszközöket és megkezdtek a nagy nyugati ipartelep felépítését. Ezen okból kifolyólag sokan beköltöztek a városba, létrejött a Rogériusz lakónegyed, a Splaiul Crișanei, Észak-Őssi, az Independenței tér, a Dimitrie Cantemir és a Nufărul negyed, majd a velencei állomás körüli és az Aradi út menti lakótelep.²¹ A város addigi etnikai és társadalmi-gazdasági struktúráját sikeresen felforgatták. A megyerendszer be-

---

gindex.php?pg=28416, megtekintve: 2017. Április 20.

18 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 43-44

19 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/gindex.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

20 Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 44-44

21 Dukrét Géza: A város története, Hivatkozás: <http://nagyvarad.gportal.hu/gindex.php?pg=28416>, megtekintve: 2017. Április 20.

vezetésével ismét csökkent vonzáskörzete, de fejlett megyeközpont szinten megmaradt. A román városok rangsorjában a 12. helyre esett lakossága szerint és lemaradása nemcsak nemzetközi, de országos szinten is meghatározó volt.

A posztiszocialista korszakban a város lakosságának száma csökkent, mégis a 11. helyre került a rangsorban. Kolozsvárnak lett alárendelve Nagyvárad, mint középváros, intézményi, oktatási, egészségügyi stb. szinten. Visszaminősült teljes értékű megyeszékhelynek, bár a jelentős városi tradíciókkal rendelkező, urbánus megjelenésű nagy és középvárosok várostípusai közzé sorolták. A 2001-ben elfogadott Országos Településfejlesztési Tervben az első csoportba sorolták, a 11 országos és európai fontosságú megyeszékhelyek közzé. 2005-ben megalakították Nagyvárad metropolisz övezetét, melyben 8 környező közigazgatási-területi egységet csatoltak a városhoz, ami jogi személyiséget kapott. A későbbiekben még négy közigazgatási egység csatlakozott. Az agglomeráció célja a közös, hosszú távú területfejlesztési koncepció megvalósítása, annak érdekében, hogy létrejöjjön egy határon átívelő vonzáskörzetű fejlett növekedési pólus. A 2007-es Európai Unió csatlakozás után része lett az Északnyugati Fejlesztési Régiónak, mely központját Kolozsvár képi. 2010-ben a város a mérsékelt dinamikájú csoportban volt a városfejlődés tekintetében, de legfőbb kitérési pontját a határmentiség jelöli. 2006-ban a 2025-ig érvényes nemzeti területfejlesztési koncepció csak harmadrangú szerepet szánt neki, melyben mindössze regionális és lokális jelentőségű növekedési pólusnak tekintik.[Dr. Fleisz, 2016]²² Ez a tény hátrányos sorba emeli Nagyvárad fejlesztési lehetőségeinek kibontakozását.

NAGYVÁRAD TURISZTIKAI POTENCIÁLJA

A turizmustípusok integrálódása alkotja a városi turisztikai jellegét, mely komplex turisztikai terméként jelenik meg a kínálati oldalon. Mindazonáltal számos tényező közbenjátszik a keresleti oldalt vizsgálva is. A növekvő nemzetközi mobilitás által megnőtt a rövidebb

---

²² Dr. Fleisz János [2016]: Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad, Partium, Erdély; Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp 46-49

idejű utazások száma, melyek legtöbb alkalommal városlátogatások. Egyre több látogató motivációja is az intellektuális javak felkeresésére összpontosít, magasabbra értékelve ezzel a városi tér turisztikai adottságait, mint a kulturális események, képzőművészeti alkotások és az épített örökségek. Ennek köszönhetően a települések számára egyre indokoltabbá válik a történelmi értékek megőrzése és a kulturális-, illetve az általános infrastruktúra folyamatos fejlesztése. [Németh Ágnes, 2009]²³

Nagyvárad turisztikai potenciálja komplex elemekből tevődik össze. Az idegenforgalmi infrastruktúrája is kiépült, mivel színvonalas szállás és étkezési lehetőségeket vehetnek igénybe a turisták több árkategóriában. A város elhelyezkedése is kedvező a határmenti jellege miatt, Románia és Erdély nyugati kapuja. A repülőterén a low-cost járatok elérhetősége fontos nemcsak a helybeliek, de a külföldi beutazók szempontjából is. Az üzleti és konferenciaturizmus fellendülését a gazdasági fejlesztések is előmozdítják.

A turisztikai termékeket Vofkori László négy termékcsoportha osztotta. Az első csoport a wellness termékcsoportha, melyben a gyógy- és termálturizmus, a fitness turizmus, a falusi turizmus, az öko- és a szeniorturizmus tartozik bele. A második csoport a vízparti üdülés termékcsoportha, melybe a családi üdülés, gyermeküdülés, ifjúsági és kempingturizmus van besorolva. A harmadik a speciális érdeklődések termékcsoportha, mely a természetjárást, a kerékpáros turizmust, a sportturizmust, lovasturizmust, a kastélyturizmust, kulturális turizmust, gasztronómiai és borturizmust, vallásturizmust, katasztrófaturizmust, szexturizmust, vadászturizmust és hobbiturizmust foglalja magába. Az utolsó termékcsoportha a hivatásturizmus, ide az üzleti-, a konferencia- vagy kongresszusit turizmus, a politikai-diplomáciai utazások, az incentive („ösztönző” turizmus) és a tanulási célú utak vagy study tourok kapcsolódnak. [Vofkori, 2006]²⁴

A wellness termékcsoporthat figyelembe véve Nagyváradon a gyógy- vagy egészségturizmus és annak speciális ága is, a termáltu-

---

23 Németh Ágnes [2009]: A kulturális turizmus szerepe a városfejlesztésben. Szerk. Michalkó Gábor és Rátz Tamara: A tér vonatkozásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár-Budapest, pp 104-105

24 Vofkori László [2006]: Románia turizmusföldrajza, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, pp. 25-26

rizmus, kiemelkedő, bár nemzeti fontosságú desztinációként a metropolisz övezetében, a várostól nagyjából 9 kilométerre fekvő Félix- és Püspökfürdőt jelölték. A kimondottan Nagyvárad városában létesült szállodák több, mint fele nyújt wellness és spa szolgáltatásokat, főleg szauna, gőzfürdő, medence, masszázs, kozmetikai kezelések és egyéb kiegészítő szolgáltatások által. A szenior turizmus is szoros kapcsolatban áll a gyógy- és egészségturizmus terméktípussal, bár ők inkább a Félix- és Püspökfürdői szolgáltatásokat veszik igénybe a gyógykezelések miatt, így a várost kevésbé jellemzi.

A speciális érdeklődések termékcsoportjában a kastély- és műemlékturizmus, a kulturális turizmus és a vallási turizmus típusai a legjellemzőbbek Nagyvárad idegenforgalmára. A meghatározó és hosszú időre visszatekintő történelmi múlt fontos szerepet játszott a város jellemvonásainak kialakulásában. A vallási turizmust már Szent László király kultusza megalapozta, így fontos zárandokdesztinációként is funkcionált Nagyvárad. Ma a városban főleg a református, római-katolikus, görög-katolikus, ortodox és zsidó felekezetű templomok és egyházi épületek látogathatók meg. Összesen 18 műemlék templomot [Péter I. Z., 2016]²⁵ tartanak nyilván a városban belül, melynek 50%-a római-katolikus, 11,1%-a református, 11,1%-a ortodox, 11,1%-a zsidó, 11,1%-a görög-katolikus és 5,56%-a evangélikus felekezetű. Ezen templomok meghatározó része a történelmi városrészben található. Nagyváradot a templomok városának is lehet nevezni. A templomokon kívül 16 egyházi épületet nyilvánítottak még műemléknek.

A kastély- és műemlékturizmus szintén meghatározó termék-típus, mivel elsődlegesen a vár Nagyvárad jelképe, viszont számos műemlék épületet tartanak nyilván. A műemlékek nyilvántartásában, a fentebb említett templomok és egyházi épületeken kívül, még 34 épített örökség található a várral együtt. Összesen 10 palota, 6 közigazgatási intézmény, 4 szálló/szálloda, 4 magán ház, 3 oktatási intézmény, 2 múzeum, 2 kereskedelmi egység, 1 kórház és a színház épülete van besorolva, igaz több épületet is lehetne még műemlék kategóriába emelni. A meghatározó építészeti stílusok között

---

25 Péter I. Zoltán [2016]: Nagyvárad-Oradea épített öröksége. Itt: Dukrét Géza és Péter I. Zoltán: Nagyvárad és Bihar megye épített öröksége, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad, pp 9-82

a barokk, a szecesszió, az eklektikus, a romantikus, a klasszicista, a renszánusz, a neogótikus és a gótikus dominál.²⁶

A kulturális turizmus és az örökségturizmus szerepkörébe tartozik a kulturális örökségek megőrzése és fenntartása. Meghatározása azonban igen nehéz, mert a kultúra jellege folyamatosan változik, viszont a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szerint a kulturális rendezvényeken való részvétel és a kulturális attrakciók meglátogatása képezi a célját, illetve a turista motivációja az új kultúrák megismerésében rejlik. Tulajdonképpen az anyagi és szellemi értékek megismerése a látogató célja. Manapság a művészeti és történelmi attrakciók megismerése mellett teret nyert az úgynevezett hétköznapi kultúra megismerését célzó idegenforgalom, mely a hagyományok, a gasztronómia, a folklór, a divat, a design, a szórakoztatóipar, a városi rendezvények, a vásárok és ipari létesítmények meglátogatását is e terméktípusba sorolja. [Jászberényi, 2014]²⁷ Tulajdonképpen a kulturális turizmus a többi termékcsoport terméktípusaiban is többé-kevésbé fellelhető az adott társadalmi feltételek függvényében. Ennek értelmében Nagyváradon a történelmi attrakciók mellett számos koncert, kiállítás, rendezvény, vásár stb. felkereshető, ezt a hagyományok, az életstílus és a folklór nagy mértékben átszövi. A városi turizmus tehát a kulturális turisztikai objektumok egyfajta térbeli csoportosulását jelenti, így a város, mint komplex turisztikai termék jelenik meg a kínálati oldalon. [Jászberényi, 2014; Németh Ágnes, 2009]²⁸

A hivatásturizmus kategórián belül az üzleti turizmus és a konferenciaturizmus jellemző Nagyváradra. A város gazdasági életével

---

26 Péter I. Zoltán [2016]: Nagyvárad-Oradea épített öröksége. Itt: Dukrét Géza és Péter I. Zoltán: Nagyvárad és Bihar megye épített öröksége, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad, pp 9-82

27 Jászberényi Melinda [2014]: A kulturális turizmus elméleti háttere. Itt: Szerk. Jászberényi Melinda: A kulturális turizmus sokszínűsége, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014, pp. 11-12

28 Jászberényi Melinda [2014]: A kulturális turizmus elméleti háttere. Itt: Szerk. Jászberényi Melinda: A kulturális turizmus sokszínűsége, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014, pp. 14; Németh Ágnes [2009]: A kulturális turizmus szerepe a városfejlődésben. Szerk. Michalkó Gábor és Rátz Tamara: A tér vonatkozásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai. Kodo-lányi János Főiskola, Székesfehérvár-Budapest, pp 105

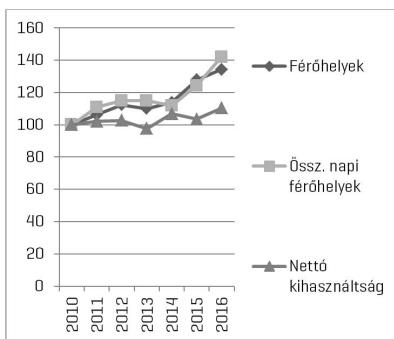
szoros kapcsolatban állnak ezen turisztikai terméktípusok, melyre pozitív hatást gyakorol a közlekedési és kommunikációs infrastruktúra magasabb kiépítettségi foka. A városban található nagyobb szállodák főként a luxus kategóriába esnek és az üzleti turizmust célozzák meg, színvonalas és felszerelt konferenciatermeket biztosítva.

BIHAR MEGYE IDEGENFORGALMÁNAK JELLEMZŐI ÉS NAGYVÁRAD SZÁLLODAPIACÁNAK TRENDJEI

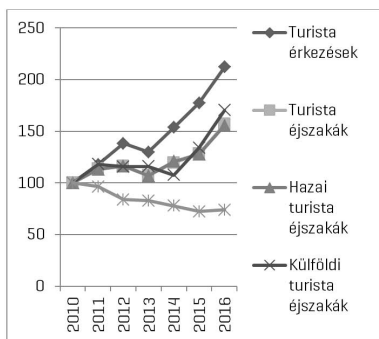
A nemzeti statisztikai hivatal adatai alapján Bihar megyében összesen 199 elszállásolási egység működött a 2016-os felmérés alapján, melyből 50 hotel. Összesen 37 elszállásolási egység működött Nagyváradon, ebből 21 hotel. A szállástípusok között szállodák, apartman hotelek, motelek, hosztelek, kabannák, kempingek, villák vagy bungallók, gyerektáborok, városi panziók és falusi panziók voltak feltüntetve.

Az alábbi 1. és 2. ábrák a megyében található szállások kínálati és keresleti oldalának jellemzőit szemléltetik. A 2010-es évhez mérten vannak feltüntetve az évenkénti változások értékei, százalékban. Az első év a 100%, míg a többi év fejlődése vagy visszaesése ehhez mérten látható. A konkrét összegeket az 1. melléklet mutatja be.

1. Ábra: A megyei szálláslehetőségek kínálatának jellemzői [%]

2. Ábra: A megyei szálláslehetőségek keresletének jellemzői [%]

Saját szerkesztés. Forrás: © 1998 - 2016 INSTITUTUL NATIONAL DE STATISTICA

Megyei szinten a 2013-as év 2,07%-os csökkenést mutatott a férőhelyek számát illetően 2012-höz viszonyítva, majd ismét bővült a helykínálat. 2014-ben már 1,33%-kal nőtt szintén 2012-höz mérve. 2016-ra 34,21%-kal több férőhely állt a turisták rendelkezésére, mint 2010-ben. A napi férőhelyek számának változása azonban 42,05%-kal nőtt 2010-2016 között. A magyarázat a kínálat szezonálisának csökkenésében is lehet. A nettó kihasználtság hullámzó változást mutatott, mely az eltöltött éjszakák/össznapi férőhelyek aránya²⁹ által lett kiszámolva. Összességében 2010-2016 között 10,37%-ot nőtt a kihasználtsági szint, ahhoz képest, hogy a férőhelyek száma 34,21%-kal szintén növekedett. A vendégforgalom növekedése is 2013-ban esett visszább, mely 6,11%-os csökkenést jelentett 2012-höz képest. A legmagasabb nettó kihasználtsági érték 2016-ban mutatkozott, de előző évben szintén visszaesett 3,23%-kal 2014-hez képest. Mondható, hogy hullámzó változást mutatott a hét éves periódus alatt, azonban önmagában ezen érték nem értelmezhető, mivel a férőhelyek száma nem stagnált. Érdekes viszont a szálláskínálat növelésének vizsgálatában, hiszen megmutathatja, hogy van-e igény újabb férőhelyek kialakítására vagy inkább a kisebb kapacitás lenne kifizetődőbb egyes ell szállásolási egységek működtetésére nézve, hiszen ez szállást kínáló létesítményenként és desztinációnként is változó.

A megyei szálláskínálati piac keresleti oldalának jellemzését a turistaérkezések és az általuk eltöltött vendégéjszakák számának elemzése nyújtja. A 2010-2016-os periódus alatt 112,17%-os növekedés mutatkozott, több, mint kétszeresére nőtt a vendégek száma, azonban az eltöltött vendégéjszakák csak 56,84%-kal növekedtek. Az értékek közötti különbség azzal magyarázható, hogy a turisták átlagosan kevesebb ideig tartózkodtak a megyében.

Az átlagosan eltöltött vendégéjszakák számát az eltöltött éjszakák/turista érkezések aránya³⁰ adta meg. Amint látható 2010-hez képest folyamatosan csökkent a turisták által átlagosan eltöltött éjszakák száma, kivételt képez 2016, azonban még így is a 2010-2016-os periódusban összesen 26,1%-os csökkenés mutatkozott. A külföldi vendégéjszakák száma 70,36%-ot nőtt 2010-2016 között, bár még

---

29 A használt számítási képlet: $\text{Eltöltött éjszakák} / \text{Össz. napi férőhelyek} * 100$

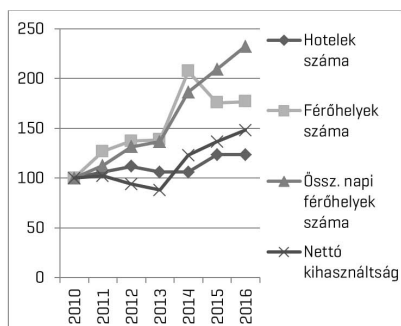
30 A használt képlet: $\text{eltöltött vendégéjszakák} / \text{érkezések} * 100$

így is a teljes összeg mindössze 9,75%-át képzik. A hazai látogatók a vizsgált hét év alatt mindig 90% feletti arányt képviseltek. 2013ban 8,24%kal csökkent a hazai látogatók értéke, ezt követő évben pedig 13,09%os növekedés mutatkozott. A 2014-es évben 2013-hoz képest esett a külföldi vendégek száma 7,16%kal, viszont 15,55%kal nőtt 2015ben 2013-hoz mérve, így kompenzálta az előző évi visszaesést. 2014 mélypontot jelentett ebben az értelemben. 2016-ban a hazai turistaszám 21,64%-kal nőtt, illetve a külföldi vendégek aránya 27,11%-ban javulást mutatott az előző év viszonylatában.

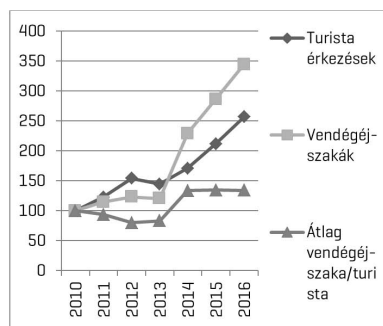
Az alacsony kihasználtság a megye tranzit jellegének is köszönhető, mert Magyarországgal és a schengeni övezettel határos, de a fő desztináció az ország középső része vagy a főváros, gazdasági-központ szerepe miatt. A megye stratégiai tervezetben is nagyobb szerepet tulajdonítanak a megye és Nagyvárad turizmusának fejlesztésére és hirdetésére. Tulajdonképpen valamennyire érzékelhető is ennek a hatása az utóbbi 2 évben. A megye turista érkezéseinek 46,14%-a Nagyváradon volt elszállásolva 2016-ban és annak 80,89%-a a város hoteleiben. Ebből az arányból is látszik, hogy főleg a szállodai szolgáltatásokat veszik igénybe a vendégek a városban, tehát előnyben részesülnek a többi típusú szálláslehetőséggel szemben.

A következő ábrák a nagyváradai hotelek szálláskínálati és keresleti tendenciáit szemléltetik a 2010-2016-os periódusban.

3. Ábra: Nagyvárad szállodapiac kínálatának jellemzői [%]

4. Ábra: Nagyvárad szállodapiac keresletének jellemzői [%]

Saját szerkesztés. Forrás: © 1998 - 2016 INSTITUTUL NATIONAL DE STATISTICA

A 2. Melléklet tartalmazza a számokban kifejezett pontos adatokat, melyek a Román Nemzeti Statisztikai Hivatal oldaláról lettek letöltve és a fentebbi ábrák ez alapján készültek. Az ábrák a fejlődési [növekedés, illetve visszaesés] tendenciákat jelölik százalékos kifejezésben. A megyei adatokkal ellentétben, melyben a férőhelyek és az összes napi férőhelyek számának változásait hasonló növekedési mutatók jellemezték, a nagyváradai szállodapiac kínálatát nem tükrözi. Bár 2014-ben mindkét érték megugrik, 2015-ben a férőhelyek száma 15,29%-ot csökken, de az összes napi férőhelyek száma mégis 36,16%-kal nő. A kínálati szezonális lényegesen csökken a piacon és az összesített kihasználtság így is 11,29%-kal nőtt. 2013 visszaesést mutatott az érkezések és vendégéjszakák tekintetében, de a kevesebb turista többet tartózkodott 4,28%-kal a városban, az átlag vendégéjszakák száma szerint. 2014 mutatói a keresleti oldalon kimagasló növekedést jeleztek mindhárom értékelési szempont tekintetében. A turista érkezések száma 18,25%-kal nő 2013-hoz képest, azonban az eltöltött éjszakák számában sokkal nagyobb javulás mutatkozott, mely 89,76%-ot jelent. Ennek köszönhetően az átlag vendégéjszaka/turista is 60,27%-ot nőtt, de ennek értéke a következő két évben szinte stagnált.

A város turizmusa jelentős javulást mutat a szállodapiaci elemzések alapján, melyek több okból is következhetnek. Az egyik ok lehet az önkormányzati területfejlesztési tevékenységek a műemlékek, a közterek, illetve a vár restaurálása által. A másik ok lehet a fokozottabb városi marketing tevékenység. A harmadik ok lehet a gazdasági szektor fejlődése, mivel a legtöbb városi hotel az üzleti turizmusra orientálódott. A szolgáltatások minőségének javulása, illetve konkrétan a szállodakínálat minőségi fejlődése is meghatározó indoka lehet a turistaforgalom növekedésének a hoteleken belül.

NAGYVÁRAD SZÁLLODÁINAK OSZTÁLYOZÁSA

A turisztikai infrastruktúra fontos részét képezik a szállási lehetőségeket kínáló turisztikai egységek, melyek egyik vezető szektora a szállodaiipar. A városi szállodák több kategória szerint osztályozhatóak, úgy mint a minősítés, árkategória, kapacitás és ami szintén nagyon fontos a városi turizmus szempontjából, az elhelyezkedés, hogy mekkora távolságra esik a legfőbb látnivalóktól.

A szállodák osztályozása a következő:

a. A szállodák minősítése szerint 3 kategória van jelen Nagyváradon:

- *3 csillagos hotelek:* Hotel Nevis³¹, Hotel Impero, Sky Hotel, Hotel Class, Transit, Lyra, Atrium, RHC Royal Hotel, Hotel Gala, Melody, Caro Boutique Hotel, Hotel Cetate, Stokker Hotel, Carnival, Boulevard, Qiu Hotel Rooms
- *4 csillagos hotelek:* Continental Forum Oradea, Ramada, Maxim, Elite, Silver, Hotel Grand Astoria, Atlantic, Hotel Nevis³²
- *5 csillagos hotel:* DoubleTree by Hilton

b. A standard single szoba árak³³ alapján a szállodák a következő árkategóriákba lettek besorolva:

- *30€ alatt:* Hotel Impero, Hotel Class, Lyra, RHC Royal Hotel, Carnival
- *30 – 34,99€ között:* Sky Hotel, Atrium, Melody
- *35 – 39,99 € között:* Atlantic, Transit, Gala, Cetate, Stokker, Boulevard, Qiu Hotel Rooms
- *40 – 44,99€ között:* Continental Forum Oradea, Silver, Hotel Grand Astoria, Caro Boutique Hotel
- *45 – 54,99€ között:* Hotel Nevis
- *55€ felett:* DoubleTree by Hilton, Ramada, Maxim, Elite

c. A szállodák befogadóképessége alapján a következő kategóriákba lettek téve:

- *0 – 9 szoba:* Atlantic, Qiu Hotel Rooms
- *10 – 19 szoba:* Hotel Grand Astoria, Caro Boutique Hotel, Cetate, Stokker, Carnival, Boulevard
- *20 – 29 szoba:* Transit, Lyra, Atrium, RHC Royal Hotel, Gala, Melody
- *30 – 49 szoba:* Maxim, Elite, Silver, Sky Hotel, Class
- *50 – 100 szoba:* Hotel Nevis, Hotel Impero
- *100 szoba fölött:* DoubleTree by Hilton, Continental Forum Oradea, Ramada

---

31 A Nevis hotel 42 szobája 3 csillagos minősítéssel rendelkezik.

32 A Nevis hotel 24 szobája 4 csillagos minősítést kapott.

33 A Trivago által megadott hotelek single szobaárainak 2017. május 4.-i napi átlagából származik a szállodák árkategóriáinak a meghatározása.

d. A szállodák a Városházához számított elhelyezkedésére tekintettek a következő kategóriák lettek meghatározva:

- 0 – 0,5 km között: Hotel Grand Astoria, Atlantic, Caro Boutique Hotel
- 0,51 – 1 km között: Ramada, Hotel Impero, Qiu Hotel Rooms
- 1,01 – 1,5 km között: Continental Forum Oradea, Maxim, Elite, Atrium, Gala, Cetate, Carnival
- 1,51 – 2 km között: DoubleTree by Hilton, Hotel Nevis, Hotel Class, Stokker
- 2,01 – 3 km között: RHC Royal Hotel, Melody, Boulevard
- 3 km-nél távolabb: Silver, Sky Hotel, Transit, Lyra

Minősítés szerint egy 5 csillagos, nyolc 4 csillagos és tizenhat 3 csillagos szállodában lehet szállást foglalni a város területén. Összesen öt 3 csillagos, hat 4 csillagos és az egy 5 csillagos szállodában lehet igénybe venni wellness és spa szolgáltatásokat. Ha százalékos arányban nézzük a minősítési kategóriákban ez azt jelenti, hogy a 3 csillagos szállodák 31,25%-a és a 4 csillagos szállodák 75%-a nyújt ilyen jellegű szolgáltatásokat. Bár a Nevis a 3 és a 4 csillagos hotelek közzé is be van sorolva a két külön minősített szobakategóriája miatt. A legtöbb konferenciaterem a DoubleTree by Hilton, a Continental Forum Oradea és a Ramada szállodákban érhető el, de rajtuk kívül öt 4 csillagos és hat 3 csillagos hotel biztosít helyet üzleti találkozóknak, konferenciáknak.

Ha a fentebb említett négy osztályozási kritériumot és a kiegészítő szolgáltatások kínálatát össze vessük, a legjobb ár/érték aránnyal a 4 csillagos szállodák közül a Continental Forum Oradea és a Hotel Grand Astoria szállodák, majd az Atlantic szálloda rendelkezik. Ha a 3 csillagos szállodákat vizsgáljuk meg, akkor a wellness szolgáltatásokat kedvelő városnézők számára az első három legkedvezőbb hotel az Impero, a Caro Boutique Hotel és a Hotel Nevis. Az utolsó két hotel árkategóriában vetekszik a 4 csillagosokkal, de a wellness szolgáltatások terén és az elhelyezkedésük miatt is előnyösek ebben a kategóriában, illetve konferenciateremmel is rendelkeznek.

KÖVETKEZTETÉSEK

Nagyvárad történelme gazdag, nemcsak kulturális, de vallási, politikai és etnikai szempontból is meghatározó eseményeken ment keresztül. A vár főleg I. László szentté avatása után fő zarándokdesztináció funkcióját is betöltötte, de e mellett a kor fontos diplomáciai központjaként is működött. A kulturális élet fellendülése is a várhoz köthető, mivel a magyar humanizmus és a reneszánsz művészet egyik központja lett. Számos külföldi irodalmárt, tudóst és filozófust vonzott Várad és vára. Mindezek mellett a város kereskedelmi szerepköre is kiemelkedő volt, hiszen már a 14. században nagy birtokkal, vám- és vásárjogokkal rendelkezett. A reformáció térnyerése átalakította a vallási szerkezetét, de új oktatási intézmények létrehozását is elősegítette. A török uralom utáni császári vezetés alakította Várad arculatát, majd 1850-ben egyesült közigazgatásilag és lendületes gazdasági, közlekedési és területfejlesztési fejlődés volt észlelhető. A város mai arculatát nagy mértékben meghatározták a szecessziós építészet alkotásai és ezek a mai történelmi városrész remekművei. Az első világháború végével a román közigazgatási terület része lett Nagyvárad, s a dinamikus fejlődés és a nyugathoz való felzárkózás lehetősége hosszú időre elesett. A világháborúk kimeneteleének köszönhetően etnikai összetétele megváltozott és a lakónegyedek kiépítésével az állami ipari negyed humán erőforrás igényét próbálták kiszolgálni. A rendszerváltás után fő kiugrópontot az Uniós csatlakozás jelentette, mely új fejlesztési pénzforrásokat nyitott meg és mára több műemléket, köztük a várat is restaurálták, illetve az idegenforgalom szempontjából szintén lényeges marketing tevékenységeket indítottak el.

A város történelmi és kulturális értékei nagy potenciált nyújtanak az idegenforgalom nagyobb szintű fellendítéséhez. A megyében Nagyvárad az egyik kiemelkedő turista desztináció, mert a Bihar megyébe érkező turisták 37,32%-a a város hoteleiben szállt meg, ezen kívül pedig a többi szállástípust 8,82%-a vette igényben, 2016-ban. A szállodapiac keresleti oldala jelentősen fejlődött, bár a városban sokkal nagyobb tendenciát mutatott a megye átlagához képest. A szálláshelykínálat szezonálitása szintén csökkent és a vendégek által eltöltött éjszakák száma nőtt, ellentétben a megyei átlaggal.

Nagyvárad szálloda-kínálata összetett és változatos árban és minőségben is. A legolcsóbb kategóriába tartozó 3 csillagos hotelt

a város központjához 1 kilométerre is meg lehet találni. A szállodák 54,17%-a rendelkezik konferenciateremmel kiszolgálva az üzleti- és konferenciaturizmus képviselőit. A fürdő- és gyógyturizmus szemszögéből a Váradszentmárton községben elhelyezkedő Félix- és Püspökfürdő emelkednek ki nemzeti és nemzetközi desztinációként, melynek szállodapiaca befolyásolja a városi hotelek vendégforgalmát, hiszen kiegészítő szolgáltatásként több rendelkezik konferenciatermekkel és a megfelelő felszereléssel.

Nagyvárad szállodapiacára is pozitív hatást gyakorló városi marketingtevékenységek megszervezettségétől és a rendezvények, fesztiválok, vásárok stb. színvonalától, illetve az önkormányzat terület-, infrastruktúra- és városfejlesztési tevékenységeitől szintén függ a turizmus jövője. Az utóbbi három év, főképp 2016 lényeges előrelépést jelentett az idegenforgalom keresleti szemszögéből, bár azt meg kell jegyezni, hogy a magas látogatási aránnyal rendelkező városok turistaforgalmának növekedése kisebb fejlődést jelent %-ban kifejezve, míg az e téren gyengén/gyengébben fejlett városok számára kisebb számú forgalomnövekedés is nagyobb arányú fejlődést jelent.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Bihar megye teljes szálláskínálata a 2010-2016-os periódusban

Bihar megye	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Férőhelyek	9.152	9.718	10.284	10.071	10.421	11.690	12.283
Össz. napi férőhelyek	2.354.700	2.613.200	2.703.800	2.596.300	2.635.400	2.925.079	3.344.920
Érkezések	194.100	228.400	268.400	252.000	298.275	344.059	411.823
Eltöltött éjszakák	885.500	1.004.400	1.029.200	952.200	1.058.091	1.137.018	1.388.857
hazai turisták	805.943	910.525	937.118	859.935	972.463	1.030.451	1.253.399
külföldi turisták	79.510	93.841	92.106	92.228	85.628	106.567	135.458
Nettó kihasználtság	37,6%	38,4%	38,6%	36,7%	40,2%	38,9%	41,5%
Átlag éjszaka/turista	4,56	4,40	3,83	3,78	3,55	3,30	3,37

Saját szerkesztés.

Forrás: © 1998–2016 INSTITUTUL NATIONAL DE STATISTICA

2. melléklet: Nagyvárad szálloda piaca és forgalma

Nagyvárad	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hotelek száma	17	18	19	18	18	21	21
Férőhelyek	1.103	1.401	1.512	1.529	2.288	1.938	1.950
Össz. napi férőhelyek	388.420	437.329	510.642	531.467	723.676	812.729	902.901
Érkezések	59.822	73.589	92.239	86.503	102.297	126.684	153.707
Eltöltött éjszakák	104.672	120.368	129.137	126.261	239.593	299.529	360.491
Átlag éjszaka/turista	1,75	1,64	1,40	1,46	2,34	2,36	2,35
Nettó kihasználtság	26,95%	27,52%	25,29%	23,76%	33,11%	36,85%	39,92%

Saját szerkesztés.

Forrás: © 1998–2016 INSTITUTUL NATIONAL DE STATISTICA

4. táblázat: A nagyváradai hotelek kategorizálása³⁴³⁵³⁶

Név	Profil	Csillag	Összes szobák	Single ár ³⁵ €	Távolság a városházától ³⁶	Wellness és spa részleg	Konferenciaterem
DoubleTree by Hilton	hotel	5	147	58€	1,7 km	van	6
Continental Forum Oradea	hotel	4	168	40€	1,3 km	van	5
Ramada	hotel	4	121	56€	1 km	van	3
Maxim	hotel	4	39	65€	1,2 km	van	1
Elite	boutique and spa hotel	4	36	51€	1,5 km	van	1
Silver	hotel	4	31	41€	3,9 km	van	2
Astoria	hotel	4	19	40€	400 m	nincs	1
Atlantic	hotel	4	4	37€	500 m	nincs	0
Nevis	Wellness and spa hotel	3/4	42+24	46€	1,6 km	van	2
Hotel Impero	hotel	3	80	27€	1 km	van	0
Sky	hotel	3	30	34€	4,8 km	van	2
Class	hotel	3	30	29€	1,9 km	van	0
Transit	hotel	3	24	35€	5,4 km	nincs	1
Lyra	hotel	3	24	28€	3,7 km	nincs	0
Atrium	hotel	3	22	30€	1,4 km	nincs	0
RHC Royal Hotel	hotel	3	21	26€	2,3 km	nincs	1
Gala	hotel	3	20	36€	1,1 km	nincs	0
Melody	hotel	3	20	34€	2,9 km	nincs	0
Caro Boutique Hotel	Boutique hotel	3	18	40€	500 m	van	1
Cetate	hotel	3	18	35€	1,5 km	nincs	0
Stokker	hotel	3	17	35€	1,7 km	nincs	0
Carnival	hotel	3	17	27€	1,5 km	nincs	0
Bulevard	hotel	3	15	35€	2,7 km	nincs	0
Qiu Hotel Rooms	hotel	3	5	36€	1 km	nincs	1

34 A szállodákról kapott információk a Trivago és a Booking weboldal adatai alapján lettek feltüntetve. Megtalálható: <https://www.trivago.com> és <https://www.booking.com>, Megtekintve: 2017. május 4.

35 Az árak a Trivago weboldalán vett legalacsonyabb és legmagasabb árak átlaga hotelenként, átszámolva euróba. Megtalálható: <https://www.trivago.com>, Megtekintve: 2017. május 4.

36 A távolságok a google maps által lettek kiszámolva. Megtalálható: <https://www.google.ro/maps/@47.0494561,21.9252321,14z?hl=en>, Megtekintve: 2017. május 4.

A KÖZÖSSÉGI FELSŐOKTATÁSI KÉPZÉSI KÖZPONT HALLGATÓI REKRUTÁCIÓJA

■ TÓTH DORINA ANNA ■ anna.dorina.toth@gmail.com
Debreceni Egyetem, Nevelés-és Művelődéstudományi Doktori
Program, PhD hallgató, I. év

■ Témavezető: PROF. DR. POLÓNYI ISTVÁN
Debreceni Egyetem

■ kulcsszavak: közösségi felsőoktatási képzési központ, felsőoktatás-
politika, hátrányos helyzetű hallgató

1. BEVEZTÉS

A nemzeti felsőoktatásról szóló törvény 2015. évi módosításának [87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet] egyik kiemelt célja, hogy a felsőoktatási intézményeket a helyi munkaerő-piachoz kössék és szinkronizálják azzal a képzéseket, fokozottan ügyelve arra, hogy a hátrányos helyzetű régiókban az intézmények gazdaságélénkítő és népességmegtartó hatást fejtsenek ki. A KFKK-kat befogadó városi önkormányzatok deklarált célja, hogy a KFKK képzéseivel helyben maradjon a fiatal munkaerő. A törvényben foglalt definíció szerint a KFKK *„a felsőoktatási intézmény székhelyén kívül működő, felsőoktatási intézménynek nem minősülő szervezet, amely a működési engedélyében meghatározott képzési terület és maximális hallgatói létszám erejéig a képzésre vonatkozó működési jogosultsággal, a szükséges oktatói karral rendelkező felsőoktatási intézménnyel kötött megállapodás alapján a felsőoktatási intézmény és annak hallgatói számára biztosítja a felsőoktatási oktatási alaptévékenység, a képzés tárgyát*

és ingatlanhasználata – a felsőoktatási intézménnyel kötött megállapodásban foglaltak szerint pénzügyi – feltételeit.” [2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, 108. §, 23a] A törvényben foglaltak alapján a KFKK egy többkampuszú rendszer része, nem önálló felsőoktatási intézmény. Jelenlegi ismereteink és interjúk alapján elmondható, hogy KFKK ugyanolyan értékű diplomát nyújt a hallgatóinak, mintha azt a hallgató a gesztor egyetemen, főiskolán szerezte volna. Lényegében egy többkampuszú rendszerként működik együtt a KFKK a telephelyével, s az együttműködés során a telephely meglévő oktatói igyekeznek biztosítani az akadémiai színvonalat a kihelyezett képzések során. A felsőoktatási stratégiában arról számolt be a kormány, hogy nem kívánják „felhígítani” a felsőoktatást, ezért nem önálló felsőoktatási intézményként jön létre a KFKK, hanem hozzákapcsolják egy már meglévő intézményhez, ami minőségbiztosítási szempontból lehet fontos. Ezzel a döntéssel a kormány – ahogy azt egy egyetem rektorhelyettesével felvett interjúban is elhangzott – az egyetemek pozícióját is megerősítheti.

2. ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG A FELSŐOKTATÁSBAN

A felsőoktatás tömegesedése és expanziója nyomán a 20. század második felében a szociológiai kutatások egyik legfőbb kérdésévé vált az, hogy a felsőoktatás újratermeli-e a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az esélyegyenlőtlenség legfőbb kérdése a felsőoktatás aspektusában az, hogy az egymást követő generációk élete során kialakult egyenlőtlenségek átörökítése elkerülhető-e, vagy sem. [Mihály 2009] Az egyén „mozgását” a társadalmi struktúrában mobilitásnak nevezzük. Eszerint társadalmi mobilitás az egyén, család helyzetének megváltozása. [Andorka 1982] Napjainkra fontossá vált, hogy a mobilitást ne a család és a születés határozza meg, hanem az egyén képességei és az egyén teljesítménye. Minél fejlettebb egy társadalom, annál inkább jellemző rá az, hogy az iskola a legfőbb mobilitási csatorna, tehát az iskolázottság számít, nem a származás. *„Míg az egyenlőtlenségek a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyet fejezik ki, addig a mobilitás az ebben a hierarchiában való vertikális mozgást, amely lefelé és felfelé is irányulhat.”* [Varga [szerk.] 2015. 188. o.] Sorokin [1998] szerint a vertikális mobilitás minden társadalomban jelen van. A legfontosabb

csatornái ezen irányú mobilitásnak az egyház és a hadsereg mellett az iskola. Sorokin az iskolát olyan lifthez hasonlítja, amely néhány társadalomban az „utasait”, a diákokat a legalsó szintről szállítja felfele, de más társadalmakban középről indul a lift felfelé, azonban a legalsó szintek előtt bezárul a lift, alulról képtelenség feljebb jutni. Az iskolai megmérettetések, mint vizsgák, minősítések és rangsorok szelektálják a diákokat. Akik ezeken a szelekciós lépcsőkön elbuknak, azoknak már nagyon kevés esélye marad a mobilitásra, hiszen az iskola, mint mobilitási csatorna megszűnik a számára. Az oktatás expanziója nyomán már az iskola egyre inkább szelektál. [Sorokin 1998]

Az európai szociológiában Pierre Bourdieu [1978] alapozta meg az esélyegyenlőtlenségről és a társadalmi struktúra újratermelődéseről való gondolkodást, Magyarországon pedig Ferge Zsuzsa [1980] tette ismertté a Bourdieu-i paradigmát. [Hrubos 2012] A 21. század legelején az Európai Unió országai egy egységes, ún. Európai Felsőoktatási Térség létrehozására törekedtek, ennek a törekvésnek az eredményét fémjelzi a Bologna-folyamat. A Bologna-folyamatban résztvevő országokban számottevően megváltoztak a felsőoktatási intézmények, átalakultak és új formái jelentek meg. Ennek fényében ismét felmerült az esélyegyenlőtlenség kérdésének problémaköre. Az egyetem és a főiskola közötti különbség törésvonalának továbbéltetése mellett megjelent az alap- és mesterképzés kettőse, mint szelekciós lépcső. Ahhoz, hogy valaki mesterképzést végezzen [és ezzel egyetemi diplomát szerezzen] elkerülhetetlen az alapképzés teljesítése, így már a korábbi egyetemi hallgatókat is érinti ez a fajta szelekciós rendszer. A legnagyobb lemorzsolódás az alapképzésre jellemző, ahol a hallgatók kb. 30%-a nem fejezi be tanulmányait.¹ Az oktatói vélemények alapján a lemorzsolódás egyik fő oka a motiváció, ami hiányzik a hallgatókból. Legfőképpen azok a hallgatók vannak kitéve a lemorzsolódásnak a motiváció hiányában, akik korábban nem kerültek volna be a felsőoktatásra, de a tömegesedés nyomására mégis beléptek, beléphettek. Voltak oktatók, akik *„az alapképzési programok időtartamának 3-ról 4 évre való emelését, vagy a rászorulóik számára fel-*

---

1 Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy nehéz a hallgatók követése, hiszen a későbbiekben folytathatják, vagy akár újratekintik tanulmányaikat azonos, vagy másik szakon. Ebben a tekintetben átláthatatlan a hallgatói pályakövetési rendszer.

zárkóztató tanév beépítését javasolják, és komolyan számításba jön egy közbeeső, két éves tanulmányok után adható [Associate] fokozat bevezetése. Ez utóbbi annyiban ad segítséget a lemorzsolódás veszélyének kitett hallgatók számára, hogy mégis elismer egy végzettséget, ami segítheti az életben, a munkaerő-piacon való boldogulást, esetleg ösztönzést, jobb pozíciót ad a tanulmányok későbbi folytatásához.” [Hrubos 2012. 58.o.] Ez a felsőfokú képzés már működik Németországban és Ausztriában is, ahol a szakfőiskolákon a hallgatók piacképes szakmát tanulnak, duális rendszerű képzésben, ami fél-felsőfokú diplomát ad kezükbe. Ezzel egyenesen a munkaerő-piacra, vagy egy alapképzésre jelentkezhetnek.² Magyarországon jelenleg nincs ilyen fajta felzárkóztató funkciója a felsőoktatásnak. Habár már 2008-ban felhívta a felzárkóztató, felsőoktatásra előkészítő intézmények szükségességére a figyelmet Polónyi István. Polónyi [2008] szerint a hátrányos helyzetű hallgatóknak járó többletpontszámok fontosak az esélyegyenlőtlenség mérsékléséhez, azonban nem elegendő az egyenlőséghez. Az egyenlőség kialakításához Polónyi az amerikai community college-ok mintájára kialakított, felzárkóztató főiskolák létrehozását javasolja. [Polónyi 2008]

A Bologna rendszer egyik célja a nemzetközi hallgatói mobilitás növelése, ezzel a szabad munkaerő-áramlás támogatása. A hallgatói mobilitást és a munkaerő-áramlást pedig a kredit-és diploma mobilitás teszi lehetővé. Az esélyegyenlőtlenség szempontjából fontos megemlítenünk, hogy a nemzetközi tanulmányi mobilitásban való részvétel szorosan összefügg a hallgató családi környezetével: befolyásolják a mobilitást az anyagi lehetőségek, idegen nyelvtudás. A hallgatóként szerzett külföldi munkatapasztalat kétségkívül hozzájárul egy későbbi karrierhez. A csereprogramok legtöbbször támogatott, azonban így is szükséges egy jelentős hozzájárulás a hallgató részéről. A szelekciónak a mobilitás kapcsán van egy másik vetülete is: a mobilitás Európán belül keletről nyugatra irányul, ritka az ezzel ellentétes irányú mozgás. Ez azért fontos, mert a vándorlás iránya előrejelzi a tömeges agyelszívást, ez a mobilitás az első mozzanata. Az agyelszívásnak pedig komoly társadalmi következményei lehetnek, különösként a kibocsátó országokra nézve. [Hrubos 2011]

---

² Fachhochschulen in Germany. Federal Ministry of Education and Research, BMBF Publik, 2002.

A felsőoktatás szociális dimenziója is kérdés maradt a Bologna rendszer bevezetése után, s azóta is. A Bolognai Nyilatkozat [1999] megszületése után a kezdetben kétéves – jelenleg három évente megrendezésre kerülő – miniszteri találkozók közül a 2001-ben Prágában szervezett találkozón esett szó először a felsőoktatás szociális dimenziójának problémájáról, majd egyre sűrűbben, egyre több találkozó szerveződött e téma köré. A 2005-ös bergeni nyilatkozat tovább erősítette a téma fontosságát, amikor helyzetértékelés elkészítésére adott felhatalmazást, s erre egy külön munkacsoportot is szerveztek. A munkacsoport feladata a 2005 és 2007 közötti hallgatói adatok összegyűjtése és rendszerezése volt fókuszálva a mobilitási hajlandóságra és a hallgatók szociális hátterére. A kutatás három területre fókuszált: a felsőoktatás hozzáférhetőségének kiszélesítésére, a tanulmányok kereteire és a foglalkoztathatóságra. A kutatás eredménye szerint a Bologna folyamat és a felsőoktatás expanziója lehetővé tette, növelte az alulreprezentált, nem tradicionális³ hallgatók belépését a felsőoktatásba. [Széll 2016] Látható, hogy a tömegesedett felsőoktatásban, mind a Bologna rendszerben kiemelt szerepet kapnak a nem tradicionális, hátrányos helyzetű hallgatók, a felsőoktatásban való belépésük támogatásnak örvend mind intézményi, mind kormányzati szempontokból.

A kérdés az, hogy a KFKK eszköz lehet-e az esélyegyenlőtlenség csökkentésére. Ehhez a kisvárdai KFKK hallgatói rekrutációs bázisát vizsgáltuk meg. Azonban előrebocsátjuk, hogy a KFKK képzései nem felzárkóztató képzések, a képzések megkezdését megelőzően semmilyen felzárkóztatásban nem részesülnek a felvételt nyert hallgatók. Természetesen a KFKK-ban szerzett diploma belépőt jelenthet az egyetemek MA/MSc képzéseire, tehát a továbbtanulás és az átjárhatóság biztosított a KFKK hallgatói számára. A hátrányos helyzetű hallgatók motivációját növeli a felsőoktatásban való részvételre a KFKK földrajzi közelsége, azonban a KFKK első évében még nem ők jelentkeztek az intézménybe, ahogyan azt a rekrutációs bázis vizsgálatakor láthatjuk.

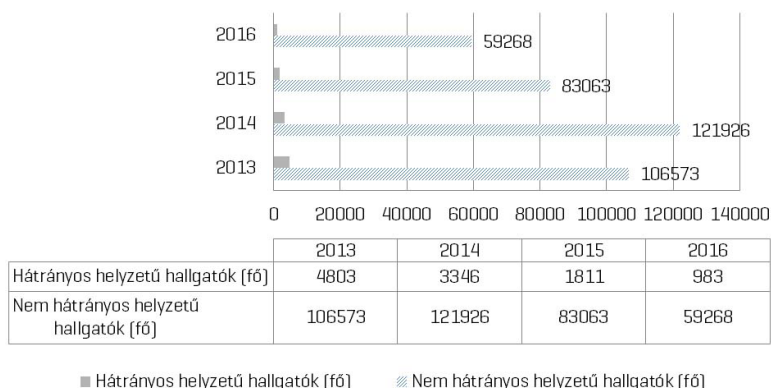
3 Sok ország a nem tradicionális hallgató kifejezést használja a nem szokványos, többiekétől valamilyen módon eltérő hallgatói csoportokat. Ilyen nem tradicionális hallgatói csoportot képviselnek például a hátrányos helyzetű hallgatók, az idősebb, nem tipikus hallgatói korban lévő hallgatók, a kisebbségek, nemzetiségek, bevándorlók, stb.

3. HÁTRÁNYOS HELYZETŰ HALLGATÓK A FELSŐOKTATÁSBAN

A hátrányos helyzet egy úgynevezett viszonyfogalom, hiszen mindig valamihez mért hátrányt jelöl. Nincs abszolút értelemben vett hátrányos helyzet, azt mindig a maga konkrétságában lehet meghatározni. [Réthy, Vámos 2006.] A 2011. évi felsőoktatási törvényben deklarált hátrányos helyzetű hallgató definíciója a következő: *„a felsőoktatásban hátrányos helyzetűnek tekinthető: a beiratkozáskor 25. évét be nem töltött személy, akit középfokú, iskolarendszerű szakképzési vagy felsőoktatási tanulmányai alatt családi körülményei, szociális helyzete okán a jegyző illetve a gyámhatóság védelembe vett, illetve aki után rendszeres gyermekvédelmi támogatást folyósítottak, aki rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult, vagy akit átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek, ideiglenes hatályú intézeti elhelyezésben részesült, vagy aki tartós nevelt vagy tartós nevelését követően utógondozói ellátásban részesült.”* [2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról, 108. §/10.]

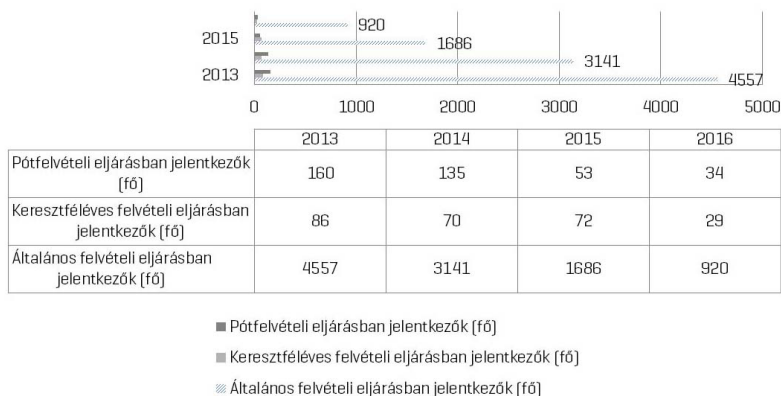
A magyar felsőoktatásban kevesebb hátrányos helyzetű hallgató vesz részt, mint ahány hátrányos helyzetű diák a közoktatásban jelen van. 2012-ben a felsőoktatási intézmények valamelyikébe felvételt nyert hallgatóknak csupán 6,5%-a volt hátrányos helyzetű. A romák aránya a felsőoktatásban ettől is kevesebb: 2%-uk nyert felvételt, közülük is csak 0,5%-uk szerzett diplomát. [Kis-Tóth 2015] A hátrányos helyzetű hallgatók számának csökkenését nyomon követhetjük az 1., 2. és 3. ábrákon. Hátrányos helyzetű hallgatók közé azon hallgatókat vettük, akik hátrányos helyzetükért többletpontban részesültek a felvételi pontszámítás során, tehát a 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról törvény szerint igaz rá a hátrányos helyzetre vonatkozó valamely rendelkezés. A hátrányos helyzetű hallgatók száma drasztikusan csökkent 2013 óta [ld. 1. ábra]. Az összes jelentkező száma 2014-ben növekedett az előző évhez viszonyítva, azonban ezt a növekedést nem követte a hátrányos helyzetű hallgatók száma. Tovább rontja a hátrányos helyzetű hallgatók statisztikáját a tény, hogy a jelentkezőket pontszámok és egyes esetekben felvételi teljesítmény szerint szelektálja is a felsőoktatási intézmény, így a jelentkezés még nem garancia a bejutásra.

1. ábra: Hátrányos és nem hátrányos helyzetű hallgatók száma a felsőoktatási felvételi jelentkezések alapján

Forrás: Felsőoktatási felvételi adatbázis⁴ [2013–2016] alapján saját szerk.

2. ábra: Hátrányos helyzetű hallgatók száma (fő) a felsőoktatási felvételik során

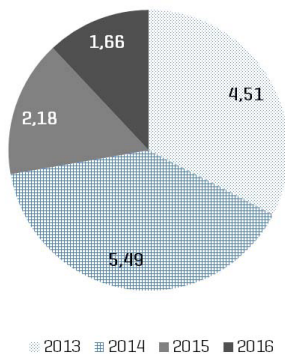
Forrás: Felsőoktatási felvételi adatbázis [2013–2016] alapján saját szerk.

⁴ Ez úton mondunk köszönetet az Oktatási Hivatalnak, hogy a 2016. évi adatbázist [természetesen anonimálva] rendelkezésünkre bocsátotta.

A 2. ábrán a hátrányos helyzetű hallgatók felsőoktatási jelentkezési formái szerinti megoszlás látható. Eszerint legtöbbjük általános felvételi eljárásban jelentkezett valamelyik felsőoktatási intézménybe, ezután a pótfelvételi volt a legnépszerűbb jelentkezési forma. A keresztféléves felvételi eljárásban jelentkezett a legkevesebb számú hátrányos helyzetű hallgató.

A 3. ábrán a felsőoktatásba jelentkező hátrányos helyzetű hallgatók arányát tüntettem fel az összes, nem hátrányos helyzetű hallgató jelentkezéséhez képest. Az arányok tekintetében is beigazolódtott a tény, miszerint egyre kevesebb hátrányos helyzetű hallgató jelentkezik és vesz részt a felsőoktatásban. A probléma adott: a hátrányos helyzetű hallgatók kikopni látszanak a magyar felsőoktatásból.

3. ábra: Hátrányos helyzetű hallgatók aránya az összes felvételizőkhöz viszonyítva

Forrás: Felsőoktatási felvételi adatbázis [2013–2016] alapján saját szerk.

Ennek az alacsony részvételnek az egyik oka az, hogy az esélyegyenlőtlenség már korábbi oktatási szinten jelentkezik, s az érettségi megszerzéséig sem jutnak el sokan közülük. A közoktatásban lévő szelekció mellett ok lehet még az, hogy a család már nem képes finanszírozni a felsőfokú tanulmányokat, illetve ehhez kapcsolódik az is, hogy a fiatal a középfok megszerzése után a munkaerő-piacra lép, jórészt gazdasági megfontolásból. A hátrányos helyzetű hallgatók és diákok

felzárkóztatása minden intézmény kiemelt feladata. A felsőoktatásban tanuló hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásának legfőbb eszköze egy-egy tanár pozitív hozzáállása, jóindulata volt. A hátrányos helyzetű hallgatóknak ugyanis nem csak a pénzbeli, anyagi támogatás jelenthet protektort, hanem más szükségletek is jellemzőek rájuk. Utóbbiba tartozik például a szervezett, kidolgozott és tudatosan felépített módszerrel az oktatási- és nevelési tudásegység átadásához. [Ludányi 2014]

Magyarországon fejlesztési prioritás a magasan kvalifikált munkaerő képzése, többek között ezt a célt szolgálja a KFKK intézménye is. [Kis-Tóth 2015] Kiemelt figyelmet kapnak ebben a törekvésben a hátrányos helyzetű potenciális hallgatók, akik a KFKK deklaráltan megcélzott csoportját képviselik.

4. A KISVÁRDAI KFKK HALLGATÓI REKRUTÁCIÓJA

Kisvárdai az északkelet-magyarországi régióban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a Kisvárdai kistérségben fekszik, mind a régióra, mind a megyére a leszakadás veszélye, az elvándorlás és a gazdaság romlása jellemző. Kisvárdai város területe 35,91 km², lakossága 2016-ban 16.452 fő volt. 1970-ben nyerte el jelenlegi városi rangját Kisvárdai, az 1960-as években kezdett dinamikusabban fejlődni Kisvárdai gazdasága: fellendült az agrárpar, üzemek és gyárak költöztek a községbe.⁵ S habár Kisvárdai városi rangot kapott, s városi funkciókat lát el a kistérségben, fontos kiemelni az agrár jellegét a városnak. A Debreceni Egyetem Kisvárdai Város Önkormányzatával és a Kisvárdai Első Közösségi Főiskola Nonprofit Kft.-vel közös pályázat keretében KFKK létrehozásában állapodott meg 2016 tavaszán. Az együttműködés célja az, hogy a KFKK működése során olyan [hátrányos helyzetű] vidéken élő potenciális hallgatóknak biztosítsák a felsőoktatásban való részvételt, akiknek nincs földrajzi közelében felsőoktatási intézmény, illetve problémákat okozna az utazás ezekhez az intézményekhez. A vidékre településsel az egyetem elősegíti a minden tekintetben hátrányos helyzetű hallgatók felsőoktatásba történő belépését, s a KFKK növeli a hallgató motivációt a felsőoktatásban való részvételle.⁶

---

⁵ Kisvárdai város honlapja.

⁶ Debreceni Egyetem honlapja.

A Debreceni Egyetem két karának két képzését hirdette meg Kisvárdán: a Mezőgazdasági-és Élelmiszeripari Kar [MÉK] mezőgazdasági-mérnök, a Gazdaságtudományi Kar [GTK] pedig turizmus-vendéglátás szakokat hirdetett a Kisvárdai Községi Felsőoktatási Képzési Központban [a továbbiakban: KKFKK], így 2016 nyarán ezekre felvételizhettek a diákok. Mindkét képzés alapképzés. A két képzésből azonban csak a MÉK mérnökképzése indult el 2016 szeptemberében.

A 2016. évi felvételi adatbázisban a jelentkezőkről releváns adatokat az általános felvételi eljárás mutató között találunk, ugyanis keresztfélèves felvételi indítására értelemszerűen nem volt lehetősége a KKFKK-nak a szeptemberi indulásakor. 2016 szeptemberében általános és pótfelvételi eljárásban összesen 69 fő felvételizett a KKFKK-ba. Közülük 2 fő kapott többletpontot a felvételihez a hátrányos helyzetük miatt, mindkét jelentkező a MÉK mezőgazdasági mérnök szakára elsőként, s egyikük felvételt nyert a KKFKK-ba. Mindketten Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből jelentkeztek. Az összes jelentkezők megoszlása nemek szerint nem meglepő a mérnökképzés miatt: 40 férfi és 29 nő. Minden jelentkező magyar állampolgár, közülük két fő nem Magyarországon született [hanem Ukrajnában és Romániában]. Az 1. táblázatban a jelentkezők földrajzi elhelyezkedését mutatjuk be, 3 fő* nem szerepel a listában: az ukrainai, romániai és egy magyarországi születésű hallgató. Közülük egyik hallgató sem a KKFKK-ba nyert felvételt.

1. táblázat: KKFKK-ba első helyen jelentkezők és felvettek

Megye [állandó lakhely]	Első helyen jelentkezők száma [fő]	Felvettek száma [fő]	Fin. A [fő]	Fin. K [fő]	Munkar. Nappali [fő]	Munkar. Lev. [fő]
Bács-Kiskun	1	0	1	0	0	1
%	1,51	-	1,59	-	-	1,79
Borsod-Abaúj- Zemplén	3	1	2	1	0	3
%	4,55	4,0	3,17	25,0	-	5,36
Hajdú-Bihar	4	2	4	0	0	4
%	6,06	8,0	6,35	-	-	7,14
Szabolcs-Szat- már-Bereg	58	22	55	3	10	48
%	87,88	88,0	87,30	75,0	100	85,71
Összesen	66*	25	63	4	10	56

Forrás: Felsőoktatási felvételi adatbázis [2016] alapján saját szerk. és számítás

Az 1. táblázatból is kitűnik, hogy a KKFKK-ba felvételiző hallgatók az intézmény megyéjéből jelentkeztek főként, az első helyen jelentkezők mintegy 88%-a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakhellyel rendelkezik. Természetesen a szomszédos megyékből is történt jelentkezés: Hajdú-Biharból és Borsod-Abaúj-Zemplénből is. A mezőgazdasági mérnök szakra felvett hallgatók [25 fő] a jelentkezés megyéjének mértékével egyenlő: 88%-uk Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakos. A legvonzóbb finanszírozási forma a jelentkezők körében az államilag finanszírozott képzés volt, az elinduló mérnökképzésben csupán 2 fő tanul önköltséges formában.

2. táblázat: KKFKK-ba felvett hallgatók tanulmányi adatai

Megye [állandó lakhely]	Neme [fő]		Középiskola típusa [fő]		Érettségi éve [átlag]	Korábbi tanul- mányok [fő]	
	Nő	Ffi	Szak- közé- pi.	Gimn.		Főis- kola	Egye- tem
Borsod-Abaúj- Zemplén	-	1	1	-	2010	-	-
%	-	6,25	8,33	-	-	-	-
Hajdú-Bihar	2	-	-	2	2013	-	-

%	22,22		--	13,33	-	-	-
Szabolcs-Szatmár-Bereg	7	15	11	13	2001,2	3	1
%	77,78	93,75	91,67	86,67		100	100
Összesen	9	16	12	15	2008	3	1

Forrás: Felsőoktatási felvételi adatbázis [2016] alapján saját szerk.

A 2. táblázatban feltüntetett adatok alapján több a férfi hallgató és több, mint a felük gimnáziumi osztályban fejezte be a középiskolát. A felvett hallgatók érettségi éveinek átlagából arra következtetünk, hogy sokan közülük nem tipikus korban lévő hallgatók, feltételezésünk szerint már a munkaerőpiacról léptek be a felsőoktatásba – ezt a későbbiekben kívánjuk vizsgálni.

Láthattuk a KFKK hallgatói rekrutációjából, hogy nem tipikus hallgatói korban lévő diákok jönnek [vö. 2. táblázat, érettségi átlag-évével]. Ez azt jelentheti, hogy az idősebb korosztálynak ad egyelőre esélyt a belépésre a felsőoktatásba, a diplomaszerezésre, vagy számolnunk kell azzal is, hogy ők gazdasági megfontolásból jelentkeztek és már a jelentkezéskor a munkaerőpiac szereplői.

5. ÖSSZEGZÉS

Végeredményben a hazai KFKK koncepció egy fontos kezdeményezésnek tűnik a hátrányos helyzetű régiók versenyképességének és egyáltalán élhetőségének javításában, hiszen az oktatásnak kulcsszerepe van az esélyegyenlőség kialakításában [Süli-Zakar–Lenkey 2014]. Ugyanakkor igen sok nehézséggel kell szembenéznie a koncepciónak [az akkreditációs nehézségektől, a finanszírozási problémákon át a valódi hallgatói rekrutációig]. Elképzeléseink szerint kutatásunk végigköveti a salgótarjáni, sátoraljaújhelyi és kisvárdai KFKK-k kialakulását, fejlődését, sikerét vagy kudarcát, terveink között szerepel a hallgatói rekrutációs bázis, valamint a hallgatói motivációk vizsgálata, továbbá az a kérdés is, hogy a KFKK az oktatás gyakorlatában valóban az esélyegyenlőséget szolgálja-e.

FORRÁS ÉS FELHASZÁLT IRODALOM

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. [https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100204.TV]
- 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. [https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1500087.kor]
- Andorka Rudolf [1982]: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó
- Debreceni Egyetem honlapja*. [<http://www.unideb.hu/hu/node/382/>]
- Fachhochschulen in Germany. Federal Ministry of Education and Research, BMBF Publik, 2002.
- Felsőoktatási felvételi adatbázis (2013–2016)*
- Fokozatváltás a felsőoktatásban 2014. [<http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepti%C3%B3.pdf>]
- Hrubos Ildikó [2011]: Örök felsőoktatási érték – változó hangsúlyokkal. *Educatio*, 20. 2. sz. 208–219.
- Hrubos Ildikó [2012]: A társadalmi esélyegyenlőtlenségek új színterei a felsőoktatásban. *Iskolakultúra* 2012/1. 57–62. o.
- Interjú a Miskolci Egyetem oktatási rektorhelyettesével, dr. Horváth Zitával* [Ideje: 2016. 02. 08]
- Interjú Sátoraljaújhely városi önkormányzat aljegyzőjével, dr. Rózsahegyi Ferencsel*. [Ideje: 2016. 02. 01 és 2016. 04. 04.]
- Kis-Tóth Lajos [szerk.] [2015]: Speciális igényű hallgatók/tanulók a felsőoktatásban és a felnőttképzésben. [http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/03_david_04_15/index.html]
- Kisvárdai város honlapja*. [<http://www.kisvarda.hu/index.php/varosunk/varosunkrol/varosunk-tortenete>]
- Ludányi Ágnes [2014]: A felsőoktatásban dolgozó oktatók szerepe a társadalmi felzárkóztatásban. In: Szepessy et. al. [szerk.]: *Tudomány – Innováció – Felzárkóztatás – Társadalmi szerep*. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Szociológiai Intézet. 7–15. o.
- Mihály Ottó [2009]: *Esélyegyenlőség és differenciálás*. Kézirat, OFI [<https://www.ofi.hu/tudastar/eselyegyenloseg>]
- Polónyi István [2008]: Tömegesedés és esélykiegyenlítés a hazai felsőoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle* 2008/8–9. [<http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/tomegesedes-es-eselykiegyenlites-a-hazai-felsooktatásban>]

- Réthy Endréné – Vámos Ágnes [2006]: Esélyegyenlőtlenség és méltányos pedagógia. Bölcsész Konzorcium, Budapest.
- Sorokin, P. A. [1998]: Az egyének társadalmi rétegenkénti minősítésének, kiválasztásának és elosztásának mechanizmusa. In: Róbert P. [szerk.] A társadalmi mobilitás: Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 12–26. o.
- Sorokin, P. A. [1998]: Az egyének társadalmi rétegenkénti minősítésének, kiválasztásának és elosztásának mechanizmusa. In: Róbert P. [szerk.] A társadalmi mobilitás: Hagyományos és új megközelítések. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 12–26. o.
- Süli-Zakar István – Lenkey Gábor [2014]: A vidék mint földrajzi periféria és az oktatás mint kitörési pont. [http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/suli.pdf]
- Széll Krisztián [2016]: Külföldi támogatási gyakorlatok. In: Fehérvári et al. [szerk.]: A felsőoktatás szociális dimenziója. Tempus Közalapítvány, 19–40. [<http://www.tpf.hu/docs/palyazatok/a-felsooktatasszocialis-dimenzioja.pdf>]
- Varga Aranka [szerk.] [2015]: A nevelésszociológia alapjai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. [<http://mek.oszk.hu/14500/14566/14566.pdf>]

BIOLÓGIA TANTÁRGY ATTITŰDVIZSGÁLATA ÁLTALÁNOS ISKOLÁKBAN

■ FEHÉR VIRÁG ■ whiteflower1994@gmail.com

Debreceni Egyetem, Természettudományi és Technológiai Kar,
biológia-kémia osztatlan tanárszak, IV. év.

■ BALÁZS DÓRA ■ balazsdora94@gmail.com

Debreceni Egyetem, Természettudományi és Technológiai Kar,
biológia-kémia osztatlan tanárszak, IV. év.

■ Témavezető: DR. CHRAPPÁN MAGDOLNA,

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és
Művelődéstudományi Intézet, Pedagógia Tanszék

■ kulcsszavak: biológia, attitűd, általános iskola, TIMSS, PISA

BEVEZETÉS

A természettudományos ismeretek a napjainkban nagy értékkel bírnak. A körülöttünk lévő világ folyamatainak, működésének ismerete rendkívül fontosnak és hasznosnak számítanak, mivel mindennapi életünkben sok területen vehetjük hasznát. Ebből kifolyólag nélkülözhetetlen egy biztos természettudományos tudásbázis. Sok területet áthat a tudományok és a technológia fejlődése, amelyek az információs világban könnyen elérhetővé válnak bárki számára. Felgyorsult, rohanó világunkban muszáj lépést tartanunk és tájékozottnak lennünk. Ehhez elengedhetetlen az, hogy széles körű ismereteink legyenek. Ezen ismeretek elsődleges forrása és megalapozója a közoktatás.

A tanulás célja minden esetben az, hogy a megszerzett tudást a többféle, akár új helyzetekben is alkalmazni tudják a diákok. A magyar oktatási rendszerben ezt sokszor a nagy mennyiségű lexikális

tudás elsajátításával kívánják elérni. Ez azonban nem a legjobb út. Egyes országokban ezt úgy oldják meg, hogy csökkentették a megtanulandó ismeretek mennyiségét, és nagyobb hangsúlyt fektettek a gondolkodási műveletek, valamint a kisebb egységek megtanítására. Fontos megtalálni a tudás minősége és mennyisége közti megfelelő arányt. Ebből következően nélkülözhetetlen a valós életből vett példák ismertetése, amelyhez megfelelő szintű tudásnak is társulnia kell. Az elmúlt években megváltozott az alkalmazható minőségi tudás értéke, amely a munkaerőpiacon komoly előnnyé vált, mivel később a munkahelyen jól felhasználható. [Molnár 2001, 2008]

A természettudományos tantárgyak negatív attitűdjét számos hazai és nemzetközi felmérés is alátámasztja [Csapó 2000, Takács 2001, Csikos 2012, Prokop 2007, Nasr 2011]. Az egyértelmű negatív megítélés a fizika és a kémia esetében jelentkezik. A biológia kérdésköre összetett és változó. Ez a tantárgy a földrajz mellett alapvetően pozitív megítéléssel bír. Ennek okai szerteágazóak, de több tanulmány említi meg a mindennapi életben való jobb használhatóságát, érdekességét, kézzelfoghatóságát [Iliyasu Hussaini 2015., Nasr A. R., Soltani A. 2011].

Leendő biológiatanárként fontosnak éreztük azt, hogy megismerjük, milyen tényezők alkotják egy természettudományos tantárgy - jelen esetben a biológia - pozitív vagy negatív megítélését. Mivel néhány éve még mi is a közoktatási rendszerben tanultunk, viszonylag frissek az élményeink. Másfelől a szakmára való készülés során sok dolgot tapasztaltunk és ismertünk meg módszertanilag, így más szemmel is értékelni tudjuk a korábbi emlékeinket és saját tanáraink szakmódszertani kultúráját. Fontosnak tartjuk, hogy megismerjük azt, hogy egy tantárgyat a diákok milyennek látják, mi befolyásolja őket a kedvelésükben vagy éppen az elfordulásban. A kutatásunkban alapvetően azt szeretnénk megvizsgálni, hogy melyek azok a tényezők, módszerek vagy eszközök, amelyek befolyásolják a diákokat pozitív, illetve negatív irányba. Érdekel minket, hogy milyen eredmények születtek a biológia tantárgy kedveltségében a TIMSS és PISA adatok alapján az általános iskolákban és ezek mennyire függenek össze a saját vizsgálatunkkal.

A kutatásunk alapját az OTKA „Természettudományos tantárgypedagógiai kutatások újszerű interdiszciplináris megközelítése” című projekt adja. A kutatás első részeként felsőoktatási hallgatók köré-

ben végeztek vizsgálatot kérdőíves, valamint félig strukturált interjú módszerével. A vizsgálat célja az volt, hogy megismerjék a természettudományokhoz való attitűdöt az általános és középiskolai élmények alapján. Ezt a kutatást kiterjesztették az alsó- és középfokú oktatásban tanuló diákokra is, hogy olyanok mesélhessenek az élményeiről, akik még a rendszer részei.

1. TANTÁRGYI ATTITŰD

Az attitűdök konkrét értelmezése sokféle lehet, de általános megközelítések egyetértenek abban, hogy az attitűd egyfajta összegző értékelés valamilyen jelenséggel, történéssel, tárggyal, eszmékkal stb. kapcsolatban [Smith et. al. 2016] «Az attitűd általános beállítódást valamely cselekvésre való készenlélet jelent.» [Csapó 2000:344] Az attitűd egy pontos és hasznos tükrö a tantárgy pedagógiai és módszertani kultúrájának. Kiváló indikátora a felmerülő problémáknak és a reformok hatásának. Segítségével fel lehet mérni a korosztályok közötti különbségeket, a teljesítmény és az attitűd közti összefüggéseket.

1.1 Tantárgyi attitűdvizsgálatok hazánkban

A természettudományos tantárgyakra vonatkozó attitűdökről régóta vannak mérési adatok, ezek különösen a központi tantervi változások után szaporodtak meg. Az attitűdvizsgálatok és a már említett nemzetközi vizsgálatok [PISA, TIMSS] is szolgáltatnak adatokat, bár szűkös kérdéskörrel.

Az egyik első magyarországi vizsgálat Ballér Endre nevéhez fűződik melyet Báthory Zoltán felmérése követett [Ballér 1973]. Az előbbi az élővilág elnevezésű tárgyat míg a második a biológiát állapította meg a legnépszerűbb tárgynak annak ellenére, hogy az utóbbi csak 5 tárgy esetében vizsgálódott.

Csapó Benő és társai 1997 és 2000 között átfogó felmérést végeztek a tantárgyi attitűddel kapcsolatban. Vizsgálták az életkor, a nemek, a település, a regionális, valamint az iskolatípus szerinti különbségeket. Az attitűd viszonyát vizsgálták az osztályzatokhoz, a tanuláshoz, az egyéni képességekhez, az alkalmazható tudáshoz, valamint a családi háttérhez. Eredményeik alapján úgy tűnik a diákok

attitűdje az évek előrehaladtával párhuzamosan romlik. Vizsgálatuk alapján a természettudományos tárgyak közül a biológia és a földrajz attitűdje a magasabb átlagú mezőnyben van, míg a fizika és a kémia erősen leszakadt. Ez alapján megállapították, hogy nem a természettudományos tárgyakkal van a diákoknak problémájuk, pusztán nehézségeik vannak. Az attitűd és osztályzat összefüggése kapcsán azt állapították meg, hogy a jobb jegy sem feltétlenül párosul a ténnyel, hogy jobban szeretik az adott tárgyat. Ez a fizikánál mutatkozott meg legjobban. A tanuláshoz való viszony vizsgálata során azt az eredményt kapták, hogy az iskolába járás szeretete is erősen befolyásolja az attitűdöt. Érdekes, hogy az iskolai teljesítmény és a tantárgyhoz való viszony között szinte nincs összefüggés a középiskolában [Csapó 2000].

A másik jelentős hazai felmérést Csíkos Csaba és munkatársai végezték Nyílt végű írásbeli kikérdezés módszerét alkalmazták, amelynek legfőbb hátránya, hogy kevesebb információt biztosít. A vizsgálat során csak egy vagy néhány nem szeretett vagy leginkább szeretett tantárgy megnevezését kérték. Az eredmények azt mutatják, hogy a testnevelés, a biológia és az informatika a legkedveltebb, míg a legkevésbé kedvelt a földrajz, a matematika és a fizika. Ez az eredmény a földrajz kapcsán a legérdekesebb, mivel a legtöbb vizsgálatban ez a kifejezetten kedvelt tantárgyak közé szokott kerülni. Egy adott tárgy kedveltsége és az osztályzatok közötti vizsgálat során azt tapasztalták, hogy a jobb osztályzat magasabb kedveltséggel párosulhat, de nem minden esetben lehet összefüggés [Csíkos 2012].

Takács Viola tantárgyi attitűd vizsgálatában tizenöt tárgy kedveltségét vizsgálták nyolc pozitív-negatív tulajdonságpár segítségével. Ezeket ötfokú skála mentén értékelték, ebben az esetben viszont a magasabb érték a negatív elfordulást jelentette. Eredményeik alapján az általános iskolások a legfontosabbnak és leghasznosabbnak a biológiát tartják, míg a fizikát a legfárasztóbbnak és a legnehezebbnek. Középiskolában a legpozitívabbra értékelt a biológia érdekessége és hasznossága volt. A legrosszabb eredményeket a fizika kapta. Az eredmények alapján azt feltételezték, hogy az életkor előrehaladtával csökken a tantárgyak iránti lelkesedés. Ezt a tényt más kutatások is alátámasztják [Takács 2001].

1.2. A hazai természettudományos oktatás nemzetközi mérések alapján

Áttekintve a legismertebb nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeit nem lehetünk elégedettek az eredmények tükrében.

Vizsgáljuk meg először a 2016 novemberében megjelent Európai Bizottság Oktatás és Képzés 2016-os országjelentés-sorozatát, melynek magyar vonatkozásai a következők: az európai átlaghoz és célkitűzésekhez képest alulteljesítés figyelhető meg matematikai, olvasási és természettudományos területeken. Szintén szembe ötlő az a tény, hogy a leggyengébben teljesítők között vagyunk a felsőfokú végzettséget szerzők számában és a felnőttkori tanulásban.

A legtöbbit emlegetett és a köztudatban is benne lévő nemzetközi mérés a PISA, ami 15 éves korosztályt mér iskolatípustól függetlenül. Három területet mér: szövegértés, matematika és természettudomány, minden mérésnél más-más területre fektetve a hangsúlyt. A teljesítmények 6 szintre oszthatók, ez az országok fejlődése miatt lényeges, hogy tudják milyen a diákok aránya az egyes szinteken. Az adatokat megvizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy romló tendenciát mutat a természettudományos teljesítmény, és ez aggasztóbb jelenség a rangsorba elfoglalt helyezéskor is. Ez más országok teljesítményétől függetlenül mutatja a magyar oktatási rendszer önmagához viszonyított mozgását.

A legfontosabb megállapítások az alábbiak a 1. táblázat adatai alapján a következők: 2006 és 2009 között nincs szignifikáns eltérés az eredmények között, a 2009 és 2015 közötti időszak azonban mást mutat.

1. táblázat: A magyar diákok eredményei a PISA-méréseken

	2006	2009	2012	2015
Átlageredmény	504	503	494	477
a legjobban teljesítők aránya [a 6. és az 5. szintet elérők aránya]	0,6 / 6,9 %	0,3 / 5,4%	0,5 / 5,5%	0,3 / 4,6%
a leggyengébben teljesítők aránya [a 2. szintet nem teljesítők aránya]	15,0%	14,2%	18,0 %	26 %

Forrás: a tárgyév PISA-jelentései

A táblázat adatai alapján jól látszik, hogy a leggyengébben teljesítők aránya erőteljesen növekszik. Ezt csak részben magyarázza az intézménytípusonkénti teljesítménykülönbség. „Azzal a párhuzammal lehetne talán érzékeltetni, hogy az általános és szakiskolás 15 éves diákok átlageredménye a libanoni és perui diákok átlageredményével egyenértékű [386, 397 pont], miközben a négy évfolyamos gimnazisták átlageredménye [536 pont] a japán [538 pont] és az észti [534 pont] diákok átlagával, a hat és a nyolc évfolyamos gimnazistáké pedig a szingapúri diákok átlageredményével egyenértékű [556 pont].” [PISA 2015: 40]

A későbbiekben bemutatandó saját eredményeink ezt teljes mértékben alátámasztják.

A TIMSS-mérésekből származó adatok fontosak még a természettudományos oktatás állapotának megismerésében. Ez a mérés négyévente méri 4. és 8. osztályosok körében a matematikai és természettudományos teljesítményt. A feladatokat a tananyaghoz igazítják. A teljesítmények főleg a 8. osztályosok körében nem túl biztatóak, de az eredmények még mindig jobbák, mint a PISA esetében. A 2. táblázat adatai alapján is látható, hogy 2011-ben jelentős volt a visszaesés a 8. osztályosok körében, viszont ennél a korosztálynál az előző mérés során 2007-ben 4. osztályban teljesítményjavulást mértek. A 4. osztályosok teljesítménye a nemzetközi mezőnyben jobb teljesítményt mutat, mint a 8. osztályosoké, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a felső tagozatban történő természettudományos oktatással problémák vannak. A TIMSS-eredményekből is ugyanaz olvasható ki, mint a PISA-ból: a problémát a gyengén teljesítők magas és egyre növekvő aránya jelenti [TIMSS 2015: 268], ez pedig iskolai rendszerproblémára utal.

2. táblázat A magyar diákok átlagpontszámai a TIMSS-méréseken

	1995	1999	2003	2007	2011	2015
4. osztályosok	508	na	530	536	534	542
8. osztály	537	552	543	539	522	527

Forrás: a tárgyév TIMSS-jelentései

A mérési eredményeket persze kritikával kell fogadni, hiszen ezek csak egy adalékot adnak. Kritikákat és szkeptikus véleményeket

itthon és a világ minden táján is fogalmaznak meg, viszont a változtatások lehetősége a döntéshozók kezében van.

Természetesen nemcsak a mérhető eredmények alapján ítélehető és ítérendő meg a természettudományos oktatás, hanem olyan, a tanulók és tanárok nézőpontjából lényeges jellemzők alapján is, mint például a természettudományokhoz és a természettudományos oktatáshoz való viszony, a tananyag szemlélete, célrendszere, tartalmi, szerkezeti és követelménybeli jellemzői és a tanulási környezet hatásrendszere. Ezekkel a befolyásoló tényezők jelentős részével mindkét nemzetközi mérés foglalkozik, érthetően inkább helyzetkép alkotását, semmint részletes elemzést prezentálva a problémáról.

2. KÖRNYEZETISMERET ÉS A TERMÉSZETISMERET KERETTANTERVE

A hazai eredmények bemutatása után fontos megvizsgálni azt, hogy a természettudományok tanítása hogyan épül fel az általános iskola elsőtől hatodik osztályáig mikor még a gyerekek, egyben, inerdiszciplináris tantárgyként tanulják. Elsősorban azt szeretnénk bemutatni, hogy hogyan épülnek fel a követelmények, melyik életkorban milyen tudást kell elsajátítaniuk a gyerekeknek.

A **környezetismeret** tantárgy célja a kerettanterv szerint az, hogy a gyerekek kíváncsiságát alapul véve az egyre táguló környezetének jelenségeit és történéseit megismerje, megértse és a későbbiekben is érdeklődő maradjon, megfigyeléseket végezzen. A tantárgy alapvetően nem leíró jellegű. Problémacentrikusságával a természettudományos megfigyelést és gondolkodásmódot alapozza meg, következetesen alkalmazva pedig a természettudományos műveltség kialakulásának egyik alappillére lehet. A pedagógus szerepe ebben az életkorban az irányítás és példamutatás. A problémák irányába az érzékenységet fontos kialakítani már ebben az életkorban. A környezetismeret sikeres tanulása formálja ebben az életkorban a környezetét tudatosan megfigyelő, az életet tisztelő, saját testének jeleit figyelő, egészségét óvó és tudományos-technikai újdonságokra fogékony, de kritikus felnőtt magatartást is.

Az *első és második osztályosok* kerettantervében megismerik a gyerekek az iskolát, az iskolás élettel kapcsolatos életmódbeli szo-

kásokat. Nagy hangsúlyt fektetnek a tájékozódásra az iskolában és a lakóhely környékén, valamint az őket körülvevő tárgyak fontosságára, hasznosítására. Az anyagok tulajdonságainak megismerése is fontos fejlesztési cél. Ennek során a halmazállapot változásokat tanulják meg. Ehhez szorosan kapcsolódik az időjárás elemek megismerése, jellemzése és az ezekhez kapcsolódó hatások, akár az emberre, akár a környezetre vonatkozóan. [Kerettanterv környezetismeret 1-4]

Harmadik és negyedik évfolyamon már tágul a megismerendő környezet: az iskola világból a felnőttek világa felé fordulnak. A kezdeti rácsodálkozásról a tapasztalatok pontosabb megfogalmazásáig jutnak el, innen már könnyebb a rögzítés és a rendszerezés. Az emberi test működésével kapcsolatos megfigyeléseken túllépve fontosá válik az ok-okozati összefüggések feltárása. Fontos szerepet kap az érvek és ellenérvek keresése és összevetése is. A természettudományos műveltség megalapozásának elengedhetetlen elemei ezek. Hangsúlyt helyeznek az élő és élettelen természeti jelenségek rendszerbe foglalására, a kölcsönhatások feltárására, ezeken keresztül a megértés igényére. [Kerettanterv környezetismeret 1-4]

A **természetismeret** tantárgyat általános iskola *ötödik és hatodik évfolyamon* tanulják a diákok, célja a tanulók természet iránti érdeklődésének fenntartása. Olyan gyerekeket akarnak nevelni, akik nyitottak a világra, felismerik a problémákat, keresik a jelenségek okait, következtetéseket vonnak le a tapasztalt tényekből, kérdéseket fogalmaznak meg, és életkoruknak megfelelő válaszokat találnak a felvetődött kérdésekre. A megszerzett ismeretek segítenek eligazodni a természeti és társadalmi környezetben. A megismerés a tanulók életkori sajátosságaihoz igazodik. Kiemelt szerepük van a megfigyeléseknek, kísérleteknek, vizsgálódásoknak, melyek tapasztalatait – tanári irányítás mellett – növekvő önállósággal képesek elvégezni, rögzíteni, értelmezni, miközben egyre nagyobb jártasságot szereznek a balesetmentes eszközhasználatban, a csoportban végzett munka során a feladatok megosztásában és az együttműködésben. Alapvető elvárás évente legalább két kísérlet, vizsgálódás önálló elvégzése, illetve négy, tanórán bemutatott vizsgálatról feljegyzés készítése. Hazánk tájainak és életközösségeinek vizsgálata során megtanulnak tájékozódni térben és időben, térképen és valóságban. A lelki egészség megőrzése érdekében ráirányítja a figyelmet a reális önismeret, a család és a társas kapcsolatok jelentőségére. Új elem-

ként jelenik meg a követelményekben, hogy a tanuló a kétéves ciklus alatt legalább egy alkalommal önállóan dolgozzon fel egy természet-tudományos témát. Kerettanterv természetismeret 5-6.]

Az eddigiek alapján jól látszik, hogy a kerettanterv jól felépített, egymásra épülő egységeket határoz meg a környezetismeret és természetismeret tantárgyak keretein belül. A tanulók életkori sajátosságait figyelembe véve építi fel az önálló, kritikus gondolkodásra, problémamegoldásra serkentő gondolkozásmódot, fejleszti az analízis képességeket, az ok-okozati viszonyok meglátását a mindennapi élet, a közvetlen környezet változásain, működésén keresztül.

3. A NYOLCADIK OSZTÁLYOSOK BIOLÓGIA IRÁNTI ATTITÚDJÉNEK VIZSGÁLATA

3.1.A vizsgálat célja és kérdései

A vizsgálatunk alapját a *Természettudományos tantárgypedagógiai kutatások újszerű interdiszciplináris megközelítése* című K-10526 számú OTKA projekt adja. Ennek célja a közép- és felsőoktatásban tanulók tanulási és tantárgyi attitűdjének vizsgálata. A kérdőívet a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Intézetének kutatócsoportja töltötte ki diákokkal és hallgatókkal az elmúlt 3 évben, nemcsak egyszeri, keresztmetszeti adatgyűjtést végezve, hanem ciklikusan ismétlődő lekérdezések révén folyamatos intézményi monitorozást is csinálva az együttműködő iskolákban. Az adatok elemzéséből már több tanulmány is született [Jász & Bujdosó, 2016., Malmos, Chrappán & Jász, 2016., Jász, Chrappán & Malmos, 2016., Malmos & Chrappán, 2016.], de a nagymintás vizsgálat miatt még sok összefüggés feltárására és különböző vizsgálatok végzésére is lehetőség van. A kutatásunkhoz ennek az adatbázisnak az általános iskolákra vonatkozó adatait használtunk fel.

Kutatásunk célja az általános iskolás korosztály biológia iránti kedveltségének vizsgálata, a kedveltség okainak, befolyásoló tényezőinek feltárása.

Vizsgálati kérdéseink a következők voltak:

1. Milyen a tantárgyak kedveltségi rangsora az általános iskolában? Hol foglalnak helyet a természettudományos tárgyak, legfőképpen a biológia?
2. Milyen gyakorisággal fordulnak elő a különböző módszerek és taneszközök a tanórákon? Milyen korreláció van a taneszközök, módszerek és a tantárgyi attitűdök között?
3. Hogyan befolyásolja a tanárok magatartásformája a diákok biológia iránti attitűdjét? Milyen korreláció van a tanári magatartásformák és a diákok biológia iránti attitűdje közt?

3.2. A vizsgálat mintája és módszere

A vizsgálatunk adatait a korábban említett OTKA projekt keretében elvégzett nagymintás önkitöltős kérdőívek adták. A kérdőíveket több megyében és különböző városokban lévő általános iskolákban is kitöltették.

A kérdőívben szociális háttértényezőkre, tantárgyak általános megítélésére, önreflexióra és tanítási-tanulási attitűdre vonatkoztak kérdéscsoportok. Ezekon belül a szociális háttértényezők, szülői attitűd, továbbtanulási szándék, motiváló erő, tanulási szokások [stressz, puskázás, tanulási stratégia], módszerek, eszközök, szaktanári tevékenységek, tankönyvek jelentek meg vizsgálati elemként. A kérdőívben ötfokú Likert-skálát alkalmaztak, melyhez a kérdésnek megfelelően többnyire az *egyáltalán nem, inkább nem, közepesen, inkább igen, teljes mértékben* vagy az eszközök és módszerek felmérésénél a *soha, előfordult már, félévente néhányszor, rendszeresen, de nem minden órán, minden órán* jelentések társulnak [Jász, Malmos 2014].

A minta teljes nagysága 680 fő. Az adatok elemzéséhez és értékeléséhez Excel és SPSS 21 programokat használtunk. A kérdőív struktúráját 10 item alkotja. A kérdőív megbízhatósága a vizsgálatok alapján jónak mondható.

3.3. Eredmények

Milyen a tantárgyak kedveltségi rangsora az általános iskolában? Hol foglalnak helyet a természettudományos tárgyak, legfőképpen a biológia?

Kutatásunk eredményei alapvetően alátámasztják az eddigi ku-

tatásokból kapott eredményeket, miszerint az élettudományok [biológia, földrajz] kedveltebbek, ellentétben a fizika és kémia tárgyakkal, melyek a legkevésbé kedvelt tárgyak közé tartoznak, nemcsak a természettudományos tárgyak tekintetében, hanem a tárgyak kedveltségének rangsorában is. A tárgyak kedveltségére vonatkozó adatokat táblázatba foglalva mutatjuk be.

4.táblázat Tantárgyi kedveltségi rangsor általános iskolások körében

Általános iskola	N: 680
rajz	4,02
természetismeret	3,93
informatika	3,91
biológia	3,81
angol	3,77
történelem	3,75
irodalom	3,59
német	3,57
éneke-zene	3,48
földrajz	3,45
matematika	3,38
nyelvtan	3,36
fizika	3,24
erkölcstan/hittan	3,14
kémia	3,13

Az általunk vizsgált biológia a kedveltségi sor elején található, [3,81] megelőzve az összes többi természettudományos tárgyat, valamint a készségtárgyak egy részét is. A táblázat legszembetűnőbb és legfeltűnőbb adata a természetismeret kedveltsége, ugyanis ez vezet a kognitív fókuszú közismereti tárgyak listáját magas átlaggal [3,93]. Annak ellenére, hogy a tanterv zsúfoltnak mondható, mégis kedveltte teszi ezt a tárgyat a komplexitása, valamint probléma- és kutatásalapúsága.

Milyen gyakorisággal fordulnak elő a különböző módszerek és taneszközök a tanórákon? Milyen korreláció van a taneszközök, módszerek és a tantárgyi attitűdök között?

A tanítási-tanulási folyamat leglátványosabb elemei, amelyek a diákok számára egyfajta tanítási minőségként szolgálnak, a tanórán alkalmazott módszerek, tanulásszervezési munkaformák, taneszközök. A tantárgyi attitűdmérések szakirodalmában a tanulási környezet részeként kitüntetett szerepük van ezeknek az elemeknek, ezekről szinte minden korábban említett szakirodalom is megállapítja, hogy a tantárgyi kedveltségre döntő befolyást gyakorolnak. Ezeket áttekintve a következő eredményeket kaptuk az általános iskolai biológia eredményeket vizsgálva.

5. táblázat Módszer- és taneszköz-gyakoriság a tanórákon [5-fokú skálaátla-
gok] és A módszerek, taneszközök és a tantárgyi attitűdök közötti korrelációk
[r_{Pearson}] [tónusos cellák a $3,0 >$ értékek esetében, vastagítva a $2,0 \leq$ értékek] és
[* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$]

módszerek	gyakoriság	r_{Pearson}
csoportmunka	1,91	0,153**
film, videó	2,16	0,218**
interaktív tábla	3,35	0,232**
írásbeli házi feladat	2,63	-0,166**
írásbeli számonkérés	3,03	0,032
kiselőadás	2,04	0,026
online feladatok	1,71	0,237**
önálló feladat	2,85	-0,104*

PPT	2,58	0,113*
szemléltető eszköz	3,20	0,176**
szóbeli felelés	3,10	0,345**
tanári kísérlet	1,72	0,161**
tankönyv-használat	3,82	-0,096
tankönyvi házi feladat	1,92	-0,032
tanulói kísérlet	1,39	0,181**
vázlatírás	4,30	0,255**

Az 5. táblázat második oszlopa alapján elmondható, hogy a tanórákon leggyakrabban alkalmazott módszer a vázlatírás. Meglepő tény, hogy ebben a fejlődő világban a tanórákon mégis keveset alkalmaznak az online feladatokat [1,71]. Alacsony gyakorisággal fordul elő a csoportmunka [1,91], tanári- tanulói kísérlet [1,72; 1,39] és a tankönyvi házi feladat [1,92]. Meglepő tény az is, hogy bár tankönyvi házi feladat gyakorisága elenyésző, azonban a tankönyvhasználat a gyakran használt tevékenységek közé tartozik. Az átlagokból is jól látszik, hogy a középérték, illetve az ettől nagyobb gyakoriságú módszerek elsősorban többségében passzív, tanárközpontú módszerek, ez a tanári diktálást, illetve a prezentáció falról, tábláról való lemásolását jelenti. Ez azonban hosszú távon csökkenti a diákok önálló aktivitását, később nem lesznek képesek önállóan vázlatot készíteni, illetve képtelenek lesznek a lényegkiemelésre, hiszen tálcán kínálják a diákoknak a vázlatot. Biológiából viszonylag magas az interaktív tábla használata, ami a vázlatírás nagy gyakoriságából arra a feltételezésre enged következtetni, hogy az interaktív tábla is csak a vázlatírást segíti, vagyis a vázlat interaktív táblán történő kivetítését. Mindez semmi mást nem jelent, mint hogy a természettudományos oktatás tömegesen továbbra is passzivizáló, tanár – tankönyv- és számonkérés-központú, ahogyan évtizedek óta.

A 5. táblázat harmadik oszlopa alapján kijelenthetjük, hogy nem sikerült erős, még közepesen erős korrelációt sem felfedezni az alkalmazott módszerek és a tantárgyi kedveltség között. Ez azért meglepő, mert a pedagógiai innovációk többsége jórészt egy-egy metodikai elemet, a taneszközt, tanulószervezési munkaformákat érinti. Az adatokból kiolvashatjuk, hogy viszonylag magas szignifikanciaszintek mellett gyenge, vagy közepesen erős korrelá-

ciók vannak. Ez annyit jelent, hogy a módszerek, taneszközök csak gyengén befolyásolnak, a tantárgyi attitűdre valami más hat.

Hogyan befolyásolja a tanárok magatartásformája a diákok biológia iránti attitűdjét? Milyen korreláció van a tanári magatartásformák és a diákok biológia iránti attitűdje közt?

A tanári tevékenység és magatartás jellemzők beletartoznak a tanulási környezet komplex fogalmába. Feltételezésünk szerint a tanári habitus erősen befolyásolja a tantárgyi kedveltséget. Ezen hipotézisünkre az 6. táblázat második oszlopa adja meg a választ.

6. táblázat A tanári magatartásváltozók jellemzői [5-fokú skálaátlagok] és korrelációs együtthatók [r_{Pearson}] a tantárgy kedveltsége és a tanári jellemzők között
 (tónusos cellák a $4,0 \geq$ értékek esetében, vastagítva a $3,0 \leq$ értékek] és [$*p > 0,05$ $**p > 0,01$]

Tanári magatartásváltozók jellemzői	5- fokú skálaátlagok	r_{Pearson}
jól tudja a tananyagot	4,5	0,309**
a kérdéseinkre mindig válaszol	4,09	0,403**
az órán be nem fejezett tananyagot házi feladatnak adja	2,55	-0,021
megértem a magyarázatait	4,15	0,497**
jól viselkedünk az óráján	3,47	0,240**
félünk tőle	1,61	-0,201**
türelmes	3,77	0,419**
kedves	4,1	0,478**
a tanórán mindig segítőkész	3,97	0,488**
érdeklődést felkelti	3,62	0,518**
túl sokat követel	2,25	-0,276**
igazságosan osztályoz	4,15	0,425**
bármilyen problémával fordulhatunk hozzá	3,67	0,403**
azért szeretem a tárgyat, mert ő tanítja	3,21	0,485**

Az átlagértékek azt mutatják, hogy az általános iskolások magasra értékelik a természettudományos tanárokat. Figyelemre méltó értékek a 4,0 fölötti és a 3,0 alatti értékek. Van néhány természettudományos oktatással kapcsolatos közvélekedés, mondhatni közhiedelem, amelyet az adataink nem, vagy nem egyértelmű módon támasztanak alá. Ilyen például az, hogy a be nem fejezett tananyagot házi feladatnak adja a legtöbb tanár, vagy az, hogy a diákok tartanak a tanáraiktól az esetleges túl magas követeléseik miatt. Örvendetes dolog, hogy a tanári tudással kapcsolatos itemekre egészen jó átlagokat adtak a diákok, így a tananyag ismerete, a kérdésekre való válaszadás, a magyarázatok és az igazságos osztályozás mind 4,0 körüli vagy afölötti minősítést kapott.

A 6. táblázat harmadik oszlopa a korrelációt mutatja be a tanári magatartás és a tantárgyi attitűdök között, melyek alapján örvendetes és kevésbé optimista következtetéseket is levonhatunk. Úgy tűnik, a természettudományos tanárok oly magasra értékelt tulajdonságai sem tudják nagyon erősen befolyásolni a tantárgyi attitűdöket. Általános iskolában a tanár személye talán többet számít, általában magasabb korrelációs értékeket kapunk. Azt látjuk ugyan, hogy bizonyos tanári habituselemek az erős közepes korreláció kategóriájába tartoznak [ilyenek tekintjük $r \geq 0,4$ értékeket], a korábban magasra minősített tulajdonságok [a tananyag ismerete, a kérdésekre való válaszadás vagy épp az igazságos osztályozás] kevésbé számítanak a tantárgyi attitűdök tekintetében. A leginkább a tanár kedvessége, türelmessége, az érthető magyarázat és az érdeklődés felkeltésének képessége számít a természettudományos tárgyak esetében.

A kérdésre tehát, hogy a tanárok számítanak-e, azt kell mondanunk, hogy a természettudományokban, úgy tűnik, nem nagyon. A gyerekek által rajzolt kép kedvező, hisz többnyire jó értékeket kapnak fontos tanári magatartások, tulajdonságok, hisz látszólag semmi baj az [igazságos!] osztályozással, a tanárok kedvesek, türelmesek, jól tudják a tananyagot, jól magyaráznak, csak épp mindez alig számít a tárgyak kedveltségében.

3.4. Az eredmények összefoglalása

A kutatásunk kérdéseire tehát összegzésképpen a következő válaszokat adhatjuk:

1. A tantárgyak kedveltségi rangsorában a biológia és a természetismeret tárgyak is előkelő helyet kapnak az általános iskolások körében.

2. A módszerek, taneszközök közül a tanórán a leggyakoribb a vázlatírás. Kevészer alkalmazzák a csoportmunkát online feladatokat. A módszerek, taneszközök és a tantárgy kedveltsége között nem áll fenn korreláció.

3. Az általános iskolások körében fontos a tanár személyisége, hogy kedves legyen, valamint nagyra értékelik a természettudományos [jelen esetünkben biológia] tanáraikat, azonban itt sem véltünk felfedezni korrelációt a tanár személyisége és a tárgy kedveltsége között.

4. ÖSSZEGRZÉS

A helyzet tehát nem biztató, legalábbis a természettudományos tárgyak kedveltséget tekintve, de más országokkal összehasonlítva, nem rosszabb a magyar helyzet. Örvendetes azonban, hogy a kutatásunk fókuszában álló biológia kedveltsége az élen jár. Több kutatás eredményeit összevetve igazolható, hogy nem csak az általános iskolában, hanem emellett a felsőbb iskolákban is kedvelt tárgy a biológia a természettudományos tárgyak közül. Ennek oka lehet a hétköznapi élettel való közelség. A tantárgyi attitűdök vizsgálata nem a természettudományos oktatás sikerességét, vagy sikertelenségét mutatják, mert ugyan összefügg az attitűd a teljesítménnyel, de nem azonos vele. Az összefüggés jelen esetben arra szorítkozik, hogy ha valaki kedveli a tárgyat, valószínűleg jobban is teljesít belőle, ugyan nem teljes a korreláció, de a hétköznapi ezt mutatják. Ritka az olyan eset, hogy kedveli, de nem jó a teljesítménye, ugyanis, ha valós a kedveltség, valószínűleg több időt fordít az adott tárgyra, s ez az eredményekben is meglátszik idővel.

Vizsgálatunk alapján is úgy tűnik, hogy a tananyag az, ami a természettudományos oktatás kulcskérdése, vagyis sem az eszközök, sem a tanárok nem olyan erős befolyásoló tényezők, mint maga a

tananyag, tanterv, vagy a tantárgy maga. Ezt az eredményeink is alátámasztják, hiszen ugyan jó véleménnyel vannak a diákok a tanáraikról, kedvelik őket, nem félnek tőlük, azonban nincs korreláció a kedveltség és a tanár kedveltsége között. Módszereket, taneszközöket vizsgálva szintén elmondható, hogy nem befolyásolják a tárgy kedveltségét. A hagyományos vázlatírás, diktálás, tanári magyarázat gyakoriak, de hiába szolgálják jobban a megértést, mégsem kedveltetik meg jobban a tárgyat. Biológia tantárgy révén lehetőség lenne szemléltetésre, modellezésre, terepi gyakorlatokra, kísérletezésre, projektekre, azonban ezek gyakorisága elenyésző, illetve az sem bizonyos, hogy pozitívan befolyásolná a tárgy iránti attitűdöt. Vannak próbálkozások arra, hogy minél több életszerű példát vigyünk be a tanterembe, kísérletezzünk, dolgozzunk projektben és csoportokban, de nem látható még ennek a kedveltségre gyakorolt pozitív hatása. A projektmódszert vizsgálva is meglepő eredményekre figyelhetünk fel, ugyanis a motivációra igen gyenge hatást gyakorol, azt sem pozitív irányban. Ez ugyan nem a tárgy kedveltségét mutatja, csak a projekt munka iránti motivációt, azonban a vizsgálatunk eredményéből is kiderül, hogy sokszor nem gyakorol hatást a kedveltségre semmilyen módszer, legfeljebb az adott órai kedvet lendítheti fel. A tanterv, a tanárok és diákok egyidejű szemlélet formálása, az időkeretek besztásának megváltoztatása mind- mind olyan dolgok, amelyekkel fokozhatni lehetne a természettudományos tárgyak iránti attitűd pozitív irányú változását. A tantervben alapvető változtatásokra lenne szükség, miszerint több időt adni arra, hogy maguk a diákok fedezzék fel a világot. Kísérletezzenek, járják be a környéket, ismerjék meg a körülöttük lévő világot. Természetesen a tantervben ezek bele vannak fogalmazva, azonban idő hiányában erre sokszor nincs lehetőség. A diákok saját felfedezéseiket könnyebben megtanulják és meg is értik. Biológia órán hivatalosan kötelező lenne ezen készségeket és tevékenységeket fejleszteni és alkalmazni, a gyakorlatban azonban nem látunk erre semmilyen eredményt, sőt próbálkozást sem. Érdemes merengeni azon, hogy milyen eredményeket kapnánk akkor, ha a diák magának írná meg a tankönyvét [ahogyan teszi azt a Waldorf iskolákban]? Hogyan mondaná el a fotoszintézist, ha ő maga készítené egy videót a lépésekről. Megértené-e az emésztést, ha ő készítené belőle modellt és mondaná el a társainak a működést? Ezek mind-mind tanórákon megjelent tevékenységek. A kedveltséget pillanat-

nyílag fellendítheti, de hosszú távon csak egy emlék marad a sok rossz, unalmas óra és tananyag mellett.

A természettudományos tárgyak megítélésének pozitív irányú elmozdítása érdekében a fentiek ismeretében feltétlenül el kell gondoloznunk néhány dolgon, valamint utána kell járnunk, hogy mikor és hogyan tudnánk ezeken változtatni. Érdekes tény, hogy a természetismeret még a nyolcadikosok körében is a kedvencek között van, s mindeközben az összes diszciplináris természettudományos tárgy jóval hátrébb van a kedveltségi listán. Vajon a mai törekvések, miszerint bizonyos iskolatípusokban vonjuk össze a természettudományos tárgyakat, ne tanuljunk külön fizikát, biológiát, kémiát, földrajzot fellendítheti a kedveltséget? A nyolcadik osztályosok eredményei alapján ezt várnánk el, hiszen ott nagyfokú a kedveltség.

Tartós eredmények elérésére csak akkor számíthatunk, ha a gyökerekig hatolunk és ott változtatjuk meg a hozzáállást. Gondolunk itt a tanárképzésre. Érdemes lenne a természettudományos [esetünkben biológia] tanárok attitűdjeit is megvizsgálni. Vajon ők mennyire kedvelik saját tárgyukat vagy csak elfogadják? Ideológiai elképzelések, de hasznosnak tűnhet, ha a tanárképzésbe belépő diákok attitűdjét is felmérjük, nem csak az alkalmasságot a tanárságra, hanem az adott tárgy tanításához való alkalmasságot is. Amennyiben a tanárjelölt szereti, „áhítással” fordul a tantárgya felé, ezt a diákok felé is közvetíti és így könnyebben kedvelteti meg a saját tárgyát. Aki nem kedveli a tárgyát, csak tanítja, attól nem várhatjuk el, hogy a diákjával szerettesse meg a tárgyat, érhető módon sikertelenül járna. A sikeres változtatás érdekében tehát rengeteg feltételnek eleget kell tennünk és az alapoktól kell megváltoztatni mind a tanterveket, tanárok és diákok hozzáállását, ami nagy feladat, de véleményünk szerint megoldható és meg is kellene oldani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ballér Endre [1973]: Tanulói attitűdök vizsgálata. *Pedagógiai Szemle*, 23. 7-8. sz. 644-657.
- Csapó Benő [2000]: A tantárgyakkal kapcsolatos attitűdök összefüggései. *Magyar Pedagógia*. 100. 3. sz. 343-366
- Csikos Csaba [2012]: Melyik a kedvenc tantárgyad? - Tantárgyi attitűdök vizsgálata a nyíltvégű írásbeli kikérdezés módszerével. *Iskolakultúra*, 22. 1. sz. 3-13.
- Hussaini, Iliyasu, Foong, Lee Ming, Kamar, Yahya [2015]: Attitudes of Secondary School Students towards Biology as a School Subject in Birninkebbi Metropolis, Nigeria. *International Journal of Research and Review*, Vol.2; Issue: 10; October.
- Jász Erzsébet & Bujdosó Gyöngyi [2016]. Hallgatói vélemények a természettudományos tantárgyakról. In: Buda András [szerk.]: *Interdiszciplináris pedagógiai és az oktatási rendszer újraformálása*. [Kiss Árpád Archivum Könyvsorozata IX. kötet] 148-157.
- Jász, E., Chrappán, M., & Malmos, E., [2016]. «How did science lessons go at school?»- introducing the analysis of university student interviews on science subjects. In: *Proceedings of EDULEARN16 Conference*. Barcelona. 283-289.
- Jász Erzsébet, Malmos Edina [2014] Így kutatunk mi-Barangolás a kérdőívzés világában OTDK dolgozat, kézirat
- Kerettanterv [2012]: 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről. 1. sz. melléklet
- Malmos Edina & Chrappán Magdolna [2016]. Természettudományos attitűdvizsgálat egy pilot mérés tükrében. *Educatio*, 25 (4), 608-616.
- Malmos, E., Chrappán, M., & Jász, E. [2016]. What is happening to science subjects in public education? – university students' opinion about teaching science. In: *Proceedings of EDULEARN16 Conference*. Barcelona. 9105-9115.
- Molnár Gyöngyvér [2008]: A képességek fejlődése és a problémamegoldó gondolkodás. In: Fazekas Károly [szerk.]: *Közoktatás, iskolai tudás és munkapiaci siker*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 2008. 99-112.
- Molnár Gyöngyvér [2001]: A tudás alkalmazása új helyzetekben. *Iskolakultúra*, 10. sz. 15-25.
- Nasr A. R., Soltani A. [2011] Attitude towards Biology and Its Effects on Student's Achievement. *International Journal of Biology*, 3[4]. 100.

- Nat [2012]: 110/2012. [VI. 4.] Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- PIRLS és TIMSS 2011 [2012]. Összefoglaló jelentés a 4. évfolyamos tanulók eredményeiről. Budapest, Oktatási Hivatal
- PISA 2006 [2007]. PISA 2006 Összefoglaló jelentés. A ma oktatása és a jövő társadalma. Budapest, Oktatási Hivatal.
- PISA 2009 [2010]. PISA 2009 Összefoglaló jelentés. Budapest, Oktatási Hivatal.
- PISA 2012 [2013]. PISA 2013 Összefoglaló jelentés. Budapest, Oktatási Hivatal.
- PISA 2015 [2016]. PISA 2015 Összefoglaló jelentés. Budapest, Oktatási Hivatal.
- Prokop, P., Tuncer, G., Chudá, J [2007] Slovakian students' attitudes toward biology. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3(4), 287-295
- Smith, E. R., Mackie, D. M. & Claypool, H. M [2016]: *Szociálpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Takács Viola [2001]: Tantárgyi attitűdök struktúrája. *Magyar Pedagógia*, 101. 3. sz. 301-318.
- TIMSS 2007 [2008]. TIMSS 2007. Összefoglaló jelentés a 4. és 8. évfolyamos tanulók képességeiről matematikából és természettudományból. Budapest, Oktatási Hivatal
- TIMSS 2011 [2012]. Összefoglaló jelentés a 8. évfolyamos tanulók eredményeiről. Budapest, Oktatási Hivatal.
- TIMSS 2015 [2016]. Összefoglaló jelentés. Budapest, Oktatási Hivatal

FÉLÁRVA GYERMEKEKET NEVELŐ EGYSZÜLŐS CSALÁDOK. AZ ISKOLA ÉS A KÜLSŐ KAPCSOLAT, MINT TÁMASZT NYÚJTÓ REÁLIS PILLÉREK

■ SZABÓ ANGÉLA-MÁRIA ■ szaboangela75@yahoo.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar, Szociális munka szak, alapképzés, III. év.

■ Témavezető: DR. BELÉNYI EMESE-HAJNALKA

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar, Humántudományi Tanszék

■ kulcsszavak: félárvaakat nevelő egyszülős családok, iskola, kapcsolati tőke, életminőség, pozitív és negatív hatások, tornyosuló akadályok, szociális segítség, létproblémák, élelcél

BEVEZETŐ

Jelen kutatásom témája a Bihar megyei Bályok községközpontban élő magyar ajkú, félárvaakat nevelő egyszülős családok sajátos helyzetét, gondjait, nehézségeit, problémáit érinti, a mindennapok küzdelmei során. Célom a családok, a gyermekek élethelyzetének megismertetése, az őket ért pozitív és negatív hatások bemutatása, valamint annak feltárása, hogyan, milyen mértékben sikerült leküzdeniük az eléjük tornyosuló akadályokat és hogyan befolyásolta őket speciális helyzetük az iskolai, szakmunkási és egyetemi tanulmányaik során. Igyekeztem nyomon követni azoknak a külső és belső kapcsolati tényezőknek a hatását, amelyek segítették a kutatásba bevont alanyokat sajátos céljaik elérésében.

A kutatás helyszínéül Bályokot választottam. „Számomra ma is a világ közepét szülőfalum jelenti.” [Szabó 2016, p. 142]. Ez a sze-

líd lankákkal és jó termőföldekkel körülvett Bihar megyei falu otthont nyújt sokféle családnak, köztük a félárvákat nevelő egyszülős családoknak is. Forrásaim az információgyűjtéshez maguk a családok, a helyi Polgármesteri Hivatalban dolgozó szociális munkás, a bályoki református lelkész, valamint az általános iskola pedagógusai voltak. Interjúkat készítettem a szülőkkel, gyerekekkel, a református lelkipásztorral, a szociális munkással, valamint két pedagógussal. Kiinduló hipotézisem szerint az iskola és a kapcsolati tőke két olyan biztos pont lehet, amelyek kiutat mutathatnak e sajátos élethelyzetű családok számára. Kutatási munkám során elemzés tárgyává tettem olyan romániai és magyarországi felméréseket is, amelyek a célcsoportot statisztikailag mutatják be. A kutatás nyomán javaslatokat fogalmaztam meg az érintett családok szociális segítése érdekében.

Felvetődik a kérdés, hogy miért választottam a félárvákat nevelő, egyszülős családok élethelyzetének vizsgálatát. A leginkább az indított erre, hogy magam is félárvaként nőttem fel. Jó néhány ilyen helyzetben lévő fiatalot közlőrl is ismerek. Nagyon érdekelt, hogy az ilyen családok hogyan élték meg sajátos helyzetüket, és hogyan léptek túl az őket ért traumákon. Széles körűen óhajtottam feltárni, hogy milyen általános létproblémákkal küzdöttek, honnan és kitől kaptak segítséget, voltak-e sikerélményeik, milyen életcélokat akartak elérni stb.

Család és gyermek

„Hagyományos értelemben a család egy olyan elsődleges szociális csoport, amelybe az egyének beleszületnek, s amely kezdetben biztosítja táplálásukat, intim viszonyaival hozzájárul fizikai és lelki védelmükhöz.” [Barnes 1991, p. 21] „A család, élő, változó, fejlődő jelenség.” [Burgess, idézi Cseh – Szombathy 1979, 12. p.]

Virginia Satir „Az új családműhely. A család együttélésének művészete” című könyvében a családot, mint rendszert mutatja be. Beszél nyílt és zárt rendszerű családról, az ezek közötti különbségekről. Szerinte a nyílt rendszerű családban az önértékelési szint igen magas, világos, tiszta és hiteles a kommunikáció, a szabályok nyíltak, emberközeli, szükség esetén változtathatóak, mindez nagyban megnöveli az egyén önbizalmát a fejlődés pedig minden tag számára biztosított. Ha a család a nyílt rendszer szerint működik, akkor ennek alapja az intimitás, a fejlődés és a választás lehetősége. [Satir, 1995]

Ideális körülmény, ha a gyerek olyan családba érkezik, ahol szeretettel várják, előre felkészülnek fogadására. Máshogy is történhet, van úgy, hogy a gyerek érkezését közönnnyel, egyfajta „beletörődéssel” fogadják, az ilyen gyerekek az érzelmi helyzete merőben más lesz, mint az első példában említett gyermeké. [Popper, 1980]. A szülőben tudatosulnia kell annak a ténynek, hogy a gyermeke olyan kincs, amire nagyon kell vigyázni, és aki teljes figyelmet és törődést igényel.

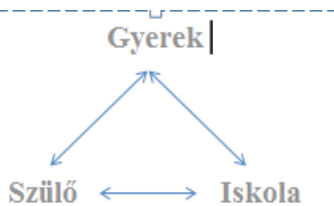
„Gillis szerint kétféle család van, az egyikkel együtt élünk, a másik meg éltet bennünket”... [idézi Boreczky 2004, p. 27.]. Az a család, amelyikkel együtt élünk, csak a legszükségesebbet nyújtja, míg a másik, amelyik éltet bennünket, mindenben igyekszik a maximális feltételeket biztosítani a fejlődés, a továbblépés útján. Nem csak táplálékkal éltet, hanem a szellemi szükségleteket figyelembe véve tanít, támogat, szeretettel irányít, hogy gyermeke céljait elérje. Ahogy fejlődött a társadalom, úgy benne a család is változott, új kihívásokkal kellett szembenéznie, új körülmények alakították életét.

Az idők során a családnak, mint „intézménynek” a szerepe különféle módon nyilvánult meg. Külső és belső tényezők egyaránt hatottak rá és működését átalakították, formálták. A külső tényezők a társadalom jellege folytán, a gazdasági fejlődés során, a törvényhozás és szociálpolitika minősége, az általános képzés és nevelés szintje miatt gyakorolnak erős hatást a családra. A belső tényezők, úgymint: a család tagjainak száma, a család felépítése, a szerepek és a hatalom felosztása, mind-mind a család működését befolyásolják. [Mitrofan & Ciupercă, 1998]. Iolanda Mitrofan és Cristian Ciupercă szerint a család négy alapfunkciót tölt be: „gazdasági funkció, szocializációs funkció, szolidaritási funkció és szexuális és reprodukív funkció.” [Mitrofan & Ciupercă 1998, p. 168]. A mai modern társadalomban a család működésének másik fontos tényezője az az intézményrendszer, amelyik azáltal, hogy tanulási lehetőségeket, munkahelyeket kínál, segíti őt a fejlődésben.

A „szülő, gyerek, iskola” felsorolás középpontjában a gyerek áll. Szemléltethető ez egy olyan ábrán, ahol a nyilak a támogató kapcsolatok irányát jelzik, a gyerek szó a felső csúcson áll, a szülő és az iskola szavak pedig vízszintesen helyezkednek el, és a nyilak az oda-vissza kölcsönhatást jelzik, azt, hogy ideális kommunikáció áll fenn a felek között a gyerek érdekében. Ebben az esetben a szülő is, az iskola is hatalmát arra használja, hogy a gyerekek fejlődését mind szel-

lemi, mind fizikai téren elősegítse, jó irányba fejlessze. Az ilyenfajta hatalom használata nem kizárja, hanem növeli az emberi értéket.

1. ábra: Egymást kölcsönösen támogató kapcsolatrendszer

Forrás: Saját készítés.

HOGYAN HAT KI A GYERMEKEK ÉLETÉRE [FIÚ, LÁNY] AZ APA HIÁNYA

Popenoe szerint: „Az apáknak nagyon fontos szerepük van a gyermeknevelésben, mert ők azok, akik példaképként állnak gyermekeik előtt, tekintélyt biztosítanak és fenntartják a rendet. Segítik a fiúkat az önuralom kifejlesztésében és abban is, hogy empátikusak legyenek másokkal szemben. Szerinte ezek a tulajdonságok mind hiányoznak ott, ahol a gyermek életében nincs apa.” [Popenoe 1997, pp. 10–11]. Dickerson szerint: „Egy fiú gyermek életében fontos szerepet játszik az apa, tőle tanulja meg, hogyan kell viselkednie egy férfinak, ha viszont hiányzik az apa, akkor lehetséges, hogy nem válik teljes mértékben férfivá, viselkedés szempontjából is gyerekesebb lehet.” [Dickerson 2014, p. 27]. Az első idézet azt emeli ki, hogy mennyire fontos az apák szerepe a fiúk szellemi fejlődésében, abban, hogyan alakul fejlődésük, életük során és mennyire sérülhet mindez, ha az apa hiányzik. A második idézet azt hangsúlyozza, hogy a gyermek viselkedésének kialakulásában kihagyhatatlan az apa szerepe. Ennek hiánya súlyos identitás zavart idéz elő a férfivá válás útján.

Dickerson szerint azért is fontos az apa szerepe a fiúgyermek életében, mert:

- „az apa átadja gyakorlati tudását gyermekének” (például: barkácsolás, horgászás, szerelés [autó, bicikli]);

- „a gyerek olyan apát szeretne, aki segítene neki problémáit megoldani a későbbiekben is, bizalmas „férfias” dolgokról is beszélhetne vele [erő, szexualitás, gyengeségek]”;
- „a gyermek azt is elvárja apjától, hogy időnként megdicsérje őt, hogy észrevegye mennyit fejlődött” [sport, tanulás, növekedés]. [Dickerson 2014, pp. 27-28].

Az apa nem csak a fizikai fejlődését befolyásolhatja a gyermekének, hanem fontos szerepet játszik a gyermek lelki fejlődésében is. „[...] a családkutatásban is találkozunk azzal, hogy milyen nagy szerepe van az apának a gyermeki lélek megformálásában.” [Jung 2006, p. 309]. Sok esetben az apa egyes jellemvonásai feltűnnek gyermeke jellemében is, lehet ez örökletes, de lehet csupán „utánzás” is, hisz az apa modell gyermeke számára. Fontos, hogy az apa követhető minta legyen gyermeke előtt, mert előfordul, hogy egy durva, hangoskodó, részeges apa félelmet és állandó szorongást vált ki gyermekéből és emiatt a gyerek titkon el is ítéli az apát, de felnőve mégis követi példáját, ő is inni fog, ő sem kíméli meg a saját gyermekét a durva modortól.

A Pécsi Evolúciós Pszichológia Kutatócsoport megállapítása szerint: „az apa nélkül felnövő gyerekek életvezetése elmozdul abba az irányba, amelyet leginkább az érési folyamatok felgyorsulása, a szabályszegő viselkedés gyakoribbá válása, a párkapcsolatok fellelmezése jellemez.”¹ Mindebből kiténik, mekkora veszteség éri a gyereket vagy a gyerekeket, ha hiányzik az apa a családból. Úgy fizikailag, mint lelkileg visszaeshet a fejlődésük. Ha nem vesz részt olyan sporttevékenységekben, ahol az apának irányító szerepe lenne, akkor fizikailag sem válik jól fejlett fiatallá. Lelkiekben is sokkal szegényebb és visszavonultabb lesz.

Az apa a lányok életében is meghatározó szerepet tölt be, lelki biztonságot nyújt, modellt mutat a párkapcsolat terén is. [Popenoe, 1997]. De ha veszteség miatt a lányok apa nélkül nőnek fel sok veszély fenyegeti őket. Gyakran nem tudnak a későbbiek során bizalmas, meghitt kapcsolatot kialakítani a másik nemmel. Az is előfordulhat, hogy minden férfiban az apát keresik, vagy rettegnek párkapcsolatot kialakítani, mert nem volt modell előttük, hogy hogyan kell jól működő

---

1 <http://www.evoluciospszichologia.hu/9-fejl337deacutes-szocializaacutecioa-cute.html>

kapcsolatba kerülni. Nowak szerint: „Azok a lányok, akik apa nélkül nőttek fel, hajlamosabbak a depresszióra, az iskolai lemorzsolódásra és sok más viselkedési probléma is jelentkezhet náluk.” – idézi Mancini [2010, p. 7]. Főleg serdülőkorban a lányok az „apai kéz” hiánya miatt viselkedésükben makacsok, szófogadatlanabbak, kezelhetlenebbek lesznek, az is előfordulhat, hogy betegséget színlelnek, nagyrészt azért, hogy fokozottabban figyeljenek rájuk. Sokszor kerülnek konfliktusba tanáraikkal és rokonaikkal. Erősen ragaszkodnak saját véleményükhöz, állításaikhoz. Esetenként különféle hazugságokkal próbálnak kibújni a számonkérés alól. Olyan is előfordul, hogy teljes érdektelenséget tanúsítanak az iskola irányába, egészen odáig, hogy kimaradnak, mert nem látogatják az órákat.

Az özvegyen maradt szülő a gyermek nevelése során több kihívással is szembesül. Rádöbben, hogy olyan problémákat, amelyeket eddig közösen oldottak meg a házastársával, immár egyedül kell megoldania. Tudatában lesz annak is, hogy az anyagi javakat is egyedül kell előteremtenie. Az elhunyt társának szerepköréből is sokat magára kell vállalnia. Fontos dolgokban a döntéshozatal is egyedül ő reá hárul. A házi teendők is az ő nyakába szakadnak. Sokszor merülhet fel benne a kérdés, hogy bírja majd mindezeket egyedül megoldani.

Gill Gorell Barnes [1991] is alátámasztja a fentieket az alábbi kijelentésével: „Akkor, amikor a támasznélküliség, a veszteség, a kimerültség és az egyszerű dolgokban való elakadás érzéseit naponta át kell élni, nagyon megnehezül a mindennapok megszervezése és a nevelés.” [Barnes 1991, pp. 66-67]. Továbbá azt a fontos tényt is taglalja könyvében, hogy mennyire egygyé válik a gyerek az őt egyedül nevelő anyával. A félárvaakat nevelő, egyszülős családok esetében a szülő-gyerek kapcsolat hatványozottabban erősebb kötelék, mert a gyerekek már csak egy szülő nyújthatja a családi otthon melegét, s ő ezért is ragaszkodik feltétel nélkül az életben maradt szülőhöz. A gyerek számára, most már ő jelent mindent: a szeretetet, a biztonságot, a megértést, az oltalmat. „A gyermekek erősen összeolvadnak a szülővel, annak érdekében, hogy nyugalmat és segítséget biztosítsanak nekik a mindennapi küszködésben.” [Barnes 1991, p. 67]

MIBEN MÁS EGYSZÜLŐS CSALÁDBAN NEVELNI ÉS NEVELŐDNI

„Az egyenlőtlenségek az egyszülős családban egy állandó öszszehangolást igényelnek a gyerek szocializálódásában, még akkor is, ha különbözőnek azoktól [az egyenlőtlenségektől], amelyek egy hagyományos családban felmerülnek.” [Ştefan 2006, p. 249]. A fentebb megfogalmazottak megerősítik azt, hogy az egyenlőtlenségek különböznek egy egyszülős család, és egy hagyományos család között. Míg az egyszülős családban kevesebb jövedelem kerül felosztásra, addig a hagyományos családban két szülő biztosíthatja az anyagi javakat. Értelemszerűen az egy főre eső jövedelem is több lesz ebben a családban. Meg kell említenem, hogy kutatásom során találkoztam olyan egyszülős családdal, ahol az elhunytak nem volt munkaviszonya, ezért a félárva gyermekek nem voltak jogosultak utódlási nyugdíjhoz. Úgy gondolom, hogy ez az egyik legsúlyosabb diszkrimináció az ilyen helyzetben lévő gyerekekkel szemben, akik önhibájukon kívül jutottak erre a sorsra. Valamivel könnyebb helyzetben vannak azok a gyerekek, akik jogosultak utódlási nyugdíjra. Így valamivel több anyagi juttatást kapnak.

„Legtöbbször az egyszülős családok esetében kevesebb számú felnőtt segíti elő a gyermek fejlődését, mint a teljes családok esetében.” [Ştefan 2006, p. 248]. Azokban az esetekben, amelyekkel én is találkoztam a kutatás során, mindenütt volt, vagy belső – vagy külső kapcsolat, amelyik segített a gyerek/gyerekek fejlődését. Az özvegyen maradt anya ilyen formán volt kire vagy kire támaszkodjon.

„Több olyan problémát is, amellyel az egyszülős család szembe-sül, nemi diszkrimináció² okoz [...]” [Ştefan 2006, p. 245]. Ilyen esetben a munkaerőpiacon is diszkrimináció érheti, mert a munkaadó számításba veszi, hogy esetleg gyerekei miatt sokat fog hiányozni, az otthoni gondok elvonhatják a figyelmét a munkájáról, többször írhatják ki betegszabadságra. Lakhatás esetében is szociális diszkrimináció érheti. Nehezebben kaphat albérletet is, mivel a bérbeadó számításba veszi, hogy egyedülálló szülő, akinek kevesebb jövedelme van. Egészségügyi téren is hátrányban van, mert nem jut ideje, és pénze sincs annyi, hogy igénybe vehesse a különböző egészségügyi ellátásokat [pl. fogászati beavatkozások].

---

² Lásd a 48-as törvényt, ami 2002. január 16-án lépett érvénybe, amely kimondja, hogy bármely formája a diszkriminációnak elítélendő és büntetendő.

Saját tapasztalatom szerint, édesanyámat csak a belső és külső kapcsolatok támogatták, de az állami szerveken keresztül nem élveztünk megkülönböztetett odafigyelést és támogatást. Nagymamámtól tudom, hogy régen, még jóval a kommunizmus előtt, a bályoki községi bíróságnak³ javaslatára, úgy segített egy szegényes életkörülmények között lévő család sorsán, hogy a feleséget bábaképző iskolába küldte, aki a falu pénzén tanulta ki a szakmát. Mindenki jól járt: a falunak lett képzett szülésznője, s a család élete is radikálisan megváltozott. Napjainkban, Bályokon nem ismerek ilyenfajta segítséget a mostani hivatal részéről. Valószínű, hogy ez azért is van, mert bár Romániában jó törvények biztosítják az esélyegyenlőséget minden család számára, a törvény alkalmazása viszont nem mindenütt nyer „zöld utat”.

A fent tárgyalt diszkriminációk következményei az egyszülős, félárva gyerekek életére is negatívan hat. Fizikai és lelki fejlődésükben olyan akadályokat képez, amelyeket nem, vagy csak nagyon nehezen sikerül leküzdeniük. Az egyszülős, félárva gyereket nevelő családban az anya, bárhogya is igyekszik gyermekei számára a mindennapok szükségleteit előteremteni, sok mindenben nem tud lépést tartani a hagyományos családokkal. Ezért más, szinte minden téren az egyszülős családokban az anya életvitelére.

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

Az egyszülős családokról csak körülbelüli „adatok” léteznek, amelyek szerint ezek száma hozzávetőleg 10 %-ot tesz ki a romániai családok összességéből. Ezeknek az adatoknak a kimunkálása az 1989-es forradalom után 9 évvel történt, és ezen családok körülbelüli számát 500-700 ezerben állapította meg. Meggyőződésem, hogy az ilyen családok szociális és más jellegű problémái egyáltalán nem elhanyagolhatóak. Tapasztalati tény, hogy a fejlett országokban a szociálpolitikák nem hogy nem hanyagolják el, hanem egyszersmind számottevő mértékben és változatos formákban segítik ezen családokat [Zamfir 1999, p. 313].

---

3 Községi bíróság - a háromfős testület tagja [jegyző, bírósági elnök, kisbíró], a község választott vezetője.

Az Eurostat adatbázisában nem térnek ki külön a félárva gyermeket/gyermekeket nevelő, egyszülős családokra. Ezért csupán a saját kutatásom adataira támaszkodhattam. Elsőként a *résztevő megfigyelés módszerét* alkalmaztam, abból a célból, hogy a kutatott célcsoportról még átfogóbb képet kapjak. Majd az előzetes egyeztetéseket követően, alkalmazásra került a kutatott célcsoport családonkénti, *félig strukturált interjúk* elkészítése. Ugyancsak félig strukturált interjú készült a bályoki református lelkipásztorral is. Végül interjúalanyaim voltak a Bályoki Általános Iskola pedagógusai, akik, mint tanárok, és mint osztályfőnökök is információkat szolgáltatottak az általuk oktatott félárva gyermekekről.

1. Táblázat: Résztevő interjúalanyok [szülő és gyerek/gyerekek] száma a félárva gyermeket/gyermekeket nevelő, egyszülős családokból

Sorszám	Szülő	Gyerek [12-26 év]
1.	1	1
2.	1	2
3.	1	1
4.	1	2
5.	1	1
6.	1	1
Összesen:	6	8

Forrás: Saját készítés.

A fenti táblázat tartalmazza a félig strukturált interjúkban résztvevő szülők és gyermekeik számát. Összesen 14 interjúalany vett részt a kutatásomban.

2. Táblázat: A félig strukturált interjúban résztvevő szakemberek száma

Sorszám	Hivatali beosztás	Személyek száma
	Szociális munkás	1.
	Református lelképásztor	1.
	Pedagógus	2.
Összesen		4

Forrás: Saját készítés

A 2. számú táblázat tartalmazza azon interjúalanyok számát, akik mint szakemberek közreműködtek, mint információforrások. Összesen 4 szakember járult hozzá a kutatásomhoz.

HIPOTÉZISEK

Első hipotézisem szerint az iskola kulcsszerepet játszhat abban, hogy a nevelődési különbségek kiegyenlítődhetnek, és a félárva gyerekek kiemelkedhetnek nehéz helyzetükből. Ugyanúgy lehetnek kiváló tanulók azok a félárva gyerekek is, akik nehezebb anyagi körülmények közül jöttek iskolába, mint azok a félárvák, akik jobb anyagi körülmények között nevelődtek. Az iskola az a terület, amelyik egyenlő esélyeket biztosít az összes családtípusból jövő gyermek számára. Meghatározó jelleggel bír a tanárok biztató, bátorító hozzáállása az ilyen helyzetben lévő félárvák számára. A szorgalmas tanulás sokszor átsegít a nehéz körülményeken is, lévén, hogy a félárva gyermekekben, sok esetben nagyon erős bizonyítási kényszer és kitérés vágy uralkodik, úgy saját magukkal szemben, mint a külvilág felé. Cristina Ștefan is megfogalmazta, hogy az egyszülős családok gyermekeit marginalizálhatják, mivel törekeny kapcsolatok kötik őket a közösséghez, vagy ellenkezőleg nagyon is jól beilleszkedhetnek a közösségbe [Ștefan, 2006]. Ha a közösségi kapcsolatok sérülékenysége miatt ezek a családok hiányosságokat kénytelenek elszenvedni anyagiakban és lelkiekben egyaránt, szükség lenne arra, hogy a környezet és a társadalom jobban odafigyeljen rájuk. Kulcsfontosságú tehát, hogy a

társadalom perifériájára szorult, marginalizált személyek⁴ és családok beilleszkedését a társadalomba hathatósan elősegítsék, támogassák.

Feltételeztem továbbá, hogy a lelki kötődés szülő és gyerek között jobban elősegíti a traumából való felépülést, mint az anyagi javak jelenléte; a túlélést és a mielőbbi helyreállást biztosító belső családi kapcsolati tényező nagyban meghatározhatja a gyerek életének alakulását és fejlődését; az anya megtartó, megerősítő tényező a gyerek az anya életében és vice versa;

Végül hipotézisként fogalmaztam meg azt is, hogy azokban a családokban, ahol a vallásos hit jelen van a „gyógyulási” folyamat hamarabb végbemehet, mint ahol ez nincs meg.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Hazai és külföldi egyszülős családok bemutatása a számok tükrében

Az Eurostat 2011-es adataiból [forrás:http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Presence_of_parents_in_the_household,_2011_New.png] kiderül, hogy a különböző háztartásokban hogyan alakul a szülők jelenléte. Ezeknek az adatoknak a felhasználásával készítettem el az alábbi összehasonlító elemzést tartalmazó táblázatomat:

3. Táblázat: 2011-es európai felmérés adatai alapján összesített, az egyszülős családokra vonatkozó százalékarányok összehasonlítása két ország, Románia és Magyarország között

Ország	Egyedülálló apa	Egyedülálló anya	Összesen
Románia	1%	6%	7%
Magyarország	4.1 %	9.8%	13.9%

Forrás: Saját készítés, Eurostat, 2011 – es adataiból

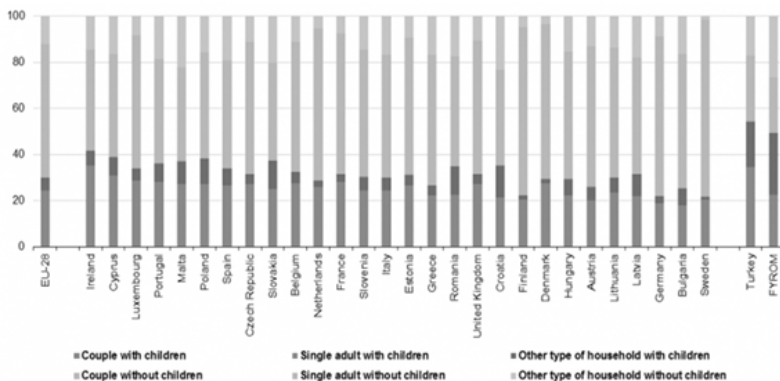
---

⁴ „A marginalizált személyek: olyan személyek, akik a szociális diszkrimináció – vagy a többségi szolidaritás hiánya miatt nem épültek be a jövedelmek, a javak és a szolgáltatások szociális termelésének és elosztásának a fluxusába.” (Maria Roth-Szamosközi, 2003, p. 29)

A 2011-es év Európai Unió adataiból kiemeltem az egyszülős, gyereket nevelő családok százalék számát az összlakosság számához viszonyítva, úgy Romániát, mint Magyarországot illetően. Ebből világosan látszik, hogy Magyarországon 6,9%-kal több az egyszülős, gyermeket/gyermekeket nevelők száma, mint Romániában. Többféle oka is lehet ennek, ilyenek például az egyre elterjedtebb „népbetegségek” [szívinfarktus, agyvérzés, rák, cukorbetegség, stb.], mint az elhalálozás okozói, továbbá családelhagyás, kivándorlás stb. Mindezt azon célból végeztem el, hogy összehasonlíthassam ezeket egy későbbi, 2015-ös felmérés adataival.

Az alább bemutatott grafikon jól szemlélteti, hogyan alakultak számbelileg a családtípusok 2015-ben az Európai országokban. Összehasonlítást végzek két ország között [Románia és Magyarország] az egyszülős, gyermeket nevelő családtípust illetően, amit az ezt követő táblázatban kiemelten [1.1. táblázat] szemléltetek.

1. ábra: Európai helyzetkép 2015-ből a családtípusok számának alakulásáról

Forrás:[http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2015_\(%25_of_private_households\)_final.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2015_(%25_of_private_households)_final.png)

1.1. táblázat: Európai helyzetkép 2015-ből a családtípusok számának alakulásáról Romániában és Magyarországon

	Románia %	Magyarország %
Gyermeket nevelő párok	15 %	14 %
Egyedülálló felnőtt gyerekekkel	2 %	3 %
Más típusú háztartás gyerekekkel	9 %	5 %
Gyermeektelen pár	16 %	17 %
Egyedülálló felnőtt gyerek nélkül	19 %	25 %
Más háztartás típus gyerek nélkül	14 %	11 %

Forrás: Saját készítés, Eurostat, 2015 – 2. ábra alapján

A fenti táblázatban kiemelésre került két ország [Románia és Magyarország] adatai, amelyeket az 1. ábrából olvastam le, megmutatják, hogy, míg Romániában a gyermekeket egyedül nevelő felnőttek száma az összlakosság 2%-a, addig Magyarországon ez a szám 1%-al magasabb, azaz 3%. Az okok többfélék is lehetnek, például: Nyugat Európa – Ausztria – közelsége sok magyarországi családfenntartót arra indított, hogy itt keressen munkát, akár hosszú távra berendezkedve is. Egy másik lehetséges ok, hogy Magyarországon sok az egyedül álló szülő, azért vállal bátrabban gyermeknevelést, mert a szociálpolitika sokkal több, magasabb szintű támogatást nyújt, mint Romániában. A családi intézmény is átalakulóban van, ma már sokkal többen vállalják, hogy gyerekeket neveljenek egyedül, mint a korábbi években. A házassági kedv Magyarországon növekvőben van a kormány család-barát politikája folytán, míg Romániában ez a „kedv” jócskán csökken a 2010-ben visszavonásra került 2006/396-os törvény miatt.

1.2. táblázat: Az egyszülős családok százalékban kifejezett száma a 2011-es, valamint a 2015-ös évek uniós adatainak tükrében.

Év	Ország	Egyszülős család %-ban kifejezve
2011	Románia	7%
2015	Románia	2%
2011	Magyarország	13,9%
2015	Magyarország	3%

Forrás: Saját készítés, Eurostat, 2011, 2015 – 1.1 táblázat és 2.1 táblázat alapján.

A két felmérés [2011-es – európai adat és 1. táblázat, valamint a 2015-ös – 1. ábra és 1.1. táblázat] adatait összevetve megállapítható, hogy 2011-es évhez viszonyítva 2015-ben az egyszülős családok száma Romániában 5%-kal csökkent, míg Magyarországon 10,9%-kal. Mindez arra is visszavezethető, hogy mindkét országban nem egyenlő mértékben ugyan, de fejlődött a szociális rendszer. A nagymértékű változás Magyarországon jórészt köszönhető a családsegítő intézmények sokaságának, a hathatós anyagi támogatásoknak az állam részéről, a nagyobb létszámú, képzett szociális szakemberek munkájától. Míg Magyarországon létrejött az Emberi Erőforrások Minisztériumán belül a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, amely háttérintézmény segíti és támogatja a családpolitika, a szociálpolitika, a gyermekvédelem, az ifjúságpolitika, az esélyegyenlőség és a drogmegelőzés ágazati irányítását és feladatköre igen szerteágazó, kiterjed a tudományos kutatás, a módszertani fejlesztés, statisztikai és információs szolgáltatás, fejlesztési programok előkészítésére és lebonyolítására is. Romániában nincs ilyen jellegű és hatáskörű intézmény. [Bordás, Flóra, Rákó & Szűcs, 2013]

Olyan családkról, ahol az egyik szülő elhalálozása miatt az özvegy egyedül neveli gyermekét/gyermekeit, nem találtam célzottan erre a csoportra utaló számbeli adatokat.

A FÉLÁRVA GYERMEKET/GYERMEKEKET NEVELŐ, EGYSZÜLŐS CSALÁDOKKAL ÉS GYERMEKEIKKEL KÉSZÍTETT INTERJÚK TEMATIKUS KIÉRTÉKELÉSE A HIPOTÉZISEKNEK MEGFELELŐEN

A félig strukturált interjúk során, a megkérdezett gyerekek közül többen is kihangsúlyozták, hogy a tanulás egyfajta menedéket is jelentett számukra, mert elvonta gondolataikat az őket ért tragédiáról és valami egészen más dolgot kínált, új távlatokat, új ismereteket.

A félárva gyerekek nagy részének a kiemelkedő tanulási eredmény nemcsak a jó képességeik bizonyítására szolgált, hanem, arra is, hogy ezáltal kiléphetek helyzetükből és megmutatták mindenkinek, mire képesek.

Volt olyan interjúalany a gyerekek között, aki a trauma után még jobban ragaszkodott édesanyjához, és ez a ragaszkodás segítette át a krízishelyzetben. Beigazolódott a lelki kötődés elsődleges fontossága.

Sokan állították, hogy jól működő belső kapcsolatok segítségével nélkül nem sikerült volna átvészelniük a traumát, és hogy ezek nélkül nem alakult volna ilyen szerencsésen életük, mert bár az édesanya sokszor erején felül küzdött, hogy minél több mindent meg tudjon adni gyermekének, a nagyszülők nélkül ez lehetetlen lett volna.

Három interjúalany állította, hogy külső kapcsolat nélkül az egyedüli szülő nem tudta volna előteremteni azokat az anyagi javakat, amelyek a gyermek helyzetén könnyítettek volna. Bár mindegyik interjúalanyomról az a jelzés jött, hogy van külső kapcsolati segítség, de az interjú során beigazolódt, hogy csupán három családnál volt ilyenfajta segítség, háromnál egyáltalán nem. Ilyenformán a hipotézisem arról, hogy külső kapcsolat javíthatja a család helyzetét, csak félig igazolódt be [három család esetén].

Minden továbbtanuló interjúalany kihangsúlyozta mennyire meghatározó tényező volt életük alakulásában az, hogy tanáraik biztatták, segítették őket a döntéshozatalban. Beigazolódt tehát a hipotézis, miszerint a tanárok biztató, bátorító hozzáállása az ilyen helyzetben lévő félárvak számára meghatározó jelleggel bír.

Két kisiskolás esetében az is beigazolódt a pedagógusokkal készített félig strukturált interjú során, hogy a megélt veszteség nem befolyásolta őket az iskolai teljesítményükben, ugyanúgy tanultak, mint azelőtt.

Minden édesanya, akivel félig strukturált interjút készítettem utalt, arra, hogy az a tény, hogy gondoskodásra szoruló gyereke van, átsegítette őt a legnehezebb időszakon. Egyik édesanya elmesélte, hogyan vigasztalta kedvenc babájával őt a kislánya, a másik anya arról beszélt, hogy a fia állandóan követte mindenüvé, mert félt, hogy őt is elveszíti. Ezekben a családokban az anya-gyermek kapcsolat megtartó erő mindkettejük életében.

Egyik édesanya az utolsó félig strukturált interjúkérdés alkalmával hosszan ecsetelte, hogy gyermekei mellett az erős hite tartotta életben, elmondta, hogy mindig együtt imádkozik a gyerekeivel és szerinte ezért is olyan ragaszkodóak és jó magaviseletűek a gyermekei. Nem követelőznek, mindig megértik azt, ha valamire nem jut pénz. Szerinte az ő mély vallási meggyőződése által jutottak viszonylag rövid idő alatt túl az őket ért csapáson.

KÖVETKEZTETÉSEK

A félig strukturált interjú által vizsgált félárva nevelő, egyszülős családok helyzetét tekintve megállapítható, hogy sikeresen túljutottak az őket sújtó tragédián, s az anyagi nehézségek ellenére is, az ilyen családokból jövő fiatalok [egyetemisták, szakmunkások] megvalósították közelebbi céljaikat. Kiderült az is, hogy milyen segítségeket vettek igénybe céljaik eléréséhez [belső és külső kapcsolati segítség]. Az őket fűtő bizonyítási kényszer is pozitív irányba tájolta a fiatalokat. Nagy „hajtóerőnek” bizonyult életükben a tanárok támogató, megerősítő biztatása. Lelki erőt merítettek a melegszívű lelkész bátorító szavaiból. A kisiskolás félárva teljesítménye is bizonyíték arra nézve, hogy kellő támogatással és szeretettel megakadályozható a tanulási visszaesés is, még krízis helyzetben is. Tényleges kapaszkodót nyújt a bajbajutottaknak a hit megélése is, ahogy azt egyik szülő megosztotta. Azért is vált fontossá számomra ennek a témának a kutatása, mert így teljesebb rálátást nyertem, arra hogy ilyen helyzetben nevelkedett gyermekek számára melyek azok a segítő tényezők, amelyek kedvezően befolyásolhatják életük minőségét.

Kutatásom során megerősítést nyert az a tény, hogy a többi ilyen helyzetben lévő félárva fiatal, ahogy jómagam is, nem hiába küzdött a kitűzött életcélok megvalósításáért.

JAVASLATOK

Ha az információk áramlásának útjából minden akadály elhárulna, és ha egyre több emberben tudatosulna a szociális munka és az önkéntesség kiemelt fontossága, könnyebben tudnának segítséget nyújtani a nélkülöző emberek életének javításában. Bályokon, a rászoruló családfenntartók „bedolgozóként” folytathatnának valamilyen munkát. Nagymamámtól tudom, hogy az 1970-es években működött ilyen bedolgozói rendszer margittai központtal. Ott működött egy kötőde, ami vidéki nőknek adott ki munkát. Kreatív kedvű asszonyok saját maguk is készítettek kötésmodelleket, amelyeket elfogadtak és anyagilag jutalmaztak. Az emberek találékonyak, ha motiválja őket a munkalehetőség, ami kiutat mutathatna a szegénység medréből.

Már az iskolákban több figyelmet kellene fordítani a gyermekek empátiára való nevelésére. Például könnyen érthető ábrákon lehetne bemutatni a gyakorlati segítségnyújtás elemi formáit krízishelyze-

tekben, többet kellene beszélgetni a tanulókkal – oktatási, nevelési céllal – azokról az embercsoportokról, akik önhibájukon kívül rekesztődnek ki a társadalomból. Ahogy egy épület is csak biztos alapokra helyezhető, úgy egy társadalom helyes irányú fejlődése is csak akkor lehetséges, ha az egyéneket már gyermekkorukban szilárd környezettudatosságra, együttérzésre, segítőkészre nevelik nemcsak a családban, hanem az iskolában is.

„[...] Romániában szükséges lenne, hogy a közfigyelem jobban odafigyeljen azokra a szülőkre, akik egyedül nevelnek gyermeket. Ez biztosíthatná az emberi jogok betartását, valamint gyermekjogi törvények családon belüli betartását is, kihangsúlyozva azon intézkedéseket, amelyek a fejlődést elősegítik.” (Ştefan 2006, p. 277)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barnes, G. G. [1984]. *Család, terápia és gondozás. Alapvető ismeretek a családdokról és a családterápiáról*. Budapest: Animula.
- Bordás, E., Flóra, G., Rákó, E., & Szűcs, E. [2013]. A romániai és a magyarországi gyermekvédelmi rendszer összehasonlító perspektívában. In G. Flóra, & E. Szűcs (Szerk.), *Partium* [old.: 162-187]. Nagyvárad: Partium.
- Boreczky, Á. [2004]. *A szimbolikus család*. Budapest: Gondolat.
- Cseh-Szombathy, L. [1979]. *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest: Gondolat.
- Dickerson, C. M. [2014. July]. *The lived experience of fatherlessness in male adolescents: the student perspective*. Letöltés dátuma: 2017. Február 7, forrás: Digital Commons@ Liberty University: <http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1960&context=doctoral>
- Jung, C. G. [2006]. *Freud és a pszichoanalízis* [4. kötet]. [A. Turóczy, Ford.] Budapest: Scolar.
- Kutatócsoport, P. E. [dátum nélk.]. *Fejlődés, szocializáció*. Letöltés dátuma: 2017. március 2, forrás: <http://www.evuluciospszichologia.hu>: <http://www.evuluciospszichologia.hu/9-fejl337deacuteszocializaacutecioacute.html>
- Mancini, L. [2010. May 11]. *Father Absence and its effects on daughters*. Letöltés dátuma: 2017. Február 23, forrás: West Search Library:

<http://library.wcsu.edu/dspace/bitstream/0/527/1/Final+Thesis.pdf>

- Mitrofan, I., & Ciupercă, C. [1998]. *Incursiuni în psihosociologia și psihosexologia familiei*. București: Edit Press Mihaela S.R.L.
- Popenoe, D. [1997. November 7-10]. *Life without father*. Letöltés dátuma: 2017. Március 24, forrás: Eric Institute of Education Sciences: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED416035.pdf>
- Popper, P. [1980]. A szülő - gyermek kapcsolat alakulásának gyökerei. In V. Szilágyi [Szerk.], *A családi élet mai problémái* [old.: 42-48]. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Roth-Szamosközi, M. [2003]. *Perspective teoretice și practice ale asistenței sociale*. Cluj Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- Satir, V. [1995]. *A család együttélésének művészete*. [M. Mária, Ford.] Budapest: BFI-Budapest.
- Ștefan, C. [2006]. *Familia monoparentală*. Iași: Polirom.
- Szabó, A.-M. [2016]. Bályok rövid története és hagyományai. In F. Szilágyi, *Staféta 1* [old.: 141-162]. Nagyvárad: Partiumi.
- Zamfir, C. [1999]. *Politici sociale în România*. București: Expert.

Internetes források:

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Presence_of_parents_in_the_household,_2011_New.png

[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2015_\(%25_of_private_households\)_final.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Private_households_by_household_composition,_2015_(%25_of_private_households)_final.png)

KÉTNyelvűségi FELMÉRÉS FIATALOK KÖRÉBEN A MAGYARORSZÁGI ROMÁNSÁG KÖZPONTJÁBAN

■ SZŐKE TÜNDE ILONA ■ szoketundi9@gmail.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Magyar nyelv és irodalom szak, alapképzés, II. év.

■ Témavezető: DR. BARTHA KRISZTINA

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

■ kulcsszavak: kétnyelvűség, kódkeverés, bikulturalitás, nyelvcsere, Méhkerék, magyar, román

Dolgozatom középpontjában a kétnyelvűség áll. Első részében összefoglaltam a kétnyelvűség fogalmát, az ezzel kapcsolatos eltérő nézeteket, jelenségeket. A második rész saját kutatásom bemutatása: Méhkeréken, 14-35 év közöttiek nyelvhasználatát vizsgáltam. Célom az, hogy valós adatokkal leszámoljak az itt élő nyelvi sztereotípiákkal. A kutatási módszerem egy 74 kérdésből álló kérdőív volt. A kérdések mérték: nyelvhasználatot különböző szituációkban, általános attitűdöket, identitást. A válaszok tükrözik a fiatalabb méhkeréki generáció gondolatait a nyelvről, identitásról, kultúráról. A következtetésekben arra jutottam, hogy kétnyelvűségük magyar domináns. Ugyanakkor romántudásuk is magas, bikulturalitás jellemzi őket, ezért a nyelvcsere lassú folyamatként zajlik.

1. ELMÉLETI BEVEZETŐ

A kétnyelvűség fogalmának, jelenségének pontos meghatározása igen összetett, vitatott, ugyanakkor egyre aktuálisabb feladat. Nehézségének oka elsősorban az a tény, hogy nem egyszerű magának a nyelvnek a definiálása sem. Sok esetben a kutatók a következő kérdésekkel szembesültek: Hol van a határvonal nyelv és nyelvváltozat között? Különböző nyelveknek tekinthetjük-e az olyan államnyelveket, amelyek kölcsönösen megértik egymást [lásd a horvát és a szerb nyelv]? Lehet-e egy nyelvnek tekinteni azt a nyelvet, melyek nyelvjárási beszélői nem értik meg egymást [például a német nyelv esetében]? A nyelvet diakrón vagy szinkrón szempontból vizsgálók nézőpontját részesítsük előnyben? Egyik kérdésre sem találunk pontos, egyöntetűen körülhatárolt választ, csupán különböző szempontok szerinti kutatási eredményekkel számolhatunk. A kétnyelvűséget ehhez hasonlóan, több, sokszor egymással ellentétes szempont és kritérium mentén írják körül.

A kétnyelvűség tehát aktuális, és a sztereotípiákkal ellentétben igen gyakori jelenség, amely valójában a Föld lakosságának többségét érinti [Bartha, 1999]. Csupán az európai ember tévhite az, hogy a bilingvizmus kivételes jelenség, de más kontinenseken, országokban két-vagy több nyelv mindennapi, rendszeres használata megszokott. Egy természetes nyelvi jelenségről van szó, ezért érdekli a nyelvészeket, pszichológusokat, neurológusokat, szociológusokat és filozófusokat egyaránt. A legtöbb kétnyelvűség-definícióban kiindulópontnak számít a nyelvtudás szintje. [pl. Bloomfield, 1933; Haugen, 1953; Diebold, 1961; Grosjean, 1982]. A minimalista, más néven tág értelmezés szerint „akkor tekinthető valaki kétnyelvűnek, ha egy második nyelv legapróbb eleme megjelenik az egyén nyelvi kompetenciái között” [Bartha, 2016: 11]. Tehát valaki már akkor is kétnyelvű, ha megérti a más nyelven beszélők kommunikációjának egyes részeit, miközben ő passzív marad a beszélgetésben. [Bartha, 1999]. Diebold eléggnek véli az írott idegen nyelvű szavak, szövegek megértését a kétnyelvűséghez, a következő megállapítást fogalmazta meg: „a kétnyelvűség egy másik nyelv lehetséges modelljével való érintkezés és ezek anyanyelvi környezetben való használatának képessége” [Diebold, 1961: 111]. Macnamara szintén a minimalista elméletet képviseli, ő azt mondja ki, hogy mindenki kétnyelvűnek tekinthető, aki a négy alapvető nyelvi készség – azaz megértés, beszéd, olvasás, írás – egyikevel rendelkezik az anyanyelvi készségei mellett [Macnamara, 1967].

A maximalista, vagy tág értelmezések szerint a kétnyelvűség alapkövetelménye az, hogy az egyén magas, akár anyanyelvi szinten birtokolja mind a két nyelvet. A kétnyelvű beszélő nyelvtudását hibásan két egynyelvű beszélő nyelvi kompetenciájával azonosítják. A „kettős egynyelvűség” elmélete egy Bloomfield nevéhez fűződő, szigorú, normatív, standard felfogás [Bloomfield, 1933; Bartha, 1999]. A legkötöttebb definíciót Tove Skutnabb-Kangas határozza meg: „Kétnyelvű az a személy, aki egy-vagy többnyelvű közösségben is anyanyelvi szinten képes két vagy több nyelven kommunikálni, a közösség és az egyén kommunikatív és kognitív kompetenciájára kirótt szociokulturális követelményeknek megfelelően, és aki mindkét, illetve valamennyi nyelvcsoporthal és kultúrával, vagy azok részével képes azonosulni” [Skutnabb-Kangas, 1984:90 id. Bartha, 1999:39]. Haugen volt az első, aki a kétnyelvűséget folyamatában szemléli, szerinte a második nyelv elsajátítása is a kétnyelvűséghez tartozik [Haugen, 1953]. Napjaink leginkább elfogadott nézetét Grosjean-nak köszönhetjük [Bartha, 1999]. Véleménye szerint „a kétnyelvűség két vagy több nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két, vagy több nyelvre, és ezeket használják is” [Grosjean, 1992: 51 id. Bartha, 1999: 38].

A kétnyelvűségre egyértelműen hatást, vagy befolyást gyakorol az adott politikai, gazdasági, társadalmi, földrajzi és kulturális helyzet. Bizonyos élethelyzetek is megkövetelik az embertől, hogy egy-nél több nyelvet beszéljen, ilyen például a migráció és bevándorlás, a kisebbségi helyzet, különböző oktatási és kulturális okok, a kereskedelem és az üzleti élet, a vegyes házasság – állapítja meg Bartha Krisztina [Bartha, 2016]. A bilingvizmus ezen alapeseteit először Hoffmann különítette el [Hoffmann, 1991]. Ha a közösséget alkotó beszélők túlnyomó többsége a mindennapi nyelvhasználatban két vagy több nyelvet használ, és ezek között munkamegosztás van, akkor közösségi kétnyelvűségről beszélünk [Bartha, 2016]. A kétnyelvűség egyéni, ha különleges családi háttér [vegyes házasság] vagy egyéni szándék következményeként alakul ki. Minden kétnyelvű rendelkezik bizonyos kétnyelvű kommunikatív kompetenciával, ezáltal tudják, hogy mikor, milyen beszédhelyzetben, szintéren használhatják az egyik és mikor a másik nyelvüket [Navracics, 2002]. A bilingvizmust belső tényezők is befolyásolják, ide tartozik a beszélő személyes hozzáállása, attitűdje.

A nyelvek kompetencia szintjétől függően beszélhetünk kiegyenlített, azaz balansz kétnyelvűségről, amely azt jelenti, hogy a két nyelv kompetencia szintje megegyezik illetve egyenlőtlen, [domináns] kétnyelvűségről, ez esetben az egyik nyelv kompetenciaszintje magasabb [Hamers–Blanc, 1989; Bartha 1999]. A másik erősen befolyásoló tényező a csoporthoz tartozás tudata és a kulturális identitás. Ha a beszélőben kettős csoporttudat és kettős, egyenrangú kulturális identitás él, a kétnyelvűsége bikulturális. Ha valaki ezzel szemben csak az egyik csoporttal és annak kultúrájával tud azonosulni, a kétnyelvűség monokulturális. Előfordulhat, hogy valaki a többségi nyelvi csoporthoz és kultúrához sorolja magát, ekkor akkulturációs a kétnyelvűség. Az is lehetséges, hogy a csoport- és identitástudat ambivalens, egyikhez sem tudja, vagy nem akarja magát besorolni a beszélő, ez a kétnyelvűség dekulturációs [Hamers–Blanc, 1989; Bartha 1999].

A kódváltás két vagy több nyelv váltakozó használata egyetlen megnyilatkozáson belül, mégpedig úgy, „a két eltérő nyelvű szekvencia tartalmilag nem felel meg egymásnak” [Lanstyák, 2011b: 327]. Az a folyamat, amely során egy kétnyelvű beszélő az egyik nyelvben meggyengül, majd pedig szinte teljesen megszűnik a nyelvi kompetenciája, nyelvvesztésnek nevezzük [Lanstyák, 2011b]. Ennek okában állhat a nyelv rendszeres használatának megszakítása, illetve különböző betegségek is. Előfordulhat, hogy valamilyen hiba csúszik a kétnyelvűek nyelvelsajátításába, és „a beszélő egy, az egynyelvűtől jelentősen eltérő nyelvváltozatra tesz szert” [Lanstyák, 2011b: 324]. A nyelvcsere az a folyamat, amely során egy beszélő közösség az egyik nyelvről fokozatosan áttér a másik nyelv használatára politikai, társadalmi, nyomás, kisebbségi helyzet hatására, vagy pedig a beszélt nyelv alacsony presztízse miatt. Lanstyák István szavaival élve a beszélőközösségben egyre több beszélő szocializálja gyermekét a másodnyelven, azaz a közösség eredeti első nyelve anyanyelvként való használata megszűnik, a beszélőközösség pedig egynyelvűsödik [Lanstyák, 2011b]. A nyelvvesztés és -csere okai Lanstyák István szerint mindig a nyelven kívüli világban keresendők [pl. neveltetés, ideológia]. Amikor egy nyelvnek nem marad anyanyelvi beszélője a nyelvhalál állapota bekövetkezettnek tekinthető, minden holt nyelv ebbe a kategóriába tartozik, és számos nyelvet ma is a nyelvhalál veszélye fenyeget.

2. A KUTATÁS CÉLJAI, HIPOTÉZISEI

Személyes tapasztalataim során arra lettem figyelmes, hogy Közép-Kelet-Európában, legfőképpen Magyarországon nem igazán jellemző az, hogy az emberek több nyelven beszéljenek. Ez a tény nem csak azért érdekes, mert a magas presztízsű világnyelvek, és az úgynevezett lingua franca angol nyelvtudásunk is alul marad az európai átlaghoz képest, hanem azért is, mert nem használjuk ki az eleve adott nyelvi és kulturális sokszínűségben rejlő lehetőségeket sem. Sok ember számára a nyelvtudás hiánya akadályozó, sőt kizáró tényező lehet a munkavállalásban is. Lehetőségem adatott több időt Méhkeréken tölteni, ahol jelentős román kisebbség él. Arra lettem figyelmes, hogy problémás az itt élő beszélők nyelvi attitűdje. Az idősebb generáció úgy vélekedik, hogy a fiatalok már nem beszélnek jól, vagy szinte egyáltalán nem használják a román nyelvet. A fiatalabb generáció román nyelvhasználata valóban alul marad a nagyszülőkéhez képest, melynek számos oka lehet. Egyesek úgy érvelnek, hogy nincs értelme románul tanulni, mert egy Magyarországon határain belül alacsony presztízsű nyelvről van szó. Olyan véleményyt is hallottam, miszerint a méhkeréki román nyelvváltozat nem is igazi román nyelv, az anyaországi románok számára pedig nem is érthető. Sokan azt gondolják, hogy a falu már nem is kétnyelvű, valamint többen azt a szélsőséges nézetet vallják, hogy a méhkerékiek valójában se románul, se magyarul nem tudnak, ezt pedig az erős kódváltogatással és kódkeveréssel indokolják.

Célom az, hogy az aktuális nyelvi kép tükrében tudatossá és vonzóvá tegyem a kétnyelvűséget Méhkeréken. Konkrétan azért vizsgáltam a fiatalabb generációt, mert pozitív változásokat a jövőben az ő segítségükkel és hozzáállásukkal érhetünk el. Segíteni szeretném munkámmal a méhkeréki iskola nyelvoktatását. Felhívnom a figyelmet a nyelvtudás erejére és jelentőségére, legyen szó bármilyen nyelvről. Arra is szeretnék rámutatni valós adatokkal, hogy a negatív állítások jó része a faluban élő nyelvváltozatról sztereotípiák. Továbbá felmérném, hogy elkezdődött-e a nyelvcseré folyamat a vizsgált községben, és ha igen, lehet-e ezt lassítani. Feltételezem azt, hogy a méhkerékiek, konkrétan a 14–35 év közötti korosztály kétnyelvű, annak tudatában, hogy kétnyelvűségük nem feltétlenül kiegyenlített. Kétnyelvűség alatt a bevezetőben ismertetett Grosjean-féle meghatározást értem. Azt is felvetem,

hogy a vizsgált korosztály informális helyzetben használja a román nyelvet. Hipotézisként felállítom, hogy kommunikációjukat kevert nyelvűség is jellemzi.

3. ANYAG, MÓDSZER ÉS KÍSÉRLETI SZEMÉLYEK

Kutatásomban méhkeréki fiatalok és felnőttek nyelvhasználatát vizsgáltam. Méhkerék a mai Magyarország románságának központi települése, ugyanis ez az ország egyetlen olyan községe, amelyben a románság releváns többségi szerepben van [1]. A falu 2054 lakója ragaszkodik identitásához és színes kulturális hagyományaihoz. Az általam vizsgált korcsoport, azaz a 14–35 éves kor közöttiek létszáma a legfrissebb népszámlálási adatok szerint 538 fő, ez az összlakosság 26,19279, kerekítve 26%-a. Ezen belül 285 lakos férfi, 253 pedig nő. Méhkerék közvetlenül a román határ mellett helyezkedik el, Békés megye délkeleti részén, a Kis-Sárréten, 1920 előtt azonban Bihar megye része volt, és a Partium régió nyugati részéhez tartozott. Kezdetben magyarlakta település volt, de a történetem viszontagságai, főleg a török pusztítások következtében elnéptelenedett. Több betelepítési kísérletről is tudunk, a legnagyobb a XVIII. század végén kezdődött: 1760–1770 között Jánosd, Inánd, Cséffa, Madarász, Túlka, Illye és a környékbeli román helységekből románokat telepítettek be, Méhkerék román többségű településsé vált. Mára már ez szinte teljes mértékben megváltozott. A Központi Statisztikai Hivatal 2011-es mérései alapján a faluban 1799 magyar és 1637 román lakos él [2]. Ha összeadjuk ezt a két számot, akkor jól látjuk, hogy az eredmény meghaladja az akkori összlakosság [2093 fő] számát, ami azt jelenti, hogy 1343 lakos egyaránt tartotta magát magyarnak és románnak is, ami a többség kettős identitásáról tanúskodik. A többi etnikum száma nem számottevő: 62 roma, 4 német, 3 ukrán és 3 bolgár nemzetiségű ember élt 2011-ben a faluban. Kezdetben a kulturális életet, szellemiséget az ortodox egyház és a hozzá kötődő tárgyi és szellemi értékek határozták meg [1]. Mára már nem csak ortodox, de az ún. „Oastea Domnului”, baptista illetve két pünködsdi gyülekezet is működik, az istentiszteletek nyelve mindenhol a román. A KSH 2011-es adatai szerint – melyek vallási hovatartozás kérdésében a legújabbak – 1055 hívő ortodoxnak, 107 római katolikusnak, 77 reformátusnak, 5 görög katolikusnak, 3 evangélikusnak vallották magukat [2]. Más,

valószínűleg neoprotestáns felekezet tagja összesen 478 fő, 203 fő nem tartozik egyetlen felekezethez sem, 216-an nem szívesen választak, 5-en pedig ateisták [2]. A falu átlagéletkora 43 év.

A mai nyelvhasználatot internetes kérdőív segítségével kutattam. Főként nyelvi, de kulturális és etnikai kérdéseket is feltettem, melyeket Bartha Csilla nyomán és saját ötletek alapján állítottam össze [Bartha, 1999]. Többször alkalmaztam táblázatos megoldást és értékelő skálát is. A kitöltés név nélkül és önkéntesen történt, csupán az életkort, illetve a nemet kellett személyes adatként megadni. A kérdőív összesen 74 kérdésből áll, melyeket tematikus csoportokba rendeztem. Összesen 60 kitöltés érkezett, ami azt jelenti, hogy az vizsgált korosztály 26,97%-a, kerekítve 27%-a válaszolt, az összlakosság tekintetében ez kerekítve 3%-ot jelent. Ebből következik, hogy az adatok meghatározóak, érvényesnek tekinthető a fiatalabb generációra, pontosabban a 14 és 35 év közöttiekre, de nem lehet a falu összlakosságára nézve általánosan érvényesíteni. A válaszadók közül 34-en diákok vagy hallgatók, 18-an állandó munkahellyel rendelkeznek, 8-an pedig munkanélküliek. Tízennégy fő dolgozik a falun kívül Magyarországon, ketten a faluban és ketten Romániában. A kitöltők 70%-a nő. A válaszadók, 16,7%-a 20, míg 15%-uk 19 éves, ezt követik a 16 és a 18 évesek megegyezően 8,3%-kal, majd a 21 és 25 évesek egyaránt 6,7%-kal, 5%-uk 14 éves, ugyanennyien 22 évesek. A 17, 23, 26, 28, 33 évesek csoportja egyenként 3,3%-ot, azaz 2-2 főt jelent csoportonként. Egy-egy fő pedig 15, 27, 30, és 35 éves. Az adatok azt mutatják, hogy a kitöltést inkább fiatal felnőttek, egyetemisták, a 20-24 év közöttiek vállalták. Ennek oka lehet az is, hogy ez a korosztály aktívabb internet felhasználó.

4. EREDMÉNYEK

4.1. Általános nyelvi attitűdök

Ebben a fejezetben a nyelvhasználati kérdőívre érkezett válaszokat elemzem. Nem dolgozom ki mind a hetven kérdést, csupán a legfontosabbakra koncentrálok. Az eredmények összesítettek, egyaránt tartalmazzák a férfi és a női válaszokat kortól függetlenül. Az első kérdéscsoportban arra voltam kíváncsi, hogy a beszélők milyen szinten beszélik a magyar és a román nyelvet. Hozzá kell tennem, hogy

ezek a válaszok saját vélemények, többször is megfigyeltem, hogy a fiatalabb nyelvhasználók alábecsülik, főleg a román tudásukat, míg az idősek fordítva [lásd 1. ábra]. A szóban forgó kérdésre a következő válasz született: 60 főből 45-en a magyart, és 21-en a románt beszélik anyanyelvi szinten. Ebből az következik, hogy 60-ból 6 ember mindkét nyelvet anyanyelvi szinten beszél. A magyar nyelvet nagyon jól beszélik 7-en, míg a románt 16-an, jól beszélik a magyart 2-en, a románt pedig 17-en. Egyetlen egy valaki adta azt a választ, hogy a magyart kevésbé jól beszéli, ugyanakkor a románt 3-an beszélik kevésbé jól. Senki sem gondolta, hogy a magyar nyelvből csupán alig néhány szót tud megérteni, vagy produkálni, a román nyelvvel kapcsolatban is csak egy ilyen válasz érkezett.

Az írás és olvasási képességre is kitértem: az összes válaszadó tud magyarul írni és olvasni, románul pedig 58-an képesek erre, egy fő csak olvasni, szintén egy fő sem írni, sem olvasni nem tud ezen a nyelven. Egytől tízes skálán a magyar nyelvtudásukat 36-an tízesre értékelték, 17-en kilencesre, míg egy-egy fő ötösre és hatosra. Románból összesen 6-an gondolják a nyelvtudásukat tízesnek, a legtöbben, szám szerint 17-en kilencesre értékelik magukat, 11-en nyolcasra, 13-a hetesre, 6-an hatosra, 5-en hármásra, egy valaki négyesre, és hárman csupán kettes szintre minősítették a román nyelvtudásukat. Jól látható, hogy a román nyelvtudás szintje változatosabb, és nagyobb fejtörést okozott a válaszadóknak is erre a kérdésre felelni. Meglepő eredmény, hogy többen úgy gondolják, hogy az idegen nyelvi, jelen esetben az angol nyelvi kompetenciájuk magasabb a románánál. Ugyanakkor szomorú tény, hogy a 60 főből csupán 2-en értékelték az angol nyelvi tudásukat tízesre, a legtöbben a hetesre szavaztak, összesen 11-en, holott a kitöltők mindegyike minimum öt éve tanulja az angolt idegen nyelvként. A második idegen nyelvre vonatkozó kérdésekre érkezett válaszok elég negatívak, 36-an becsülik egyesre, vagy annál kevesebbre az egyéb idegen nyelvi [német, francia, orosz, olasz] tudásukat.

A következő kérdés azt hivatott mérni, hogy a válaszadók mindkét nyelvet anyanyelvként használják-e, és ha nem, melyik nyelv az anyanyelv. A fogalom nyelvészeti meghatározásából indultam ki, miszerint az alapvető kognitív folyamatokat az anyanyelven végezzük, ilyenek a gondolkodás, számolás, éneklés, illetve bizonyos érzelmeinket is az anyanyelvünkön fejezzük ki, mint például düh, félelem vagy fájdalom.

A felsorolt aspektusok majdnem mindegyikének domináns nyelve a magyar. Bonyolultabb műveleteket magyarul végeznek inkább, valószínűleg azért, mert az oktatás nyelve is főként magyar. Számottevő a két nyelv egyszer-egyszer való használata, és a két nyelv keverése is az adott műveletekben, sőt ezt a két lehetőség együtt többször meg is előzi a magyar nyelvet. A káromkodást talán azért oldják meg magyarul, mert ezen a nyelven erre több a lehetőség. Az, ahogyan a gyermekekhez szólunk sokat elárul a kultúránkról, identitásunkról, arról, amit a szüleinktől, ősainktől tanultunk: 17-en kevert nyelven szólnak gyerekekhez, 14-en ezt románul teszik, együttesen öt fővel megelőzve a magyar gyereknyelvi használókat. Érdekes tény, hogy ha éneklésről van szó a román nyelvet többször használják, erre magyarátul szolgálhat, hogy az éneklés összekapcsolódik a hitélettel, és a faluban élő összes felekezet nyelve a román.

Egy másik kérdés arra irányult, hogy a kitöltők hogyan definiálnák a kétnyelvűséget. Huszonhét ember szerint a kétnyelvűség azt jelenti, hogy az egyik nyelvet anyanyelvi szinten ismeri, a másikat pedig jól beszéli valaki. Vannak, akik a maximalista nézőpontot vallják, vagyis, hogy a kétnyelvű mindkét nyelven anyanyelvi szinten tud, ők a összesen 17-en nyilatkoztak így. Tizenhatan gondolják, hogy a kétnyelvűség azt jelenti, hogy ugyanolyan jól tud az illető mindkét nyelven. Arra a kérdésre, hogy kétnyelvűnek tekintik-e magukat 54-en igennel válaszoltak. Összességében a méhkeréki emberekről 24-en állítják tisztán, hogy kétnyelvűek, 14-en mondják azt, hogy bár kétnyelvűek, de inkább magyarul tudnak jól, és megdöbbentő, hogy ugyanennyien az gondolják, hogy a méhkerékiek valójában egyik nyelven sem tudnak jól. Csak 10 ember választotta azt a lehetőséget, hogy a romántudás erősebb a faluban, és ketten azt mondják, hogy nem beszélhetünk kétnyelvűségről. A többséget, azaz 47 embert, a válaszok alapján még nem érte hátrányos megkülönböztetés a kétnyelvűsége miatt. Megkérdeztem a véleményüket azzal kapcsolatban is, hogy származott-e előnyük vagy hátrányuk a kétnyelvűségből. A többség pozitívan éli meg a bilingvizmust. A pozitív érvek mellett szerepel a bővebb kulturális ismeret, a nyitottabb világszemlélet, a tolmácsolás képessége, illetve előnyt jelent a megkérdezettek számára a továbbtanulásban és a munkavállalásban, páran kiemelték a turizmust is.

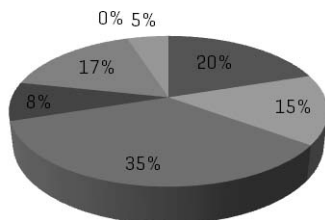
Amikor a méhkerékiek általános nyelvhasználatáról kérdeztem 27 fő nyilatkozta azt, hogy a méhkerékiek egyik nyelven sem tudnak

igazán jól, 22-en pedig azt, hogy mind a két nyelven jól tudnak, 9-en a magyar nyelvre, és csupán ketten a román nyelv tudására szavaztak. A válaszadók közül 41 fő jobban tudja kifejezni magát magyar nyelven, 9-en mindkét nyelven jól meg tudják ezt tenni, 8-an azt mondják, hogy akkor a legkifejezőbb a beszédük, ha a két nyelvet keverik, ketten pedig románul tudják kifejezni magukat. Tehát 19 főnek mindenképpen szüksége van a román nyelvre a pontos közléshez. A válaszadók 70%-a, vagyis 42 fő azt mondja, hogy boldogulásukhoz egyaránt szüksége van mind a két nyelvére, 16-an magyarral, míg ketten a románnal kapcsolatban érzik azt, hogy jobban tudnak boldogulni. A hatvanból 56 ember járt már úgy, hogy adott nyelvén nem jutott eszébe egy kifejezés, ezért a másik nyelvéhez fordult segítségért. A jelentős többség, pontosan 51 fő úgy nyilatkozott, hogy könnyedén tud váltani a két nyelv között beszéd közben. A helyesírást 58 ember fontosnak tartja egyaránt mind a két nyelven, ketten pedig csak magyar nyelven. Ennek ellenére mégis 2 fővel nagyon gyakran, 10 fővel gyakran, 28 fővel néha megesik az, hogy fonetikusán ír le román szöveget a magyar ábécé betűivel, vagy fordítva, és csak 20 fő nem tett ilyet soha. A nyelvtudás fejlesztését 45-en szükségesnek érzik mindkét nyelvén, míg 12-en úgy gondolják, csak románul van erre szüksége, ketten pedig magyarból fejlődnének.

4.2. Identitás, vallás

Ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a nyelvhasználatról szükséges betekintést nyernünk abba is, hogy mit gondolnak a 14–35 év közötti méhkerékiek hovatartozásukról. Arra a kérdésre, hogy milyen nemzetiségűnek vallják magukat a következő eredmények születtek: legtöbben egyszerre tartják magukat magyarnak és románnak is, és senki sem mondta azt, hogy egyik népcsoporthoz sem tartozik. Érdekes volt számomra, hogyan ítélnék meg más méhkerékieket a válaszadók: amíg saját magukat a legtöbben egyaránt tartják magyarnak és románnak is [21 fő], addig 25-en másokat kisebbséginek, azaz magyarországi románnak látnak, csak 20-an mondták a többieket is kettős identitásúnak. Úgy gondolom, hogy a háttérben érzelmi okok állnak, amikor saját magunk identitásáról beszélünk kimondjuk azt, amit érzünk, míg másokat megítélve objektívebb a látásmódunk.

- magyar [20%]
- román [15%]
- román is és magyar is egyszerre [35%]
- félig magyar, félig román [8%]
- kisebbségi=magyarországi román [17%]
- egyik sem [0%]
- nem akarok erre a kérdésre válaszolni [5%]

1. ábra: A 14–35 éves méhkerékiek nemzetisége saját megítélésük szerint

A következő kérdéssel a vallási hovatartozást vizsgáltam: 22 fő [37,3%] baptista, 18 fő [30,5%] ortodox, 14 fő [23,7%] pünkösdi felekezet tagja, míg 6 fő [6,8%] egyikhez sem tartozik ezek közül, vagy nem hívő és egy személy tartózkodik. Negyvennégy fő jár román nyelvű istentiszteletre a kitöltők közül. Több mint a kitöltők fele, pontosabban 38-an szívesebben hallják a románt templomban vagy gyülekezetben, míg 18-an a magyart, 2-en pedig inkább egy másik nyelvet. Az imádkozás nyelvére vonatkozó kérdés sokszínűséget mutat: 20 ember magyar nyelven, 17 román nyelven, 15 mindkét nyelven imádkozik, úgy, hogy ezeket nem keveri sohasem, és annak függvényében, hogy magyar, vagy román nyelvi környezetben van, 5 fő imádkozás közben keveri a két nyelvet.

4.3. Nyelvhasználat és kapcsolatok

Kétnyelvűek esetében sokszor az, hogy kivel beszélnek meghatározza a kommunikáció nyelvét is. Elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a megkérdezettek melyik nyelven beszélnek a közeli hozzátartozóikkal. Arra lehetünk figyelmesek, hogy bár mindkét nyelvet használják, fiatalabb rokonokkal inkább magyardomináns, idősebbekkel viszont romándomináns a kommunikáció. A számszerű adatokat táblázatos formában tüntetem fel [lásd 1. táblázat].

Nem csak a családtagok, de a barátok is meghatározzák a nyelv-választást. Arra a kérdésre, hogy milyen nyelven beszélnek a barátokkal 17-en azt válaszolták, hogy keverve a román és a magyar nyelvet, 16-an magyarul, 12-en egyszer magyarul, egyszer románul beszélget, úgy, hogy a két nyelv soha nem keveredik. Szintén 12 fő Méhkeréken kevert nyelven, azon kívül magyarul, teszi ezt, és 3 fő a községben csak románul, de máshol már magyarul beszél a barátaival. Ha baráti magánlevél, vagy e-mail, üzenet írásáról van szó, akkor 41 fő magyarul ír, míg 17 fő egyszer magyarul, egyszer románul ír, de a két nyelvet nem keveri. Az írásbeli kommunikációban, legyen az bármilyen kötetlen nagyon kevesen, összesen ketten keverik a két nyelvet, ennek ellenére a különböző közösségi oldalak bejegyzéseiben, hozzászólásaiban gyakran olvashatunk kevert nyelvi változatokat méhkeréki fiatalok részéről. A legtöbben, pontosan 29-en kevert nyelven beszélnek a szomszédokkal, legyen szó bármilyen rövid megnyilatkozásról. Tizenkét fő azt mondja, hogy idősebbekkel románul, fiatalabbakkal magyarul beszél, 10 mindig magyarul beszél velük, 6 pedig váltakozva egyszer magyarul, egyszer románul kódváltás nélkül, és csupán 3 fő szólal meg mindig románul szomszédjaival. Ezek az arányok nem nagyon változnak akkor sem, ha nem a faluban, hanem máshol találkoznak ismerősökkel. A tanáraival 27 megkérdezett egyszer magyarul, egyszer románul beszél, úgy, hogy nem keverik a két nyelvet, 22 magyarul, 11 pedig kevert nyelven beszél jelenlegi vagy egykori oktatóival az iskolában. A számok iskolán kívül sem változnak jelentősen, csupán megemelkedik a kevert nyelvhasználat, ami a kötetlenebb beszélgetés természetes velejárója. A dolgozók legtöbbször, 18-an a főnökével csak magyarul beszélnek. A válaszokból egyértelműen az derült ki, hogy magasabb beosztású személyekkel, jogászokkal, orvosokkal, egészségügyi alkalmazottakkal, köztisztviselőkkel, rendőrökkel dominánsan magyarul beszélnek. Viszont ha a felsorolt személyes származásukat tekintve méhkerékiek, sokan alkalmaznak velünk szemben is kevert nyelvváltozatot. Hivatalos levelet a válaszadók közül 53-an magyarul írnak, ami egyértelműnek tekinthető, ha a magyar nyelv hivatalos státuszát vesszük figyelembe.

1. táblázat: A 14-35 éves méhkerékiek nyelvhasználata
közeli hozzátartozókkal, barátokkal

	magyarul	románul	egyszer ma- gyarul, egy- szer románul, de soha nem keverve	helyzettől/ helyszíntől függ*	a két nyelvet keverve	egy másik nyelven
szülőkkel	14 fő	8 fő	7 fő	16 fő	15 fő	-
nagyszülőkkel	13 fő	9 fő	10 fő	8 fő	20 fő	-
dédszülőkkel	13 fő	9 fő	10 fő	7 fő	18 fő	2 fő
testvér[ek]kel	19 fő	4 fő	9 fő	12 fő	15 fő	1 fő
párjával/házastársával	35 fő	3 fő	8 fő	9 fő	5 fő	-
barátokkal	19 fő	1 fő	11 fő	15 fő	14 fő	-

* helyszíntől/helyzettől függően [4. oszlop] alatt azt értem például: Méhkeréken a rokonsággal románul, vagy kevert nyelven beszél, de egy magyar városban csak magyarul beszél velük is, vagy Méhkerékivel mindig románul/kevert nyelven, nem méhkerékivel csak egy nyelven beszél.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS ÖSSZEGZÉS

Kutatásomban elsősorban azt feltételeztem, hogy a méhkerékiek, konkrétan a fiatalok és a felnőttek kétnyelvűek. A fentiekben lejegyzett adatok mind alátámasztják a felvetésemet. Valóban igaz az, hogy a fiatalabb generáció kevésbé tud jól románul, mint az ő korukban lévő nagyszüleik tudtak évtizedekkel ezelőtt, de semmiképpen nem állíthatjuk azt, hogy nem kétnyelvűek, hiszem mind a magyar, mind a román nyelv a hétköznapiak része a faluban és sokszor azon kívüli színtereken is, és bármennyire nem kiegyenlített a bilingvizmusuk, a román nyelvvél való valamilyen kapcsolatot nem tudják megkerülni Méhkeréken. Informális helyzetekben használják a román nyelvet, és láthatjuk, hogy eléggé elterjedt a kódkeverés jelensége is, több válaszadó számára a legkifejezőbb beszédmód, ha vegyesen használja a magyar és a román nyelvet. Az figyeltem meg, hogy a román, illetve a kevert nyelvváltozat használata erőteljesebb, ha a beszédpartner idősebb, vagy idős falubeli, ha a kommunikáció közvetlen és spontán, illetve akkor is előjön, ha erős érzelmi hatás éri a személyt. Magyar domináns a kommunikáció a fiatalabb korosz-

tállal, közvetett, kötött, hivatalos vagy szakmai beszélgetés során. Méhkerék területén kívül egyértelműen kimondhatjuk, hogy a válaszadók többsége magyar domináns kétnyelvű, de több esetben a kevert nyelvi és a román nyelvi adatok együtt megelőzik a magyar nyelvi számokat. Bár jóval kevesebben, de még mindig vannak balansz kétnyelvűek, akik nyelvtudásukat a tudatos nyelvi nevelésnek, saját erőfeszítéseiknek, mindkét nyelv intenzív használatának köszönhetik. A vizsgált alanyok beszédmegértése és feldolgozása a román nyelvet illetően magasabb szintű, mint a beszédprodukciónál. Másodsorban azt is sikerült bizonyítanom, hogy a román nyelv méhkeréki nyelvátvételével a válaszok alapján el lehet boldogulni anyanyelvi román környezetben is. Nyilván ez alatt hétköznapi helyzeteket feltételezek, és nem szakszerű, magas tudományos beszélgetéseket. A faluban román nyelv nem áll alatta semmilyen másik nyelvátvételnek vagy nyelvjárásnak, különbség a sztenderd román nyelvhez képest néhol a kiejtésben és pár lexémában él, de ezek nem akadályozzák a megértést. Az adatok azt igazolják, hogy nem igaz az a sztereotípa, hogy az adatközlők egyik nyelven sem tudnak igazán jól, a kérdőív kitöltéséhez ugyanis legalább a magyar nyelv ismerete evidens elvárás volt, és az értékelés során senki nem nyilatkozta azt, hogy valamelyik nyelven ne tudna. Úgy gondolom, hogy amikor ilyen, és hasonló kifejezéseket tesznek, azt akarják kifejezni, hogy nem érzik elégnek a nyelvi teljesítményüket egyik nyelven sem, vagy hátrányát érzik a kódkeverésnek, ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy senki, még anyanyelvi beszélők sem birtokolhatnak egy nyelvet tökéletesen. A kérdésvetésemet a nyelvcsere-re vonatkozóan közvetetten megválaszoltam: mivel a fiatalok nyelvhasználata magyar domináns a nyelvcsere folyamat elkezdődöttnek tekinthető, hiszen a Méhkerékre betelepítettek kezdetben abszolút nem ismerték a magyar nyelvet. A magyar nyelv azért tekinthető dominánsnak, mert a válaszadók stabilabbnak és magasabb szintűnek minősítették a magyar tudásukat, melyet több szintéren tudnak használni, ennek hatására sokszor már a faluban is inkább magyarul kommunikálnak. Úgy gondolom, hogy a nyelvcsere megakadályozni nem lehet, lassítani viszont mindenképpen, hiszen a román kultúrához való hozzáállás a Méhkeréken még mindig pozitív.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartha, Cs. [1999]. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bartha, K. [2016]. *Kétnyelvű kisiskolás gyermekek beszédfeldolgozási folyamatai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Partium Kiadó, Kolozsvár.
- Bloomfield, L. [1933]. *Language*. New York, Holt.
- Diebold, R. [1961]. Incipient bilingualism. In: *Language* 37: 97–112.
- Grosjean, F. [1982]. *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Haugen, E. [1953]. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Hoffmann, C. 1991. *An Introduction to Bilingualism*. London, Longman.
- Lanstyák, I. [2011a]. A kódváltás nyelvtani típusai a szlovákdomináns kétnyelvű közösségek nyelvhasználatában. In: Szabó Mihály Gizella–Lanstyák István [szerk.]: *Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Nyelv. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja*. 289–317.
- Lanstyák, I. [2011b]. A kódváltás nyelvtani aspektusának néhány kérdése a szlovákiai magyar beszélők közösségben. In: Szabó Mihály Gizella–Lanstyák István [szerk.]: *Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Nyelv. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja*. 319–353.
- Macnamara, J. [1967]. The bilingual's linguistic performance: a psychological overview. In: *Journal of Social Issues*. 23: 56–77.
- Navracsics, J. [2002]. Interjú François Grosjeannel a kétnyelvűségről. In: *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2 [1]. 103–114.
- Skutnabb-Kangas, T. [1984]. *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. Clevedon, Avon, Multilingual Matters.
- Méhkerék története: <http://www.mehkerék.hu/index.php?lap=tortenet>
[hozzáférés dátuma: 2017.03.11.]
- Pontos népszámlálási adatok: www.ksh.hu [hozzáférés dátuma: 2017.03.11.]

A BESZÉDÉRTÉS VIZSGÁLATA ÁLTALÁNOS ISKOLÁSOKNÁL

■ KOVÁCS EMESE ■ mesi_17@freemail.hu

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Magyar nyelv és irodalom szak, alapképzés, II. év.

■ Témavezető: DR. MAGYARI SÁRA

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

■ kulcsszavak: beszédértés, elemzés, képesség, eredmény

BEVEZETÉS

A nyelv és a beszéd életünk egyik alapeleme. Általa tudunk kapcsolatot teremteni másokkal, információkat szerezni, segítségével tudjuk gondolatainkat, érzéseinket kifejezni. Napjainkra viszont életritmusunk felgyorsult és ez maga után vonja beszédünk gyorsulását is. A rohanó tempójú világban a családok életében kevesebb a beszédhelyzet, a kötetlen beszélgetés, a multimédiás eszközök térnyerésével egyidejűleg kevesebb idő jut a személyes kapcsolatokra, illetve a kommunikációra. Nő a televízió, a számítógép előtt töltött, csökken a párbeszédre fordított idő. Ennek következménye lett a beszédtempó gyorsulása, valamint a beszéd minőségi romlása. A környezetünkben megnövekedett mértékű háttérzajban az elnagyolt artikuláció és a hanyag mondatszerkesztés megnehezíti a megértést. Emiatt gyakrabban találkozhatunk olyan gyerekekkel, akik nem hallják, nem értik pontosan az elhangzottakat, gyakran visszakérdeznek, nagyon lassan dolgoznak, az önállóságot igénylő feladatokat nehezen oldják

meg, teljesítményük gyengébb, mint az a képességeik alapján elvárható lenne. A mindennapi kommunikáció során ugyanakkor a gyermek beszédmegértési nehézségei sokszor rejtve maradhatnak, mivel a beszédhelyzet és az egyértelműen azonosítható nonverbális tényezők a gyermeket átsegítik a pillanatnyi problémákon. Dolgozatomban ezeket a nehézségeket szeretném felfedni, iskolások beszédmegértési folyamatainak vizsgálatával az életkor függvényében.

A *beszédészlelés* az a készség, ami lehetővé teszi a gyermek számára, hogy beszédhangokat, hangkapcsolatokat, hosszabb hangsorokat felismerjen, és képes legyen az elhangzásnak megfelelően megismételni. A jó beszédészlelés eredménye az, hogy a gyermek megtanulja anyanyelve szavainak hangzását, és egyre több új szó felismerésére lesz képes. Ez a későbbiekben hozzájárul majd ahhoz, hogy nehézség nélkül tudjon majd betűket azonosítani, összeolvasni, jó technikával olvasni, és segít majd idegen nyelveket is tanulni. [Gósy, 2006; Gósy, 2005]

A *beszédmegértés* az elhangzó szavak, szókapcsolatok, mondatok, és legmagasabb szinten a szövegek jelentésének, tartalmának megértése. Jó működése az ok-okozati összefüggések felismerését is segíti. [Gósy, 2006; Gósy, 2005]

A dolgozat célja

A dolgozatom célja megvizsgálni, hogy az V–VIII osztályos tanulóknál megjelenik-e a beszédértési probléma, és ha igen milyen mértékben. Arra vagyok kíváncsi, hogy az iskolásoknak melyik jelentés okoz gondot a megértésben: pl. a globális jelentés, vagy a részletes jelentés. Négy célcsoportot vizsgállok meg, feladatlapok segítségével.

Célok

Céloom többnyire egynyelvű, magyar környezetben élő, magyar anyanyelvű V–VIII. osztályos tanulók beszédértési képességeinek megismerése és bemutatása, illetve annak vizsgálata, hogy a gyermekek mennyire felelnek meg a beszédértésben elvárt szintnek. A célok között szerepel az is, hogy megvizsgáljam, melyek azok a kérdések, ahol hiányosságokat fedezhetünk fel, illetve melyeknél kapjuk a legtöbb helyes, illetve helytelen választ.

Témaválasztás indoklása

Pedagógus lévén szorosan hozzátartozik munkámhoz, annak eredményességéhez, illetve a diákok iskolai tanulmányaik sikeréhez a beszédértés. Főként emiatt láttam fontosnak ezt a témát kutatni.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Általában a beszédészlelésről

A beszéd gondolataink megformálásának, továbbításának, valamint a gondolatok feldolgozásának eszköze. Két nagy része van: az egyik a beszédészlelés, a másik a beszédmegértés folyamata.

A beszédészlelés során a beszélő artikulációs mozgásait dolgozzuk fel, illetve az ennek következtében létrejövő akusztikai sajátosságokat. Beszédészlelés alkalmával a jelentés nélküli egységeket, a beszédhangokat és kapcsolódásaikat ismerjük fel, azonosítjuk. Ilyen módon különítjük el pl. az 'on', 'om', 'ong'szótagokat, 'zá', 'szé' szótagokat, illetve hosszabbakat is, akkoris ha nincs jelentésük. [Simon 2006] A beszéd észlelése a beszélő nyelvi szándékával kezdődik és a jelsorozat feldolgozásával végződik. A beszédészlelés egyik jellemző sajátossága a „készenléti elv”, ami azt jelenti, hogy a hallgató gyorsabban és pontosabban tudja értelmezni azt, amire fel van készülve.

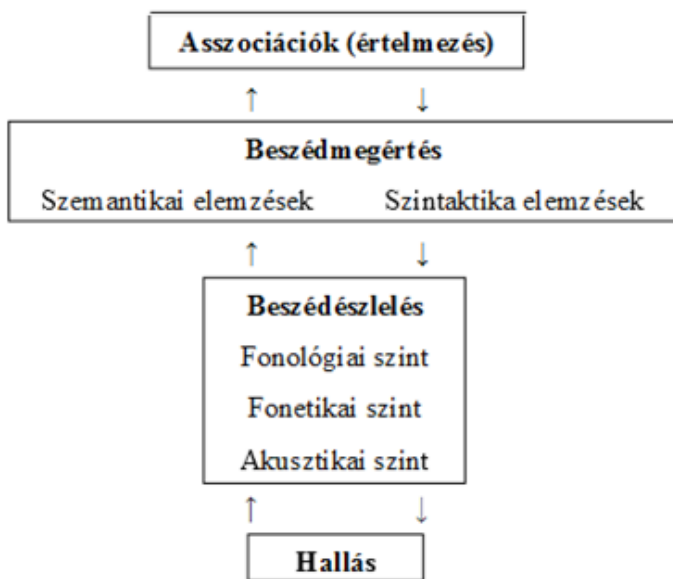
A beszédpercepció egy egyszerű folyamat, mely a másodperc tört része alatt történik, amely sem a tipikusan fejlődő gyermekek, sem a felnőttek számára nem okoz gondot. A beszédhangok, egymásutánisága szavakká, mondatokká áll össze, s a folyamat végén megtörténik e nyelvi jelsorozat felismerése.

Gyermekkorban alakul ki az ún. percepciós bázis, az a sajátos idegrendszeri és hallószervi mechanizmus, amely az adott nyelv felismerését teszi lehetővé. Az artikulált emberi beszéd létrehozásának és feldolgozásának biológiai, fiziológiai feltétele többek között a beszéd- és hallószervek [hangszalagok, gége, toldalékcső, szápadlás, nyelv, ajkak, tüdő, fül, agy stb.] megfelelő működése. Minden nyelvnek saját percepciós bázisa van. Az anatómiai felépítést tekintve azonos beszédszervek a különböző nyelvet beszélők esetében mégsem jelen-

tenek azonos működést, s ez sajátos jelleget kölcsönöz anyanyelvük hangzásának. A percepció bázis az anyanyelvi hangzást működteti. Ennek következménye, hogy idegennyelv-tanuláskor is az anyanyelv artikulációs és percepció bázisa aktiválódik. Azok a személyek, akik több nyelven beszélnek, rugalmasabb és gazdagabb percepció bázissal rendelkeznek. [Gósy 2000; Szanati 2010; Adamikné 2006]

Feltevődik a kérdés, hogy melyek azok a műveletek és részfolyamatok, amelyeket a beszédészlelés és a beszédmegértés során el kell végeznünk? Elsőként meg kell határoznunk a közlés egységeit, azaz a szavakat, ezt nevezzük szegmentálásnak, vagyis a szövegbeli szavak kezdetének és végének felismerése. Ugyanakkor a szegmentálás a szónál kisebb egységek elkülönítését is jelenti, pl. szótagok, hangok. Ismeretlen idegen nyelvű szöveg hallásakor szinte lehetetlen megmondani, hogy hol kezdődnek, illetve hol végződnek a szavak, viszont ha egy nyelvet valamilyen szinten ismerünk, akkor könnyebben megvalósítható a szegmentálás. Az ismert, anyanyelven hallott beszéd feldolgozásakor is előfordulhatnak szegmentálási problémák, melyek félreértésekhez vezethetnek.

A szöveg írott formájának megértéséhez nem szükséges szegmentálás, mivel a szavak közé ékelt „helyköz” világosan jelzi a szavak végét, illetve kezdetét. A beszédmegértési modell első lépcsőjén található a hallás, amelyben hallószervünk a környezet hangjelenségeit érzékeli, felerősíti, irányukat meghatározza, továbbítja és dekódolja. A hallásnak két fő része van: a hallószerv és a megfelelő idegpályák működése és az agy adott központjaiban történő feldolgozás. A beszéd felismerése sajátos, minden más akusztikai jelenség feldolgozásától eltérő működést igényel, s hallószervünknek van néhány olyan tulajdonsága, amely e folyamatban meghatározó. Fontos hangsúlyozni, hogy a hallás még nem egyenlő a beszédmegértéssel. Fülünk képes megkülönböztetni például a beszédhangot a zenei hangtól vagy a közönséges zörejektől, vagy képes ugyanabból a forrásból származó hangokat a hang magasságának és forrásának helye alapján egyesíteni és ugyanannak a beszélőnek tulajdonítani [Simon 2006]. A hierarchikus beszédmegértési modellt az 1. ábrán láthatjuk.

A beszédmegértés hierarchikus modellje

1. ábra [Gósy, 2000]

A beszédeszlelés szintjei

Az elsődleges hallási jelfeldolgozás automatikusan megy végbe. Az észlelés egymást követő akusztikai, fonetikai és fonológiai szintjeit, ún. alsóbb szinteknek nevezzük, mivel a hallgató nincs tudatában azoknak a mentális mechanizmusoknak, amelyek a morféma-, illetve a szófelismerést megelőzik. A beszédeszlelés a nyelvi információt tartalmazó akusztikai jelsorozat feldolgozásával indul, ennek első része az elsődleges hallási elemzés, ahol megállapítjuk a frekvenciát és az intenzitást. Ezek az eredmények az észlelési információtárban összegződnek, ahonnan a beszédfeldolgozás indul. Az itt felgyűlt adatok alapján történik az akusztikai elemzés és innen kezdve már az emlékezet is részt vesz a feldolgozásban.

Az akusztikai elemzés adataira épül a fonetikai osztályozás. Ezen a szinten nyelvészeti-fonetikai szempontból határozzuk meg a bejő-

vő jelet. Vannak olyan beszédhangok, melyek azonosítása nem következik be a fonetikai szinten, ebben az esetben a rendszer továbblép a következő szintre. A fonetikai elemzés eredménye ismét egy tárba kerül, a fonetikai tárba. A tárolással nyílik alkalmunk arra, hogy mindig csak azokat az adatokat hívjuk elő a feldolgozáshoz, melyekre éppen szükségünk van.

Az automatikus feldolgozási szakasz utolsó lépcsője a fonéma-döntés. A beszédhangokat a fonológiai szinten soroljuk a megfelelő fonémaosztályokba, illetve ebben a szakaszban állapítjuk meg a hangképzés helyét. Ugyancsak itt zajlanak a fonológiai folyamatok is, amelyek mindig az adott nyelvre jellemzőek és az anyanyelv-elsajátítás során vesszük birtokba őket [Gósy 2000; Mády kézirat].

A beszédészlelés alapfolyamatait további részfolyamatok egészítik ki, s azzal szoros kölcsönhatásban működnek. Ezen járulékos folyamatok a következők: szeriális észlelés, beszédhang-differenciálás, transzformációs észlelés, ritmusészlelés, vizuális észlelés.

A szeriális észlelés helyes működése teszi lehetővé az elhangzott beszédhangsorozatok egyes hangjainak egymásutáni azonosítását és reprodukálását.

A beszédhang-differenciálásképességének segítségével történik a beszédhangok megkülönböztetése, amely szintén a fonetikai és fonológiai szint működéseivel áll szoros kapcsolatban. Általános beszédészlelési szabályszerűség, hogy mind anyanyelven, mind idegen nyelven könnyebb az elhangzott beszédhangokat megkülönböztetni, mint azonosítani. Az óvodás gyerekek könnyebben megállapítják azt, hogy egy kimondott beszédhang azonos-e egy másikkal, minthogy konkrétan megállapítsák, hogy melyek voltak a hallott hangok.

A transzformációs észlelés hatása az írás- és az olvasástanulás során jelentkezik leghatványozottabban. Ez a képesség biztosítja ugyanis a beszédhang és a neki megfelelő betű[k] felismerését, aszociációját. Ez a folyamat 4 éves kor körül kezd el működni és 6–7 éves korra a gyerekek ezt a képességet már szinte tökéletesen tudják alkalmazni.

A ritmusészlelés az adott nyelvre jellemző időzítési viszonyok pontos azonosítását jelenti.

A vizuális észlelés a beszélő artikulációjának, illetve beszédképésének a hallással egyidejű feldolgozása [Gósy 2000].

Szupraszegmentumok észlelése

A szupraszegmentumoknak óriási jelentőségük van a szövegfeldolgozás szempontjából. A szupraszegmentumok észlelése egy időben zajlik a szegmentálissal. Ide tartoznak: hangsúly, beszédtempó, beszédshünet, hangerő, hangszínezet.

A beszédtempó észlelését kialakító tényezők: az artikulációs sebesség, vagyis a beszédhangok képzésére fordított idő és a létrehozott beszédhangok száma, a shünetek száma és a shünetek időtartama. A tempó hatással van a beszédmegértésre, a gyorsabb beszéd nehezebben, a lassúbb könnyebben érthető.

A beszéd megértéséhez az is hozzájárul, hogy a hallott szövegben hol tart shünetet a beszélő, illetve, hogy mi volt a funkciója, ezt beszédshünetnek nevezzük.

A hangerő észlelése a közlés objektív intenzitásával van kapcsolatban. A beszéd intenzitáskülönbségei tájékoztatják a hallgatót a beszélő érzelmeiről, a témával kapcsolatos véleményéről, illetve pszichés állapotáról is. [Gósy 2005; Mády kézirat]

A beszédészlelés és a beszédmegértés elsajátítása

Az anyanyelv, tudományos meghatározás szerint, az a gyermekkorban elsajátított kommunikációs eszköz, amely a nyelv hangzó változatainak, a beszédnek a produkcióját, vagyis a beszélést és a beszéd feldolgozását jelenti. [Simon 2006] A beszédprodukció és a beszédmegértés viszonya sajátosan alakul a gyermeknyelvben. A beszédfeldolgozás fejlettsége minden életkorban megelőzi a beszédprodukció fejlettségét, vagyis mindig többet értünk meg, mint amennyit mondani tudunk. Az anyanyelv elsajátítása során fejlődik az artikulációs bázis, mely biztosítja, hogy a gyermek képes legyen anyanyelve beszédhangjait, szavait hibátlanul kiejteni, a percepció bázis pedig azért lesz felelős, hogy a gyermek képes legyen az anyanyelven elhangzó szavak és mondatok megértésére.

Az óvodáskorúak beszédmegértési folyamatainak kialakulása csecsemőkorban indul. Az újszülött két hetes korban már képes az emberi hangot más hangoktól megkülönböztetni. Ebben a korban a gyerek a dallamra, a hangsúlykülönbségekre, a tempóváltásokra és a hangerősségre reagál. A kéthónapos csecsemők már képesek az

azonos hangzású hangkapcsolatok felismerésére és idővel megpróbálkoznak azok kiejtésével is, és nagyjából hathónapos korra tehető bizonyos anyanyelvi sajátosságok jelentkezése. A tulajdonképpeni beszédmegértés akkor kezdődik, amikor a gyermek bizonyos jeleket és ezeknek a jeleknek a legegyszerűbb viszonyának tartalmát elsajátította. Például a mama hangsort összekapcsolja az édesanya személyével és külső megjelenésével. Egyéves kor körül az ún. globális beszédmegértés a jellemző, ami azt jelenti, hogy a gyermek az elhangzó beszédet csak részlegesen képes felismerni, a teljes megértést más tényezők, például a beszédhelyzet, a gesztusok és a mimika biztosítja számára. A távirati stílusú beszéd időszakában a dekódolás egyre inkább a nyelvi tartalom alapján történik és az egyéb tényezőket csak akkor veszi igénybe a gyerek, ha a nyelvi feldolgozás önmagában nem volt sikeres. A beszédmegértésre jellemző az ún. kulcsszóstratégia, melynek lényege az, hogy a gyermek igyekszik a hallott közleményből felismerni a számára azonosítható szemantikai egységeket, melyek segítségével ki tudja következtetni a teljes közlés tartalmát. Itt már a gondolkodásnak és az asszociációs mezők működésének is jelentős a szerepe. Ebben az időszakban a gyermek mentális lexikonában kétféle forma létezik: az adott szemantikai tartalomnak megfelelő felnőtt nyelvi [konvencionális] hangsor és a gyermek saját [gyermeknyelvi] ejtése, például: papucs és az ennek megfelelő pacsu. A felnőtt nyelvi formát a beszédértésben, a saját formáját pedig a beszédprodukciónak használja. Kétéves korig a gyermek minden egyes szemantikai egységet a kétféle formának feleltet meg. Minél jobban elhúzódik időben a kettős tárolás annál jobban korlátozza a gyermeket szókincsének bővítésében és saját kiejtésének fejlődésében [Mérei-Binét 1993; Gósy 2000].

Az óvodáskorúak beszédfeldolgozási folyamatai körülbelül hároméves korban kezdenek kialakulni, amikor is a gyermek az elhangzó beszédet az egyes nyelvi sajátosságok részletes feldolgozásával észleli és erre épül rá az értelmezés. A gyermek nagymértékben felhasználja az ún. vizuális információt, a hozzá beszélő felnőtt szájmozgását, hangképzését, mimikáját. A magyar szakirodalomban verbális mómornak [Gósy 2000, Krepesz 2012] nevezik ezt az időszakot, ami azt jelenti, hogy az igék túlsúlya minden gyermeknél megfigyelhető. Ebben a korban a gyerek képessé válik valamennyi beszédhang helyes kiejtésére. A gyerekek többsége sokat és szívesen mesél. A mon-

dattani szerkezetek egyre bonyolultabbá válnak, a szókincs lényeges mértékben gazdagszik.

A négy-ötéves korú gyermek már képes a magyar beszédhangok egyértelmű felismerésére, függetlenül attól, hogy milyen környezetben jelennek meg. Egyre összefüggőbben beszélnek, vagyis közléseik szövegszerűvé válnak, az egyes részek között összefüggések vannak. Gyakorivá válnak a párbeszédok. Az ötévesek már biztonságosan használják a ragokat, jeleket illetve a képzőket is. Közléseikben már valamennyi szófaj megjelenik, mondataik egyre hosszabbá válnak, és mind gyakoribbak lesznek az *és*, *hogy*, *mert* kötőszavak.

Hat- és hétéves kor között feltűnő változásokat, mennyiségi különbségeket az előző életkori szakaszhoz képest nem tapasztalunk a gyermekek beszédfejlődése terén, bár a szókincs természetesen folyamatosan bővül. A toldalékolásban csaknem minden tekintetben a felnőttnyelvi minta jelenik meg a gyerekek közlésében. Az ilyen korú gyermekek beszédtempója lényegesen lassúbb, mint néhány évvel idősebb társaiké, a lányok általában szívesebben beszélnek, mint a fiúk. A beszédhangok rendszere stabilizálódik, a beszédprodukciónak kontextusfüggetlenné válik, vagyis a gyermekek a beszédhangot bármilyen hangkörnyezetben képesek pontosan, jól ejteni. Beszédjükben gyakorivá válnak az összetett mondatok, a gyermek képes bonyolult tartalmak, összefüggések kifejezésére [Gósy 2005; Krepsz 2012]

A KUTATÁS CÉLJA ÉS HIPOTÉZISEI

Jelenlegi kutatásom célja többnyire egynyelvű, magyar környezetben élő, magyar anyanyelvű V–VIII. osztályos tanulók beszédértési képességeinek megismerése és bemutatása, illetve annak vizsgálata hogy a gyermekek mennyire felelnek meg a beszédértésben elvárt szintnek. A célok között szerepel az is, hogy megvizsgáljam, melyek azok a kérdések, ahol hiányosságokat fedezhetünk fel, illetve melyeknél kapjuk a legtöbb helyes, illetve helytelen választ.

A kutatás hipotézisei a következők:

1. A legjobb eredményeket a VIII. osztályos tanulók teljesítik majd.
2. Legkevesebb pontot az ötödikes tanulók kapnak.
3. A lányok jobb eredményeket fognak elérni, mint a fiúk a beszédértési teszten.

MÓDSZER, ANYAG, MINTA

Ötödik, hatodik, hetedik és nyolcadik osztályos diákok esetében vizsgáltam a meghallgatott szövegek megértését feladatlapozás által. A gyerekek egy közel egy perces szöveget hallgattak meg, ezt követően pedig megkapták a kitöltésre váró feladatlapokat. A munkalap feladatai a következők voltak: válaszolni kellett 5 kérdésre a hallott szöveg alapján, ami a harmadik feladattal együtt a globális jelentés megértését vizsgálja; meg kellett állapítani 5 kijelentésről, hogy igazak-e vagy hamisak, ez a gyakorlat a részletes jelentés megértését méri fel, 2 mondatot kellett kiegészíteni a hallottak révén; és 4 szóról kellett megmondani, hogy előfordultak-e a szövegben, ezáltal a rövidtávú memóriájukra voltam kíváncsi.

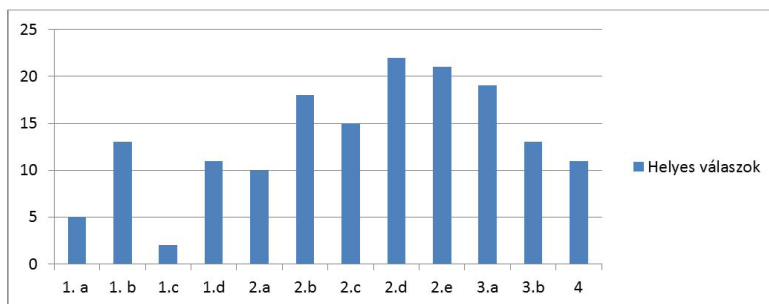
A kutatásban összesen 98 gyermek vett részt, valamennyien egynyelvűek [egynyelvű családokból], ép hallásúak, nem beszédhibásak, véletlenszerűen kiválasztva. A 98 Bihar megyei tanulót Érkötvélyesen, a Dr. Balási József Gimnáziumban mértem fel, ahol tanítom is ezeket a diákokat. A település Bihar megye északi részén helyezkedik el. Nemüket tekintve 47 lány és 51 fiú. Osztály szerint a következőképpen oszlottak meg: 24 ötödikes, 27 hatodikos, 18 hetedik és 29 nyolcadik osztályos.

EREDMÉNYEK

Az ötödik osztályban 24 diák, 13 lány és 11 fiú hallgatta meg a szöveget és töltötte ki a munkalapokat. A maximális pontszámot [20-at] egyetlen diák sem érte el. A lányok esetében a maximálisan kapott pont a 19 volt, ezt ketten érték el, fiúk esetében egy diák írta ezt meg. Az ötödikes lányok 69% százalékának az első kérdés okozott gondot, mely arra vonatkozott, hogy *Ki beszél?* a szöveg kapcsán. A gyerekek nagy része rossz választ adott, pl. a fiatalasszony, a nő és a férfi, 4 tanuló pedig egyáltalán nem adott választ erre a kérdésre. Hasonlóképpen a fiúk is nehezen birkóztak meg ezzel a feladattal, pontosítva 90%-uk vagy rosszul válaszolt, pl. a nő meséli el, a rabló beszél stb., vagy nem válaszolt [ezt 6 diák tette meg]. A harmadik kérdés szintén nehéznek bizonyult a lányok és a fiúk számára is egyaránt. Arra kérdeztem rá, hogy *Melyik városban történt az eset?* A lányok 84, a fiúk

pedig 100%-tól nem kaptam választ erre a kérdésre. Legkönnyebb feladatnak mindkét nemnél az bizonyult, hogy megállapítsák a kijelentésekről, hogy igazak-e vagy hamisak. Legtöbben helyesen vélték igaznak azt a kijelentést, hogy *A tolvajt egy temető mellett fogták el*. Az ötödikesek átlageredménye: 12,84 pont. A lányok mintegy 92 százaléka, a fiúk 90%-a válaszolt helyesen. A lányok átlagosan 12,98 pontot értek el, míg a fiúk 12,70-et.

Az alábbi ábra szemlélteti az ötödikes lányok és fiúk helyes válaszait összesítve. Vízszintesen a kérdések számai láthatóak, melyeket megoldottak a tanulók. Függőlegesen a helyes válaszok száma található.

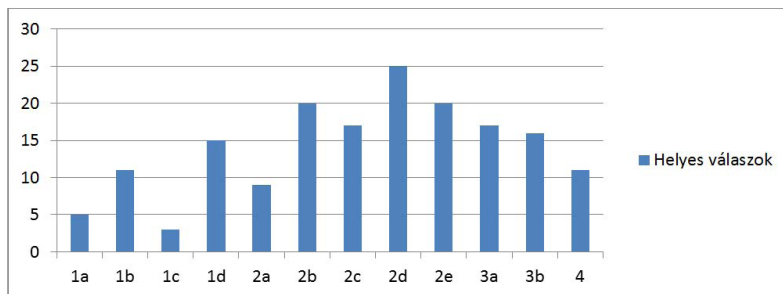
1. ábra. Az ötödikes tanulók helyes válaszai kérdésekre lebontva

A feladatlap alább megtekinthető.

Retiküljével ütlegelve kergetett el egy fiatal nő egy kezdő tolvajt. A 17 éves fiatalember Dunaújvárosban, szerda délután a nő autóját akarta ellopni. Csokoládéevés közben döntötte el, hogy az áruház parkolójában álló fekete autót megszerzi. A tolvaj akkor lépett akcióba, amikor a fiatal nő vásárlás után az autójához ment. A terve az volt, hogy a nőt útközben kiteszi, de nem tudta az autóba tuszkolni, mert az segítségért kiáltott és retiküljével ütni kezdte. A tolvaj ezért inkább elfutott, de egy temető mellett elfogták. A fiatalember elmondta, hogy nem tervezte a bűncselekményt. Spontán döntött a lopás mellett, amikor meglátta az autót, mert a filmekben már többször látta, hogy szereznek autót a profi bűnözők. A 17 éves fiú lopás miatt egyébként már többször volt büntetve.

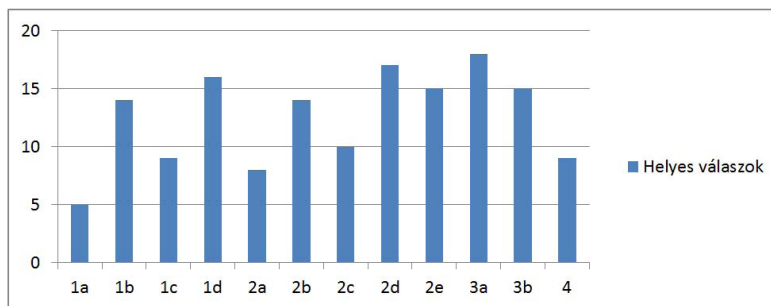
1. *Válaszoljatok!*
Ki beszél?
Kikről szól a szöveg?
Melyik városban történt az eset?
Sikerült betuszkolja a tolvaj a kocsiába a nőt? Válaszod indokold!
2. *Igaz vagy hamis?*
A nő középkorú volt.
A fiú spontán döntötte el a lopást.
Csütörtök délután akarta ellopni a kocsit.
A tolvajt egy temető mellett fogták el.
A fiú büntetlen előéletű.
3. *Egészítsd ki a mondatokat!*
A tolvaj terve az volt, hogy...
A filmekben már többször látta...
4. *Húzd alá azokat a szavakat, amelyeket hallottad a szövegben!*
autó, csokoládéevés, szerelem, fekete, retikül, mozi

A hatodik osztályban 27 gyereket mértem fel beszédértés szempontjából, nemüket tekintve a következő megoszlással: 10 lányt és 17 fiút. Maximális pontszámot senkinek nem sikerült elérnie. Lányok közül ketten értek el 18 pontot, a fiúk esetében egy gyermek kapott 19 pontot, a korosztályukban legjobbnak számító értékelést. A hatodikos lányok mindegyikének, vagyis 100 %-nak az egyes kérdés tűnt a legnehezebbnek, senki nem tudta megválaszolni azt, hogy ki beszél. Sokan úgy gondolták, hogy a bűnöző vagy a fiú meséli a történetet. A fiúknak inkább a város nevére történő visszaemlékezés okozott gondot, mivel 88 százalékuktól nem kaptam választ erre a kérdésre, hasonlóképpen a lányok 90 %-a sem tudta megoldani ezt a feladatot. Legtöbb helyes választ mindkét nemnél arra a kijelentésre kaptam, hogy *A tolvajt egy temető mellett fogták el*. Itt a lányok és a fiúk 90 %-a igaznak gondolta az állítást, helyesen. A hatodikosok átlageredménye: 13,35. A lányok átlagosan 13,42 pontot kaptak, míg a fiúk ennél néhány századdal kevesebbet 13,29-et.

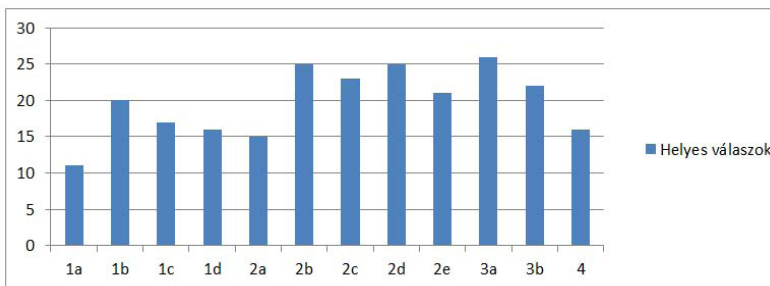
2. ábra. A hatodikos tanulók helyes válaszai kérdésekre lebontva

A hetedik osztályban 17 tanuló töltötte ki a feladatlapokat, közülük 7 fiú és 10 lány. Maximális pontszámot senki nem kapott, de a lányok és a fiúk körében is sikerült egy-egy diáknak elérnie a hetedikeseknél legnagyobb számú pontot. A fiúknál a legtöbb rossz választ az első kérdésre kaptam, 85 %-uk nem tudta megválaszolni, hogy *Ki beszél?* A fiúk a következő kérdésben jeleskedtek: *Kikről szól a szöveg?* illetve helyesen egészítették ki a mondatot: *A tolvaj terve az volt, hogy...*, e két feladatot minden hetedikes fiú helyesen oldotta meg. A lányok 60 %-a igaznak minősítette azt a kijelentést, miszerint *A nő középkorú volt*, így adván rossz választ. Ahogyan a fiúk esetében, a lányoknál is a mondatok kiegészítése bizonyult a legkönnyebbnek, mindenki helyesen válaszolt. A hetedikesek átlageredménye: 15,30 pont. A lányok átlagosan 15,47 pontot kaptak, a fiúk ettől csak egy kicsit maradtak el, ők 15,14 pontot teljesítettek.

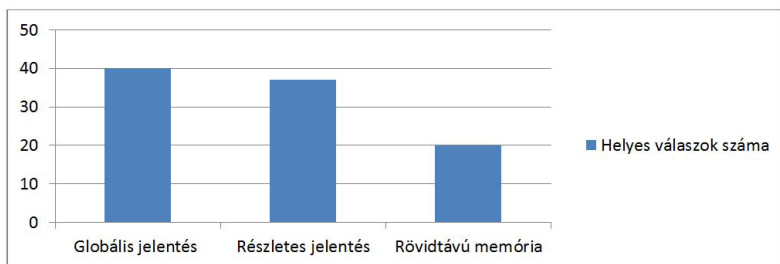
3. ábra. A hetedikes tanulók helyes válaszai kérdésekre lebontva

A nyolcadik osztályban 30 iskolás végezte el a feladatokat, nemük szerint 16 fiú és 14 lány. Maximális pontszámot nem kapott senki, de fiúk esetében egy tanuló érte el a 19 pontot, a lányok körében pedig négyen is megírták ezt. A legtöbb fiú az első kérdésre nem tudta a helyes választ vagy egyáltalán nem is írt semmit. A fiúk nagy része az *Igaz vagy hamis?* feladat b. pontjának mondatáról állapították meg helyesen igaz mivoltát, mintegy 87 %. A lányok legtöbbször arról a kijelentésről nem tudták megállapítani, hogy igaz-e vagy hamis-e, hogy: *A nő középkorú volt.* Legjobban a harmadik feladat első mondatának kiegészítésében teljesítettek, 92 %-uk tudta, hogy: *A tolvaj terve az volt, hogy elloppja az autót.* A nyolcadikosok átlaga: 13,97 pont. A lányok átlagosan 14, 98 pontot értek el, míg a fiúk ennél kicsit kevesebbet: 12,96-ot.

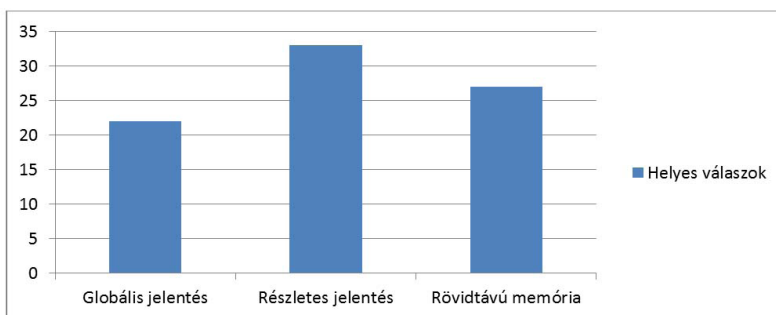

4. ábra. A nyolcadikos tanulók helyes válaszai kérdésekre lebontva

A következőkben feladattípusok szerint szeretném bemutatni a kapott eredményeket. Az egyes feladat, amely a szöveghez kapcsolódó kérdésekből állt, illetve a hármaskérdés, amelyben két mondatot kellett kiegészíteniük a diákoknak, a globális megértést ellenőrizték. A kettes feladat, amelyben állításokról kellett meghatározniuk, hogy igazak-e vagy hamisak-e, a részletes megértést mérték fel, míg a négyes gyakorlat, amelyben azokat a szavakat kellett aláhúzniuk, amelyek megjelentek a szövegben, a rövidtávú memóriát tesztelte. A fiúk esetében a globális megértéssel foglalkozó kérdésekre kaptam a legtöbb helyes választ, míg a lányoknál a részletes megértés bizonyult a legjobbnak. Ezeket az eredményeket az alábbi diagram is szemlélteti.

5. ábra. A fiúk beszédértési eredményei

6. ábra. A lányok beszédértési eredményei

Összesítve a 98 tanulóból senki nem érte el a legnagyobb pontszámot, 19 pontot kaptak 11-en, 7 lány és 4 fiú, ami azt jelenti, hogy a diákok közül senki nem tudta tökéletesen megoldani a feladatlapot, az itt maximálisnak tekinthető eredményt is csak 11 százalékuk oldotta meg. Az eredményeik átlaga: 14 pont, tehát a maximális 20 pontból a diákok átlagosan ennyit értek el. A legalacsonyabb pontszám 2, a legmagasabb pedig 19 volt. A lányok átlaga 14,21, a fiúké 13,52. Átlagosan a legjobb eredményeket lányok közül a hetedikesek érték el 15,47 ponttal, fiúk közül is szintén a hetedikesek, ők 15,14 pontot írtak.

KÖVETKEZTETÉS

A kutatásban azt a célt tűztem ki, hogy olyan magyar anyanyelvű diákok beszédértését vizsgálom, akik ötödik, hatodik, hetedik vagy nyolcadik osztályba járnak. Többek között arra voltam kíváncsi, hogy azok a tanulók, akikkel nap mint nap dolgozom magyarórán, hogyan teljesítenek a beszédértési felméréseken, mivel beszéd- és szövegértés az alapja az írott szöveg megértésének is, tehát ez nagyban hozzájárul iskolai teljesítményükhöz. Hipotéziseimet a korábban olvasott szakirodalom alapján, illetve saját tapasztalataimból állítottam fel.

1. Első hipotézisem az volt, hogy a legjobb eredményeket a VIII. osztályos tanulók teljesítik majd. Ez a feltételezésem megdőlt, mivel a legjobb átlagpontszámot a hetedikesek érték el, pontosan 15,30-at. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy a felmérés időszakában az érkörtvélyesi Dr. Balási József Gimnáziumban, ahol a diákokat teszteltem, egy hetedik osztály működött, amely többnyire csak jó képességű gyerekeket foglal magába, a gyengébb tanulók ismétlésre maradtak. A többi évfolyamon párhuzamos osztályaink vannak.

2. Második hipotézisem szerint legkevesebb pontot az ötödikes tanulók kapnak. Ez beigazolódott, mivel ha az átlageredményeket vesszük figyelembe az ötödik, hatodik, hetedik osztályosok növekvő tendenciát mutatnak beszédértés terén, vagyis: a legkisebbek 12,84 pontot írtak, a hatodikosok 13,35 pontot, a hetedikesek a legtöbbet, 15,30 pontot, míg a nyolcadikosoknál visszaesés tapasztalható, pontszámuk szerint a hatodikosok és a hetedikesek között helyezkednek el 13,97 ponttal. Véleményem szerint az a tény, hogy nem a nyolcadikos tanulók teljesítettek a legjobban nem feltétlenül azzal magyarázható, hogy nem értették teljes mértékben a szöveget, hanem inkább azzal, hogy korosztályuk miatt nehezebben lehet fenn tartani a figyelmüket, órák alatt, szövegolvasás alatt elkalandoznak és nehezebben koncentrálnak.

3. Következő hipotézisként azt állítottam fel, hogy a lányok jobb eredményeket fognak elérni, mint a fiúk a beszédértési teszten. Ez a feltevés is igaznak bizonyult, hiszen minden korosztályban a lányok jobban teljesítettek, mint a fiúk. Az ötödik osztályban a fiúk 12,70 pontot kaptak, a lányok ettől pár századdal többet 12,98-at. A hatodikos fiúk 13,29 pontot érdemeltek, szemben a lányokkal, akik ügyesebbeknek bizonyultak 13,42 ponttal. A hetedik évfolyam diákja-

inál is hasonló a helyzet, a fiúk 15,14 pontot bizonyítottak, a lányok pedig 15,47-et. Az előző korosztályokhoz képest a nyolcadik osztályban a fiúk és a lányok eredményei között nagyobb eltérést észlelhetünk: a fiúk 12,96 pontot gyűjtöttek, a lányok pedig jelentősen többet 14,98-at. Ennek magyarázata az lehet, hogy a fiúk nem olyan szorgalmasak, lazábbak is, hiszen a szüleik engedékenyebbek és nem terveznek előre, nincs egy biztos jövőképük.

Az eredmények összegzése után elmondhatjuk, hogy a felmért diákok beszédértési képessége nagymértékben elmarad az elvárhatótól és például ugyanúgy nehézségbe ütköznek a globális megértéssel kapcsolatban, vagy a részletes jelentés feldolgozásánál is. Ezt arra alapozom, hogy a hallott szöveg egy percnél nem volt hosszabb, ismeretlen szavakat nem tartalmazott, teljesen hétköznapi tartalmú volt, és 98 tanulóból mégsem érte el senki a legnagyobb pontszámot.

A 2009-es tantervi követelmény beszédértésre vonatkozó részei ötödik osztályban az egyszerű információk megértésétől a szöveg globális jelentésének megértéséig terjednek nyolcadik osztályban. A tankönyvek és feladataik, gyakorlataik ez alapján vannak összeállítva. Az ötödikes tankönyv tartalmazza a legtöbb olyan feladatot, amely segítséget nyújthat a beszédértés gyakorlása terén. Ezt követően pedig, ahogy az ötödik osztálytól a felsőbb osztályos tankönyvek feladatait vettem szemügyre, elmondhatom, hogy már egyre kevesebb feladat szól maga a szöveg megértéséről, a tankönyvszerzők egyértelműnek veszik, hogy ez nem jelent gondot, a tanulók teljes mértékben megértik a szöveget hallás után [főleg hetedik-nyolcadik osztályban], tehát itt már főleg kreatív feladatokkal találkoztam.

A könyvben lévő beszédértéssel kapcsolatos feladatok megoldása után a diákok eredményei alapján a tanár feladata eldönteni azt, hogy más hasonló készséget fejlesztő gyakorlatot, esetleg játékot bevisz-e még az órára.

ÖSSZEGZÉS

A kutatásom során azt tapasztaltam, hogy a diákok nehezen tudnak koncentrálni, aztán pedig visszaemlékezni egy elhangzó szövegre. A beszédértés eredményességét azonban több tényező is befolyásolja. Ezek közül emelném ki a diákok szociális háttéré-

nek tényezőit, mint például a szülők végzettsége vagy az anyagi körülmények. Sok gyermek, elmondásuk szerint, úgy nőtt fel, hogy az esti mesélés elmaradt, vagy sajnos sok esetben egyetlen egyszer sem történt meg, ami valljuk be, nagymértékben hozzájárult [volna] a gyermekek beszédértésének fejlődéséhez. Sok esetben a diákoknak nincs lehetőségük megismerkedni semmilyen könyvvel a tankönyveken kívül, mivel a családok anyagi helyzete nem engedi meg, hogy könyvekre költsenek. Ugyanakkor a diák motiváltságának megléte vagy hiánya, személyisége és egyéb lelki tényezők is lehetnek befolyásoló tényezők.

Véleményem szerint a beszédértés és ennek vizsgálata fontos kutatási terület, melyet minden korosztály körében érdemes lenne elvégezni, megoldási javaslat keresése végett, illetve figyelemfelkeltés céljából, hiszen talán a pedagógus az, aki a problémát leghamarabb felismeri, és ő nyújthatja a legtöbb segítséget.

A fellebb említett szempontokat és lehetőségeket figyelembe véve dolgozatom további vizsgálatok készítésére alkalmas, annak érdekében, hogy a beszédértés képességével kapcsolatban minél több ismeretre tegyünk szert, illetve kiküszöböljük vagy legalábbis a minimumra csökkentjük azoknak a gyermekeknek a számát, akiknek problémájuk lehet iskolai tanulmányaik során a beszédértés nem megfelelő működéséből kifolyólag.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Adamikné Jászó Anna [2006], *Az olvasás múltja és jelene*, Trezor Kiadó, Budapest.

Gósy Mária [2000], *A hallástól a tanulásig*, Nikol, Budapest.

Gósy Mária [2006], *Beszédészlelés és beszédértés fejlesztése*, Nikol, Budapest.

Gósy Mária [2005], *Pszicholingvisztika*, Osiris Kiadó, Budapest.

Krepsz Valéria [2012], Óvodai beszélgetések, *Gyermeknyelvi jellegzetes-ségek az óvodások diskurzusaiban*, 2012/XI/3, Letöltve: 2017. 02. 02. http://epa.oszk.hu/01600/01639/00007/pdf/EPA01639_elsoszazad_2012_osz_123-146.pdf

- Mády Katalin, *Beszédpercepció és pszicholingvisztika*, kézirat.
- Mérei Ferenc–Binét Ágnes [1993], *Gyermeklélektan*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Simon Orsolya [2006], *Anyanyelvi és idegen nyelvi beszédpercepció és összefüggések az általános iskola felső tagozatában*. Letöltve: 2017. 03. 04. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2006/Simon_Orsolya_dissertation.pdf
- Szanati Dóra Viktória [2010], *Koraszülött csecsemők és kisgyermek receptív és expresszív kommunikációjának elemzése egészségpszichológiai szempögből*, Debreceni Egyetem BTK. Letöltve: 2017.03.22. <http://ganyemedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/101467/5/Szanati%20%C3%B3ra%20Vikt%C3%B3ria%20%C3%A9rtekez%C3%A9s-t.pdf>

NYELVVÁLASZTÁSI PREFERENCIÁK A NAGYVÁRADI MAGYARSÁG KÖRÉBEN

■ KEDVES TAMÁS RÓBERT ■ robertkedves88@gmail.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Gazdaságtudományi és
Társadalomtudományi Kar, Európai szociálpolitikák szak, MA, II. év .

■ Témavezető: DR. GYÖRBI RÓ ANDRÁS CSABA

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti
Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék

■ kulcsszavak: kétnyelvűség, előny, hátrány, nyelvválasztás, érvényesülés

BEVEZETÉS

A kutatásunkban, a nyelvválasztási szokásokat, attitűdöket, preferenciákat, román-magyar nyelvhez való hozzá állást, az elutasítás és elfogadás jelenségét térképezzük fel egy erdélyi városban Nagyváradon, a felnőtt magyar lakosság körében. Sok esetben két magyar egymással is románul beszélget például a taxis az utassal, általában észreveszik egymáson hogy magyar ajkúak mind a ketten, ekkor magyar nyelven folytatják a beszélgetést. A buszon, ha nem lehet oda férni a jegy érvényesítőhöz, a magyar ajkú emberek általában természetesnek veszik, hogy románul kérik meg a mellettük levőt, hogy érvényesítse a jegyüket, míg sok piaci és bolti árus egyenesen egyszerre két nyelven szólítja meg a vevőit, „igen, tessék!/da, *poftiti!*”, vagy „*jó napot/buna ziua*”.

Szociolingvisztika és a nyelv szociológiája

Néhány kutató úgy gondolja, hogy helyes megkülönböztetni a szociolingvisztikát és a nyelv szociológiáját, amit a kutatás szempontjából mi is hasonlóan gondolunk, társadalmi struktúra szempontjából szeretnénk bemutatni a nagyváradi magyar lakosság nyelvi preferenciáit, ami inkább a nyelv szociológia területe. Ronald Wardhaugh szociolingvisztika könyvének leírása szerint a szociolingvisztika a nyelvek szerkezetének a bemutatásáról ír és hogy hogyan funkcionálnak ezek a nyelvek a társadalomban. A nyelv szociológiájának az a célja, hogy vizsgálja és bemutassa, miképp lehet jobban megérteni a társadalmi struktúrát a nyelv vizsgálatán keresztül [R. Wardhaugh 1995:17].

1. ELMÉLETI RÉSZ

1.1. A kétnyelvűsödés

A kétnyelvűség két nyelv kapcsolatának, következménye, ami általában együtt jár két etnikum tagjainak kapcsolatával. A nyelvi kapcsolatok nem csak két, hanem többnyelvűséget is eredményezhetnek. Vannak, három, négy vagy annál több nyelvet beszélő személyek és közösségek. Az Oroszország területén élő uráli népek tagjainak a körében például a háromnyelvűség gyakran mondható. A kárpátaljai magyarok általában tudnak oroszul és ukránul is, de vannak közöttük, magyar-ukrán- román háromnyelvűek is [Kiss 2002].

A teljes kétnyelvűség azt jelenti, hogy egy személy két nyelvet anyanyelvi szinten beszél. E szerint az egyén mindkét kultúrában egyként járatos, azaz birtokában van a nyelvi és a kommunikatív kompetenciának is, hiszen az anyanyelvi szintű nyelvhasználat feltételezi nemcsak nyelvi, hanem a szociokulturális szabályok ismeretét egyaránt. Egy másik meghatározás szerint a kétnyelvű egyén, két különböző nyelvet a beszédhelyzet követelményeinek megfelelően váltogatva, az anyanyelvi beszédhasználatnak megfelelő spontaneitással beszél [Jenő Kiss 2002 : 212].

1.2. Kódválasztás, kódváltás, kódkeverés.

Amikor két vagy több ember beszéd segítségével kommunikál egymással, az alkalmazott kommunikációs rendszert kódnak lehet nevezni. A kód a legtöbb esetben olyan valami, amit nyelvnek is lehet nevezni. Két olyan beszélő, akik kétnyelvűek, azaz két kódhoz férnek hozzá, s akik valamilyen okból beszélgetés közben kódváltással vagy kódkeveréssel váltanak az egyik nyelvről a másikra, tulajdonképpen egy harmadik kódot használnak, amely a két nyelvből áll. A rendszert mindegyik beszélő ismeri, viszont a nyelvészek számára fontos a kérdés hogy ez a „tudás” minek is a tudása, és hogyan lehet a legjobban jellemezni [Wardhaugh 1995].

A „semleges” „kód” terminussal bármilyen rendszerre lehet utalni, amelyet két vagy több ember kommunikáció céljából alkalmaz. A leírás szerint olyan rendszerre is alkalmazható, amelyet egyetlen ember használ, például valaki kitalál egy magánkódot bizonyos titkok megvédésére. Miért választják az emberek inkább az egyik, mint a másik kódot, miért váltanak át az egyik kódról másikra, és miért használnak néha szívesebben egy olyan kódot, amelyik két másiknak a vegyítéséből alakul ki. Általában az embert kénytelen egy speciális nyelvet, dialektust, stílust, regisztert vagy változatot, azaz egy speciális kódot kiválasztani, ha kinyitja a száját [Wardhaugh 1995].

1.3. A nyelvi attitűd

Az attitűd a társadalom-lélektan alapfogalma, szűkebb értelemben beállítottságot jelent, adott jelenségekkel, helyzetekkel, eseményekkel szemben tanúsított magatartást jelent. Lehet negatív, és pozitív irányú [Kiss 2002].

2. MÓDSZERTANI RÉSZ

2.1. Tárgy, módszer, minta, anyag.

Adatfeldolgozás

Az adatközlők által kitöltött adatokat, a google honlapról Microsoft Excel dokumentumba mentettük, majd a 233 digitális kérdőívet bevittük az SPSS programba, ahol a változókat „string” szintről, amelyben bevittük a válaszokat a programba, mérésekre alkalmas, „numerikus” változókká alakítottuk. Az életkorra vonatkozó kérdésnél, amely a második kérdés a kérdőívben, hibás volt egy válaszlehetőség, amit úgy az 50-ik kitöltő után vettünk észre, mégpedig, a 18-21 éves kor helyett, 18-22 éves kor szerepelt, ez azért hiba mivel a 22 éves kor a 22-29 korosztály válaszlehetőségénél is szerepel. A hibát kijavítottuk, és a későbbiek során a helyes válaszlehetőség szerepelt a kérdőívben. Az SPSS programban, a 18-22 éves kort jelölt válaszadókat, a 18-21 éves korosztályhoz soroltuk. A két változós elemzéseket khi négyzet próbával végeztük.

A Kutatás célja

A kutatásunk egy célzott alapkutatás, amelynek célja általános ismeretek szerzése, különböző helyzetekben, nyelvválasztási szokásokról, preferenciákról Nagyváradon, felnőtt magyar lakosság körében. A 2015-ös helyzetet Nagyváradon, keresztmetszeti kutatással, derítjük fel és mutatjuk be, a lakosság nyelvvel kapcsolatos szokásait, milyen nyelvi cselekvéseket gyakorolnak a különböző nyelvválasztási preferenciák alapján.

2.2. Hipotézisek

- Akik, a leendő vagy meglévő gyerekeiket román nyelvű általános iskolába íratnák, azok inkább támogatják a vegyes házasságokat, párkapcsolatokat magyarok és románok közt!
- Azok nagy valószínűséggel kevésbé költöznének el Romániából, akik az iskolájuk egy részét román nyelven végezték.
- Feltételezzük, hogy a 65 fölötti korosztály inkább előnyben részesíti a magyar ajkú árusokat vásárláskor, mint a fiatalabb generációk.

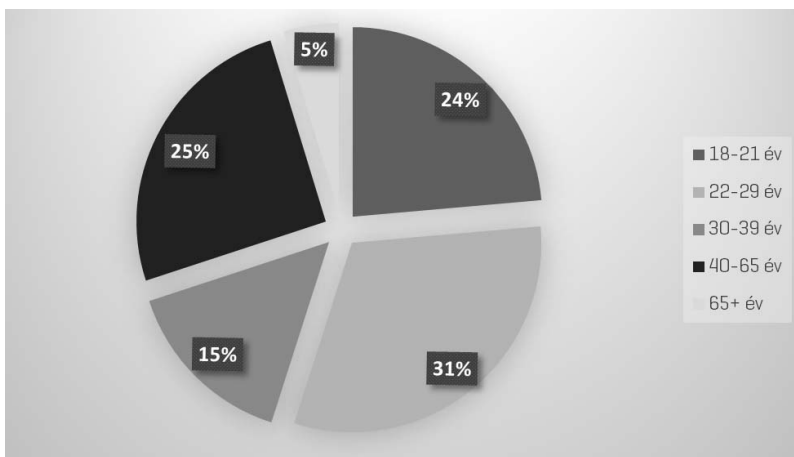

- Mivel a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, akik magyarnak vallják magukat, elvileg a magyar nyelv művelésében, használatában sem maradnak le, így hát joggal feltételezhetjük, hogy kevésbé, vagy egyáltalán nem szoktak román szavakat használni beszéd közben, a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezőkhöz képest.

3. KUTATÁSI RÉSZ

A Kutatásunk során 233 személy töltötte ki kérdőívünket, mint adatközlő, akiknek 47%-a nő és 53%-a férfi.

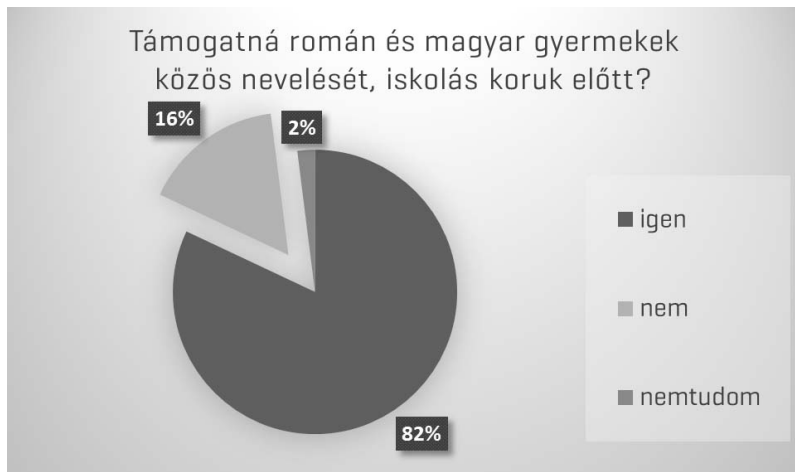
Grafikon 1: Korcsoport szerinti megoszlás

A 18-21 éves korosztály korcsoportjához tartozó megkérdezettek 24%-ot alkotják az összes adatközlőknek, 22-29 év csoporthoz tartozók 31%-ot tesznek ki, a 30-39 évesek 15%-ot tesznek ki, a 40-65 évesek 25%-ot, míg a 65 év felettiek 5%-át alkotják a mintánknak. A legtöbb adatközlőnk a 22-29 évesek korosztályából került ki.

Román és magyar gyermekek közös nevelése iskolás koruk előtt
Az adatközlők 82%-a támogatná román és magyar gyermekek közös nevelését, iskolás koruk előtt, 16%-uk nem támogatná, és 2% nem tudja, hogy támogatná-e vagy sem.

Grafikon 2: Támogatná román és magyar gyerekek közös nevelését?

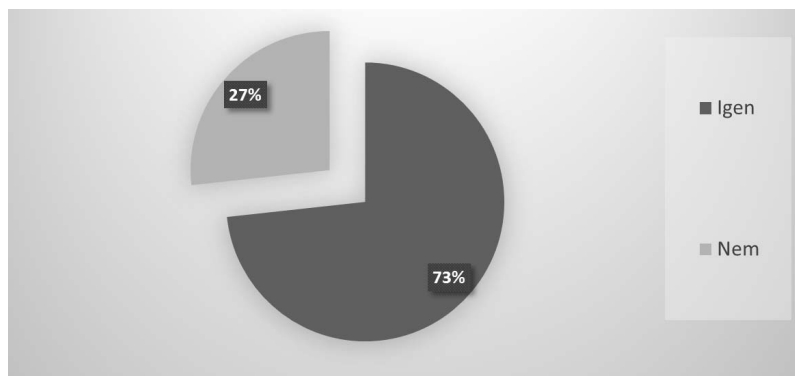

Magyar árusok

Az adatközlők, 73%-ban úgy gondolják, hogy ők előnyben részesítik a magyar ajkú árusokat vásárláskor, ha tudja róluk, hogy beszélnek magyarul. Ellentétben 27% pedig úgy gondolja, hogy ők nem részesítik előnyben azokat az árusokat, akik beszélnek magyarul. Egy adatközlő szerint a termék a fontos nem a nyelv, tehát ő sem részesíti előnyben azokat az árusokat, akiről tudja, hogy magyar nyelvűek.

Szeretné-e ön az ügyeit magyar nyelven intézni a hivatalokban, közintézményekben, városházán

Grafikon 3: Magyar árusokhoz való hozzá állás.

3.1. Hipotézisek ellenőrzése

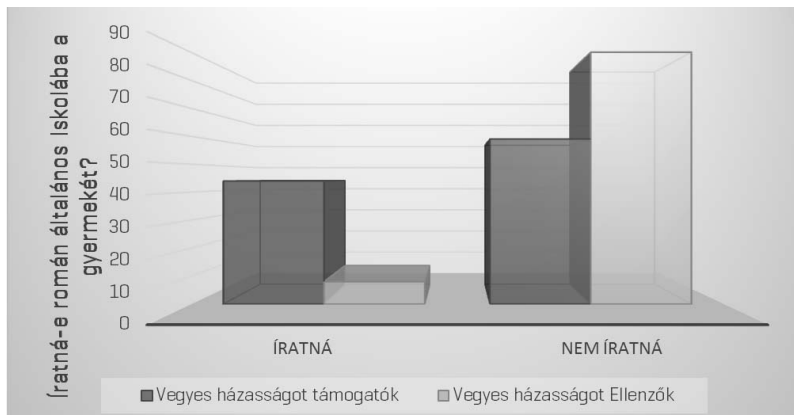
A beszélőközösségek esetében az anyanyelv, az identitás, a csoporthoz tartozás meghatározó jellemzője, ennél fogva a nyelvválasztással és a nyelvi attitűdökkel szorosan összefügg. Az anyanyelv iránt kialakult pozitív vagy negatív értékudat az anyanyelv megőrzésének vagy földadásának kulcsfontosságú tényezője [Papp Anna Mária 2008]. Szeretnénk, bemutatni a közösségen belül élő nyelvválasztási stratégiák által megmutatkozó társadalmi hatásokat, a Nagyváradi magyar közösség vizsgálata alapján.

Vegyes házassággal kapcsolatos preferenciák

Első hipotézisünk állítása szerint azok, akik a gyermekeiket román nyelvű iskolába íratnák, azok, valószínűleg a vegyes házasságokat is jobban támogatják. Az alábbi ábrán rámutattunk, az adatközlők válaszai alapján, hogy akik román iskolába íratnák, a gyermekeiket jóval nagyobb arányban támogatják a vegyes házasságokat, mint akik nem íratnák román iskolába a gyermeküket, sőt köztük nagyobb az aránya azoknak, akik ellenzik a vegyes házasságokat is. Az első hipotézisünkben, a vegyes házasságok támogatóit gondoltuk nagyobb arányban, azok közt, akik román iskolába íratnák a gyermeküket. A két kérdéscsoportra adott válaszokat le is ellenőriztük khi négyzet próbával, a változók közötti összefüggések alapján, a szignifikancia

szint: 0,000 tehát erős összefüggés van a két változó között. Tehát azok közt, akik román iskolába íratnák leendő vagy meglévő gyermekük, nagyobb az aránya azoknak, akik támogatják a román-magyar vegyes párkapcsolatokat, házasságokat.

Ábra 1: Vegyes házasságot támogatók aránya.

Szignifikancia szint: 0,000

Az adatok ellenőrzése során kaptunk, egy érdekes kiegészítő információt is, úgy hogy különböző szempontokból vizsgáltuk meg az első hipotézisünk, és arra az eredményre mutattunk rá, hogy a vegyes házasságot ellenzők között, nagyon kicsi azok aránya akik, román nyelvű általános iskolába íratnák a gyermeküket azokhoz képest, akik nem íratnák román iskolába a gyermekeik.

Korcsoportok preferenciái

A demográfiai kimutatások alapján, időben visszafele haladva Nagyváradnak nagyobb volt a magyar lakosainak aránya minél többet vizsgáljuk visszafele időrendben a demográfiai ábrákat, tehát a történelmi vonatkoztatás gondolata alapján, arra jutottunk, hogy az idősebb korosztály több mindent csinálna szívesebben az anyanyelvén, mint a többi korosztály, például a vásárlást, és előnyben is részesíti a magyar ajkú árusokat.

Ábra 2: Kik részesítik előnyben a magyar ajkú árusokat

Szignifikancia szint: 0,403

A harmadik hipotézisünk arra alapult, hogy az öregebb korosztály inkább előnyben részesíti a magyar eladókat, mint a többi korosztály, és kor alapú összehasonlításban arra jutottunk, hogy az összes korosztály inkább előnyben részesíti a magyar árusokat és nincs eltérő különbség a korosztályok között.

Mivel a harmadik hipotézisünk cáfolódott. legalábbis a vásárlási szokások elemzésének a fényében, arra gondoltunk, hogy a kor alapján megfigyelünk még különböző megnyilvánulásokat az élet különböző területén.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A Nagyváradi magyaroknak magyar nyelvel, kapcsolatosan több érdekesnek mondható preferenciája van, de nagyrészt ezek a preferenciák megférnek a román anyanyelvűek társaságában, úgy látszik nincs kárára a békés együttélésnek. Az élet különböző helyzeteiben, például párválasztásnál, és a gyermekek felnőtt életre való felkészítésénél különböző dilemmák elé állnak a nagyváradi lakosok, például hogy válasszanak-e maguknak román anyanyelvű párt, vagy, hogy adják-e a leendő meglevő gyermekeiket román iskolába vagy inkább magyarul taníttassák.

Végülis az eredményeink arra utalnak, hogy a legtöbb adatközlő szerint, a nagyváradi magyaroknak, előnynek számít az élet több területén a román nyelv ismerete, mivel a többségi lakosság nyelve a román, és a mindennapi élet folyamán elkerülhetetlen hogy ne kerüljön interakcióba az átlag magyar ember a többségi lakosság képviselőivel, akár munkahelyen, orvosnál, rendőri igazoltatás által. A Preferenciák mindenképp megvannak, és utalnak arra, hogy az emberek egy része szeretné használni az anyanyelvét, ahol csak lehet, például ügyek intézésénél, ismerkedésnél, vásárláskor, sőt előnybe is részesíti a legtöbb magyar a magyar ajkú eladót, vásárláskor.

A hipotézisekről

A négy hipotézisünk közül, három cáfolódott, legalábbis nem táltunk szignifikáns összefüggést a változók összehasonlításánál, és egy hipotézisünk pedig igazolódott, itt erős összefüggést mutatott ki a khi négyzet teszt során a vizsgálatunk eredménye. Az első hipotézisünk igazolódott, ami alapján kimondhatjuk, hogy, azok, akik leendő vagy meglévő gyerekeiket román nyelvű általános iskolába íratnák, inkább támogatják a vegyes házasságokat, párkapcsolatokat magyarok és románok közt.

A hipotéziseink, amelyek nem igazolódtak, hordoznak maguk is információt, például a második hipotézisünk szerint, akik román nyelven végezték iskolájukat inkább maradnának Romániában, mint akik magyar nyelven végeztek, arra jutottunk, hogy a legtöbben iskolájuk nyelvétől függetlenül elköltöznének Romániából. A harmadik hipotézisünkben arra gondoltunk, hogy hogy a 65 fölötti korosztály inkább előnyben részesíti a magyar ajkú árusokat vásárláskor, mint a fiatalabb generációk, ez a hipotézisünk sem igazolódott, arra jutottunk, hogy az összes korosztály inkább támogatja a magyar árusokat.

A negyedik utolsó hipotézisünk szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, akik magyarnak vallják magukat, a magyar nyelv művelésében, használatában sem maradnak le a többiektől, sőt jók kell, legyenek, így hát joggal feltételeztük, hogy kevésbé, vagy egyáltalán nem szoktak román szavakat használni beszéd közben, a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezőkhöz képest. A negyedik hipotézisünk sem igazolódott, a végzettség alapján az adatközlők körülbelül ugyanolyan mértékben használnak, és nem használnak román sza-

vakat, apró eltérést a csak általános iskolával rendelkezők és a felsőfokú végzettek közt állapítottunk meg.

Kutatási kérdéseink arra a kérdésre fókuszáltak, hogy rálátást kapjunk a vizsgálataink során hogy a nagyváradi magyaroknak, előnynek számít-e az élet több területén a román nyelv ismerete. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az adatközlőink egyöntetű véleménye szerint előnynek számít. Erősen ajánlott egy nagyváradi számára az, hogy ismerje a saját anyanyelvét, és a többségi nyelvet is, mivel aki szakmai sikert akar elérni Erdélyben, amely jelenleg Románia, szükséges hogy beszélje a román és magyar nyelvet anyanyelvi, vagy legalábbis nagyon jó szinten.

Arra a kutatási kérdésünkre a válasz, hogy, azok közül, akik a buszmegállóban magyarul szólítanak meg egy ismeretlent, azok hátránynak érzik-e a román anyanyelvűekkel való ismerkedésben, hogy ő maguk is magyar anyanyelvűek. Arra a következtetésre jutottunk, hogy nincs nagy különbség az emberek preferenciái között, azok között is a leg több válaszadó románul szólítana meg egy ismeretlent, akiknek okoz hátrányt a magyar nyelvűség az ismerkedésben, és azok is, akiknek nem okoz.

A nyelvi preferencia a legtöbb adatközlőben megvan, arra hogy magyar nyelven intézze a hivatalos ügyeit, és az utóbbi két és fél év-tizedben, ami eltelt a rendszerváltás óta a jogi háttér is megszűletett a lehetőség megteremtésére. Azokon a településeken ahol a magyar lakosság meghaladja a 20%-ot ott jogilag a lakosságot megilleti a magyar nyelv használata, úgy látszik, már csak az infrastruktúra hiányzik a lehetőség megteremtésére, hogy aki preferálna magyar nyelven beszélni ügyei intézése alkalmával az meg is tehesse.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kiss, Jenő. 2002. „Társadalom És Nyelvhasználat.” P. 136 in *Könyv [monografikus színt]*, edited by B. : Kőpress. Budapest: Kőpress.
- Papp Anna Mária. 2008. „A Nyelvválasztás, a Nyelvi Attitűdök És Az Identitástudat Összefüggései.” Retrieved August 23, 2015 [<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/pappannamaria/diss.pdf>].
- Wardhaugh, Ronald. 1995. *Szociolingvisztika*. Osiris tan. edited by P. C. Pap Mária; Kontra Miklós. Budapest.

A GYEREKEKET ÉRINTŐ PÉNZFELHASZNÁLÁSI SZOKÁSOK A SZEGÉNY CSALÁDOKBAN

■ SÁRI TAMÁS ■ tamassari5@freemail.hu

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociálpolitika szak, MA, I. év.

■ Témavezető: DR. CSOBA JUDIT

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológia és Szociológia Tanszék

■ kulcsszavak: pénzfelhasználás, gyermekek, szegénység

BEVEZETÉS

Sok pénzről dönteni nagy felelősség, hiszen sok pénzből sokat elveszthetünk. Kevés pénzről dönteni pedig kevesebb felelősség? Kevesebb pénz esetében egységnyi pénznek nagyobb a részaránya, így nagyobb a hasznossága. Szegénység esetén a pénzgazdálkodásnak és pénzkezelésnek tehát nagy jelentősége van az egyén szempontjából, kifejezetten akkor érdekesek ezek a pénzügyi döntések, ha családról van szó, szegény családról. A *pénzügyi döntések* azon részével foglalkozik ez a dolgozat, mely a szegényeket érinti. Abban az esetben, amikor egy főről beszélünk, a pénzügyi döntés ügye tiszta helyzetet teremt. Mind az egy személy beleszól a döntéshozatalba, illetve mind az egy személyt érinti a döntés. Más a helyzet viszont akkor, ha több személyről beszélünk, adott esetben családról. Több személy esetén már nem biztos, hogy mindenki beleszólhat a döntéshozatalba, viszont továbbra is elmondhatjuk, hogy a döntés hatása mindenkit érint. Ebből adódik, hogy családon belül nem egyformán érinti a tagokat a szegénységgel járó különböző hatások, mint például öltözködés, táplálkozás, melyek a nehezen megfogható szegénység jellemzői közé sorolhatóak:

„A szegénység fogalmát inkább a hagyományos fajtájú hátrányos helyzet megjelölésére, és inkább az alacsony jövedelem és ebből adódó egyéb hátrányok, mint például a nem megfelelő táplálkozás, rossz lakásviszonyok stb. megjelölésére szokták használni.” [Andorka, 2006, old.: 117]

Dolgozatom azon szegény családokról szól, melyekben kereset nélküli gyermekek is élnek. Szegény családokban feltételezhető az a helyzet, hogy ha nehezebb anyagi körülmények közt élnek, akkor a szegénységből adódó nehézségek elosztása nem egyenlő. Ezen nehézségek pedig oly módon tolnak az egyes személyek vállára, amilyenek az erőviszonyok. Ez azt jelenti, hogy a kereset nélküli, kiszolgáltatott helyzetben lévő, a szülők jó szándékától függő gyermekek megszenvedhetik a szegénységet jobban, mint a felnőttek. Ez tehát az alapprobléma. Az is bizonyos értelemben probléma, kutatásom előidézésében, hogy erre a kérdésre irányuló széles szakirodalom nem áll rendelkezésre. Ezen probléma megismerésében azokra a kérdésekre koncentrálok, melyek a családokban élő gyermekek helyzetére vonatkoznak. Kutatásom eredményeinek megtalálásához a későbbiekben bemutatott bizonyos szempontok szerint szegénynek tekinthető célcsoport tagjaival végzek interjúkat, melyek segítségével igyekszem megtalálni a válaszokat a kérdéseimre. A célom tehát nem más, mint az alább leírt kérdésekre való válaszok megtalálása, azok megértése. Továbbá az, hogy megértsem a szegény családokban működő pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos döntéshozatali mechanizmusokat. Illetve, hogy ezekben a folyamatokban milyen szerepük van a gyermekeknek, mind részvételi, mind pedig rájuk való hatás szempontjából. Fő kérdéseim tehát, hogy a szegény családok döntéshozatali mechanizmusaiban ki, milyen súllyal vesz részt? Ezek a döntések pedig, kit, milyen mértékben érintenek előnyös, vagy hátrányos hatással? Ezekre a kérdésekre reflektálva a hipotéziseim a következőképpen fogalmazódnak meg:

1. A szegény családokban a pénzfelhasználásban hozott döntésekben a

családfőnek van döntő szerepe.

2. A pénzfelhasználás tervezése során a gyermekek igényei csak a sor végén jelennek meg a szegény családokban.

3. A szegény családokban a gyermekeknek szinte semmilyen beleszólásuk nincs az őket érintő pénzügyi kérdésekben.

Az irományom további részében ezeket a hipotéziseket, állításokat igyekszem alátámasztani, vagy adott esetben megcáfolni, hogy közelebb jussak a kérdéseim megválaszolásához.

KUTATÁS KÖRNYEZETE ÉS A CÉLCSOPORT

A továbbiakban Hajdúhadház települést vizsgálom meg az alapvető jellemzői kapcsán, hogy jobban megérthessük a célcsoport környezeti jellemzőit: Hajdúhadház 12 724 főt számláló település Hajdú-Bihar megyében, a Hajdúhadházi járásban fekszik, melynek központi funkcióját látja el. A városi jogállással bíró település helyzetéről sokat mond, hogy társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett településnek számít, ezen kívül pedig jelentős munkanélküliséggel sújtott településnek is minősül a vonatkozó kormányrendeletek szerint. Az országrész, melyben a település fekszik, az országos átlaghoz képest nagyobb munkanélküliségi mutatókkal rendelkezik, Hajdúhadház viszont mind a megyétől, mind pedig a járástól is magasabb mutatókkal rendelkezik. 2012-ben tetőzött az érték 28,12%-on, de az utóbbi évek legenyhébb mutatója is 17,1%-ot jelez 2013-ban. [teir.hu, 2017]

A célcsoportom tagjai azon családok közül kerülnek ki, akik a Hajdúhadházi Család- és Gyermejkölési Központ kliensei. Azon személyek közül választottam ki interjú alanyaimat, akik az intézmény valamilyen szolgáltatását igénybe vették. Ezen kívül egyéb definíciót nem alkalmazok, melynek meg kell felelnie az alanyaimnak, úgy gondolom, ezek a személyek tökéletesen megfelelnek arra, hogy az általam kutatott területet megismerjem. A vizsgált személyek a szegénység egy igen alacsony fokán helyezkednek el, sokszor az alapvető életfenntartáshoz szükségük forrásokkal sem rendelkeznek. Családi pótlék, és egyéb alacsony mértékű szociális szolgáltatásokból, és esetenként közfoglalkoztatotti bérből igyekeznek fedezni kiadásait. Ezekon kívül az intézményből is időnként adományokat fogadnak el, mely élelmiszer mellett ruhákat vagy játékokat is elfogadnak. Sokat mondó az a tény, hogy hajlandóak befáradni némi almáért, tésztaért és egyéb tartós élelmiszerért. Az említett családokban nem ritka a házasságon kívüli, nem várt terhesség, vagy éppen a gyermekek nevelő szülőkhöz való helyezése.

MÓDSZERTAN

A kutatásom alapvetően leíró, elemző jellegű volt. A munkám során egyaránt igyekeztem feldolgozni a kapcsolódó elméleti munkákat, melyek a témában hiányosnak mondhatók, éppen ez kutatásom egyik motivációja. A munkám során igyekeztem ezeket a szakirodalmakat megtalálni és felhasználni a témám szempontjából releváns gondolatokat. A kutatás előtti időszakban önkéntesként rendszeresen látogattam a Hajdúhadház települést, mely településen működő szociális intézmény klienseivel rendszeresen találkoztam. A település jellegzetesen jó terep a munkámban szereplő célcsoporthoz hasonló személyekkel. A találkozások mint az intézmény épületében, mint pedig a kliensek lakásában is zajlottak. A találkozások során mélyinterjúkat készítettem ezen személyekkel, akiket kutatásom szempontjából interjúvolandónak tartottak. Az interjúk nagy része az intézmény épületében egy számomra kijelölt irodában zajlott, melyben nyugodt környezetben kérdezhettem és betekintést nyerhettem részletesen az általam érdekelt kérdésekbe. A szempontok között szerepelt, hogy a később említendő Család –és Gyermekegészségi Központ kliensei legyenek, mely már egy alapvető keretet ad a célcsoportnak, továbbá, hogy gyermekkel rendelkezzenek, minimum egyel, illetve olyan nehéz anyagi körülmények közt éljenek, hogy az életfenntartáshoz szükséges feltételek kielégítése nehézségekbe ütközzön, melynek mutatói az intézmény szolgáltatásainak igénybevétele. A célcsoport tagjai közül összesen tizenöt olyan szülővel készítettem interjúkat, akik megfeleltek a feltételeimnek. Az interjúalanyaim közt szerepeltek, többgyerekes, és egygyerekes személyek is, továbbá a gyermeküket egyedül nevelők és párjukkal együtt nevelők is. Az interjúkhoz egy részletes vázlatot készítettem a kérdéseim feltételéhez. A kutatásom alatt pedig rendszeres konzultációkat bonyolítottam le mint a témavezetőmmel, mint pedig a szociális intézmény vezetőivel és annak munkatársaival, akik nagy mennyiségű használható információval szolgáltak és segítettek munkámban. A hangrögzítőre felvett interjúimat visszahallgatván nem egyesével elemeztem, hanem a kutatási kérdéseim, hipotéziseim alapján vizsgáltam, és csoportosítottam az információkat a kérdéseknek megfelelően. A következtetéseket így vontam le, az eredmények leírásánál pedig idézeteket szúrtam be. Végső következtetéseimet pedig a szakirodalomban vonatkozó részei és az interjúk információi alapján hozom meg.

SZAKIRODALOM

Témaválasztásom egyik oka, hogy azon a területen, melyről a kutatásom szól, a szakirodalom hiányos, vagy nem teljes körűen lefedett. Azonban a témával kapcsolatban, mint pénzfelhasználás és konfliktusok a családban születtek könyvek, tanulmányok, melyeket megvizsgálókat kutatásom során, de aligha, vagy csak kis mértékben szolgálhatnak alapként a vizsgálatom során. Egyik ilyen mű Cseh-Szombathy László: A házastársi konfliktusok szociológiája című könyve:

A családtagok közti konfliktusokról szóló könyvek száma egyre nő, melyekből láthatjuk hogy a konfliktusok egy életre szólnak a családban, egészen a válás vagy a halálig jelen vannak. [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 7]

A fentiek szerint a konfliktus a párok közt állandó, ami nem szűnik meg, kizárólag a házasság vagy kapcsolat valamilyen formában történő megszűnésekor. Ezen konfliktusok közé sorolhatunk olyan példákat, melyek a lakóhellyel, gyermekekkel, életformával kapcsolatosak, de a napi rutin, pénzgazdálkodás és pénzfelhasználás is ide tartozik. Ez utóbbi kapcsolódik a dolgozat témájához, fontosságát pedig mi sem mutatja jobban, hogy a kapcsolat egészen húzódik keresztül. A pénzfelhasználásnak pedig igen széles a palettája, hiszen minden, amire költeni lehet, az ebbe a kategóriába esik, többek között az esetleges háztartásban élő gyermek.

Fontos azonban látnunk azt is, hogy nagy társadalmi csoportok összeütközésénél, köztük lévő konfliktusok esetében aligha számít a mikro társadalmi helyzet. Ezzel szemben a mikro társadalmi adottságokat figyelembe kell venni a családi konfliktusoknál. [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 19-20]

„A marxista tudomány egyik kulcsfogalma az érdek, amely a társadalmi mozgások és összefüggések vizsgálatánál fontos szerepet játszik. [...] Az érdek fogalmának értelmezésével kapcsolatos vitákból nyilvánvalóvá vált, hogy az érdek elsősorban a társadalmi helyzetből következik. Kiindulási pontjuk a szükséglet: az az érdekeket csak a szükségletre vonatkoztatva lehet megérteni, de nem lehet belőlük közvetlenül levezetni. Lényeges a szükséglet felismerése, de az érdek ennél többet jelent: magába foglalja a szükséglet kielégítésére való törekvést is, azaz mérlegelést, a cél érdekében végrehajtott cselekvést és a cél megvalósítását.” [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 20]

A családi konfliktusok, melyek a dolgozatomban szempontjából a pénzfelhasználást érintik leginkább, szoros kapcsolatban vannak a szükségletek kielégítésével. A családi pénzfelhasználás során olyan érdekekkel találkozhatunk, mint egyéni érdek és a család kollektív érdeke. Előbbi éppen annyi van, mint ahány családtag, tehát külön a felnőttek, és a velük egy háztartásban élő gyermekek is rendelkeznek érdekekkel. Ebben a meghatározó különbség az, hogy az érdekérvényesítő képesség egyénenként eltérő, így ha szűkös az anyagi erőforrás, akkor kérdésessé válik az egyének szükséglet kielégítésének teljes körű mivolta, így a gyermekeké is. A család érdekét pedig összeköthetjük olyan makro társadalmi tényezőkkel, mint az ebben elfoglalt helyük, társadalmi helyzetükhöz kapcsolódó anyagi lehetőségeik.

„Azokban a házasságokban, amelyekben gyermek születik, a gyermek a házastársak közötti konfliktusok új forrásává válik.” [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 109]

A konfliktusok számát növelheti a gyermek megérkezése a családba. Ezen családtagok konfliktust kiváltó tényezői nem korlátozódnak csupán a hozzájuk kapcsolódó pénzfelhasználásra, hiszen a gyermekre felügyelni kell, etetni, altatni kell, így kifejezetten sokrétű konfliktusforrásról beszélhetünk. Legsúlyosabb és sok esetben legnagyobb fejtörést okozó konfliktus forrás mégis a gyermekhez kapcsolódó anyagi kiadások, főleg akkor, ha alacsony társadalmi státuszú családról van szó. Viszont ahogyan a fentiekben említettem, a szakirodalom hiányos ezen területen, így Cseh-Szombathy sem korlátozza a pénzfelhasználás témakörére a gyermekkel kapcsolatos konfliktusforrásokat:

„A gyermek a feladatok tömegét hozza, Az izolált nukleáris családban e feladatokat a szülőknek kell elvégezniük, a családoknak csak kis hányada számíthat rendszeres külső segítségre akár rokonoktól, akár fizetett alkalmazottól. A kérdés most már az, hogy a szülők között milyen munkamegosztás alakult ki.” [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 109]

„A gyermek születésével a házastársi páros [diád] hármassá [triásszá] alakult át, amelyben olyan párkapcsolatok keletkezhetnek, melyből a harmadik kimarad. [...] A gyermek növekedésével már mindinkább előfordul az anya-gyermek „szövetség” mellett az is, hogy az apa-gyermek viszony válik kiemelt jelentőségűvé a családban.” [Cseh-Szombathy, A házastársi konfliktusok szociológiája, 1985, old.: 112]

Miután a gyermek megszületett és részét képezi a családnak, speciális, a családra vonatkozó egyéni kapcsolatrendszerek, és ehhez kapcsolódó feladatkörök, íratlan szabályok, szokásjogok alakulnak ki. A családban kialakuló kapcsolatot, mely alatt a gyermek szülőkhöz fűződő viszonyát értem elsősorban, meghatározhatja az egyik kulcskérdést a gyermekhez kapcsolódó pénzfelhasználás tekintetében, méghozzá azt, hogy ki hozza meg ezeket a döntéseket. Azonban ez korántsem ilyen egyszerű, hiszen a gyermekkel kapcsolatos pénzfelhasználási döntések kapcsolódhatnak a gyermek-szülő kapcsolaton kívül a szülők kapcsolatához is, és a korábban kialakult pénzfelhasználási szokásokhoz is.

H. Sas Judit a nők és gyermekek családon belüli szerepét a család kilátásaitól látja függőnek:

„A történelmileg és társadalmilag eltérő családtípusok áttekintése azt mutatja, hogy a nők, illetve a gyerekek családi szerepének változásai attól függenek, hogy milyen célok és lehetőségek mutatkoznak a család jelene, jövője, illetve a következő generáció sorsa és sikere szempontjából.” [Sas, 1976, old.: 20]

Dénes Attila Tartalék a mára – időskorúak pénzkezelési szokásai című írásában kifejezetten az idősekkel foglalkozik, de a pénzkezelési szokások mentén kapcsolhatjuk jelen dolgozat témájához, különösen annak fényében, hogy az idősek és a szegény családok is többnyire problematikus helyzetben vannak a források felhasználásában, mely időről-időre nehézségeket okoz számukra:

„Az időseket nem véletlenül nevezik a „beosztás művészei”-nek.” [Dénes, 2008, old.: 117]

Dénes Attila dolgozatomból is releváns kérdést az idősek körében vizsgálta, miszerint sokat mondó információ a kiadások tételes megismerése. Országgrészenként vizsgált adatokról a következőket írta:

„A kiadási szerkezet legfőbb jellegzetessége, hogy a leggyakrabban említett tételek előfordulása nem sokban tér el, addig a ráfordított összegek megoszlása korántsem ilyen egyenletes. [...] jól látszik, hogy alig három tétel uralja a háztartások költségvetését.” [Dénes, 2008, old.: 117]

A rezi kiadások, és élelmiszer azok a kiadások, melyek függetlenül attól, hogy idősekről, vagy szegény családokról van szó, információval szolgálnak a háztartás pénzügyi kereteiről: A háztartások

kiadásainak 80%-át tesz ki a rezsi, az élelmiszer és az egészségügyi ellátással kapcsolatos [gyógyszer, orvosi kezelés stb.] tételek. A családok tekintetében azonban további információ éppen az, hogy ezen tételek mellett hogyan alakul a gyermekekre szánt kiadások mértéke.

A keleti országrészben élők többet költenek élelemre és kevesebbet szórakozásra, kultúrára Dénes szerint. [Dénes, 2008, old.: 118]

Nem meglepő módon a keleti országrészben, ahol a jövedelmi viszonyok, és az ehhez kapcsoló nyugdíj mértékei is alacsonyabban az élelmiszerre való költségek arányaikban magasabbak. Ebből következik, hogy értékben kifejezve kiegyenlített lehet, azonban a nagyobb bevételű háztartások esetében ez kisebb százalékos arányt jelent. Dolgozatom témája a keleti országrészhez kapcsolódik szorosán, így előre láthatólag hasonlóképpen hangsúlyosnak kell lennie az élelmiszerkiadásoknak az összes kiadásokhoz képest. A területi elosztást pedig a következő információ is alátámasztja:

„A családtámogató csoportban az átlagnál többen vannak a megyeszékhelyek lakói és a dunántúliak, továbbá úgy tűnik, hogy a csoportba való tartozás fontos jellemzője, hogy egyszemélyesnél nagyobb a háztartás. Az egy főre eső havi jövedelem ebben a csoportban közel 20%-kal haladja meg a túlélők jövedelmét.» [Dénes, 2008, old.: 119]

Pénzfelhasználásra vonatkozó részletekbe való elmélyüléssel Nagy Ildikó phd dolgozatában találkozhatunk, aki szerint a családon belüli viszonyok tekintetében a hagyományos szerepsémákkal már nem érdemes modellezni:

„A Parsons által meghatározott családi hatalmi és nemi szerepséma ma már konzervatív álláspontnak számít. A mai családcsociológiában a családon belüli nemi szerepek és a családok gazdálkodása is egy dinamikusabb szemléletben fogalmazódik meg, amelyben a házastársak szerepei változhatnak együttélésük során. Ebben a megközelítésben a családon belüli döntéseket a párok közötti alkuk, játszmák és konfliktusok eredményeiként fogják fel” [Nagy, 2003, old.: 45]

A szociológiában a párok hatalmi viszonyaival több szociológus is foglalkozott, és többnyire a párok döntéshozásával igyekeztek leírni ezeket a viszonyokat. Az erőforrás elmélet talán a legrészletesebb ezek közül. Ennek lényege, hogy a hatalmi viszonyokat nagyrészt az határozza meg, hogy az egyéneknek milyenek az életkörülményeik és milyen az erőforrással való ellátottságuk. Ami nem jelent mást, mint

azt, hogy ki mennyi forrást visz a háztartás kasszájába, vagy adott esetben ki tulajdona a család ingatlana stb. [Nagy, 2003, old.: 47]

„A hatalom tehát nem más, mint az egyének eltérő mértékű kontrollja a szükséglet kielégítésre szolgáló erőforrások felett.” [Nagy, 2003, old.: 47]

Azt azonban nem gondolhatjuk, hogy a párok közti hatalom, a pénz fölötti rendelkezés kizárólag azon alapul, hogy ki mennyivel járul hozzá a család boldogulásához. Megjelennek olyan elméletek is, melyek szerint az egyének normái is hangsúlyos szereppel bírnak:

„Az erőforrás-elmélet kritikájaként jelenik meg később a kulturális kontextus elmélet, [...] melynek képviselői a partnerek társadalmi-gazdasági erőforrásai mellett a kulturális erőforrások, azaz a társadalmi normák jelentőségét is hangsúlyozzák a családon belüli hatalmi viszonyok meghatározó tényezőjeként.” [Nagy, 2003, old.: 46]

Fontos még megkülönböztetnünk a pénzgazdálkodást és a pénzkezelést. Kettejük közt hierarchikus viszony áll fent. A pénzgazdálkodás egy távlati nézőpontból közelít a kérdésre, és a család teljes bevétele fölötti döntést foglalja magába. Ezen a szintem arról születik döntés, hogy mire költheti a család a pénzét nagyvonalakban, mire van pénz és mire nincs pénz. A pénzkezelés ezzel szemben egy kisebb területre korlátozódik, ahol nincs már nagy mértékű kontrolláló szerep. Csak az általa kezelt kisebb pénzösszeg felett van döntése. A pénzgazdálkodás egy stratégiai gondolkodást igénylő hosszú távú gondolkodást feltételező cselekedet, míg a pénzkezelés inkább rövidebb távú, ügyeskedő pénzfelhasználást jelent. [Nagy, 2003, old.: 53]

Nagy Ildikó szerint a pénzkezelési típusok kialakulásához több szempontot is figyelembe kell venni. Összeadják-e a fizetéseiket a párok? Milyen a hozzájárásuk a család jövedelméhez? Illetve, hogy ki kezeli a pénzt, ki gazdálkodik a pénz felett? [Nagy, 2003, old.: 56]

A továbbiakban pedig Pahl-Vogler pénzkezelési típusait nézzük meg Nagy Ildikó alapján:

Feleség/férj által kezelt közös kassza: Ebben a modellben a férj hazaadja a keresetét, a feleség rendelkezik a pénz felett. A feleség dönti el, hogy mire költenek és mennyit, a férj zsebpénzt kap, a feleségnél nem különül el a zsebpénz a többi pénztől.

Járandósági rendszer: Ebben a modellben a férj a keresetének egy részét átadja a feleségnek, annyit amennyiből a háztartáshoz kapcsolódó kiadásokat fedezni tudja. Az összeg többi részével a férj

szabadon gazdálkodik. Egymás pénzét érintő döntésekbe nem szólnak bele, nem hoznak döntést a másik döntési szférájában.

Közös pénzkezelési rendszer: Ebben a helyzetben mindkét fél beadja a pénzét a közösbe. Egyenlően férnek hozzá a pénzhez, közösen hoznak döntéseket. Ez a rendszer a legkiegyenlítettebb, a viszony a bizalmon alapul.

Független/külön pénzkezelés: Ebben az esetben mindkét fél rendelkezik saját bevétellel, ami fölött saját maguk rendelkeznek. A család kiadásainak meghatározott részéért felelősek. A másik bevétele egyik fél számára sem elérhető.

Részben közös pénzkezelés: A partnerek a fizetésük egy részét adják a közösbe, melyből egy közös kassza jön létre. Ebből közös kiadásokat fizetnek, vagy nem adják be a közösbe a pénzt, de meghatározott kiadásokat fizetnek. Ez a felelősség megosztás változhat a jövedelmek változásával. [Nagy, 2003, old.: 57]

KUTATÁS EREDMÉNYEI

Első hipotézis

Első kérdés, amivel foglalkozom, a családfő szerepe a döntéshozatalban. Az erre vonatkozó hipotézisem a következőképpen szól: A szegény családokban a pénzfelhasználásban hozott döntésekben a családfőnek van döntő szerepe. A kutatásom során olyan eredményekre jutottam, melyek a fenti hipotézisemet megcáfolják. A pénzgazdálkodás és pénzkezelés némileg eltér egymástól a különböző családokban, de egyikben sem dominál annyira a családfő, hogy a hipotézist alátámassza. A pénzgazdálkodás terén tapasztalható némi dominancia férfi részről, de inkább azokra a területekre korlátozódik, melyek a ház körüli állatok eladásából származó forrásokra vonatkoznak.

„igen, van két bárány, kecske, én rendezem őket, korábban több is volt, de levágtam, ha a feleségem azt mondja hogy nincs pénzünk akkor összeülünk és azt mondjuk hogy valamit el kéne adni”

Azok a pénzek fölött, amelyeket munkából, vagy szociális juttatásból kapnak a családok, inkább közös döntés születik, nem dominál a döntéshozatalban a férfi. Pénzkezelés tekintetében ez a jelenség

még inkább érezhető, ugyanis a pénz kezeléséről a férfi majdhogyanem teljes mértékben lemond. A pénzkezelés átkerül a nő kezébe. A szegény családokban a kiadások nagy részét a rezsi, az élelmiszer teszi ki, ezeknek a fizetésével pedig többnyire a nő foglalkozik. Felmerülhet a kérdés, hogy ez a helyzet megfelel-e a döntéshozás, pénzkezelés delegálásával? Kutatásaim során arra jutottam, hogy nem azért kezeli a pénz a nő, mert a férj delegálja a feladatot neki, inkább arról van szó, hogy a férfi lemond ezen jogról, érdektelenség, nemtörődömség, hozzá nem értés okok miatt.

„Az az asszony dolga, hogy mit kell venni, nem szólok bele, az ő dolga.”

„Édesanyám, párom megy el bevásárolni, ami a kicsinek kell azt a párom tudja megvenni, vagy élelmiszer [...] őszintén beleszólásom nem igazán van[...]amit [ők] mondanak arra szükség van”

„Valamennyit kivészek [fizetésemből] és a többit odaadom”

Összességében az mondható el a pénzügyi döntésekről, hogy a befolyó pénz fölött a nő rendelkezik, felelősen használja fel, és igyekszik azt beosztani. A férfi többnyire odaadja fizetését, a felhasználásba nem szól bele. Ez alól kivétel lehet a cigaretta, alkohol. Az ezekre való forrás kiharcolása pedig nem társadalmi státusz függő, hanem a férfi személyiségének függvényében alakul. Azonban meg kell említeni a célközönség azon sajátosságát, miszerint többen járnak gyülekezetbe, ami azzal jár együtt az elmondások szerint, hogy nem cigarettáznak, és nem alkoholizálnak.

„nem, egy keresztény embernek nem lehet inni, két utat nem lehet járni, vagy Istent szolgálja az ember vagy a gonoszt”

A szegény családokban tehát a pénzfelhasználásban hozott döntésekben a családfőnek nincs döntő szerepe.

Második hipotézis

Második kérdés, mellyel foglalkoztam a gyermek igényeinek a témaköre. A hipotézisem a következőképpen szól: A pénzfelhasználás tervezése során a gyermekek igényei csak a sor végén jelennek meg a szegény családokban. A kutatásom során végzett interjúkból arra a következtetésre jutottam, hogy a fenti hipotézisemet nem tudom alátámasztani. Az általam vizsgált családokban a gyermekek igényei nincsenek az utolsó helyen, ellenkezőleg, épp az első helyen vannak.

„Ha vásárolni kell valamit akkor a gyerekeknek veszem meg először, [...] ha én megyek be a boltba akkor nem magamnak veszem meg hanem a férjemnek meg gyerekeknek, de ha ő megy be a boltba akkor nekem meg a gyerekeknek.”

Hogy ez miért van így, arra egy meghatározó magyarázatot találtam. A családtagok élethelyzetéből adódóan különböző napi rutinnal rendelkeznek, különböző helyekre járnak, különböző helyeken fordulnak meg. Míg a szülők a munkahelyen, boltban, szomszédban, az utcán közlekedve lépnek emberek közé, addig a gyerekek óvodába, iskolába járnak. A szülők előfordulási helye, és közösségeik nem igénylik meg olyan mértékben a biológiai funkciók kielégítésén túli kiadásokat, a gyerekek viszont olyan közösségekbe járnak, ahol komoly kirekesztettségi kockázattal jár, ha a gyermek nem tud beilleszkedni, hasonulni a társaihoz. Ez mind a gyermek, mind pedig a szülő presztízsét rontja.

„persze mikor elmentek jáccira mindig adtam [zsebpénzt], vagy kérték vagy csak úgy”

„Jocónak divat szerint kell vásárolni havonta, [...] látom rajta hogy nézi a többi gyereket hogy nekik van, ha kevés a pénz akkor inkább neki...”

Azok a kiadások, melyek a gyerekre vonatkoznak és nem köthetőek az oktatási rendszerhez vagy a szabadidős házon kívüli tevékenységekhez, azokban a helyzetekben többnyire kiegyenlítettek a szükséglet kielégítések, hiszen ha van egy tévé, azt mindenki tudja nézni adott esetben, ha fűtenek, akkor pedig mindenki érzi a meleget. Különös helyzetet teremt még az élelmiszerek hiánya, mely a vizsgált családokban nem ritka jelenség. Azon kérdésemre, hogy *élelmiszer hiány* esetén milyen sorrendben esznek a családtagok, kivétel nélkül azt a választ adták, hogy a gyerek az első.

„Akkor első a gyerek, aztán a férjem, utána meg én.”

Ezután mikor azt a kérdést tettem fel, hogy és Ön és házastársa közül ki az első, szinte mindenki a házastársát tette előrébb, függetlenül attól, hogy milyen nemű az illető. Ez megkérdőjelezi a válaszadás hitelességét ebben a kérdésben.

„inkább az asszonynak szoktam így, mert én ha dolgozok vagy megyek a gyülekezetbe akkor van amit vegyek fel, járunk gyülekezetbe az asszony is a gyerekek is”

Összességében elmondható, hogy a családban a gyermek igényei előtérben vannak, igyekszenek olyan feltételeket teremteni a gyermeknek, mely segítségével nem szenved hátrányt az általa látogatott közösségekben. A hipotézis ellenkezőjét támasztom alá, így a következő mondatot tartom helyesnek: A pénzfelhasználás tervezése során a gyermekek igényei a sor elején jelennek meg a szegény családokban.

Harmadik hipotézis

A harmadik témakör, mellyel foglalkozom, a gyermekek beleszólása a pénzügyi kérdésekbe. Ezzel kapcsolatban a következő hipotézist fogalmaztam meg: A szegény családokban a gyermekeknek szinte semmilyen beleszólásuk nincs az őket érintő pénzügyi kérdésekben. Ezen szegény családok esetén a pénzügyi helyzet szükségéből kiindulva, a pénzfelhasználás nagy felelősségének igénye mellett azt gondolhatjuk, hogy a szülők nem engednek nagy beleszólást a pénz elköltésének kérdése felett. A kutatásom során végzett interjúk vizsgálatok során arra következtetésre jutottam, hogy a fenti hipotézist nem tudom alátámasztani. A gyermekeket érintő pénzügyi kérdéseket több részre bonthatjuk. Egyrészt a házon kívüli kiadások, mint ruházat és szabadidő, másrészt pedig az otthoni életkörülményekkel együtt járó, összekapcsolódó kiadások. Ezeken túlmenően pedig azt is döntésnek minősíthetjük, hogy amennyiben a családi kasszából a gyermek számára vásárolnak egy meghatározott összegben, az összeg változatlansága mellett van e lehetőség eldönteni, melyik terméket vásárolja meg. Például ha 5000 Forint értékben cipő vásárlásra kerül sor, akkor a gyermek döntési körébe tartozik e annak kiválasztása. Kutatásom során arra jutottam, hogy az iskolával és szabadidővel kapcsolatos kiadásokban a gyermeknek van némi szava, főleg abban az esetben, ha az a kiadás szükségszerű, beszerzése nélkül megszűnik a lehetősége az iskola látogatásának, vagy nagy fokú kirekesztésnek lenne kitéve.

„Persze, van olyan, hogy szükségük van valamire, ruhára, akkor szólnak, és ha van pénz, akkor megveszik maguknak”

A családon belüli, „otthoni” kiadásokat tekintve a szülők nagyobb szigorral mérnek, könnyebben megtagadják a gyermek kérését. Míg az előbbi helyzetben gyakran nagy fokú pénztelenség

esetén is igyekeznek teljesíteni a kérést, utóbbi esetben gyakran megtagadják.

„akkor azt mondom hogy nincs rá pénz, de megértik, megértik hogy most nem lehet, nem követelőznek”

„van olyan amit megkívánnak, de ha pénz van akkor megfőzöm nekik, amit kérnek, de ha nem akkor meg megértik hogy nincs pénz”

Abban az esetben, ha eldöntik, hogy valóban szánnak egy összeget a gyermek igényeinek kielégítésére, akkor a gyermek képességeihez mérten rábízják a döntést, hogy milyen terméket vásárol, hogy az megfeleljen a saját igényeinek.

„Elmennek maguknak bevásárolni, ők tudják hogy mire van szükségük, meg mi kell nekik.”

Összességében az mondható el, hogy a három vizsgált kérdésben ez utóbbi az, amelyik legközelebb állt a hipotézis alátámasztásához, de nem eléggé. A szegény családokban a gyermekeknek van beleszólásuk az őket érintő pénzügyi kérdésekben. Azonban a pénz hiánya természetesen nagyon sok esetben meg tudja ezt akadályozni, ugyanis teljesítése adott esetben fizikai képtelenség lenne, hiszen pénz nélkül nem lehet vásárolni.

ÖSSZEGRZÉS

Végezetül elmondhatom, hogy a három hipotézisemet megcáfoltam. Az előzetes feltételezéseimet nem tudtam alátámasztani.

A szakirodalom áttanulmányozása után megerősödtem abban, hogy bár vannak szerzők, és könyvek, tanulmányok a témakörben, az általam vizsgált terület eddig lefedetlenül maradt. Mások műveiből egy szélesebb látószögből nézhettük meg a témát, s kiderült hogyan is illeszkedik a családi konfliktusok témakörébe azáltal, hogy a pénzfelhasználás egy általános családi konfliktusforrás. Azt is megtudhattuk, hogy ebben a konfliktus forráscsokorban a gyermekek mekkora szerepet töltenek be, milyen nagy mértékben válhatnak a forrásává a konfliktusnak.

Összességében azt mondhatom, hogy a szegény családokban a férfi a hipotézisekhez képest igen háttérbe tud szorulni. A férfi dominanciája, és a döntésekben való határozott részvétele helyett inkább a döntésekből való kimaradás, és a család női tagjai azok, akik kezükbe veszik az illyesfajta irányítást.

Kutatásom eredményei tükrében elmondhatom, hogy a szegénység kutatás természeténél fogva képes újabb és újabb kérdéseket felvetni, és potenciális kutatási témákkal szolgálni sajnos még előreláthatólag nagyon sokáig.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andorka, R. [2006]. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Cseh-Szombathy, L. [1985]. *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Budapest: Gondolat.
- Dénes, A. [2008]. *Tartalék a mára - Időskorúak pénzkezelési szokásai* In: *Központi statisztikai hivatal, Aktív Időskor*. Budapest: KSH.
- Nagy, I. [2003]. *Ki az úr a háznál?* Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem.
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/88/1/nagy_ildiko.pdf Letöltés: 2017. április 3.
- Sas, J. H. [1976]. *Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- teir.hu. [2017]. *Hajdúhadház. Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer*.
<https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep> Letöltés: 2017. április 2.

MEMOIR AS A FORM OF SELF-EXPRESSION

■ KARÁSZI ZSUSZANNA ■ zsuzsanna.karaszi@gmail.com

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Többnyelvűség és multikulturalitás, II. év.

■ Témavezető: DR. MAIOR ENIKŐ

Partiumi Keresztény Egyetem, Modern Nyelvek Tanszék

■ keywords: Gary Shteyngart, Little failure, memoir, identity, self-expression, autobiography

1. INTRODUCTION

In my paper, I'm going to deal with Gary Shteyngart's *Little Failure* [2014]. My purpose is to find an adequate answer to my questions raised through my research and also to demonstrate that a memoir is a form of self-expression. The following questions have to be answered: Why does a writer decide to write a memoir? Is a memoir a form of self-expression? Can one determine a memoir as writing the self?

In order to do this I divided my essay into two bigger parts.

In the first part I will talk about the memoir in general, comparing it with the autobiography, mentioning the similarities and the differences between the two writings. Furthermore I am going to explore some issues why do writers write memoirs.

In the second part I am going to give a brief overview of Gary Shteyngart, such as autobiographical dates, his origin, his family etc. and I will present Gary Shteyngart's memoir, the *Little Failure* [2014], nevertheless I am going to demonstrate through this book, that a memoir is a form of self-expression.

2. MEMOIR

“Thirty years ago, people who thought they had a story to tell sat down to write a novel. Today they sit down to write a memoir. Urgency seems to attach itself these days to the idea of a tale told directly from life, rather than one fashioned by the imagination out of life”.¹

As the quotation above shows, from age to age time goes by and changes. In the 1980's the popular literary genre was the novel. It was popular among writers and readers. Thereafter the memoir got a role on the stage of literature.

According to the *Cambridge Advanced Dictionary*, the expression memoir comes from the French word *memoire*, which means memory or reminiscence. As a literary genre, a memoir forms a subclass of autobiography. “Memoir, which has roots in autobiography, has existed as a published genre for much longer than most readers realize. Hampl [*I Could Tell*] dates the first Western autobiography to Augustine's 13- volume *Confession* in 397 A.D.”² Memoirs and autobiographies tended to be written by businessmen, military leaders, politicians, presidents and celebrities who felt the need to recount their life stories. “Early memoir consisted primarily of personal accounts by famous people, often written near the end of the authors' lives. At worst, these autobiographies were rambling, unreflective, inflated volumes that literary critics deemed marginal form of literature unworthy of reading”.³ Older memoirs contain very little, or no information about the writer, other people were more important than the writer himself. From time to time this conception has changed and most autobiographies and memoirs are written in first person, singular.

The term memoir and autobiography are almost the same, but there are slight differences between them. A memoir is an autobiographical writing, but not all-autobiographical writing can be a memoir. As Gore Vidal says: “a memoir is how one remembers one's own life, while an autobiography is history requiring research, dates, facts

---

1 Gornick, Vivian [1996]: *Why Memoir Now?*, *The Women's Review of Books*. Vol. 13, No. 10/11, p. 5: Web. 20. 04. 2016 <http://www.jstor.org/stable/4022461>

2 Kirby, Dawn Latta and Kirby, Dan [2010]: *Contemporary Memoir: A 21st - Century Genre Ideal for Teens*, *The English Journal*, Vol. 99, No. 4, p. 22-29: Web. 09. 04. 2015 <http://www.jstor.org/stable/27807161>

3 Kirby, Dawn Latta and Kirby, Dan. *Contemporary Memoir*. p. 23.

double-checked.” In memoir the reader must be persuaded that what is written is true, and the narrator is telling the truth.

As Dawn Latta Kirby and Dan Kirby say: “Thankfully, during the last 20 years or so, autobiography and the old memoirs have been reborn as literary memoir and transformed into a dynamic and highly readable genre that we term contemporary memoir”.⁴

3. GARY SHTEYNGART THE SOVIET JEW IN AMERICA

Gary Shteyngart was born in Leningrad in 1972, now Saint Petersburg, which is the second largest city in the Soviet Union. He immigrated with his family to the United States when he was seven years old. As Yelena Furman says: “Soviet and post-Soviet immigrants came in large enough numbers to constitute specific hyphenated identities within the immigrant mosaics of their new places of residence, giving rise to such designations of identities as Russian-American, Russian-Israeli, Russian-Canadian.” Shteyngart graduated from Oberlin College with a degree in political science. He is currently an associate professor in the creative writing program at Columbia University. Over the past decade many books, stories, articles about American fiction by Russian immigrant writers has appeared. Shteyngart became famous after the appearance of his first novel, *The Russian Debutante’s Handbook* [2002], winner of the Stephen Crane Award for First Fiction and the National Jewish Book Award for Fiction. His works often appear in magazines, like *The New York Times*, and many of his publications have been translated into twenty-six languages. Gary Shteyngart is one of the writers who pushes the American reading public to think and to know more about the people of Russia or about Russia itself.

4. GARY SHTEYNGART: *LITTLE FAILURE* [2014]

In what follows I will deal with Gary Shteyngart’s *Little Failure* [2014]. By going through this novel I would like to prove that this memoir is a form of self-expression and I also would like to strengthen it with concrete autobiographical facts. According to Enikő Maior,

---

⁴ Kirby, Dawn Latta and Kirby, Dan. *Contemporary Memoir*. p. 23.

the novel is a memoir that deals with young Gary's struggle as an individual of Russian Jewish origins trying to accommodate himself to the American way of life.⁵ This is a true story about an immigrant family betting their future in America, about a boy who is between two "worlds", between his Soviet family and between his American Dream, but wishing for a real home in one. I would like to investigate how the *Failurchka*⁶ [little failure] phrase influenced the writer's whole life. Jewish immigrants in general achieved success in America, but as Shteyngart says behind each and every single success there is a failure or a tragedy Shteyngart had success and failure, but he never gave up.

While reading and dealing with Shteyngart's memoir one can distinguish two different points of views. On the one hand, the novel tells Gary Shteyngart's life story with a brief overview of his family, their earlier years in Russia and after moving to the United States living, studying there, after getting married and last but not least going back to Leningrad. On the other hand, it's the American experience, which created his identity and the experience of being a Soviet Jew in America. These events and facts put a big pressure on the writer's individual.

Gary Shteyngart's memoir opens up with the picture, which presents the writer after graduating college. Right after the first passage the reader faces the thing, that Shteyngart never fulfilled his parents' dream. He spent his time stoned or drunk on Kahlua and milk, embraced conservative politics, volunteering for Bush's first campaign, and entertained his classmates by adapting a series of senseless mottos. "[...] I had tried being a paralegal for civil rights law firm, but that didn't work out well. [...] This was as close I would ever come to fulfilling my parent's dreams of my becoming a lawyer".⁷

The above-mentioned quotation is a wonderful introduction to a conservative, Communist nation, where there are strict rules and basic requirements. A deeply conservative family, the parents would like to see their child "Like most Soviet Jews, like most immigrants

---

5 Maior, Enikő [2015]: The Question of Identity in Gary Shteyngart's Little Failure. Web. 10. 05. 2016 <http://www.acta.sapientia.ro/acta-philos/C7-1/philos71-11.pdf>

6 Spelling as in original

7 Shteyngart, Gary [2014]: Little Failure, Random House, New York, Print, p.3.

from Communist nations”.⁸ Fulfilling the parents dream, fitting into the society was hard for Gary Shteyngart. His parents never thought much of him, or never thought much of what he was doing.

“I graduated summa cum laude and this improved my profile with Mama and Papa, but when I spoke to them it was understood that I was still a disappointment”.⁹ The strict Russian rules, the life-style and his own family influenced the character’s life. Shteyngart always had problems related to fitting into his own family, as he said in his memoir: “If I am to have anything to do with this family, I must become a *kulturnyi chelovek*¹⁰, a cultured person”.¹¹ Even though, a lot of things happened through his life, his parents were unable to accept their son’s own choice, like being a writer instead of being a lawyer in a multinational company. Shteyngart’s parents were not able to accept his choice neither when he was younger, nor when he became a successful writer. After so many provable years his father says the following: “I read on the Russian Internet that you and your novels will soon be forgotten”.¹²

The feeling of not being enough influenced his whole life, later in his book he mentions again: “At my own wedding many years later, more than one person will jokingly remark that it is odd that such a good-looking couple could have produced me. I think there is truth to that. My parents’ blood did not mix well within me”.¹³

But, we do not have to go through his memoir to find out that Shteyngart never got the right encouragement from his parents. According to the memoir’s book trailer, the title makes sense because he is little and because he is a failure. Only one of these assessments is more or less accurate. The title, *Little Failure* [2014], shows briefly how he was seen during his whole life. In the second page of the book the reader is assured where this title comes from. “Because I was often sick and runny nosed as a child [and as an adult] my father called me *Soplyak*¹⁴, or Snotty. My mother was developing [...] the

---

8 Shteyngart, Gary. *Little Failure*, p. 4.

9 Shteyngart, Gary. *Little Failure*, p. 4.

10 Spelling as in original

11 Shteyngart, Gary. *Little Failure*, p. 56.

12 Shteyngart, Gary. *Little Failure*, p. 40.

13 Shteyngart, Gary. *Little Failure*, p. 21.

14 Spelling as in original

term *Failurchka*¹⁵, or Little Failure”.¹⁶ This also proves that his parents cannot forget and for them Shteyngart will always remain a failure, even after so many success. Being the “little failure”, being the small one, in the shadows of the big father was an everyday battle for him. “You are still the big one, Papa? I am the small one, forever, and you are the big one”.¹⁷

Nothing was easy for Igor Shteyngart, who changed his name after moving to the USA to Gary, to fit into the American society. “Igor is Frankenstein’s assistant, and I have enough problems already, fitting in, and because Gary summons pleasant associations with the actor Gary Cooper” [Kakutani]. As a child he suffered from asthma, he was often sick. Shteyngart’s health was the most important factor in his parents’ decision to move to America. “It is almost time for the Shteyngarts to leave Moscow Square. Every few weeks, the asthma gets so bad that an ambulance comes screaming into our peeling courtyard”.¹⁸ In 1979 the Shteyngarts left the Soviet Union. In New York, in Queens using Western inhalers helped Igor’s asthma. One problem was sporadically solved, but there was a new one: he was an immigrant. “1979. Coming to America after a childhood spent in the Soviet Union. [...] I am pressing my nose to the window of the taxiing jetliner, watching the first hints of my new homeland passing by”.¹⁹ The first picture of the new land is presented from his point of view. “The intensity of arrival will not abate”.²⁰

The feeling of being different from the others accompanied his whole life. That’s why Gary Shteyngart wrote the following lines when he attended the 25th class reunion at the Solomon Schechter School, which was his Jewish school as a child when his family came to America:

And as I glance around at my former classmates, a thought occurs to me. This is a community. These people know one another, understand one another, came of age with one another. They were tied by kin and outlook, as were their par-

---

15 Spelling as in original

16 Shteyngart, Gary. *Little Failure*. p. 4.

17 Shteyngart, Gary. *Little Failure*. p. 31.

18 Shteyngart, Gary. *Little Failure*. p. 61.

19 Shteyngart, Gary. *Little Failure*. p. 95.

20 Shteyngart, Gary. *Little Failure*. p. 96.

ents before them. As were their parents before them. Moms making rugelach in advanced baking ovens, dads talking mileage on their new Lincolns, the drowsy, hypnotic hum of cantors and rabbis on Saturday mornings. What happened here, this was nobody's fault. We Soviet Jews were simply invited to the wrong party. And then we were too frightened to leave. Because didn't know who we were. In this book, I am trying to say who we were.²¹

However, time goes by and "Today, he is as close to stardom as any American writer can hope to be. [...] Shteyngart may have it pretty easy, living with his wife and son near Gramercy Park, swimming daily at the Equinox gym, visiting his therapist "only" four times a week and spending long stretches of the year at a house in the bucolic Hudson River Valley. But it was not always so. When the tides of Soviet-Jewish immigration deposited him in Queens, he was "short, dark, and furry" created lost in a world of "pure Technicolor." *Little Failure* is about the struggles of a "strange salami-smelling boy with some aptitude in math"—though, luckily, a lot more aptitude with language. It may be sure, as Norman Podhoretz wrote in his memoir, *Making It*, that "one of the longest journeys in the world is the journey from Brooklyn to Manhattan." But the journey from Kew Gardens in Queens is even longer".²²

In the end, Shteyngart finds the way to understand his parents. Nearly a decade later Shteyngart goes back to Leningrad with his parents.

When I return to Russia, my birthplace, I cannot sleep for days. The Russian Language swaddles me. The trilling r's tickle the underside of my feet. Every old woman cooing to her grandson is my dead grandmother. Every glum and purposeful man picking up his wife from work in a dusty Volga sedan is my father. Every young man cursing the West with his friends over a late morning beer in the Summer Garden

---

21 Grinberg, Marat [2014]: *The Hollowing of Gary Shteyngart*, p. 69: Web. 18. 04. 2015 <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=97270580&site=ehost-live>

22 Nazaryan, Alexander [2014]: *Gary Shteyngart Tells the Truth*, p. 105: Web. 18. 04. 2015 <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=93650149&site=ehost-live>

is me. I have fallen off the edges of the known universe, with its Palm Pilots, obnoxious vintage shops, and sleek French-Caribbean Brooklyn bistros, and have returned into a kind of elemental Shteyngart-land.²³

The book's last scene is a picture of Seymour and Nina, his parents, sitting calmly next to the table, looking relaxed and happy. However, there is something more important than what is on the picture. The most important thing is, what is behind it. On the other side of the table sits Gary, the 41-year-old American man. Gary Shteyngart presents his unquestionable feeling related to Russia in his article *The Mother Tongue Between Two Slices of Rye*. During his returns to Leningrad Shteyngart stayed in hotels among his relatives, but he never forgot about his past: "I'm going back to my mama's house".²⁴ During the time spent in America he always missed the old times, the things what they left there 34 years ago. The cards in the hotels greet him in English, "but when I open the window I face a stark Soviet-era building, where the Veras and Leras carry on at full pitch, grandmas coo to children, young men while away the morning hours in the courtyard with beer and invective".²⁵ This was Russia. This was the Shteyngarts Russia what they left behind. He achieved literary celebrity and his own American dream, he didn't let the Jewishness and the Russianness to die neither as a literally topic, nor from the heart of people who live in America. In an interview by Jon Wiener, Gary Shteyngart answers a question, which confirms the statement mentioned above: "JW: 'You've lived in the US since you were 7- for the last 34 years. Is Russia still part of your life?' GS: 'It is. I've returned to Russia almost every year for the last fifteen years. It's important for my writings. It is important for my understanding of which my parents are and, by extension, which I am. Every trip back begins with a visit to that Lenin statue'.²⁶

As a conclusion I can tell, that each and every success and failure influenced Gary Shteyngart's life. His memoir is a form of self-expression and he uses his own life story to keep the Russian identity

---

23 Shteyngart, Gary (2004): *The Mother Tongue between Two Slices of Rye*, p. 5: Web. 10. 04. 2015 <http://www.jstor.org/stable/4385311>

24 Shteyngart, Gary. *The Mother*. p. 5.

25 Shteyngart, Gary. *The Mother*. p. 5.

26 Shteyngart, Gary. *The Mother*. p. 5.

alive in the heart of the American reading public. This memoir is a collection of mini-stories of events and places, “the author’s recounting of the unfolding of family members’ lives over time, sometimes over multiple generations, a compelling story of family, not just of the individual writer [...] it is a collection of small stories and meaningful moments”.²⁷

WORKS CITED

- Brown, Sara and Armando Celayo. “I am the World, I’ll Eat the World.” *World Literature Today* 83.2 (2009): 28-32 Web. 10. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/stable/20621529>>
- Fiedler, Leslie. *Fiedler on the Roof: Essays on Literature and Jewish Identity*. Boston: David R. Godine Publisher Inc. 1991. Print.
- Furman, Yelena. “Hybrid Selves, Hybrid Texts: Embracing the Hyphen in Russian-American Fiction” *The Slavic and East European Journal* 55.1 (2011): 19-37 Web. 10. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/23347691>>
- Grinberg, Marat. “The Hollowing of Gary Shteyngart.” *Commentary* 137.7 (2014): 69-71 Web. 18. 04. 2015 <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=97270580&site=ehost-live>>
- Gornick Vivian. “Why Memoir Now?” *The Women’s Review of Books*, Vol. 13, No. 10/11 [Jul., 1996], p. 5 Web. 25. 04. 2016 <<http://www.jstor.org/stable/4022461>>
- Kagan, Olga and Dillon Kathleen. “Russian Heritage Learners: So What Happens Now?” *The Slavic and East European Journal* 50.1 [2006]: 83-96 Web. 09. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/20459235>>
- Kirby Dawn Latta and Kirby Dan. “Contemporary Memoir: A 21st-Century Genre Ideal for Teens.” *The English Journal*, Vol. 99, No. 4 [March 2010], pp. 22-29 Web. 09. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/stable/27807161>>
- Maior, Enikő. *Reflections on Gary Shteyngart*. Unpublished work.
- . The Question of Identity in Gary Shteyngart’s *Little Failure*. Web.

---

²⁷ Kirby, Dawn Latta and Kirby, Dan [2010]: Contemporary Memoir: A 21st – Century Genre Ideal for Teens, *The English Journal*, Vol. 99, No. 4, p. 32: Web. 09. 04. 2015 <http://www.jstor.org/stable/27807161>

10. 05. 2016 <http://www.acta.sapientia.ro/acta-philo/C7-1/phi-lo71-11.pd>
- Nazaryan, Alexander. "Gary Shteyngart Tells the Truth." *Newsweek Global* 162.2 [2014]: 105-110 Web. 18. 04. 2015 <<http://search.ebsco-host.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=93650149&site=e-host-live>>
- Ryan, Karen. "Out of Russia: Fictions of a New Translingual Diaspora by Adrian Wanner Review" *Slavic Review* 71.3 [2012]: 719-720. Web. 11. 04. 2015. <<http://www.jstor.org/stable/10.5612/slavicreview.71.3.0719>>
- Shteyngart, Gary. "The Mother Tongue between Two Slices of Rye." *The Threepenny Review*, 97 [2004]: 5-8. Web. 10. 04. 2015. <<http://www.jstor.org/stable/4385311>>
- . *The Russian Debutante's Handbook*. London, Berlin, New York and Sydney: Bloomsbury Publishing, 2002. Print.
- . *Little Failure*. New York: Random House, 2014. Print.
- . *Absurdistan*. New York: Random House Trade Paperbacks, 2006. Print.
- Suleiman Rubin Susan. "Monuments in a Foreign Tongue: On Reading Holocaust Memoirs by Emigrants." *Poetics Today*, Vol. 17, No. 4, Creativity and Exile: European/American PerspectivesII [Winter, 1996], pp. 639-657 Web. 11. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/stable/1773217>>
- Wanner, Adrian. "Russian Hybrids." *Slavic Review* 67.3 [2008]: 662-681. Web. 10. 04. 2015 <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/27652944>>
- Wirth-Nesher, Hana, and Kramer Michael. *Jewish American literatures*. Cambridge: Cambridge U P, 2003. Print

FOUR CATEGORIES OF VIDEO GAMES IN THE PRACTICE OF HISTORY TEACHING

■ VAS JÁNOS ■ janaalgor@gmail.com

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Angol-történelem
osztatlan tanárképzés szak, osztatlan képzés, IV. év.

■ Témavezető: BRADÁCS GÁBOR

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi
Intézet

■ keywords: video games, history, education, entertainment industry,
game studies, modern

1. INTRODUCTION

There is an urge in Hungary to modernize the methodology of education. People from all parts of the public sphere, from journalists to teachers, even politicians encourage the system of education to get closer to the quality of Western education. One can focus on the digitalization of the material, others target the modernization of computer park in the school system, but this is only one step forward. The real reform begins with those who are able to integrate more and more contemporary products in the field of didactics in the school system including the latest entertainment business products like video games, films and graphic novels. These products can be seen as a tool of secondary education but in other way round it can be integrated as an organic part of the teaching material. Although there are, several ways of making a mistake when one would like to use these kind of materials. One of them is the critical investigating of how well it can be used as a didactic material or how that game can

be seen as a proper historical source - as the focus of my research is history teaching. [Vas, 2016]

However, there are several academic sources in abroad, because they have studied this field of research since the 1980's. In my essay, I would like to summarize briefly the theoretical background of the field including the academic sources so far, which were the main aspects of A. Martin Wainwright's essay titled *Teaching Historical Theory through Video Game*, who has already made a university seminars based on video games. After the brief analysis of Wainwright's essay, the essential part of my paper comes, the four categories created especially on teaching methodology, which is a crucial part of the process when one would like to use the video games in history teaching.

2. THEORETICAL BACKGROUND: ACADEMIC SOURCES

As I have mentioned before, the first academic sources were published in the early '80s, which were mostly psychological essays and articles, which tried to investigate the connection between video games and its effect on the players. They tried to answer the question that the video games may cause aggression and what other aggressive behavior can be observed on the players and how this reflects on the whole society. However, these psychological essays are still popular nowadays, because the video games are more and more diverse and realistic, what can cause of other psychological effects as well. Yet, the possibility of teaching using video games were a question of case study in the '80s too. In 1982, R. F. Bowman already wrote a publication, where he compare the Pac-Man with the traditional school system in terms of the game reward system, flow experience, integration of the students during the process and the positive effects the players can get from this game. [Bowman, 1982; Squire, 2003]

The more diverse and advanced studies were published in the '90s, where the authors began to study the narrative components of the games, the game mechanism in general and the connection between the players and the narratives. Provenzo wrote several essays about the negative effects on the games, which were more or less valid points yet most of them criticized the main features of the games such as aggression, gender stereotypes and violence. [Provenzo 1991; 1992]

The renaissance comes in the 2000s, where the number of publications rapidly grew, and several MA and PhD theses were written in the different perspectives of video games. The first generation who played video games grown up and they already recognized the positive effects of video games when they were students. Video games appeared in the diverse fields of the arts and humanities, as well in communication studies because of the media storytelling, a connection between texts and visual representation etc. There are several monographs of chief importance such as *Gaming the Past: Using Video Games to Teach Secondary History* written by Jeremiah McCall, or the special issue edited by Wilhelm Kapell and Andrew B. R. Elliott titled *Gaming the Past: Using Video Games to Teach Secondary History* [Vas, 2016]. As a theoretical one, there is a volume edited by Johannes Fromme and Alexander Unge, focusing on the mechanism of gaming and the components behind the narratives titled *Computer Games and New Media Cultures: A Handbook of Digital Games Studies*. Moreover, there are several other online and printed journals such as *Digital Humanities*, *International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations*, and *Journal of Religion on the Internet*, which focus on the religious side of the video games. Connie Veugen in Netherlands wrote a PhD thesis about the transmedia storytelling of video games titled *Computer Games as a Narrative Medium*.

3. A. MARTIN WAINWRIGHT: TEACHING HISTORICAL THEORY THROUGH VIDEO GAME

In 2011, A. Martin Wainwright, who is a professor in the University of Akron kept a seminar, which he titled as *Special Topics: History in Video Games*, where he tried to teach historical theories through video games. After that, he kept two summer courses in two different times, 2012 and 2014 respectively, but in a shorter term - for about five weeks -, while the 2011 seminar was the only full one in 15 weeks. [Wainwright, 2014] His experience had been collected in the 2014 issue of *History Teacher* titled as *Teaching Historical Theory through Video Game*.

Wainwright beautifully avoided the problem of playing in the sessions: "Gameplay is on an individual basis and occurs outside class. The classroom instead serves as a venue for presentation, discus-

sion, and analysis.” [Wainwright, 2014, 581]. Therefore, there were no actual gameplays from the students in the classroom, because it was totally outside the class as homework. Meanwhile he could avoid other technical problem, which could have been emerged: *Civilization IV* was a six-year game when he first kept that seminar, so it was easily accessible by the whole group without causing any financial struggle for the students. [Wainwright, 2014, 582]. However, he even thought about the students who do not like strategy games: in the term essay, they had to write an essay by their choice, so they were encouraged to express their ideas and topics in the world of video gaming.

In the meantime, he did not cross the line sacrificing academic sources or required readings in the classroom, because the students were asked to read academic sources in various relevant topic from History. For example Jared M. Diamond *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, which highlights the topic of environmental history, but they also needed to read chapters from Alfred W. Crosby’s *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 30th Anniversary Edition*, which is another historical monograph without any reference to the video games. Of course, they read chapters from sources in connection with the mechanism of games and narrative components, but the focus was laid on the theoretical history sources. During the seminars, they discussed the topics the sources had mentioned and they tried to find connections with video games using these topics as a common ground.

4. FOUR CATEGORIES OF VIDEO GAMES IN PRACTICE

One might ask why the teacher should have to divide the video games in other categories rather than using them in their own frames. Because in this sense, the way of using them is completely different from the genres they already have. For example it is still relevant in terms of *Civilization IV* to say it is a strategy game, but in methodology-wise, the *Civilization IV* is cannot be correlated with *Age of Empires* completely. The only overlaps are that they are strategy games, which use history in the narrative, but in the possibility of teaching, they are completely different. That is why I have made four categories, which distinguish themselves from each other; however, these categories cover the whole pantheon of video games in con-

nection with the didactic perspectives of history methodology. As a remark, the following sections will not discuss the whole perspectives of the categories, yet they will give a reader a good summary of what are the main features of the categories.

4. 1. Games with Complex Theories, Processes

For example, the aforementioned *Civilization*-series is not a game to teach factual history for the students. The maximum number of empires at one time on the map is 12 and because the gameplay involves the players in the narrative of the game heavily, it is impossible that the factual borders and empires be at the map in the same time. Therefore, to teach factual history with real data and geographical context is almost impossible, yet it is quite good to teach complex theories, processes just as Wainwright did with their students.

In *Civilization*, there are several options to get a point, which are required for achieving final victory in the game. According to the mechanism of the program, the players start his/her civilization in 4000 B.C. and the games ends in 2050, where the winner is the civilization who has the biggest score during the game. However, players do not need to be at 2050 to win the game because there are several other factors, which can help them to be a winner: they can win with conquer the other civilizations, cultural- and diplomatic supremacy as a democratically chosen world leader or you can even win as a technological superpower. The players can get a point for almost everything, which makes *Civilization* is a meticulously detailed program in connection with complexity. In the system, the population, natural wonders, the main buildings and even the number of military are counted to the score, so the players needs to divide his/her attention to lead his/her empire to the glory.

Although, there is a high rate of "luck" in the video game, because the starting point is a crucial part of the success for the empire. If an empire settled near gold or other luxury products, then it gets more gold and production in the early development of the civilization, which will have serious consequences in the later period of the game. William Uricchio, who criticized this aspect said, "Civilization boils down to several ideologically positioned maxims such as

the more efficient production, the more advanced the civilization.” [Uricchio, 2005, 335]. In the Pulitzer-awarded researcher, Jared M. Diamond’s book *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies* she argued about the fact that these geographical aspects were a crucial part of the big empire’s history. His controversial idea, the environmental history detailed in the game in this sense, so the geographical context is an important one.

Apart from this, these programs complexity have limits, too. Because these games usually miss the focus, making them hardly reconstructible because of the fact that not everything can be detailed as it would be the real world. Ian Bogost described this phenomenon stating “a representation of a source system via a less complex system that informs the user’s understanding of the source system in a subjective way.” [Bogost, 2008, 98] Because in these games the developers need to create a less complex world, which still need to be learnt and mastered by the players.

Although this “less complex” system can be quite complex as well. For example if players develop only one side of the economic and the other parts of the civilization is underdeveloped, then the victory will be unachievable. The players can have a large army and advanced military and maybe s/he can conquer the whole territory for their civilization in the map, but if there is another civilization at the other side of the map across the sea with larger defensive skills and higher cultural society, then maybe this civilization may win. However, the *Civilization*-series is not the only one grand strategy game for this category. In a way, the *Europa Universalis* series is one of the most complex strategy programs of the time, the *Total War* is usable in a more convenient, but complex way of using military marches and the economic problems of having a large army. As for the World War II, there is the *Hearts of Iron* series, where the military events of the World War is reconstructable in an alternate, but theoretically complex way.

Above all, there is a kind of sub-category within this category, which is the city-building strategy games, where the players can study economic questions, different sociological aspects and other environmental context. For example, in *Cities – Skylines* players can build metropolises with complex road networks – players can even control how many buses go through the districts of the city -, hospi-

tals, and buildings, which brings prosperity to the city and happiness for its dwellers. Another example can be the *Caesar* series in historical context with a little factual history, but for the farmers the *Farming Simulator* series are a good start to understand the connection of agriculture with history and economy as well.

To sum up, these programs focus on the questions of economic-trading connection in global history for the historians, yet the students can understand the complex ideas, theories and global historical aspects easier using the narrative freedom of alternate history with the help of the high rate of interactivity in the core mechanism of the games.

4. 2. Games with Historical Background

If one wants to teach factual history with video games, there are better programs than strategy games. Mostly, people would say *Age of Empires*, which is true in one way, but in other way round, the games like *AoE* stands for a different category if one studies the possibility of using video games in history teaching. Honestly, the actual role of teaching with these programs are slim, because in these programs, the developers and writers only use the history as a context to tell a fictional tale within a historical frame. Even it is an important fact, that the *Age of Empires* series have elements of factual history, for example the name of different units, their clothes are historically accurate – some children meet the name of ballista or trireme for the first time in these games –, still, the narrative of these programs using alternative timelines, events and dates.

However, there is a big difference between the two categories. It is important from a perspective of narrative rather than game mechanism. As a narrative technique, these programs have a linear storylines, which are not changeable; the players are not able to rewrite that, so there is no such things as alternate storyline or different endings because of the player's choice. In comparison with the previous category, there is no such things in the narrative and the game mechanism, which allow the players to change the story, just like in the grand strategy games. Martin Schulzke summarized this phenomenon well when he said „[...] they are ideally suited for immersing players in a historical context and allowing them to exercise

some control over events without fundamentally altering the nature of the conflict or changing the course of history.” [Schulzke, 2013, 263]

In the *Refighting the Cold War: Video Games and Speculative History* essay argues for the fact why these programs are good for presenting more abstract concepts and ideas such as the Cold War. The paper even uses elements from the pedagogy, when Schulzke reuses some thoughts of Briley who summarized well that the teachers have a hard time trying to teach what the Cold War was in reality, when the term has a very subjective feeling, which is very hard to explain. As Schulzke wrote, “Briley reports that one of the greatest pedagogical challenges when teaching about the Cold War is giving students a sense of how the people who lived through the conflict experienced it.” [Schulzke, 2013, 262].

In Hungary according to the curriculum, the students need to learn about the Cold War before the final examination. The teachers need to rush through the material, because they are already very late for the materials they need to teach. Therefore, there is no time to explain properly the theory of Cold War, and the differences why this war was different from the other. As Schulzke explained, “the conflict was largely defined by subjective feelings, especially fear and a sense of uncertainty. [...]by threats that were never realized or that were only partially realized.” [Schulzke, 2013, 262] In addition, these feelings, these subjective options cannot be explain properly without any interaction, any real experience.

Furthermore, there are games, where the developers admitted that they did not want to create a historically accurate game. It may cause some problems and confusion as well among the teachers, but it is a good sign, why everything need to be carefully watched before one uses it in the classroom. The *Ryse – Son of Rome* is one of the most beautiful games have ever been made and it was a launch title of Xbox One in 2013, which game takes place in the Roman Empire, however, having only a slight connection with the historical reality. What the developers admitted in an interview, because they wanted to make a “historical mash-up”, and “wanted to be creative with” [Freeman, 2016] the history. Regardless of this, in some aspects it is one of the historical games in terms of the depiction of Roman soldiers and their combat skills over the barbarian hordes. As they stated in the interview, “we even hired a Roman combat historian so we

could make the characters move in a way realistic to the weight and type of weapons they use.” [Freeman, 2016] Before long, there is one thing where the designers made a beautiful work, which is historically accurate and this segment of the Empire is almost completely forgotten or never to be told. This is the graffiti on the walls, which was used as the main anonym political forum of the Roman world without speaking in aloud before the crowd. There are several obscene paintings on the wall, which is truly a historical component.

In this case, the historians and the history teachers do not need to begin interpret the story and make connection with the historical accuracy if there is none. They do not need to tell the students that the Colosseum was not ready at that time when the games takes place, Queen Boudicca of the rebel Britons had no chance to use war elephants whatsoever, and she did not even attack city of Rome with a barbarian horde. Regardless of this, the context and the world based on history with a strong entertainment factor.

Overall, this category is designed especially for the entertainment games with historical background, where the history only a tool for the narratives to be in connection with the reality. However, these games are good for scratching the surface, because after that, the students might read about the true events, yet as a remark, before using these kinds of games, one needs to investigate that the alternate history is conscious or not.

4. 3. Games with Factual History

Evidently, there are games where the teachers can use them for teaching factual history, because the settings and the contexts are historically accurate and the games use real elements of the global history with a little fiction where it is necessary. In addition to this, these games have a strong root interactively call in the players in the games, which is a big help to teach actually in secondary school from these games. One of them is the *Assassin's Creed series* from the late 2000's.

However, the setting of the series is also fictional. The processes and the mechanism of the story is detailed in the annually distributed series, so I would not like to detail it in depth, but the story within a story narrative technique absolutely makes the world of the game

mixable, and logically perdurable within the series. This is why the developers use many historical period in their games from the crusades to the Victorian England. Through the series, one can play during the crusade of Masyaf, the Renaissance Italy and the freshly conquered Constantinople or in the revolutionary Paris itself. Additionally, these places filled with lives and collectibles and they even populate these worlds with historical persons and events, depicting them in a historically accurate form.

Moreover, the developers also found an incredibly superb way of integrating the reconstructed building into the game mechanism. During the game, the map is invisible and the players need to climb the largest building in the city to synchronize the districts of the city, which are centered on these buildings. After unlocking these buildings – such as the St. Peter Basilica in Rome or the Notre Dame in Paris –, the players can see the collectibles, the main- and secondary objectives and the schematics of the map. The players even can read an entry about the history of the buildings, which are accurate, so the creators motivate the users to explore and discover the cities and their sights. In addition, these buildings are historically accurate in terms of the reconstruction, for example, one designer developed for two years the Notre Dame to be 1:1 reconstruction in the *Assassin's Creed – Unity*. [Makendowski, 2014]

The interactivity of the game world is only one advantages if one used in the classroom the series. However, the main segments of the plot are fictional, yet as I have already mentioned, it uses elements of the factual history, which need to be separated for the students, but it is not exclude that many things of the game happen that particular time, when in the reality as well. For example, in *Assassin's Creed – Brotherhood*, Cesare Borgia died in 1507, in Viana just like in the game, the only difference is that he died by a soldier's pike, not an assassin killed him. Overall, Borgia died exactly the same way as in the history books except the fact, who was the killer.

The usability of the series are visible in scholarly sources as well, because there are many academic sources from the beginning of the series in 2008. In the reviews of Eugen Pfister, he studied the democratic elements in the pirates of the Caribbean in *Black Flag*, but he wrote a paper about the patriotism in *Unity*. Samantha Schafer wrote an MA-thesis about Haytham Kenway, who is one of the main figure

of the North-American trilogy, but the political representation was the topic in Adrienne Shaw's essay, which was published in *The Journal of the Canadian Game Studies Association*.

To sum up, it is always imperative to use historical criticism. Nevertheless, comparing this category with the others one can see that these programs are the best to teach factual history to the students. Other advantages are the interactivity from the players in the game mechanism and the narrative of the program are deeply rooted in real history with detailed factual events and characters, not to mention the required cognitive competence from the players to play the game.

4. 4. Games with Indirect Historical Methods

So far, I have designed three categories according to the relevance of history within the narrative frame. Above of these categories, there is a fourth category, which is not related strongly to the history, but the games within this category uses elements, ideas, theories and philosophical background, which is correlated with history in a marginal way. This category is on the border of interdisciplinary research, because the games uses only history with a very indirect form. These games are the fictional games with a very strong connection with existing philosophical or literate trends, which were mixture into the narrative of the game, and the player can reflect on the events in a way as a remembrance or an outlook for the reality in connection with the political-social hierarchy.

For example, in *Bioshock Infinite*, the game takes place in the levitate city of Columbia, which exists in a completely alternative early 20th century, but one of the most accurate representation of the idea of American Exceptionalism written by the sociologist Seymour Lipset [Lipset, 1996]. As he stated „The notion is based on egalitarianism, individualism, republicanism, populism, and laissez faire capitalism, thought of as all belonging to the one American history and culture.“ [Bosman, 2014, 175] This is only one aspect of the game, because it contains hard-boiled criticism about religious supremacy and there are elements of steampunk, retro futurism and Beaux Arts as a mortar of the narrative. However as one can see, the world of the game is totally fictional, fused with science fiction elements, yet there are alternate elements in the game, which were existed in real

life. For example the protagonist of the game is a member of Pinkerton Detective Agency – what is a real agency since 1850 –, and he had fought in Wounded Knee, which was the last bloody massacre of Native Americans in 1890.

So again, there is a fictional world, just like many other literary texts accepted as historical source, because there are elements in it, which are correlated with history and the other simultaneously existing cultural historical trends. To prove this point, the Bioshock series is one of the most researched video game series ever. In an article written by Frank G. Bosman of the University of Heidelberg investigates the religious sides of the *Infinite*, and the political side in the *Bioshock*, while Matheusz Zimnoch wrote an essay about the propaganda posters of the series titled *Aesthetics of Propaganda in Bioshock: Infinite*. In this essay, Zimnoch investigates and compares the differences and the similarities of the posters used in the game and the real posters as a developers and artists possible influence. As one can see, this is not even general history; this makes a parallel with media history and visual culture as well.

In *Order 1886* there is an alternate London, where there are exciting questions how the developers changes London to be able to logically accurate in the world of the game, yet how they could keep the stereotypes of Victorian London in the game as a form of historical accuracy – for example fog, big industrial sites and poor people. These stereotypes could be investigated – or even compare with the *Order 1886* as well –, in *Assassin's Creed – Syndicate* too, where the main aforementioned stereotypes are there in that fictional 1880s London.

If the Victorian London comes into question, one should not avoid the women players with an interdisciplinary opportunity. This opportunity is to connect the different fashion studies and other visual representations of the clothes in the video games. It is a fact, that these games use different kind of clothes, where the influences come from the real history and it could be an interesting approach to investigate how these clothes represent cultural and social trends as well –, for example the Western elements in connection with the clothes in the steampunk genre.

To prove the hypothesis, there is another university connection with this category. In 2013 at the Texas Rice University Donna-Beth Ellard kept a university course about the political-literary concepts of

Elder Scrolls V – Skyrim, which is a completely fictional game heavily influenced by Norse mythology. Therefore, they used *Skyrim* in practice searching for historical and literary connections within the game. However, I have no information about how they used the *Skyrim* in classroom or it was homework just like in Wainwright’s case or how they “play different quests” as the syllabus stated.

In this category, the focus is not on history, but everything else, which exist next to the actual historical period as well in philosophy, literature, fashion trends etc. If anyone wanted to imagine this, I would say to look at the contemporary fantasy genre, where there are several fictional, meticulously detailed worlds, which have a very strong connection with the medieval history. Authors like George R. R. Martin, Peter V. Brett, Brandon Sanderson and Brent Weeks uses modern elements of today’s society or medieval hierarchy construction in their novels to make their works richer and deeper.

5. CONCLUSION

Practically, this essay cannot cover the whole potential the video games have in the education or in other field of research too. There are plenty of possibilities for the theoretical background, the different uses of video games in history teaching, or even other pedagogical definitions like edutainment or gamification.

However, this essay tries to summarize the theoretical aspects of the field, and it briefly tries to analyze the methodological predecessor of my four categories, which are designed especially on teacher training. Although I will use this in history teaching for my further empirical and practical researches, but this analogy is flexible enough to reconstruct or redesign for another subjects. Moreover, it is important to highlight the fact that these games can only be used in education if the teacher studied in details the games before s/he would like to use game in the classroom, because there are several aspects which need to be taken into consideration. Wainwright was a genius in creating a course around video games and used their potential to teach historical theories through video games, but he had not taken into consideration that the genres needs to be reconsider if one wanted to use them in History classes. That is why the before mentioned four categories are necessary to use, which cover the

whole scene of video games, but it can be divided still in sub-categories or change it with caution.

Using games in the classroom will raise the awareness of students to be more conscious when they play a game. Because learning comes from everywhere and it is necessary in this rapidly developing world to use everything one can use to obtain knowledge. Using digital products is also a good way of reducing the digital illiteracy, which is still an issue in Hungary even if there are more and more digital devices at home.

WORK CITED

- Bogost, I. [2008]. *Unit Operations: An Approach to Video game Criticism*. London: MIT Press, 98.
- Bosman, F. G. [2014]. "The Lamb of Comstock" – Dystopia and Religion in Video Games *Heidelberg Journal of Religions on the Internet*. 5. 162-183. <http://heiuup.uni-heidelberg.de/journals/index.php/religions/article/view/12163> Access date: March 10, 2017.
- Bowman, R. F. [1982]. A Pac-Man theory of motivation. Tactical implications for classroom instruction. *Educational Technology*. 22. 9. 14-17.
- Briley, R. [1994]. "Reel History and the Cold War" *DAH Magazine of History*. 8. 2. 19-22.
- Cowley, R. [2001], ed. *What If? Eminent Historians Imagine What Might Have Been*. New York: Putnam Adult.
- Crosby, W. A. [2003]. *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492, 30th Anniversary Edition*. Westport: Praeger Publishers,
- Diamond, J. M. [1999]. *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, New York: W. W. Norton & Company.
- Durand, M. "From Dreams to Realities [25 Mei 2016]." *From Dreams to Realities [25 Mei 2016]*. VrijeUniversiteit. <https://av-media.vu.nl/VUMedia/Play/c7da00b942c24015bbb023f95db4c5351d> Access date: April 1, 2017.
- Ellard, D. B. 2013. *Scandinavian Fantasy Worlds: Old Norse Sagas and Skyrim*. <http://english.rice.edu/Content.aspx?id=2147483658> Access date: March 28, 2017.

- Freeman, Will. [2013. November 28]. Interview: Crytek on Ryse's rise to Xbox One launch title <http://www.develop-online.net/interview/interview-crytek-on-ryse-s-rise-to-xbox-one-launch-title/0186651> Access date: April 2, 2017.
- Fromme, J. & Unger, A. [2012], ed. *Computer games and new media cultures: A handbook of digital games studies*. Berlin: Springer Science & Business Media.
- Kapel, M.W. & Elliott, A.B.R. [2013], ed. *Playing with the past: Digital games and the simulation of history*. USA: Bloomsbury Publishing
- Lipset, Seymour Martin [1996] *American Exceptionalism*. New York: W. W. Norton Company
- Makedonwski, Brett. [2014. October 6.] One dev spent two years making the Notre Dame in Assassin's Creed - Unity. <https://www.destructoid.com/one-dev-spent-two-years-making-the-notre-dame-in-assassin-s-creed-unity-282133.phtml> Access date: April 2, 2017.
- McCall, J. [2013.] *Gaming the past: Using video games to teach secondary history*. New York: Routledge.
- Pfisten, E. [August 3, 2015] DER PIRAT ALS DEMOKRAT: ASSASSIN'S CREED IV: BLACK FLAG - EINE REZENSION. <https://spielkult.hypothesen.org/83> Access date: March 28, 2017.
- Pfisten, E. [September 28, 2016] „DES PATRIOTES, CES ABRUTIS!“ IMAGINATIONEN DER FRANZÖSISCHEN REVOLUTION IM DIGITALEN SPIEL ASSASSIN'S CREED: UNITY. <https://spielkult.hypothesen.org/1150> Access date: March 28, 2017.
- Provenzo, E. F. [1991] *Video kids: Making sense of Nintendo*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Provenzo, E. F. [1992] What do video games teach? *Education Digest*, 58[4], 56-58.
- Shaw, A. [2015] The Tyranny of Realism: Historical accuracy and politics of representation in Assassin's Creed III. *The Journal of the Canadian Game Studies Association*. 9. 14. 4-24.
- Schäfer, S. [2015] 'Nothing is True': *The Different Functions of Haytham Kenway in the ASSASSIN'S CREED Kenway Saga*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Schulzke, Martin. [2013] Refighting the Cold War: Video Games and Speculative History. In: Kapel, M.W. és Elliott, A.B.R. [2013. szerk.]: *Playing with the past: Digital games and the simulation of history*. USA: Bloomsbury Publishing. 261-277.

- Simon Egenfeldt, S. & Nielsen, S. [2007] *Educational Potential of Computer Games*. London: Continuum.
- Squire, K. [2003] "Video games in education." *Int. J. Intell. Games & Simulation*. 2.1. 49-62.
- Vas János [2016] Elméleti kérdések a videójátékok felhasználásáról a történelem oktatásában, valamint a külföldi szemináriumokon történő alkalmazásának kritikai vizsgálata. In Dr. Koncz István és Szova Ilona [2016] eds., *XIII. PhD. – Konferencia előadásai [Budapest, 2016. október 10.]*. Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest. 161-171. <http://peme.hu/userfiles/PEME%20XIII.pdf> Access date: April 1, 2017.
- Veugen, C. [2011] *Computer Games as a Narrative Medium. Computer Games and New Media Cultures*. Netherlands: Springer. <http://www.veugen.net/dd/index.html> Access date: March 15, 2017.
- Wainwright M.A. [2004]. Teaching Historical Theory through Video Games. *The History Teacher*. 47. 4. 579-612. http://www.society-forhistoryeducation.org/pdfs/A14_Wainwright.pdf Access date: March 05, 2017-
- William Uricchio, W. [2005.] "Simulation, History, and Computer Games," in Raessens, J. & Goldstein, J. H. [2005, szerk.]: *Handbook of Computer Game Studies*, Cambridge: The MIT Press.
- Zimnoch, M. [2010]. „Aristotle Would Have Admired BioShock While Shakespeare Would Have Played Dragon Age” Future Play 2010 Conference, Vancouver.

THE REPRESENTATION OF THE DUCHESS OF CAMBRIDGE THROUGH THE BRITISH FASHION INDUSTRY

■ FARKAS DIÁNA ■ f.dia1994@gmail.com

Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Angol- orosz osztatlan tanárképzési szak, osztatlan mesterképzés, III. év.

■ Témavezető: HUDÁCSKÓ BRIGITTA ILONA

Debreceni Egyetem, Debrecen, Bölcsészettudományi Kar, Brit Kultúra Tanszék

■ keywords: Kate Middleton, fashion, media, Kate effect, Queen Victoria, Princess Diana

The life of the Duchess of Cambridge – wife of William, Prince of Wales – cannot be separated from the media, nor can the questions regarding her life be discussed without analyzing academic publications and essays. Wherever she goes, she makes headlines both with her engagement in projects and with her appearance as well. In other words, we can say that the image people have in their minds about Kate Middleton is influenced by the news generated by the media. Celebrity Studies is a relatively modern field of research dealing with representations of celebrities, and as such will provide the theoretical background to my research. In this essay I am going to examine how dressing as a royal and indicating social status, as a phenomenon, appeared in the Victorian England and how Queen Victoria and Diana, the Princess of Wales paved the way for the current Duchess of Cambridge.

In the Victorian era, lasting during the reign of Queen Victoria from 1837 until her death in 1901, the well-to do citizens belonging

to the upper classes lived in relatively healthy and financially good conditions, which from the point of fashion, resulted in a growing demand for tips for dressing well. Contemporary media offered a wide variety of daily newspapers and periodicals, targeting different audiences. For the vast majority of people, it was Mrs Beeton, the first 'editress' who published *The Englishwoman's Domestic Magazine*. This periodical appeared every month between 1852 and 1879. Its significance lies in the fact that it was the first media product which addressed middle-class women, and the articles were designed especially to serve their fields of interest, therefore one could find articles on household management, medical advice for women, cooking tips, the toilette and dressmaking. [Moja, 2016]

The success of *The Englishwoman's Domestic Magazine* lay in the editors' excellent choice to define their audience. The media's influence in formulating the public's opinion could be easily detected even at this time, as the cover of the periodical featured Julian Portch's famous illustration of Queen Victoria, depicted as 'the Greatest living Englishwoman,' thus offering her both as a fashion plate model and a role model for the womenfolk of the empire. In the Victorian era citizens greatly appreciated their Queen and certainly a public image of her was created, over her lengthy reign she was considered one of the first celebrities of her age. Queen Victoria was not only a great monarch, supported and cherished by the majority of her subjects, but had an impeccable taste in fashion as well, which was being copied by the well-to do layers of the British society. Thus putting her image on the cover of *The Englishwoman's Domestic Magazine* proved to be an outstanding idea, enticing people to buy copies of it. This trick also contributed to the periodical's great success, which managed to sell 50.000 copies within the empire, meaning that the number of women receiving information on clothing rapidly increased. [Moja, 2016]

Besides her splendor in governing Great Britain, one has to see that Queen Victoria was considered the epitome of good taste and elegance. As the Victorian fashion standards demanded, among the undergarments worn by the Queen corsets were indispensable. As it is well-known, this contemporary trend could seriously damage women's spine and could squeeze the organs, thus leading to health complications. One lesser known – and less confining – fashion item of the era was the Bloomer suite dress. Amelia Bloomer was a dress

reformist and a radical feminist, who was concerned with the aesthetic beauty of her wardrobe, thus she invented the Bloomer suite dress. As part of her feminist dress reform, she wanted comfort and realism in dressing. One of the major advancements of this dress was that instead of using a corset, a more comfortable and less constricting petticoat was used. Of course, Queen Victoria made her seamstresses create her dresses from the finest silk or velvet, whereas her subjects, belonging to the middle class, copying her style, could only afford wool or cotton. The Bloomer dress was especially fitting for the Queen: as it had sleeves, the dress was appropriate according to the fashion rules for afternoon teas. As Loggans mentions in his book *The Bloomer Suit: Dress Reform During the early-Victorian Era*, it is important to note, that the Bloomer dress was worn not just for practical reasons, but for fashion as well. [Loggans, 2017] We can assume that Queen Victoria was a living advertisement for these dresses and her elegance and grace was greatly admired within the empire. As for any queen, the wedding dress can be considered as one of the most important outfits to be worn during her reign. As for Queen Victoria, she had been planning for months in advance what style and what materials should be employed in the making of her wedding gown. She cleverly propagated the use of British materials and seamstresses, as her dress was made of Spitalfields satin and was trimmed with Honiton lace. Her dress worn at her wedding with Prince Albert set the tradition for future royals and brides in the next decades in the form of using British materials and dressmakers. As Mattox notes in her paper *Fashion & Queen Victoria*, the monarch had a sentimental view of fashion, which was evident in her wardrobe. As an example, when she visited Ireland in one of her formal engagements, she paid attention to the detail that her dress was to be made of green Irish poplin. As a sign of respect to Ireland, she wore a gown of pink poplin decorated with gold shamrocks to a ball. As we can notice, her dress paid tribute to Ireland by having the county's national symbol on it. [Mattox, 2017]

As for the British royal family, one has to note that the next most beloved figure in its history came almost a century later, with the appearance of Lady Diana Spencer. She was born as Diana Frances Spencer on 1 July 1961 and she inherited the title of "Lady." The engagement of Prince Charles, first in line to the British throne, and

Lady Diana took place in 1981. Only five months later, on 29 July their fairytale wedding took place in St. Paul's Cathedral in London with 600,000 people waiting for the couple in front of Buckingham Palace. [Pettinger, 2016] The wedding dress of Diana was designed by the Irish-born couple Elizabeth and David Emanuel, and it was made of silk taffeta and embellished with lace, hand embroidery, sequins and 10,000 pearls. Diana honored the history of late British monarchs by choosing antique lace, which belonged to Queen Mary, to the epic train of her wedding dress. [Hill, 2016] This high-profile occasion was covered by the media and 750 million people worldwide watched the ceremony on television, so there was an enormous demand from audiences towards the media to have it live on broadcast. Peoples' curiosity towards the wedding could have been triggered by the fact that Lady Diana was the first English girl to be betrothed to a British heir to the throne in 300 years. Within a few years, two heirs to the throne were born: Prince William and Prince Harry. As it is widely known, the Prince and the Princess eventually got divorced, which was also constantly reported by various media outlets and making headlines all over the country and internationally. Towards the end of her life, Diana gained the nickname 'The People's Princess,' given to her by the media, as she was generally known for her enthusiasm in carrying out engagements for charity events while emotionally engaging with sick or disabled children. After her tragic death – to which tabloid media not only borne witness but for which at least indirectly it was responsible –, the leading television channels stopped their programmes to instantly report on the event as breaking news. Moreover, the steps of Buckingham Palace were flooded with flowers and mourners within hours from all over the world in a subsequent wave of public grief and sympathy, which indicates that Princess Diana was greatly adored and missed by the public.

It should be understood that Princess Diana was considered as an icon by the public, and she was shadowed by the media as well. Throughout her life, the media continually reported on issues of her life that could have happened for three reasons: firstly, Diana throughout her life was open to the media, second, the media always has to find subjects to create international news, and thirdly, there was a high demand from the people to receive news about her life.

Firstly, Diana was born as a lady, that is, a member of the British aristocracy, and through her marriage she ascended to the status of royalty. Therefore, she had to learn how to manage the media, as it came along with the role of the Queen Consort. Lady Diana first appeared in PEOPLE magazine on 9 March 1981, in an article which was titled "Prince Charles Finally Finds His Royal Bride: A Shy Teacher Named Diana Spencer." In this article the focus was put on Diana's personal life, her background and family, as she had never been mentioned anywhere in the media before. As for her professional accomplishment, it was stated that she was a part-time teacher in London. Therefore, Diana was featured in PEOPLE not because she was a talented and respected teacher, but because she fell in love with and was about to marry the heir to the British throne. [Simmons, 1994]

The late Princess Diana, so important within any history of celebrity culture, was of great interest to other women partly because of her physical transformation, which took place in front of the eyes of the media. When she met Prince Charles, she was a young and plump young adult with low self-esteem, she was not used to the constant attention of the media and the general public, therefore she had difficulties dealing with her new-found fame, resulting in eating disorders. In her book, *Fashion and Celebrity Culture*, Gibson notes that the fact that the Princess not only publicly admitted and defeated this disease, which affects millions of people, especially women, but helped bring attention to it and helped to create a more reliable, down-to-earth image for herself. [Gibson, 2012]

Throughout her life, Lady Diana was mentioned in 321 issues of PEOPLE, and some of them carried not only one, but even more articles about her. These articles featured in a number of topics related to her, including fashion, hair, beauty or shopping with 67 articles, mothering with 46, personal matters with 45, Diana and Charles's relationship with 36, vacations with 14, attendance at official or charity events and visits with 50 and direct involvement in charity work with 3 articles. [Simmons, 1994] Being a widely known celebrity, Hungarian newspapers have been publishing articles about her style following her death as well. One of the most widely known online fashion magazines in Hungary, Glamour online created a new article on her style claiming that 19 years after her death the Princess still rises

above most celebrities because of her effortless and naturally beautiful style. [Glamour Online, 2017]

As we can notice, the majority of these articles dealing with Diana focused on aspects of her personal life, such roles as a mother or a wife, her interest in fashion and shopping, and issues of her personal life. In an issue of PEOPLE on 20 February 1989, titled "Dressing for success in New York, Diana Cuts the Frills and Froufrou," the trend of refocusing professional accomplishments within the context of personal activities continued. The article opened with discussing that Diana had been in New York for a business trip, the media soon turned the attention to detailing the fashion worn by Diana during her trip. Simmons' study found the following:

Please don't ask what Princess Diana was wearing on her first trip to New York. She's tired of being seen as a clotheshorse, and besides, this was a business trip, boosting British Industry, publicizing worthy causes and patronizing the arts. Still, a princess has to make a good impression...gone were the flamboyant touches she affected as a neophyte figurehead – Diana has become a thoroughly professional princess. [25-26]

Although the article mentions Diana's professional tasks such as boosting British industry, giving publicity to worthy causes and patronizing the arts, it defines Diana's professionalism within the terms of her fashion apparel, and it even proceeded to detail each outfit she wore throughout the visit. As Simmons notes in her book *The Making of the People's Princess: Princess Diana as Hyper-Celebrity*, one should note that it was obvious that Diana was not cherished for her professional activities, but rather for her perceived personal identity. [Simmons, 1994]

The main figure of my essay, born Catherine Elizabeth Middleton, secured the title the new People's Princess through her marriage to the Prince of Wales. She was born to Michael and Carole Middleton, who both had civilian jobs and had no relations to the British royal family. Catherine first met Prince William at the University of Saint Andrews, where she studied History of Art. Prince William also studied at the same university at the time, first History of Art, but later on continued with Geography, in which Catherine provided support to William in his studies. While studying in the university, they fell in love and rented a flat together with a few friends. Some articles

were published about Middleton during her years in the university, yet Catherine came into the limelight when the engagement of the couple was announced in 2010. For the engagement Catherine opted for a blue overlap-styled Issa dress by a British designer. At the time the dress cost 99 pounds, which therefore was not a high street piece, and as such, a wide section of the population could afford the dress, and did so. Just after the news of their engagement went viral, the website of Issa broke down due to the immense number of searches for the Issa blue engagement dress. Logan, Hamilton and Hewer refer to this phenomenon in their essay "Re-Fashioning Kate: The Making of a Celebrity Princess Brand" as the "Kate-effect." This effect involves instantaneous sell outs, inundated websites and waiting lists. These are just some of the benefits if Catherine opts to wear a dress to a public engagement. [Logan, Hamilton, Hewer, 2015] One of Great Britain's most influential fashion magazine, Vogue claims that the Issa dress sold out within 24 hours of the royal engagement announcement. [Milligan, 2010] It is important to note that the future Duchess opted for a London-based designer for a surely well-photographed appearance. The colour of the dress was blue, and as it is widely known, blue is generally associated with royalty, therefore it can symbolize Catherine's implied reference to the fact that after the marriage she will be part of the 'blue blood', the royal family. One reason for the media's interest in Catherine could lie in the fact that after a long time she was the first commoner to marry into the royal family. Often we could see headlines calling Kate's story a fairytale, as someone among the commoners met her Prince Charming in the person of Prince William and in a splendid wedding entered royalty.

According to Logan et al, from October 2010 until the royal wedding in April 29, 2011, Middleton's choices in her outfits depicted her as a young, carefree and fun loving girl. Kate often visited high street stores of which the media often reported. In this way Kate offered styles that consumers can easily participate in. It is essential to note that celebrity culture is closely connected to the aestheticization of everyday life, in which fashion is a central factor. [Logan et. al., 2015] Kate's first appearance in the public as a "Girl Next Door Kate" happened in 2011 in Saint Andrew's University in a fashion show. She wore a sheer Charlotte Todd dress, in which she walked the catwalk, where Prince William first saw her and fell in love with her. The dress

worn by Kate sold for 78,000 pounds, which secured the status of being an established iconic fashion celebrity. Its value exceeded the production costs by far, as it was the first dress worn by Kate in public which obviously contributed to the value of the dress. This dress symbolizes the end of Kate's young and carefree era in her life as she started to emerge into the public eye as a natural woman, who will one day be the future monarch.

The next phase in Kate's life is referred to as "Fairy-Tale Princess Kate" by Logan, Hamilton and Hewer. This era is characterized by the time of the wedding of Miss Catherine Middleton and Prince William. [Logan et. al., 2015] This royal wedding was a watershed moment for Kate, as she transferred from being an ordinary girl into a member of the royal family and, from the media's perspective, from an ordinary celebrity into an extraordinary celebrity brand. It is important to note that the creator of the wedding gown was a British designer, Sarah Burton for Alexander McQueen. Prior to the wedding, for months there had been speculations as to who was going to design the dress for the Duchess, as there was no information released to the media about it in advance. The corseted bodice featured lace sleeves and a padded skirt. It dated back to the Victorian era. As becoming the Duchess of Cambridge after the wedding, Kate paid homage to the United Kingdom by embroidering a series of motifs into the dress, such as thistles, shamrocks, roses and daffodils. Some people noticed some similarities in the train of her wedding gown to Princess Diana's train. Middleton's was 9 feet and made of layers of ivory silk trimmed by hand-embroidered flowers. The tiara that Kate wore signified something borrowed from the Queen. It was the Cartier Halo tiara made of platinum and diamonds. The tiara might have been a special gift for Kate, as it was given to Queen Elizabeth II for her eighteenth birthday. As it could have been expected, the royal wedding was reported on from all over the world and it was watched by hundreds of millions of people on television.

According to Logan, Hamilton and Hewer, the year of 2011 can be called as "Humble Kate" from the point of Kate's choices in clothing. [Logan et. al, 2015] This year is marked by a major change in her role as a significant new royal, as this was the first time that Catherine represented and supported Great Britain with her husband, Prince William on behalf of the Queen during their royal tour of Canada and

the United States in June 2011. This official tour symbolizes that Catherine is a legitimate and accepted part of the royal family, as the Queen trusted her with participating in such a politically important occasion. No wonder that Catherine, or her official team in Buckingham Palace, carefully planned every single detail of the tour: where to go, what officials to meet, what speeches to make and nevertheless, in what outfits represent the country. The British tabloid *Mirror* recently published an article in which it reviews the outfits Middleton wore during the tour, claiming that she kept mixing high end and high street pieces while she still kept the rules of the etiquette. [Stacey, 2016] In this era, following the wedding, Kate found inspiration in British high street brands. One of the most memorable occasions of this tour was when Their Royal Highnesses met Barack and Michelle Obama. The political meaning of this engagement must be expressed again, as this was the first time, that Prince William, the future king of England together with the Duchess of Cambridge, as the future Queen Consort met the then-President and her wife of the United States. Catherine did not want to over shine the importance of this meeting by her outfit choice, knowing that the media would photograph and report on the event in the headlines. Therefore she opted for a camel-colored Shola Reiss dress for the event. It is important to point out that Reiss is a United Kingdom-based brand, which is famous for its reasonable prices, therefore Catherine once again chose to promote the British fashion industry. From the media's perspective this tour proved to be a huge success, even the Queen praised the couple for their hard work. An article in *Daily Mail* claims in the headlines that the Kate-effect struck after the meeting, as Middleton appeared in wearing the Reiss dress, the official clothing store sold twenty dresses in two minutes. [English, 2011]

In November, 2011 with the starting point of the Remembrance Sunday celebrations, Catherine stepped into another era of her life from the point of view of fashion, called "Regal Kate" by Logan, Hamilton and Hewer. At the start of 2012, Catherine attended several high-profile events as the Duchess of Cambridge, such as the Royal Jubilee celebrations, the Order of the Garter Royal Procession and the Olympics. As for the Royal Jubilee Pageant in June 2012, the Duchess stepped out in a tailored, scarlet pleated Alexander McQueen dress, a headpiece and nude heels. This outfit represented Kate as a more

confident royal in her role, and Cosmo described her as “Ravishing in red.” [Cosmo Online, 2012]. As for the Order of the Garter Royal Procession, Kate chose a yellow Alexander McQueen dress coat, by the same trusty designer as for her wedding gown. She completed her look with a “regal looking hat esteemed milliner Jane Corbett” [Cosmo Online]. Thus one can conclude that the sophisticated “Regal Kate” look combined talented British designers with elegant head-pieces crafted by skilled British milliners. In her outfit choices she clearly managed to demonstrate how she possesses the social and cultural competence demanded of her position.

Catherine, from her earliest appearances up to nowadays has managed to secure the title “People’s Kate.” As she continues to fulfill her roles as a royalty by attending and promoting issues of her and her country’s interests, the Duchess manages to dress in mid- to high level high-street fashion brands. One of her most important duties in 2012 was to visit children as part of a charity and play hockey with them. [Logan et. al., 2015] The Duchess dressed down for this sport event, as understandably she would not have been able to play sports in a dress, and therefore she opted for a grey hoodie, trainers and a Zara jacket. All these pieces were available for the public, and were renowned because of their prices. Throughout the years, Catherine has been seen several times in the same dress or accessory, this phenomenon of recycling the clothes has been pointed out by newspapers several times. Kate became the champion of LK Bennett Nude heels, pictured wearing them six times out of the fifty six photos analyzed in 2011-2012. [Logan et. al., 2015] Throughout the years we could witness her become an example of achieved celebrity hood in action, a celebrity princess fashionista to fulfill a royal role and public duty. Her newer appearances are going to provide me further detail, which I can include into my essay.

In conclusion, my research analyses Catherine, the Duchess of Cambridge’s style and representation in the British fashion industry. Firstly, my essay reflects on how and why Victoria, Queen of England could be seen as the first fashion icon in the course of the royal family. Secondly, an inevitable fashion and icon in the royal family, Diana, the Princess of Wales has been analyzed as Catherine’s predecessor. The relationship of the media and the Princess has been pointed out, with the aspects of her fashion choices taken into consideration. Thirdly,

the main figure in the essay, Catherine, the Duchess of Cambridge as a fashion and royal phenomenon has been thoroughly analyzed based on Logan, Hamilton and Hewer's essay titled "Re-Fashioning Kate: The Making of a Celebrity Princess Brand." After analyzing these royals, I can conclude that Queen Victoria, Princess Diana and the Duchess of Cambridge are not only style icons, but their outfits act the part of political and diplomatic functions, like the wedding gowns, while representing the country as well, like the dresses made in Great Britain. In this way they influence the way people dress and the fashion industry as well. Therefore I can conclude that every outfit is a statement in itself, and not only from the point of fashion, but from politics as well. In further development of my essay I would like to put a strong background on the continually advancing field of celebrity studies, the connection between fashion, celebrities and royalty. Moreover, in order to have the results of an empirical research incorporated into my essay, I would like to do a survey on my topic which would analyze the knowledge of a broad social layer about my researched topic.

WORK CITED

- English, R. [2011. 05. 24.] Michelle Obama hails Kate, Britain's First Lady of style... and her £175 dress that is selling out across the country. Daily Mail Online. Retrieved from: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1390291/Michelle-Obama-hails-Kate-Middleton-175-Re-iss-dress-Buckingham-Palace.html> Access date: May 8, 2017
- Gibson, P., C. [2012] Fashion and Celebrity Culture. United Kingdom, Berg.
- Hill, E. [2016] Remembering Prince Charles and Lady Diana's Royal Wedding [and That Dress!] – 35 Years Later. PEOPLE. Retrieved from: <http://people.com/royals/prince-charles-and-princess-dianas-royal-wedding-35-years-later/> Access date: May 8, 2017
- Logan, A., H., K., Hewer, P. Re-Fashioning Kate: The Making of a Celebrity Princess Brand. *Advances in Consumer Research*, vol 41, 1-7.
- Loggans, R. [2015] The Bloomer Suit: Dress Reform During the early-Victorian Era.
- Mattox, B., S. [2017] Fashion & Queen Victoria. <http://www.vintageconnection.net/QueenVictoria.htm> Downloaded: March 26, 2017.

- Milligan, L. [2010. 11. 18] Sold Out. Vogue. Retrieved from: <http://www.vogue.co.uk/article/kate-middletons-issa-dress-sells-out> Access date: May 8, 2017
- Moya, B. [2016] The Englishwoman's Domestic Magazine: a Victorian Fashion Guide Edited by the Famous Mrs Beeton. Universita degli Studi di Milano, Italy.
- Pettinger, T. [2016] Princess Diana Biography, Oxford, UK. [www.Biography Online](http://www.BiographyOnline.com) 01 June 2006.
- Stacey, D. [2016. 09. 23.] 5 ways Kate Middleton's Canada 2011 royal tour outfits cemented her as a style icon. Mirror. Retrieved from: <http://www.mirror.co.uk/3am/style/celebrity-fashion/kate-middleton-canada-2011-outfits-8521243> Access date: May 8, 2017
- Simmons, C., N. [1994] The Making of the People's Princess: Princess Diana as Hyper-Celebrity. Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Washington, D.C.
- Unknown author. [2017. 02. 09.] Egy igazi stílusikon: Diana hercegnő. Glamour Online. Retrieved from: <http://www.glamouronline.hu/divathirek/egy-igazi-stilusikon-diana-hercegno-22337> Access date: May 8, 2017

DIGITÁLIS GRAFIKAI KÍSÉRLETEK- ÖTLETEK METAMORFÓZISA

■ ANGYAL OLÍVIA ■ olivia@gmail.hu

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Képzőművészet Tanszék, III. év.

■ Témavezető: DR. BALÁZS ZOLTÁN

Partiumi Keresztény Egyetem, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Képzőművészet Tanszék

■ kulcsszavak: alkotói folyamat, asszociációk, digitális grafikák, művészkönyv

MUNKÁM CÉLJA

Mindig is fontos kérdés volt számomra az a folyamat, hogy hogyan fogalmazódnak meg bennem az alkotásaim. Ami leghamarabb egyértelművé vált, hogy minden alkotások általában különböző asszociációkból fakad. Számtalan kérdést vettem fel bennem az, hogy honnan erednek ezek az asszociációk? Emlékek? Megélt élmények és traumák? Vagy megnyilvánulásai bizonyos elfojtott érzelmeknek? Különböző élethelyzetek?

A pszichológiában vagy a neurológiában találhatunk feltételezéseket a fantáziánk asszociációs képességére. De a tudományok mégsem adtak választ arra, hogy a műalkotásban milyen formában van jelen az asszociatív képesség és hogyan nyilvánul meg.

Első kísérletemben az idealizált élethelyzetekből eredő asszociációkat vizsgáltam. Ezt továbbgondolva, jelenleg a rendkívüli, élethelyzetekre alkotott, tudattalanban megnyilvánuló asszociatív lehetőségeket tanulmányozom.

Ezen jelenségek tanulmányozásával és megértése az egyéni alkotómunkában is gyümölcsöző lehet. Remélem, lehetséges akár, hogy ez kutatás majd segítséget tudnak nyújtani más művészeknek is, vagy az átlag társadalomnak tud egyfajta magyarázatot adni arra a nagy kérdésre, hogy hogyan gondolkodik a művész?

BEVEZETŐ

Életünk folyamán állandóan apró szituációkba botlunk, melyek egyetlen perc leforgása alatt is számtalan vizuális ingert keltenek bennünk. Ezek az ingerek, úgy ébrenlét, mint az alvás ideje alatt az álmokban megnyilvánulva folyamatosan képződnek. Ezen ingerek hatására agyunk különböző asszociációkat alkot. Ezek az asszociációk képzik minden művészi tevékenység alapját, ugyanis ezekből alakulnak ki az ötletek, inspirációk, amelyekből létrejönnek a művészi alkotások. Ez az asszociációs képességünk képzí a kreativitásunk egyik legfontosabb alkotóelemét.

Sokat foglalkoztatott az, hogy ezt a kreatív képeségünket hogyan lehetne ebben a kezdeti formájában alkalmazni a műalkotásokban. Több kísérlet segítségével elemeztem ezt a feltevést. Az előző kísérletem abból állt, hogy tanulmányoztam a kisgyerekek viselkedését. Fotó, videó formájában dokumentáltam az ott megélt szituációkat és az összegyűlt fotókat kiinduló pontnak tekintettem az illusztrációk kialakításában. Ez esetben a fotókat digitálisan átrajzoltam és így jöttek létre az illusztrációk.

Majd tovább folytattam a kutatást, elkezdtem kísérletezni olyan életszituációkkal, amelyek nem idealizáltak, hanem különös szokatlan jelenségek. Ez esetben olyan fotó- és videó-dokumentumokat gyűjtöttem össze amelyek a számomra vizuálisan különös jelenségeket tartalmaznak. Ezek a dokumentumok, nem csak saját fotókat tartalmaznak, hanem olyan elemeket is, melyek különlegesen vagy nehezen értelmezhetőek voltak számomra, vagy egyfajta belső tetszést váltottak ki belőlem.

Hosszú kísérletezés után kialakítottam egy olyan megoldást, ahol ezekből a fotó-dokumentumokból digitális montázsokat készítek, majd ezeket alkalmanként továbbrajzolom. Ezeket a digitális grafikákat rétegeire bontva mutatom be egy interaktív könyv formájában. Ezáltal láthatóvá válik az alkotói folyamat, olyan módon, hogy a néző is alkotás kialakulásának a részese lehet. Ez a kísérlet reprezentálja az asszociációk hatását a műalkotások kialakításában a néző interaktív szerepének segítségével.

Ezzel a kísérlettel tanulmányozom, hogy a kreativitásunkban milyen szerepet tölt be az agyunk asszociációs képessége. Eközben keresem azt a technikát, amely a legalkalmasabb a kísérlet megvalósításához.

A TUDATTALANBÓL SZÁRMAZÓ ASSZOCIATÍV KÉPESSÉGEK ÉS ANNAK TUDOMÁNYOS MAGYARÁZATAI

Az első ismert kutatás az asszociációkról David Hume Tanulmány az emberi értelemről [1748] című munkájában található, amelyben az asszociáció törvényeit határozza meg. Hume alapvető kérdése, hogy honnan származnak a benyomások. Erre a kérdésre szerinte lehetetlen válaszolni, mert a képzeteknek a tárgyakkal való kapcsolatát soha sem tapasztalhatjuk meg. A gondolkodás, a képzetek összekapcsolása, Hume szerint a képzettársításon [asszociáción] alapul. Szerinte a képzetek következetesen kapcsolódnak egymáshoz. Az asszociációnak három módját különbözteti meg: 1. hasonlóságon alapuló asszociáció [pl. a festmény az ábrázolt személy képzetét kelti fel], 2. oksági jellegű asszociáció [pl. a seb feleleveníti a fájdalom emlékét] 3. tér- és időbeli érintkezésen alapuló asszociáció [pl. az egyik szoba képzete felidézi a szomszédos szoba képzetét]. [...] [5] Ezek a tanulmányok még a pszichológiai kutatások kezdeti szakaszaiból származik.

Agyunknak ezt a képességét leginkább a pszichológia és a neurológia területén kutatták. A tudattalan asszociációkkal, főként a tudattalannal kapcsolatos tanulmányok a XIX. század végén a hisztéria kutatásával kezdődtek. Charcot: Salpêtrière [1]

„A probléma: a gondolat, amely kívül van a tudaton.” Charcot Salpêtrière ennek a kijelentésnek a hatására indult ez a kutatási mozgalom. Sigmund Freud, osztrák neurológus is ezt kutatta és megalkotta a pszichoanalízis elméletét. Ez olyan kutatási módszer, amelynek segítségével beszéd-megnyilvánulások, cselekvések és imaginárius képződmények [álmok, fantáziák, kényszerképzetek stb.] tudattalan jelentéséit rekonstruálhatjuk. ezeknek az imaginárius képződményeknek az első kutatásaival egy időben, és nagy bizonyossággal azzal összefüggésben is jelent meg az avantgárd művészetben a szürrealizmus. [2]

A második nagy lépcsője ennek a kutatási területnek Carl Gustav Jung *A kollektív tudattalan archetípusai* című [1934] tanulmánya. Jung Freud tudattalannal kapcsolatos kutatásain túllépve emelte be a tudományos diskurzusba a *kollektív tudattalan* fogalmát. Ez a szint már nem személyes tapasztalatból származik, hanem velünk született. „Nem individuális, hanem általános természetű, vagyis az egyéni lélekkel szemben olyan tartalmakat és magatartásmódokat rejt magában, [...] melyek az összes individuumnál ugyanazok. Az ar-

chetípusok a tudattalan szerveződési formái, olyan képek, készenléti rendszerek, amelyek, mivel nem individuálisak – az agyszerkezettel öröklődnek. Archetipikus mintákat hoznak létre, melyek a közös emberi ösztönök önképét jelentik.” [3]

Jung azt állítja, hogy az ősképek és a tudattalan akkor tud igazán előtérbe kerülni, amikor a tudat nem működik, természetesen vagy mesterségesen „ki van iktatva”. Ilyen állapot lehet az álom, a drogok által előidézett önkívület. És ilyen, vagy ehhez közeli a mítoszokat létrehozó, ősképekben gondolkodó ember szubjektív önkifejezése is, mert „természetismerete lényegében a tudattalan lelki folyamat nyelve és felsőruhája” [4]

A SZÜRREALIZMUS MINT A TUDATALNBÓL FAKADÓ ASSZOCIÁCIÓK MEGNYILVÁNULÁSAI

Kialakulására nagy hatással volt Freud pszichoanalízise és Jung kollektív tudattalan archetípusainak kutatása. A dadaizmusból tovább lépni vágyó művészek hozták létre, köztük, André Breton és a hozzá hasonló gondolkodású művészek. [8] „Hiszek benne, hogy eljön az idő, mikor az álom és a valóság, ez a két látszatra olyan nagyon ellentétes állapot összeolvad valamilyen tökéletes valóságfelettségben [...]” [Breton] [9]

Sok tanulmányban azt állítják, hogy az első világháború okozta politikai káosz és a civilizált ember okozta kegyetlenségek ellen való tiltakozás volt. Lényegében a logikai sémáktól, az akkori erkölcsi törvényektől és gondolkodástól, az akkori valóságtól igyekeztek elszakadni. A fantázia világába való elvonulás, az álmokba és irreális víziókba, az elfojtott vágyakba és megélt traumákba, akár a tudattalan szabad vizuális megnyilvánulásának is tekinthető. [9]

Az asszociációs képesség megnyilvánulása a szürrealisták közül René Magritte-nál figyelhető meg leginkább. Munkáiban elgondolkodtató fogalmi játékokat is alkalmazott és tisztán mutatta az ezekből kialakult asszociációkat. Ezek a fogalmi asszociációk nagy hatást gyakoroltak a képzőművészet akkori világára, tulajdonképp napjainkban is fontos alapnak tekinthetők ezek a fogalmi asszociációk, ahogyan azt Magritte alkalmazta. [10]

AZ ASSZOCIATÍV KÉPESSÉGEK KAPCSOLATA A RENDKÍVÜLIVEL

Megvizsgálva ezeknek az asszociatív képességeknek tudományos magyarázatait és, egyre elgondolkodtatóbb, hogy a mai világunkban, ahol már minden információhoz azonnal hozzájutunk, csúcstechnológiás eszközök vesznek körül minket és még a természetet is igyekszünk mesterségessé tenni: mi az, ami a mai ember számára különleges? Mi az, aminek a megértésekor alkalmazza a fantáziája asszociatív képességét? Eddigi munkám folyamán azt tapasztaltam, hogy sok esetben főleg a fiatalabb generációk esetében egyre erősebb a természettől való elszakadás, ezért a természeti jelenségek számítanak a leginkább rendkívülinek számukra. Sajnos ez a digitális világ sokkal közelebb áll már a mai emberhez, mint a természet. Ennek már most erősen érezhető negatív hatása van és ha ez így marad, egyre csak erősödni fog. Fontos lenne, megtalálni az egyensúlyt közöttük.

A FOTÓ MINT HÍD A VALÓSÁG ÉS A BELSŐ IMAGINÁRIUS VILÁGUNK KÖZÖTT

A fotográfia megjelenésétől kezdve radikálisan megváltoztatta az emberek művészetről alkotott fogalmát. Ennek hatására más igényeket támasztunk a képzőművészeti alkotással szemben. [15] Így tudott a művészet túllépni a természet utánzásán. Ahogyan egyre népszerűbbé vált a fotográfia és komoly technológiai fejlődésen ment keresztül, egyre szélesebb körben lehetett alkalmazni, különböző formában kombinálni más művészeti technikákkal. [6] Sokféle vizuális különlegességet lehet vele egyszerűen és gyorsan megörökíteni, így könnyen hozzáférhetővé tesz információkat mindenkire számára. Egy fotón keresztül látott különleges jelenségre, könnyebben képes a fantáziánk asszociációkat létrehozni és azokat akár pillanatszerű gyorsasággal átalakítani számtalan variációban. Ezért könnyebben tud általa megnyilvánulni a belső imaginárius világunk.

KÍSÉRLETEM METÓDUSAI

Kísérletemben tanulmányoztam a különös, rendkívüli vizuális élethelyzeteket. Ezeket az élethelyzeteket fotó, videó formájában dokumentáltam, amelyek különböző természeti helyeken készültek.

Ezekből az összegyűjtött fotókból kiválogattam azokat, amelyek a legkülönlegesebb benyomást keltették és elkezdtem különböző asszociációkat alkotni rá. Majd a kialakult társításokat elkezdtem fotó-montázs formájában rekonstruálni.

Ezek a társítások, úgy ahogyan a megélt élmény pillanatában, ez esetben is nagyon gyorsan váltakoztak, esetenként átalakultak. A kísérletem kiindulópontja, az asszociációk váltakozásának és átalakulásainak bemutatása a műalkotás kialakulásának folyamatában.

AZ ASSZOCIÁCIÓK RÉTEGEZÉSE

Több technikai kísérlettel próbálkoztam, annak érdekében, hogy milyen módszerrel lehet vizuálisan bemutatni az asszociációk folyamatos átalakulását.

Arra a következtetésre jutottam, hogy a kép elemeinek áttetsző fóliákra való nyomtatásával és azoknak egymásra helyezésével kialakul a kompozíció teljes formája. Ezáltal könnyedén szétbontható és átrendezhető is. Az áttetszőség miatt pedig a társítások több variációja is bemutatatható egy kompozíción belül. Egy könyv formájában képes a folyamatot és annak változásait bemutatni a néző ahogyan hajtogatja a könyvet nyomon követheti az asszociációk változásait.

AZ ALKOTÓI FOLYAMAT BEMUTATÁSA

Kezdetben olyan digitális grafikai kísérletekkel próbálkoztam amelyben a kezdeti fotó dokumentumra direkt módon alakítottam ki a montázsokat. Minden új variáció esetében a munka folyamat és annak valamennyi eleme ismétlődött. Így kialakult egy fotóra több tucat asszociációs variáns. Ezek a variánsok sem külön sem pedig egységesen nem voltak képesek a kívánt hatást érzékelteni.

Hosszas kísérletezés következményeként megszületett az a

módszer, hogy a műalkotás különböző digitális módszerekkel rétegeire bontom, majd azokat külön áttetsző fóliákra nyomtatom, majd ezeket a fólia rétegeket egymásra helyezem olyan vizuális hatást kelt ami képes rekonstruálni az asszociációra kialakult ötletek folyamatos metamorfózisát. Egy könyv formájában ez olyan lehetőség ami-ben az alkotói folyamat részesévé tud válni a néző miközben tetszése szerint a könyv oldalait hajtogatva változtatja a társítási variánsokat a kompozícióban.

Ezzel az interaktív kompozíciós lehetőséggel az alkotó folyamatokban felmerülő lehetőségek és problémák, jól megfigyelhetők mind a néző és a művész számára egyaránt. Jó tanulmányozási lehetőséget nyújt a kompozíciós sémák működésére és vizuális következményeire. Követhető és értelmezhető az alkotás komponálásának fejlődése. A tér és a figurák viszonya egerűen vizsgálható ezáltal. Könnyedén kiszűrhető az asszociációk közül meik működig leginkább az adott műalkotáson belül. Egyszerűbb lehetőséget ad megtalálni a kompozíciós elemek kontextusát.

Kísérletezéseim során arra a következtetésre jutottam, digitális grafikákon belüli társítások által létrejött kompozíciók kialakulására nagy hatást gyakorolt a rétegzett kontextus. Olyan kompozíciós megoldási lehetőséget nyújtott ezáltal ami segítségével könnyebb meghatározni a legalkalmasabb társítási variációkat az adott műalkotásban. Az alkotói folyamat megismerését teszi lehetővé a néző számára.

KÖVETKEZTETÉS

Kutatásom célja az asszociációk lehetőségeinek felkutatása az alkotói folyamatokon belül, ennek megismertetése a néző számára. A cél olyan digitális grafikák kialakítása volt, amely bemutatja az rendkívüli élethelyzetek adta asszociációk lehetőségeit az alkotói folyamat bemutatásán keresztül. Saját magamnak kiadott feladat megoldásában, olyan fordulat történt, amely befolyásolta a műalkotások végső kontextusát.

Ezáltal a kísérletem, a fordulat után már nem csak az asszociációs lehetőségekre fókuszált, hanem azok kompozíciós problémáit foglalta magába. Ebből kifolyólag a tanulmányozás fotó anyagát fel-

használva, a rájuk kialakított asszociációk variánsainak rétegzett bemutatása által, egy olyan könyv jött létre, amelyben az asszociációk megalkotásán túl a köztük kialakuló viszonyrendszert megismerteti a néző számára.

Egy olyan alkotói módszert eredményezett, amely az asszociációk rétegzett nyomtatása által a végső műalkotáson belül direkt módon van beépítve az alkotás folyamatai. Ezáltal interaktív módon nyomon követhető a néző számára a műalkotás, a könyv réteges struktúrájának köszönhetően.

A műalkotás kialakulásának folyamataiban valóban erős meghatározó szerepe van a rendkívüli élethelyzetekből kialakult asszociációknak. Ezek a folytonos gyors változásokon mennek keresztül az alkotói folyamatokban. Az ötletek metamorfózisa alapelemként szerepel a műalkotás végső formájában. Minden egyén más módon képes értelmezni az asszociációkat, a személyes tattalanjának befolyása által, emiatt minden alkotás főszereplője valójában a néző.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. psycho.unideb.hu/munkatarsak/sztancsik.../Freud_es_a_klasszikus_pszichoanalizis.ppt, Letöltve: március 25.
2. Gyimesi Júlia: Pszichoanalízis és spiritizmus [Typotex Kiadó, 2011, ISBN 978 963 279 571 3]
3. Az archetípusok és a kollektív tudattalan - C. G. Jung összegyjtött munkái 9/1 Scholar Kiadó, 2011
4. Carl Gustav Jung: A kollektív tudattalan archetípusairól című tanulmányának ismertetése, eduline.hu/segedanyagtalalatok/letolt/3658 Letöltve: március 25.
5. David Hume, <http://sagv.gyagk.uszeged.hu/tanar/farkzolt/FILTETEL/HUME.HTM>, Letöltve: március 19.
6. A fotográfia története, <https://vna.hu/wp-content/uploads/2010/10/9037-A-fotogr%C3%A1fia-t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf>. Letöltve: március 29.
7. Stílus - Avantgard/szürrealizmus [1916-1945], www.verslista.hu/

muveszetek/3stilus/12avantgard/12szurreal.hu. Letöltve: március 25.

8. Szürrealizmus a festészetben, <https://kepzelmeszek.wordpress.com/szurrealizmus-a-festeszetben>. Letöltve: március 22.
9. Roisin, Jacques [1998]. Ceci n'est pas une biographie de Magritte. Bruxelles: Alice Editions
10. A modern festészet lexikona. Budapest, Corvina, 1974. René Magritte I. 215-216. o.

FÜGGELÉKEK

Az asszociációk rétegzettségének vizuális szerkezete

A rétegzett asszociációk egymásra helyezett formában

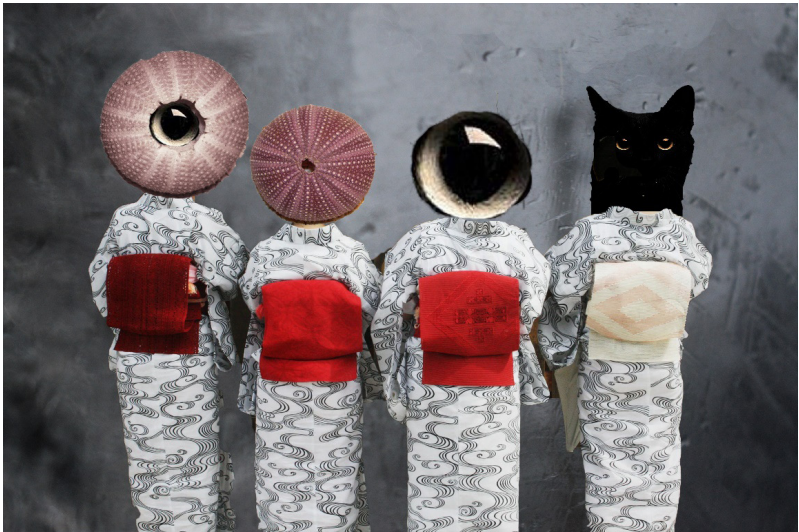

A rétegzett könyv struktúra működése

A kísérlet által megfogalmazott asszociációkból létrejött digitális
grafikák

AZ IVF ELJÁRÁS A TEOLÓGIAI ETIKA TŰKRÉBEN

■ MASRI MONA AICHA ■ m.mona1993@gmail.com

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Hittudományi Kar,
Teológia-lelkész szak, osztatlanképzés, V. év.

■ Témavezető: DR. HABIL KODÁCSY TAMÁS

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Hittudományi Kar,
Doktori Iskola

■ kulcsszavak: extrakorporális embrió, IVF, gyermekvállalás, meddőség

A MEDDŐSÉG KÉRDÉSE

Magyarországon kb. 200000 meddő pár él, melyekből évente közel 6-7000 fordul az in vitro fertilisatioval [továbbiakban: IVF] foglalkozó intézményekhez. Azonban ez nem egy mai probléma, már az Űszövetségben is találunk rá több precedenst. Történelmünk folyamán minden társadalomnak kialakult a szemléletmódja, amivel erre a diagnózisra, illetve kezelésére tekint. Ez részint az orvostudomány aktuális állásán, de kiváltképp az adott kultúrától és a vallási hiedelmektől függ [Epstein, 2003, 196]. Korunkban több tudományág eltérő kutatás-módszertani eszközökkel vizsgálja a problémát. Ennek következménye, hogy mind egyéni, mind társadalmi szinteken eltérő megítélással és nézőpontokkal találkozunk.

Mikor beszélünk meddőségről? Ma abban az esetben, ha egy év alatt, rendszeres, védekezés nélkül történő együttlétet követően sem jön létre terhesség. Ezt 1975-ben még két évben állapította meg a WHO. Az időtartam csökkenésének egyik oka, hogy a WHO a biomedikális- modell mentén gondolkozik a meddőségről, tehát hát-

terének egy szervi diszfunkciót tart. Európa társadalmának csak 4,5 %-a tartozik ehhez a csoporthoz, a többi terméketlen pár funkcionális meddő.

A meddőség előfordulása az utóbbi években folyamatos növekedést mutat, melynek több oka lehet: fokozódó környezeti ártalmak, stressz, illetve a csökkenő szégyenérzet miatt több pár mer orvoshoz fordulni ezzel a problémával. Ezen tényezők mellett kiemelten említeném a gyermekvállalás egyre idősebb korba való kitolódását [Török & Major, 2013, 1287-1288]. Utóbbi jelentős, mivel idősebb korra drasztikusan csökken a fogantatás esélye. Nem meglepő, hogy ebből a korosztályból sok nő fordul az IVF kínálta megoldáshoz. A reprodukciós problémák kutatásának 20. századi robbanásszerű előrehaladása a meddőség tudományelméleti szempontrendszerének gazdagodásához vezetett. Napjainkban nem csupán lineáris [ok-okozati tényezők] következményeként, hanem egy holisztikus szemlélet keretében is értelmezik. Utóbbi figyelembe veszi a test és lélek egymást feltételező komplex hatását.¹

AZ IVF ELJÁRÁS FOLYAMATA

Az IVF eljárás több esetben negatív érzéseket, gondolatokat vált ki a kívülállókból. Ezt befolyásolja, hogy a közgondolkodás szerint a lombik nem „természetes”. Amikor jobban megismerjük, látjuk, hogy a hormonkezelések a kismama szervezetét veszélyeztethetik, illetve pszichés állapotát is befolyásolhatják. A program jogi helyzetében elmélyedve sok tisztázatlan kérdés frusztrálhat minket.

Mindezek mellett lényegesnek tartom látni a pozitív következményeit is. Minthogy az orvostudomány a gondviselés értékes eszköze, szabad és kell is Urunk dicsőségére élni vele. Érdemes látni, hogy mind a petesejt, mind a hímivarsejt természetesen fejlődik. A magzatot az anya ugyanúgy kihordja, mint más természetes úton állapotossá vált asszonyok. Csupán az ivarsejtek találkozását igyekszik segíteni az eljárás.

Azért, hogy ezt a helyzetet emberileg és pasztorációs céllal is megértsem, több lombik terhesség történetét áttekintettem, talál-

---

¹ A meddőség többféle értelmezéséről bővebben olvashatunk: Lakatos, Pápay, Ádám, & Balog [2014]. Paradigmák a meddőség értelmezésében. Budapest.

koztam olyan egyházhoz tartozó személyekkel, akik az IVF-nek köszönhetően élhetnek ma boldog családi életet.²

Mikor egy pár orvoshoz fordul, már hónapok, évek óta érettnek tartják kapcsolatukat és megfelelőnek körülményeiket a gyermekvállalásra. A társadalomban az elmúlt évek során csökkenő szegényérzet ellenére a segítségkérés ebben az esetben küzdelmes, életük legintimebb területén kell megnyílniuk. Ekkorra már számos próbálkozást és csalódást megélnék. Majd hét vizsgálat során felméri, hogy a sikertelen fogantatások mögött áll-e valamilyen szervi elváltozás [Czeizel, 2013]. Ha kimutatható ilyen – pl. nem járhatók át a petevezetők – automatikusan a lombikprogramot ajánlják lehetőségnek. Amikor nem találnak biológiai problémát, időzített közöskülések, azok sikertelensége után inszemináció [mesterséges spermafelhelyezés] következik. [Babafalva, 2006]. A folyamatot kísérő állandó kudarcélmények krízishez, depresszióhoz vezethetnek, ahol elengedhetetlen a megértő és segítő háttér.

Az IVF első lépése hormoninjekciókkal történő stimuláció, ez segíti, hogy egyszerre több petesejt érjen meg. Az injekciók hasfalba történő beadásáról a pár önállóan gondoskodik. A tüszők érését ultrahang vizsgálatokkal, szükség esetén vérből végzett hormonmeghatározásokkal figyelik. Amint azok megfelelőek, esti órákban a hCG injekció beadása következik, 34-36 órával később történik a petesejtnyerés, amelyet altatásban, hüvelyen keresztül, ultrahang segítségével végeznek. Punkciós tűvel átszúrják a hüvely és a tüsző falát, majd a tüszőfolyadékot leszívják. A petesejteket speciális tápoldatban tenyésztik és inkubátorban tárolják. Ezzel párhuzamosan előkészítik a spermát. A megtermékenyítést a punkciót követően 4-5 órával végzik. Lehetősége van a párnak másnap az eredményekről érdeklődni. A punkció után 2-5 napon történik az embriótranszfer, ilyenkor az eredményesség érdekében hazánkban három embriót ültetnek vissza [Babafalva, 2006]. Érdekesség, hogy az USA-ban nincs maximális szám megadva, a skandináv országokban viszont csak egy engedélyezett [Czeizel, 2013]. A műanyag katéter segítségével történő beültetés néhány percet vesz igénybe. A sikeres terhességet

---

² Ilyen történetek elérhetőek interneten: <http://amilombikbebink.cafeblog.hu/?s=lombik&byBlog=1>. Letöltve: 2017.03. 27. valamint megjelent kötet is a témában: Bencsik Andrea [2003]. Várva várt babák. Budapest: Szerzői kiadás.

11-14 nap múlva lehet kimutatni, ami nem minden esetben jön létre, így többször ismétlésre szorulhat az eljárás. Magyarországon ötször tudják ezt igénybe venni OEP támogatással [ilyenkor sem támogatja teljesen az OEP] [Czeizel, 2013]. A sikerességtől függetlenül szükséges döntést hozni az extrakorporális³ embriók sorsáról.

Ezenfelül a lombikbébi program költséges beavatkozás. Körülbelül ötszázezer forint, mire a pár eljut a konzultációtól a beültetés utáni várakozási napokig.

Mindezekből egyértelmű, hogy mennyi kellemetlen vizsgálat és döntéshelyzet terheli a párokat a beavatkozás alatt. Az eredményekre való várakozás komoly stresszhelyzetet eredményez. Az extrakorporális embriókról való döntés gyakran okoz lelkiismereti kérdést. Ugyanakkor hatalmas csodaként élik meg gyermekük világra jöttét. Keresztyén párok ugyanúgy Isten áldásaként és hálaival a szívkben tekintenek rá[juk].

JOGI KÉRDÉSEK AZ IVF KÖRÜL

Az IVF tulajdonképpen három nagy kérdést vet fel. Az első, hogy kik vehetnek részt a programban, a második a technika során felvetődő kérdések és végül az extrakorporális embriók sorsa.

Kik jogosultak az lombikprogramra? A válasz a folyamatos liberalizáció irányába halad. Amíg az 1981-es rendelet még csak a házaspárok számára engedélyezte a meddőségi kezeléseket, addig az 1997-es Eütv. már élettársaknak is. Sőt, 2006-tól az Eütv. 167. §-ának 4. bekezdése úgy módosult, hogy „egyedülálló nő esetében a reprodukciós eljárás akkor végezhető el, amennyiben a nő életkora vagy egészségi állapota [meddőség] következtében gyermeket természetes úton nagy valószínűséggel nem vállalhat”. A szabályozásból kitűnik célja, hogy minél több nő vállalhasson gyermeket, ugyanakkor elszakad a hagyományos értékektől, mivel nem biztosít egy tradicionális családot a születendő gyermek számára. Több ellenvélemény olvasható a szingli anyasággal szemben, hiszen ezzel a

---

³ Az extrakorporális embriók: az IVF során igyekeznek minél több petesejtet megtermékenyíteni, azokat a magzatokat nevezzük így, melyeket nem ültetnek vissza.

családkép alapjaiban torzul.⁴ Somfai a következő provokatív kérdést teszi fel: Ma úgy gondoljuk, hogy a gyermek legjobb érdekét szolgálja, ha már eredendően nincs apja [Somfai, 2006, 8]?

A TECHNIKA ÁLTAL FELVETETT KÉRDÉSEK

A legjelentősebb kérdések az ivarsejtekkel, azok adományozásával kapcsolatosak.

1] Ha elhunyt a párom, lehet-e még tőle gyermekem?

A holttestből származó ivarsejtek [ideértve az agyhalottól származókat is] felhasználását hazánkban tiltják [Eütv. 166.§ (3)]. Azonban a halott ivarsejtjeivel még a személy életében létrejött embriók feletti rendelkezés már nem az ivarsejt felhasználási feltételeinek szabályozása alá esik [Zeller, 2009,142]. A nemzetközi joggyakorlatban több, ezzel kapcsolatos esetről tudunk. Az első eset, amikor a bíróságnak az IVF folyamatából származó kérdésről kellett döntenie, az a francia Parpalaix-ügy volt [Katz, 1998, 683]. A feleség bírósági engedélyt kapott arra, hogy elhunyt férje ivarsejtjeit felhasználva megtermékenyítsék, igaz a férj még életében ehhez hozzájárult. Zeller Judit jogász, Sándor Judit gondolatának mentén javaslatot tesz egy új szabályozásra, mely eltérően rendelkezne azokban az esetekben, amikor az elhunyttól még életében, reprodukciós célra nyertek ivarsejteket, és valamilyen oknál fogva a megtermékenyítésre csak később, a donor elhunytá után kerülhetne sor.

2] Lehet mástól gyermekünk?

Amikor az egyik fél ivarsejtjei diszfunkcionálisak, vagy egyedülálló nő, illetve nem hagyományos kapcsolatban élő párok szeretnének gyermeket, a terhesség csak egy harmadik közreműködő, tehát egy donor segítségével érhető el. E kérdéskörhöz tartoznak más dilemmák is, például a bérnyaság, azonban a terjedelem miatt ezekre jelen dolgozat nem tud kitérni.

a) Hímivarsejt adományozás

Míg Nyugat-Európában a spermaadományozás szabályait a nyílt örökbefogadáshoz hasonlóan állítják fel, lehetőséget adva arra, hogy a felnőtté válást követően a gyermeknek lehetősége nyíljon megismerni a donor apát, addig Magyarországon csak az anonim

---

4 Ilyen Somfai Balázs [2006] A gyermek „származáshoz való joga”.

hímvarsejt adományozást engedélyezik. Ugyanakkor lehetőség nyílik külföldről rendelni egy spermabankon keresztül un. open donor-t, akit a gyermek felnőttként felkereshet [Cryos Denmark]. Az anonimitással igyekeznek biztosítani minden, a későbbiekben felvetődő családjogi következmény elkerülését. A vérfertőzés veszélye miatt korlátozzák egy donor hímvarsejtjeinek felhasználását.

b) Petesejt adományozás

A spermadonorságtól eltérően a petesejt adományozásra lehetőség nyílik nem anonim módon is [Eütv. 171.§ [4]]. A magyar jogalkotók figyelembe vették a petesejtadományozás szabályainak módosítása során, hogy a nők előbb adományoznak egy megnevezett személynek [Zeller, 2009, 142]. Ezt könnyű megérteni, ha belegondolunk az eljárás menetébe, annak fizikai és lelki vonatkozásaiba. A szabályozás természetesen kizárja a potenciális adományozók köréből a házastárs vagy élettárs egyenes ági rokonát és testvérét [Eütv. 171.§ [4] ad]. Ugyanakkor érdemes lenne eltérő szabályozást hozni az autológ és a heterológ megtermékenyítés esetére [Zeller, 2009, 142].

Mit tegyünk a vissza nem ültetett embriókkal?

Az extrakorporális embriókra három dolog várhat: fagyasztás azzal a céllal, hogy később beültetik, vagy eladományozható egy másik gyermektelen nő számára, illetve kísérletezhetnek rajta. További lehetőség, hogy megsemmisítik őket. Az együttes rendelkezési nyilatkozatban a szülőknek előzetesen három lehetőség között kell választaniuk arra az esetre, ha mindketten elhaláloznának, valamint, ha a kapcsolat megtörik: embrió adományozás más személyeknek, kutatási célra történő felajánlás, megsemmisítés [8. számú melléklet a 30/1998. [VI. 24.] NM rendelethez].

Láthatjuk, hazánkban a jogalkotás az IVF szabályozása terén még adós, ami érthető, hiszen az orvostudományban történő kutatások az elmúlt években felgyorsultak.

A keresztyén felekezetek állásfoglalása

Kutatásomban tanulmányoztam különböző keresztyén felekezetek az IVF-ről alkotott képét, melyekből kitént, hogy számos eltérő nézőpont látott napvilágot az évek alatt.

A római katolikus felekezet hivatalos állásfoglalása ellenzi az emberi reprodukció bármilyen befolyásolását. A mesterséges on-

dóbevitel kérdésére először 1897. március 24-én mondtak egyértelmű nemet. Tulajdonképpen XI. Pius pápa csupán a heterológ ondóbevitelt tiltotta meg, azonban 1949-ben XII. Pius a férj spermájával végzett ondóbevitelt is. Az 1987. február 29-én kiadott Donum vitae teljes képet ad Róma álláspontjáról. Két értéket próbál védeni: az embrió fizikai integritását és a házastársi aktus méltóságát, azaz a gyermek ne egy személytelen „technika” terméke legyen.

Az európai protestáns egyházakban különböző vélemények jelentek meg az IVF eljárással kapcsolatban a '80-as és '90-es években. A Német Evangélikus Egyház a római katolikus állásponhoz hasonlóan vélekedve a fogantatást és a születést a szerelem és a házasság kötelékében helyezi el. Úgy tartja, hogy ezt a kapcsolatot megtöri az IVF eljárás. Tehát fenntartásokkal kezeli, és rámutat annak előre nem látható testi és lelki következményeire. Továbbá hangsúlyozzák, hogy az élet a fogantatás pillanatától jelen van, ezért problémát jelent a vissza nem ültetett embriók sorsa. A dokumentum nem ítéli el kategorikusan az IVF-t, azonban egyértelművé válik, hogy a megfogalmazók elutasítják [EKD, 1985]. Az 1987-ben kiadott Achtung vor dem Leben már kimondja, hogy a zsinat nem támogatja a testen kívül történő megtermékenyítést.

Más álláspontra jutott a Holland Protestáns Egyház [PKN] Bioetikai Bizottsága. Abban egyetértenek ugyan, hogy a gyermek Isten ajándéka, de hozzátézik, hogy ez nem azt jelenti, hogy az ember nem tud ebben közreműködni. Az isteni és az emberi cselekvést nem lehet egymás ellen kijátszani. Úgy tartják, hogy az embrió ugyan védelmet élvez, de nem olyan mértékben, mint a már megszületett csecsemő. Ezzel elkerülik, hogy a be nem ültetett embriók sorsa az IVF elleni érv legyen. Lényeges, hogy a gyermek egy stabil szerető családban növekedjen, de azzal a római katolikus állásponttal nem értenek egyet, miszerint a szaporodás és a szexualitás elválaszthatatlanok [CPCE, 42-43].

Az Európai Protestáns Egyházak [EPEK-GEKE/CPCE] Etikai Szakbizottsága 2016. márciusára egy, az élet elején felvetődő etikai kérdésekkel foglalkozó, az ezekben való tájékozódást segítő dokumentumot készítettek, melyet idén, 2017-ben fogadnak el. A szerzők az IVF eljárást Isten áldásának tekintik, hiszen segítség a gyermekre vágyó meddő pároknak. Felhívják a figyelmet a folyamat lelki nehézségeire, ahol az egyház feladata a lelkigondozás. Valamint jelzik, hogy a megelőzés is fontos, hiszen sokszor a nem megfelelő körülmények

miatt tolódik ki a gyermekvállalás, ezért az egyháznak is felelőssége van azok megteremtésében, ilyen lehet a családbarát munkaidő bevezetése. Az ivarsejtek fagyasztását nem utasítják el, mivel nem bizonyított, hogy az embrióban károsodást okoz. Ugyanakkor két veszélyre figyelmeztetnek. Az egyik, hogy ez elősegítheti az emberi élet eldologiasodását, másrészt, hogy ne fagyasszuk be azokat a szociális problémákat is, melyek az embriók lefagyasztásához vezetnek. Az ivarsejt adományozást sem tiltják azzal a figyelmeztetéssel, hogy jobban ügyeljenek annak kockázataira és lehetséges következményeire. Hozzáteszi, hogy csak azok az eljárások elfogadhatóak, amelyek biztosítják, hogy a gyermek megismerhesse szüleit. A bérnyaságot teljesen elutasítja a dokumentum [CPCE, 86-88].

Ahogy azt láthattuk, a CPCE világos útmutatást fogalmaz meg. Sajnos a hazánkban lévő protestáns felekezeteknél még nem találunk közös, sőt, még felekezeti állásfoglalást sem. Egyéni nyilatkozatokat olvashatunk.

MEDDŐSÉG ÉS GYERMEKÁLDÁS A SZENTÍRÁSBAN

A Szentírás több meddő asszony történetét tárja elénk. Mózes első könyvében Sára [1Móz 18], majd Rebeka [1Móz 25] és Ráhel [1Móz 29] meddőségéről, később Manóáh [Bír 13] feleségéről és Annáról [1Sám 1] olvashatunk az Ószövetségben. Az Újszövetség Erzsébeték gyermektelenségéről [Lk 1] tudósít.

A fogantatásra az Újszövetség a $\sigma\lambda\lambda\alpha\mu\beta\alpha\nu\omega$ igét használja, amely elsősorban cselekedetet jelöl. Több jelentést hordoz: összegyűjteni, segítő kezet nyújtani és fogantatni. Ezek szó szerinti és átvitt jelentéssel is bírnak. A LXX 24 alkalommal a teherbe esni vagy terhesnek lenni kifejezésekre alkalmazza [1Móz 6,17], átvitt értelemben megtalálható a Zsolt 7,15-ben. Az Újszövetségben Erzsébet és Mária történeténél olvashatjuk [Delling, 1971, 759-761].

Az Újszövetség nagyrészt a $\gamma\epsilon\nu\nu\alpha\omega$ és a $\tau\iota\kappa\tau\omega$ görög igéket használja a születésre. Az ókori keleten az izraeli asszonyoktól szinte kötelezően elvárták, hogy gyermekkel – amennyiben az lehetséges, fiúval ajándékozza meg a családot. Ellenkező esetben szegyenben maradt. A szülésre, mint Isten ígéreteinek megvalósulásának eszközére tekintettek. A következőkben a fent szereplő két görög igét elemzem.

A $\gamma\epsilon\nu\nu\alpha\omega$ ige a $\tau\iota\kappa\tau\omega$ -hoz hasonlóan az apák által történő nem-

zésre, illetve egyes esetekben a szülésre is vonatkozik. Jézus és az Atya kapcsolatára is ezt használják a görög szövegek. Átvitt jelentése valamit produkálni, létrehozni, lásd: 2Tim 2,23, vagy vallási értelemben – pl. Zsolt 2,7.

A nemzés előfordul, mint a mester és tanítvány kapcsolatának képe. Az apa és a fiú szavak használata utal a mester és a tanítvány közötti kapcsolatra. Jézus idejében a rabbik fiaiknak nevezték tanítványaikat [Mt 23,8-10]. A szokás mögött nem a valódi nemzés gondolata jelent meg, csupán az atya melegségét és felsőbbségét volt hivatott hangsúlyozni. Amikor egy ember a másik fiát a Tórára tanítja, akkor a Szentírás úgy kezeli őt, mintha ő nemzette volna. Pál ennél tovább megy a Gal 4,19-ben, amikor saját γενναω-járól beszél. Nagy különbség ugyanakkor, hogy amíg a Tórában ezek hittitkokból, misztériumokból származnak, addig Pál az evangélium által, nyilvános prédikációkkal nemz, valamint nem egy-egy hívőt, hanem egész közösségeket [Büchsel, 1964, 666-667].

Ez az íge használatos az újjászületésre, a hitre térésre is. A rabbinál szokás, amikor valakinek az áttérését segítik a zsidó hitre, akkor a megtérőt a rabbinak tulajdonítják, és úgy veszik, mintha ő teremtette, alakította és formálta volna azt a személyt. Az Újszövetségben jó példa erre Pál és Timóteus kapcsolata, az apostol fiának szólítja Timóteust [1Tim 1,2]. Egy frissen megtért megnyerésére, mint egy felülmúlhatatlan teljesítményre tekintenek, ez kitér abból, hogy Isten teremtő munkájával hasonlítja össze. Azonban ennél fontosabb, hogy a térítő így eleget tesz a sokasodás parancsolatának, – mint a zsidók legfelső parancsolatának – mely a rabbinikus értelmezésben az összes zsidó férfira vonatkozik. A frissen megtért emberre a csecsemőhöz hasonlóan tekintettek, mivel a múlt már megszűnt számára, tehát a zsidó hit nem ismer el semmilyen kapcsolatot, mely a törvény elé kerülne. Így a megért szó szerint újszülött, nincs előző apja, anyja vagy testvérei [Rengstorf, 1964, 666-668].

A γενναω-t nagyon ritkán, de lényeges helyeken használja az Újszövetség az Isten által való nemzésre. A 2. zsoltárban a király, a Péld 8:25-ben a bölcsesség szerepel, mint Isten nemzettje. A Targum így fogalmaz: „Olyan kedves vagy számomra, mint apának a gyermek, és ártatlan, mintha e napon teremtettek volna.” Az Isten általi bölcsesség generációjának gondolata nem tűnt el a zsidóságban. Megjegyzendő, hogy Flavius Josephus nem használja a γενναω-t Istenen

kívül másra. Bár a zsidók nem mondják, hogy minden ember Istentől nemzetett, a generáció gondolata az Úrtól nem válik el teljesen.

Philón az ige Istennel kapcsolatos széleskörű használatát mutatja be. Isten minden teremtményét nemzetette. Az izraeliták Istenfiúságát ugyanakkor nem Isten γεννω- jából származtatja. Beszél Isten az emberben lévő σπειρειν-járól. Gondolatai mögött misztériumi bölcsességek állnak. A misztériumokban a szexuális élet folyamatai fontos szerepet kapnak, azonban a keresztyénség előtt az Isten általi adoptáció és nem a születés gondolata jelenik meg [Büchsel, 1964, 668-671].

A τικτω ige a τεκ gyökből származik, jelentése gazdag: ez idő szerint, látomásba hozni [megjeleníteni], teremteni, termelni, szülni. Az ember által bekövetkezett születésre és alkotásra használják, így néhány esetben férfire is vonatkoztatják, azonban legtöbb esetben a nőtől való születés. Ha az alany egy állat, mindig nőnemben szerepel, jelentése például: tojást rak. Jelenti továbbá, hogy földből fakad, átvitt értelemben: teremni, ültetni, létrehozni.

A LXX-ben a τικτω két kivétellel mindig a héber דלי [szülni] gyök fordítása, egy esetben a הרה [teherbe esés], valamint az Ézs 66,7-ben a חלם [megmenteni, szülni]. Az LXX-ben megtartotta általános jelentését, ugyanakkor túlnyomórészt a nő szülésére használt fogalom, a férfi által való nemzésre kizárólag a γεννω-t használja. Elsősorban a vajjúdás teremtésre irányuló biológiai aktusát jelenti [Ézs 13,8; 26,17].

Az Újszövetségben a τικτω mindenekelőtt a Máté és a Lukács szerinti evangéliumban fordul elő, János és Jézus születésének jövendölésénél, valamint a Jelenések 12,2 és 5-ben a Világuraló és Világmegváltó születésére vonatkozólag. Amíg a γεννω igének több általános jelentése van, például a látottak kihirdetése Lk 1,13-ban vagy a születés megjövendölése Mt 1,16-ban, addig a τικτω a szülés konkrét aktusára és a születés tényére vonatkozik. A szülési fájdalmakkal együtt szerepel [Jn 16,21] ezzel együtt annak a fájdalma is, aki nem képes szülni, mivel meddő [Gal 4,27]. A német *niederkommen* szó kitűnően adja vissza a jelentést, hiszen etimológiája magába foglalja a szülés folyamatához tartozó emóciókat, ilyen az öröm, feszültség, fájdalom és a halál veszélye.

Átvitt értelme az Újszövetségben ritkán fordul elő – például ilyen a Zsid 6,7, ahol a föld hasznos növényt terem vagy a Jak 1,15, ahol

a vágy bűnt szül kifejezést találjuk. Ezeknél az igeverseknél egy mélyebb, a hatást kifejezni szándékozó összefüggések miatt szerepel: ahol eső, ott gyümölcs, ahol vágy, ott bűn.

Az asszonytól való születésen [Jób 14,1] kívül a Vízről és Lélektől való születést [Jn 3,3,5] is ezzel a szóval jelöli a Szentírás. Ehhez hasonlóan az emberi és isteni akaratból származó alkotást is kifejezi [Jn 1,13]. Így a biológiai mellett megtaláljuk metaforikus és spirituális értelmét is. Ezért a születés és az újjászületés fogalma nemcsak formailag hasonló kifejezések, hanem teológiailag is szorosan összekapcsolódnak. Mindkét esetben egy olyan eseményről beszélünk, ami az ember számára elérhetetlen, lehetetlen, egy Isteni aktus, hiszen mind a földi élet, mind az újjászületés és lelki élet csak a *creatio spiritus*, a teremtő Lélek által lehetséges. Teológiailag a születés a teremtés fogalmkörébe tartozik, hasonlóan az újjászületés az új teremtés fogalma alá van rendelve. Ezért mindkettő hangsúlyozza a teremtéstörténet személyességének konkretizálódását [Bauer, 1967, 452-454].

A meddő kifejezést az utóddal nem rendelkező, szaporodásra képtelen személyekre és átvitt értelemben is használja a Szentírás. Több szinonimát találunk rá, a leggyakoribb ezek közül a *στειρα*. A Biblia elismeri, hogy a nő és a férfi egyaránt lehet magtalan [5Móz 7,14]. A szaporodás Istentől kapott áldás és feladat, Ő a teremtéskor megáldotta az élővilágot [1Móz 1,22] és külön az embert [1Móz 1,28], hogy sokasodjanak. Az Írás lapjain később is Isten áldásai között szerepel [2Móz 23,26; Jób 21,10 stb.]. A terméketlenség lehet Isten büntetése [5Móz 28,18.63; Hós 9,14]. Utóbbi talaján a népi valóság és a felületes teológia segítségével fejlődött ki az a szemlélet, miszerint a meddőség Isten ítélete, a termékenység az Ő áldása [Zsolt 127,3]. A meddőség olyan szegény volt, amitől a nők igyekeztek megszabadulni, ennek egy módja volt, hogy a meddő feleség szolgálóját férjének adta, hogy rajta keresztül legyen gyermeke.

A termékenység és a terméketlenség is Istené, utóbbival néha célja van, nem ítélet, hanem olykor a legnagyobb kegyelem jele. Izrael három özanyja: Sára, Rebeka és Ráhel, valamint Anna, Mánóah és az Újszövetségben Erzsébet is meddőként éltek. Jób 24,21 azt mondja, hogy az ilyen asszonyokat csak a gonoszok csúfolják. A Példabeszédek könyve előrébb valónak tartja az erénnyel párosult gyermektelenséget, mint a hitetlenek gyerekhadát. A Szentírás kijelenti, hogy az

Úrnak hatalmában áll a meddőt termékennyé tenni és fordítva [1Sám 2,5; Zsolt 113,9], ezért reménykedhetünk [Nagy, 2004, 167-168].

A következőkben néhány Szentírási történetet mutatok be.

A Bírák könyvének 13. fejezete beszéli el, miként ígéri meg Isten angyalán keresztül Sámson születését. Előzmény, hogy Izrael hűtlensége miatt az úr megengedi a filiszteusoknak, hogy negyven évre elnyomják a népet, azonban Izrael nem kiált Istenhez, aki azonban kezébe veszi a kezdeményezést. Mánóah és gyermektelen felesége kapják az ígéretet, és az angyal arra utasítja, hogy ne igyon alkoholt és ne egyen tisztátalan ételt. A tiltások valószínűleg a fiúra vonatkoznak a haj leborotválásának tilalmával együtt, ezeknek oka, hogy Istennek szentelt názír lesz. A názír szó elkülönítettet, felszenteltet jelent, azokra használják, akik Isten szolgálatában állnak. A Num 5:1-21 szerint három tiltás vonatkozik rájuk: a borivás, a hajvágás és a hullaérintés tilalma. Ugyanitt a 6. fejezetből kitűnik, hogy a názír esküt felnőtt korban önként tesz le, azonban Sámson felszentelése az anyaméhben történik. Az, hogy az anya meddő volta ellenére szül, már jelzi egy fontos személy világra jöttét. A názír eskü és a természetlen szülő nő képe hatalmas elvárásokat vált ki az olvasóból. Az asszony hírül adja férjének a történeteket és így fogalmaz: „... Istennek szentelt názír lesz ez a gyermek születésétől a halála napjáig”. Amikor a férj kérésére az angyal újra eljön, akkor Mánóah megvendégeli, a történet ezen eleme az 1Móz 18,1-15-ben szereplő ábrahámi vendégszeretetre emlékeztet. A 17-18. versekben egyértelmű utalás történik Jákob Istennel való tusakodására. A férj fél attól, hogy meghalnak, hiszen látták az Urat, azonban felesége megnyugtatja. A születés mindezen körülményei egyre inkább nyilvánvalóvá teszik, hogy Isten drámai módon avatkozik be és reményt fektet a megszületendő gyermekebe. Sámson szülei a hit hűségese és odaadó személyeiként emelkednek ki, Józsué hithű generációjához hasonlóan [Olson, 1998, 845-847].

Sámuel születésének története Sámuel könyveinek elején található, melyek tulajdonképpen megváltástörténetek, új élet jön a meddőségből és remény támad a reménytelenségből, a kétségbeesés hálává és dicséretté formálódik. Az 1Sám 1-ben a középpontban az örület határán a gyermektelen Anna áll, akinek szembe kell néznie az őt kigúnyoló vetélytárrsal. Ő ebben a nyomorúságban nyílik meg és könyörög Istennek. Ez a történet, mint az ősanák története

is a jövő felé mutat, hiszen ami Dávid király nagyságában csúcspontot ki, az Anna reménytelen körülményeivel kezdődik. Izrael jövője tehát ugyanúgy Isten ajándéka, mint múltja. Sámuel könyveiben az Úr reménységet talál új életre és reményteljes jövőre. Sámuel központi szerepet fog játszani Isten üdvtörténetében. A történet mutatja, ahogy Isten Annára emlékezett, úgy fog népére, Izraelre is.

Annától megtanulhatjuk, hogy Istennek kifejezhetjük szükségleteinket és Ő új lehetőségeket nyit meg előttünk. Okulhatunk kitartásából és állhatatosságából: Anna merészen, női makacssággal kért és bízott. Éli rosszul ítélte meg Annát, de ez őt nem tartotta vissza a szenvedélyes imától. Jézus a Lk. 18,1-8-ban dicséri az állhatatos özvegyet, és bátorítja saját követőit, hogy szívüket kitarják Isten előtt. E történet megtanít arra, hogy Isten kegyelmére helyes válasz az, ha visszaadjuk. Anna az elválasztás után visszatér a szentélybe ajándékokkal, áldozatokkal és az Úr szolgálatába, dicsőségére ajánlja a gyermekeket.

Anna éneke a Szentírás egyik legékesszólóbb hangja, fő sora „Senkit nem tesz hőssé a maga ereje”, mely megóv minket attól a kísérestől, hogy elhiggyük, tudjuk irányítani a történetünket. Anna egy olyan személyes Istenről énekel, akinek hatalmában van megváltoztatni lehetetlennek tűnő helyzeteket. Ez az ének a *magnificat*-ban visszhangzik. Mindkettő egy csodálatos születést ünnepel, mely az Úr kegyelméből történhetett, és a Felkent eljövételének bevezetése, bár csak Anna énekében jelenik meg a „felkent” kifejezés. Az anyák közül sokan Isten győzelmének és az új lehetőségek „énekesei” voltak [Birch, 1998, 969-983].

A Lk 1,25 Keresztelő János születésének előzményeiről számol be. A meddő anyáról és idős szülőkről szóló történet emlékeztet az ószövetségi történetekre. Erzsébet és Zakariás már régóta könyörög gyermekért. Zakariás nevének jelentése „Jahve emlékezik”, ti. a szövetségre. Ő Abbia rendjéhez tartozó pap volt. Erzsébet nevének jelentése „megesküdött Istenem”, ez egy igazi papnéhoz illő név, Áron feleségét is így hívták. Ő az áronita papi családból származott. Amikor őt jellemzi az evangelista, rámutat arra, hogy a vele való házasság a kötelezőn felüli, a legszigorúbb törvények szerint való volt, hiszen a főpapon kívül minden pap özvegyet és nem izraelit is elvehetett. A hatodik versben a szentíró jellemzi Keresztelő szüleit: tökéletesek, feddhetetlenek és az Úr előtt élők, azonban a kegyes élet ellenére

gyermektelenek, hiszen Erzsébet meddő volt. A szöveg a szülők korának említésével a gyermek születésének valószínűtlenségét fokozza. Az elbeszélés a templomban kezdődik. A Misna rendelkezései szerint az áldozat bemutatását egy közpap élete során csak egyszer végezhetette, tehát Zakariás életében egy rendkívüli tevékenységet végzett, nagy pillanat történt ezen a napon azzal, hogy ő mutathatta be az áldozatot. Az angyal megjelenését $\omega\phi\theta\eta$ passzív alakkal írja le Lukács, ami arra utal, hogy Isten cselekszik, engedi, hogy az angyal láthatóvá váljék. Az angyal az oltár jobbján, tehát a legszentebb helyen válik láthatóvá. „Szent személy és szent hely” – így kezdődik Keresztelő János születése. Az Ószövetségben angyalok akkor jelennek meg, ha a szabadítást hirdetik, vagy ha meddő, idős házaspárnak gyermek születését ígérik. Lukácsnál ez a két motívum egybeolvad, tehát az eljövendő gyermek elhozza a nép szabadítását. Az angyal elmondja, hogy Zakariás imája meghallgattatott. Az áldozat bemutatása közben a papnak a nép imáját kellett elmondani, de esetünkben a nép imádsága és Zakariás fiúért való könyörgése egybeeshet, hiszen sokaknak lesz öröme Keresztelő János. Itt Ábrahám és Sára motívuma folytatódik, hiszen a nekik tett ígéret valósul meg [1Móz 12:2]. Az, hogy Keresztelő János sosem ihat szeszitalt arra utal, hogy örök papság az osztályrésze. Mindezek a különös történések előkészítik Keresztelő János feladatát, melyek a 16-17-es versben derülnek ki. Feladata visszafordítani a népet a Messiás előfutáraként, tehát ő készíti fel a népet az eljövendő fogadására. Zakariás hitetlenkedik és jelt kíván, ami némasága lesz a gyermek születéséig. Meg kell némulnia, hogy Isten maga beszélhessen a jel által, akit ad. Zakariás némasága előzménye a kiáltó hangnak a pusztában. Erzsébet öt hónapig elrejtőzik [$\pi\epsilon\rho\iota\epsilon\chi\rho\nu\beta\epsilon\nu$, jelentése: körös körül titokban lenni, elrejtőzni]. Ez összefüggésben állhat azzal, hogy Sárahoz hasonlóan nevelésnek érezte, hogy öregkorára szüljön [Bolyki, 1997, 16-25].

A Lukács szerinti evangéliumban Erzsébet így szól: „Így tett velem az Úr azokban a napokban, amikor gondja volt arra, hogy elvegye gyalázatomban az emberek előtt”. A gyalázatra itt a görög $\omicron\nu\epsilon\iota\delta\omicron\varsigma$ kifejezés szerepel. Ezt a költészetben ironikus értelemben használták, leggyakoribb jelentése: szégyen, botrány, gyalázat. Ezzel együtt magát a gyalázat tárgyát is jelenti, aki szégyenben van vagy szégyent hoz másokra – például Oidipusz lányait is így nevezik. A LXX azokra az emberekre használja, akiknek bűnei miatt megszakadt az Istennel

való kapcsolatuk, ezért teljes életük a szégyen alatt áll. A szabadítás reménye ebből az állapotból ered. Az ember földi életében gyakran ki van téve ennek az állapotnak, mivel ez alapja és eredménye a bűnnek. Isten megbosszulja az ellene irányuló vétkeket, és a vétkezőket szégyennek teszi ki. Az igazakat azért hozza szégyenbe, hogy próbára tegye és végül megszabadítsa őket. Az Újszövetségben csak a Lk 1,25-ben szerepel, ahol Erzsébet úgy érzi, hogy a gyermektelensége szégyen, majd megéli az Úr általi szabadítás örömeit [Schneider, 1967, 238-239].

TEOLÓGIAI ETIKAI ALAPON, AMI ELMONDHATÓ

A Szentírás szerint a gyermek egyértelműen Isten ajándéka, azonban a gyermektelenséget nem szabad az Ő büntetéseként értelmezni. Az 1Móz 28-ban szereplő szaporodjatok és sokasodjatok isteni parancsa, valamint, hogy az Úr megnyitja a meddő asszonyok méhét rámutat arra, hogy a terméketlenség nem egy természetes állapot, és mint ilyen, megelőzni és gyógyítani szükséges. Erre egy megoldást nyújthat az IVF. A lombikbabák ugyanúgy Isten csodái, hiszen az orvostudomány nem képes többre, mint amit az isteni rendelés lehetővé tesz, a beültetés után természetesen fejlődik és születik a csecsemő.

Bibliai alapokon érdemes lenne megfontolnia társadalmunknak, hogy ki fordulhat a meddőségi centrumokhoz. A házasság az Úr ígéretein alapszik és áll, férfi és nő szövetsége Istennel. A keresztyén erkölcsöz hozzátartozik a hűséges elköteleződés Isten és egymás iránt. Miért szeretnénk lehetőséget adni házasságban nem élő társaknak, vagy férfi támogatás nélküli, egyedülálló nőnek gyermekvállalásra? Az előrehaladott korban lévő nők mellett a Szentírás felmutat felelősséget vállaló, szerető, együtt könyörögni tudó erőshitű férfiakat.

Elfogadhatónak tartom a heterológ megtermékenyítést. A donor kérdéssel kapcsolatban három bibliai gondolat figyelembe vehető. Az egyik a Levirátus, melynek régebbi formája abban állt, hogy az özvegy nőt sógorának feleségül kellett vennie. Az 5Móz 25,5-10 úgy szabályozza, hogy amennyiben fiú utód nélkül hal meg a férfi, akkor családja köteles utódot nemzeni az özvegynek. Erre példának Júda és Támár történetét látjuk. Ugyanakkor ez két célt szolgál, hogy az el-

hunyt testvére nevét ne töröljék ki Izraelből, ebben megjelenik az élet szentsége, védelme, a cél felé futás képe. Ezenkívül ez az özvegyek védelmére törekedett, amivel a donorság nem egyeztethető össze [Nagy, 2004, 126-127]. A második, hogy Sára-Hágár és Ráchel-Bilha esetében is megtörténik, hogy meddő asszonyok más nőn keresztül szeretnének férjüknek utódot állítani. Itt azonban lényeges látni, hogy nem marad el a későbbiekben a saját méh gyümölcse sem. A harmadik gondolat arra épül, hogy a szentírási időkben gyakran tekintette egy férfi azt a gyermeket sajátjának, akinek ő magyarázta a Tórát. Ebben megjelenik a nevelés fogalma, ami szülővé tesz. Így elfogadhatónak tekintem – más lehetőségek kizárásánál – a donor adományozást. Itt a nyílt adományozást tartom helyesnek, ezzel teljesen kizárható a vérfertőzés, és a gyermek felderítheti gyökereit. Több geneológiát olvashatunk az Írásban, ezek is ékes példái annak, hogy nagy hangsúlyt kap a származás.

A magzatot Isten már a fogantatásakor, sőt, már azelőtt szeretetébe fogadja és elkülöníti magának, kapcsolatra rendeli magával. Erről tesz bizonyosságot többek között a református keresztelési liturgiánk. A csecsemőkereszttségben, Istennek a mindeneket megelőző Krisztusra néző kegyelmi aktusát ábrázolóig ki. Így a csecsemőkereszttség harmonizál a 329-es számú kereszteléskor énekelt dicsőretünk 2. vers szövegével: *Nem éltem még e föld színén: te értem megszületté!; Még rólad mit sem tudtam én: tulajdonoddá tettél; Még meg sem formált szent kezed, Már elváltattál engemet, Hogy társam légy e földön.* Mindezek okán keresztyén értékekkel összeegyeztethetetlennek vélem a magzatok elpusztítását, vagy a rajtuk való kísérletezést. Annyi embriót kellene beültetni, amennyit életre hívnak, és ehhez mérten szabályozni a megtermékenyített petesejtek számát.

Az IVF folyamatosan fejlődik és további teológiai etikai kérdéseket vet fel, egy ilyen a preimplantációs genetikai diagnosztika, melynek célja, hogy elkerülje a súlyosan beteg vagy életképtelen gyermek megszületését. Erről bővebben olvashatunk Orosz Gábor könyvében.⁵

Remélem, hogy e munka segítségével lesz a szolgáló, ezekkel a problémákkal szembesülő lelkészeinknek és gyülekezeteink tagjainak.

---

⁵ Orosz Gábor [2009] Idegen méltóság. Budapest: L'Harmattan.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Babafalva. [2006. 08 05]. Forrás: babafalva.hu: <https://babafalva.hu/lombikprogram-inszeminacio/>. Lementve: 2017.03.27.
- Bauer, G. [1967]. Theologisches Begrifflexikon zum Neuen Testament, I., 452-454. Wuppertal: Theologischer Verlag Rolf Brockhaus.
- Birch, B. C. [1998]. The first and second books of Samuel. In The New Interpreter's Bibel [II. kötet, old.: 947-1383]. Nashville: Abingdon Press.
- Bolyki, J. [1997]. Lukács 1-2 magyarázata. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara Újszövetségi Tanszék.
- Büchsel, F. [1964]. In G. Kittel [Szerk.], THEOLOGICAL DICTIONARY OF THE NEW TESTAMENT [I. kötet, old.: 665-666]. Michigan: WM. B. EERDMANS PUBLISHING COMPANY.
- Büchsel, F. [1964]. In G. Kittel [Szerk.], THEOLOGICAL DICTIONARY OF THE NEW TESTAMENT [I. kötet, old.: 668-675]. Michigan: WM. B. EERDMANS PUBLISHING COMPANY.
- CPCE. [2016]. A Guide to the Ethics of Reproductive Medicine from the Council of the Community of Protestant Churches in Europe [CPCE]. CryosDenmark. CryosDENMARK. Forrás: <https://dk-hu.cryosinternational.com/donorsperma/a-donorok>, Lementve: 2017.03.14
- Czeizel, E. [2013. 06. 07.]. Czeizel Endre genetikus a felesleges lombikkezésekről. [M.-R. Makki, Kérdező:] Forrás: http://www.hetek.hu/hatter/201306/czeizel_endre_genetikus_a_felesleges_lombikkezelesekrol Lementve: 2017.03.28.
- Delling, G. [1971]. In G. Friedrich [Szerk.], THEOLOGICAL DICTIONARY OF THE NEW TESTAMENT [VII. kötet, old.: 759-762]. Michigan: WM. B. EERDMANS PUBLISHING COMPANY.
- Donum Vitae. [1987. 02 29].
- Epstein, R. [2003]. Emotions, Fertility, and the 1940s Woman. Journal of Public Health Policy, 195-211.
- Katz, G. A. [1998]. Parpalaix contra CECOX: Protecting intent in reproductive thecnology. Harvard Journal of Law & Technology, 683-698.
- Lakatos, E., Pápay, N., Ádám, S., & Balog, P. [2014]. Paradigmák a meddőség értelmezésében. Budapest.
- Nagy, A. [2004]. Keresztyén Bibliai Lexiko. I. [T. Bartha, Szerk.] Budapest: Kálvin János Kiadó.
- Olson, D. T. [1998]. The book of Judges. In The New Interpreter's Bibel [II.

- kötet, old.: 721-888]. Nashville: Abingdon Press.
- Rengstorf, K. H. [1964]. In G. Kittel [Szerk.], THEOLOGICAL DICTIONARY OF THE NEW TESTAMENT [I. kötet, old.: 666-668]. WM. B. EERDMANS PUBLISHING COMPANY.
- Sándor, J. [1996]. A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásától. In Acta Humana, 29-46.
- Schneider, J. [1967]. In G. Kittel [Szerk.], THEOLOGICAL DICTIONARY OF THE NEW TESTAMENT [V. kötet, old.: 238-242]. Michigan
- Somfai B. [2006]. A gyermek „származáshoz való joga”. Család, Gyermekek, Ifjúság, 6-12.
- Török, P. & Major, T. [2013]. Új lehetőségek a női meddőség ambuláns vizsgálatában. Orvosi Hetilap, 1287-1290.
- Zeller, J. [2009]. A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében. Pécs.

A SZABAD KATTINTÁS JOGA – KONFLIKTUSOK MUNKAVÁLLALÓK ÉS MUNKÁLTATÓK KÖZÖTT A MODERN SZÁMÍTÁSTECHNIKA TÜKRÉBEN

■ NÉMETI ORSOLYA ■ nemetiorsi@gmail.com

Debreceni Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jogász Szak,
osztatlan képzés, IV. év.

■ Témavezető: DR. ZACCARIA MÁRTON LEÓ

Debreceni Egyetem, Debrecen, Állam-és Jogtudományi Kar, Agrárjogi,
Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

■ kulcsszavak: munkajog, személyiségi jog, felmondás, közösségi média,
internet, ellenőrzés

1. BEVEZETÉS

A mára már globális szinten elterjedt számítástechnikai eszközök, az internet és mobiltelefon használat gyökeresen és módszeresen alakították át társadalmunkat, annak rétegeit s integer struktúráját egyaránt. Az említett változások, átalakulások nem kerülhették el a jog egyébként is folyamatosan változó, megújuló világát sem. Az internet és az 'okos' eszközök hétköznapi használatban való széles körű elterjedése egyre kiterjedtebb befolyást gyakorol az interperszonális és társadalmi kapcsolatokra, folyamatokra. Az említett jelenség természetesen a jog világán belül is szerteágazó, azonban különös jelentősége egyértelműen kimutatható a munkaviszonyok kontextusában.

A vizsgált jelenség alapproblematikája véleményem szerint abban rejlik, hogy a világháló polgári felhasználásának elterjedése összehasonlítva egy azelőtt egyértelműen, sőt határozottan kontúrozott

vonulat. A telekommunikáció expanziójával ugyanis nemcsak a világ túlsó oldalán tartózkodó, vagy ott élő családtaggal, barátal sokkal egyszerűbb a kapcsolatot fenntartani, hanem megnyílt számunkra a mára már csak 'home office'-ként emlegetett otthoni munkavégzés lehetősége is. A helyzet kettősségét pontosan az okozza, hogy mindkét folyamat megvalósításához hasonló körülmények szükségesek, s így azok nem csak térben és időben, de folyamataikban is összemósódhatnak. Ily módon beszélhetünk a munka és a magánélet területének fokozott átjárhatóságáról is, vagyis a fizetésért végzett tevékenység, illetve a családdal kapcsolatos kötelezettségek ellátása, a baráti kapcsolatok ápolása, szabadidős tevékenység stb. egyre kevésbé válik el térben és időben.

Sokan úgy gondolják, hogy ez egy viszonylag újkeletű dilemma, azonban már 1996-ban amerikai kutatók foglalkoztak az internet-függőség jelenségével. [An Initial Report on the Online Assessment of Internet Addiction: the first 30 days of the Internet Usage. Marquette University Counseling Center and Suny-Buffalo, 3. [Brenner, 1996]] Meglepő adat, hogy a 4-5000 fő részvételével megtartott felmérés eredményeként kiderült, hogy már ekkor a résztvevők 25- 59 százaléka az internethasználat miatti munkahelyi és iskolai problémákról számolt be.

Tanulmányomban az internet munkajogra gyakorolt hatásait kívánom vizsgálni a személyiségi jogok aspektusából, ezen belül is elsősorban a munkavállalók szemszögéből, hiszen a munkavállalók online ténykedése jelentősebb hatással bír rájuk nézve – gondolván itt a munkáltató rendelkezésére álló ellenőrzési, utasításadási, valamint szankcionálási jogára – mint a munkáltatóé. Ezen vizsgálódás során különösen a következő kérdésekre keresek válaszokat:

- *Szabályozhatja-e a munkáltató a munkavállaló internetezési szokásait a munkaidőben vagy akár azon kívül, illetve ellenőrzheti-e azok betartását?*
- *Meddig avatkozhat be ilyen indokokra hivatkozóan a munkavállalója magánszférájába?*
- *Milyen jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik a munkaviszony eltérő pozíciójában álló feleket érdekeik megóvása terén?*
- *Milyen lehetőségei adóttak a munkáltatónak a felmondás tekintetében a fent említett eszközök használatával és a velük való visszaéléssel összefüggésben?*

A fenti kérdések előtti válaszadást azonban szükségszerűen előzi meg egyes – a vizsgált terület szempontjából releváns – definitív elméleti elemek tisztázása. A dolgozat legelső részében tehát a munka és polgári jog egyes alapfundamentumait kívánom ismertetni, melyek elengedhetetlenek a téma megértése során.

2. A MUNKAVÁLLALÓ SZEMÉLYISÉGI JOGAI

2.1 A személyes adatok kezelése

A fogalmi elemek tisztázásának körében több szerencsével járunk, amennyiben a személyes adatok definíciójára keressünk törvényhelyeket, ugyanis a jogalkotó ezirányú megítélése a vonatkozó jogszabály korai szakaszában helyet nyert. Így személyes adat az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret –, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés. [2011. évi CXII. törvény [Infotv.] 3. § 2.]

Vitathatatlan tény, hogy a munkavállalót – mint egyént – a munkaviszonnyal kapcsolatban felmerülő adatkezelés során is megilleti a személyiségi jogainak védelme. A technikai vívmányok alkalmazásával nemcsak a munkavégzés folyamata, hanem az adatkezelés metodikája is megváltozott. Lehetőség nyílt többek között a jognyilatkozatok elektronikus úton történő közlésére, valamint elektronikus nyilvántartások vezetésére. Ezzel együtt a munkáltató jogos gazdasági érdekévé vált az adatok pontos, hiteles és mindig naprakész nyilvántartása, amelyekből többek között statisztikákat, kimutatásokat, értékeléseket tud készíteni. A procedúra folyamánként felértékelődtek a munkavállaló személyes adatainak biztosítását szolgáló garanciális eszközök.

A munkavállaló online tevékenységének ellenőrzése során a munkáltató tudomására jutott adatok személyes adatoknak minősülnek, melyek jogszerű kezelése elengedhetetlen a személyiségi jogok biztosításához, azok tiszteletben tartásához.

Röviden szükségesnek tartom áttekinteni a legfontosabb adatvédelmi alapelveket, melyek segítségével meghatározható az adatkezelés jogszerűsége és megengedettsége.

1. Célhoz kötöttség elve

Személyes adat kizárólag meghatározott célból, jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának. [Infotv. 4. § (1)] Ez a meghatározott cél minden esetben kizárólag konkrét és jogszerű lehet, s a munkáltató ennek értelmében köteles pontosan megjelölni az adatkezelés célját.

2. Szükségesség elve

Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas. Személyes adat csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig kezelhető. [Infotv. 4. § (2)]

3. Tisztességesség elve

Az adatkezelést a felek kötelesek a vonatkozó törvények céljainak és rendeltetéseinek megtartásával végezni.

4. Törvényesség elve

Az adatok kezelése kizárólag az irányadó jogszabályok megtartásával, azokkal összhangban végezhető. [Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban [Arany & Tóth M. 2016]]

2.2 Az elektronikus megfigyelés

A munkajogban a felek között hierarchizált viszony áll fenn [Munkajog [Gyulavári T., 2015]], ezért a munkáltatónak lehetősége nyílik arra, hogy a munkavállalót a munkaviszonnyal összefüggő magatartása körében ellenőrizze. [2012. évi I. törvény [Mt.] 11. § (1)] A munkáltatók annak ellenére, hogy a munkaviszony egy tartós, kölcsönös bizalmat és együttműködést feltételező jogviszony gyakorta előnyben részesítik a mondat, miszerint „*a bizalom jó, de az ellenőrzés jobb*” [Die Überwachung von Arbeitnehmern [Höld F., 2008]]. Az egyik ilyen – egyre szélesebb körben elterjedő – ellenőrzési forma, a kamerás megfigyelés.

Fontos kiemelni a veszély eshetőlegesen fennállásának követelményét, hiszen ebből kiderül, hogy kamerás megfigyelés nem irányulhat – kizárólag – a munka intenzitásának ellenőrzésére. Továbbá az alkotmányos elvből kifolyólag kizárt a kamerák olyan helyen történő elhelyezése is, ahol a munkavállalók a munkaközi szünetüket töltik pihenési céllal, ill. olyan helyeken, ahol az a messzemenőig sértendő a magánszférájukat, példának okáért az öltöző- és illemhelyiséget.

[1805/A/2005 ABI] A munkavállaló tevékenységének rejtett kamerával történő kontrollálásának lehetőségét az ABI kizárja, mivel az a munkavállaló személyiségi jogának aránytalan korlátozását valósítaná meg, valamint a tisztességes és törvényes adatrögzítés követelményének sem felelne meg. [ABI-2323/2010/P] Ez alól szűk kivételt csupán azok a rejtett kamerás felvételek jelentenek, amelyek büntetőeljárásban az eset összes körülményét figyelembe véve relevánsak lehetnek. [EBH 2000. 296.]

2.3 Az internethasználat ellenőrzése

Jelen pillanatban kijelenthetjük, hogy a nyugati társadalmak általi munkavégzés során, de a munkavégzésre kijelölt helyen mindenképpen jelen van a számítógép, mint végfelhasználói eszköz. Az eszköz megjelenhet mind a munkavégzés, mind a személyes használat aspektusában [például a munkaközi szünetben].

Az internethasználat feltételeinek meghatározásában természetesen a munkáltató szabadon dönthet, hiszen ahhoz különböző érdekei fűződhetnek, mint például az adatbiztonság vagy a munkavállaló munkavégzési kötelezettségének teljesítésével össze nem egyeztethető magatartások megelőzése. Mérlegelési jogkörével élve meghatározhatja az internethasználatra jogosultak körét, a használat időtartamát, sőt akár meghatározott tartamú oldalak látogatását is megtilthatja. Ezeket a korlátozásokat, tilalmakat a rögzíthetik munkaszerződésben, kollektív szerződésben vagy üzemi megállapodásban, valamint a munkáltató egyoldalú utasítás, belső szabályzat keretében is élhet a szabályozási jogával. [A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban [Arany & Tóth M. 2008]] A munkavállaló által látogatott, így hozzá köthető webcím, weboldal, e-mail cím személyes adatnak minősül, s ezért a munkáltatói ellenőrzés során a munkáltató kötelessége, hogy a fent ismertetett általános adatkezelési szabályoknak megfelelően történjen ezen adatok kezelése is. [ABI 750/A/2004 és ABI 1598/K/2004]

Az ellenőrzésre különböző lehetőségek állnak a munkáltató rendelkezésére, mint például a fentebb említett kamerás ellenőrzés, azonban az ellenőrzés ismert módszere az ún. kémprogramok alkalmazása is. Az ABI a szükségesség – arányosság tesztjét segítségül hívva megállapította, hogy ez a fajta ellenőrzési módszer nem meg-

felelő, hiszen az ellenőrzés során nagyobb mértékben sérül a munkavállaló személyiségi joga, mint amilyen érdek magához az ellenőrzési jogosultsághoz fűződik. Szűk kivételt említhetünk a kémprogramok alkalmazásának tilalma alól, amennyiben azok alkalmazására bírói engedély alapján nyomozóhatóság által kerül sor titkos információ gyűjtés keretében. [ABI 1012/K-2005-3. sz. ügy]

2.4 Az elektronikus levelezés kontrollja

A munkáltatói ellenőrzés újabb színterét jelenti az elektronikus levelezés monitoringja. Mivel ezen ellenőrzés során is személyes adatok kezelésére kerül sor, szinte már magától értetődően alkalmazandók a fent ismertetett szabályok. Ezen túlmenően az elektronikus levelezés kapcsán felmerül a magántitkokhoz való jog, amely jog magába foglalja a levéltitok oltalmát. A magántitok megsértését fogja jelenteni, ha a munkáltató a magántitkot jogosulatlanul szerzi meg, használja fel, hozza nyilvánosságra, vagy közli illetéktelen személlyel. [2013. évi 5. törvény [Ptk.] 2:46. § [1]–[2]] Felvetődik tehát a kérdés, hogy a munkáltató mikor, milyen körülmények között tekinthet mégis jogszerűen bele a levelezésünkbe.

A kérdés aktualitását egyértelműen igazolja az Emberi Jogok Európai Bíróságának [EJEB] alig egy éve meghozott ítélete. [Application no. 61496/08] A román állampolgárságú Bogdab Barbulescut 2007-ben bocsátotta el egyoldalúan a munkáltatója a vállalat eszközeinek magáncélú felhasználását tiltó belső szabályzatra hivatkozva. A munkavállaló szabálysértése akkor derült fény, amikor a cég arról értesítette, hogy levelezését egy héten keresztül megfigyelték, melynek során megállapították, hogy az ügyfelekkel történő kommunikációra nyitott Yahoo Messenger fiókját nem kizárólag üzleti célra, hanem magáncélra is használta. Az érintett munkavállaló kétségbe vonta, a felmondás alapjául szolgáló bizonyítékok megszerzésének jogszerűségét. A román bíróságok azonban első- és másodfokon is elutasították a kérelmét, így Barbulescu az EJEB-hez fordult. Kérelmében hivatkozott az Emberi Jogok Európai Egyezmény 8. cikkének megsértésére, amely a magán- és családi élet, levelezés tiszteletben tartásához fűződő jogot biztosítja az egyének számára. Az EJEB azonban szintén elutasította az állását veszített munkavállaló kérelmét, mivel nem találta megállapíthatónak az említett 8. cikk sérelmét. A dönté-

sét azzal igazolta, hogy a román bíróság is helyesen döntött, amikor úgy vélte, hogy ésszerű az, ha a munkáltató jogot formál arra, hogy ellenőrizze a munkavállalóinak munkaidőben történő tevékenységét. Külön kiemelendő és a döntésnél is meghatározó volt, hogy a munkavállaló úgy nyilatkozott, nem használta személyes célokra a számítógépet, internetet, amit a munkáltató belső szabályzatban egyértelműen tilalmazott, s az erről való tájékoztatási kötelezettségének is eleget tett. Továbbá fontos megjegyezni, hogy a munkáltató jóhiszeműen járt el az ellenőrzés során, hiszen kizárólag a Yahoo Messenger üzenetek kerültek ellenőrzésre, más tevékenység nem. Az EJEB ítélete nem általában véve mondta ki, hogy a munkáltató ellenőrizni jogosult a munkavállalók magánlevelezését, hanem a konkrét esethez kapcsolódóan azért döntött így, mert egyrészt a levelezési fiókot kifejezetten a munkáltató kérésére, munkahelyi kapcsolattartás céljára hozták létre, másrészt a cég a magáncélú kommunikáció munkahelyi tilalmáról előzetesen tájékoztatta a munkavállalóját. Fontos kiemelni tehát, hogy az ítélet nem azt mondja ki, hogy a munkáltató szabadon olvashatja a munkavállalók privátlevelezését. Mindösszesen arra van jogosultsága, hogy ellenőrizheti, hogy alkalmazottja munkaidőben az üzleti célokra fenntartott levelezőrendszert használta-e privát célokra. [Munkajogi magyarázatok – Szerelmes levelek a munkahelyi postafiókban [Kártyás, Kozma & Fecske, 2016/3]]

Ezen ügy kapcsán szeretném áttekinteni a hazai jogszabályi környezetet. Összességében elmondható a magyar szabályozásról, hogy számunkra a jelen ítéletben megfogalmazottak nem tartalmaznak új nézeteket, hiszen a szabályozás és a rá épülő gyakorlat megfelel az EJEB jogértelmezésének. Az adatvédelmi biztos az eddigiekhez hasonlóan ezen a területen is rendelkezik kiforrott gyakorlattal, amelyben úgy fogalmaz, hogy a munkáltató jogosult ellenőrizni a szolgálati célú, a munkáltató utasítására, megbízásából megírt, ill. fogadott e-mail-ek tartalmát. Azonban amennyiben a magánhasználatra vonatkozó tilalom betartását a munkáltató ellenőrzi és a kötelezettségesség már a címzettekben, ill. a levelek tárgyából megállapítható, annyiban az arányosság követelménye miatt az ellenőrzés terjedelme ezen nem mutathat túl, a pontos tartalom megtekintésére nem válik jogosulttá a munkáltató. [ABI 1393/K/2006] Egyszermind a magyar munkáltató is köteles az ellenőrzés lehetőségéről és módszeréről a munkavállalóját előzetesen tájékoztatni. [ABI 1722/A/2005]

3. A MUNKÁLTATÓ JOGOS GAZDASÁGI ÉRDEKE ÉS A SZÓLÁSSZABADSÁG ÉRDEKELLENTÉTE

A dolgozat fennmaradó részében a vizsgálódásom körét tovább kívánom szűkíteni, melynek egyik fókuszpontjában a szólásszabadság alkotmányosan védett értéke áll, míg ennek ellentétpárját a munkáltatók jogos gazdasági érdeke képezi.

Az érdekelletét realizálódásának alapeste egy igen reprezentáns jogesettel szemléltethető, melyben egy szombathelyi munkavállaló felmondásának okát egy Facebook poszttal indokolták meg, ahol a férfi a vezetőség munkavállalókhoz való hozzáállását bírálta.

Az elkövetkező fejezetekben a vizsgálódásom tárgyát tehát az képezi, hogy van-e és ha van, hol helyezkedik el az a határ, amely a munkavállaló szólásszabadságát – különös tekintettel a közösségi médián gyakorolva – szegélyezi a munkáltató jogos gazdasági értékével szemben.

Elsőként mindenképpen meg kell említenünk, hogy az adott terület jogi szabályozása komoly nehézségekbe ütközik, ugyanis azt integer módon szabályozni nemcsak, hogy nehézkes, sokkal inkább lehetetlen. Ennek oka többek között az, hogy az internet legtöbb adatbázisa anonimitásba burkolózik felhasználóit védve, valamint, hogy a teljes tartalomellenőrzés nem csak hogy jogtalan lenne, de jobbra megvalósíthatatlan is. [Kommunikációs jogok, [Halmi G. 2002]]

Magyarországon sem más a helyzet az internetre vonatkozó joggyakorlat tekintetében. Adott „end of the pipe” területeket, mint az internetes kereskedelem, garanciális viszonyok több kevesebb sikerrel tudunk szabályozni, azonban a világhálóra, mint jelenségre aligha van egységes szabályzásunk.

Az Alkotmánybíróság 19/2014 számú Határozata mintapéldáját állítja a jelenségnek, melyben a jogalkotók és jogalkalmazók a valódi események mögött több lépés távolságban próbálják azokat utolérni, s mely felzárkózás során ugyan jól citálják a vonatkozó alapjogi frázisokat, azok valós interpretációja azonban várat magára. [Egy lépést hátra – A magyar Alkotmánybíróság döntése az internetes hozzászólásokért való felelősségről. [Balogh É., 2015]] A jelenséget tetézi, hogy míg az internet felhasználás, valamint az okos eszközök munkaviszonyokban történő alkalmazása egyre fokozottabb tempóban eszkalálódik, ugyanezt a jogalkotói és jogértelmezői oldalról viszont

aligha mondhatjuk el. Magunkra, mint kontinentális jogrendszerre ez fokozott nyomást jelenthet, ugyanis míg Britanniában egyre több jogeset születik a témában melynek hatására a terület szabályzás alá vonható, addig országunkban még a hierarchia csúcsán álló igazságszolgáltatási szervnek is csak formális véleménye van – s ebből fakadóan aligha elvárható, hogy egy kisebb bíróság koherens ítélkezési gyakorlatot alakítson ki. Mindez a legalsó szinten jelentheti a legnagyobb gondot, ugyanis a területen jelenlevő joghézagok állapot és a koherens bírói gyakorlat hiánya munkáltató és munkavállaló között ütközik ki leginkább.

4. MÉRLEGELÉSI SZEMPONTOK A MUNKAVÁLLALÓ MUNKAJOGI FELELŐSSÉGÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA SORÁN

Míg az üzleti életben túlnyomóan erősen protekcionista szemlélet érvényesül, addig a munkavállalók a nevezett diszciplínát egy másik szögből értelmezik túlnyomórészt. Előbbi egyértelműen gazdasági, míg utóbbi jogi értelemben vett protekcionizmust folytat. A gazdasági értelemben vett mechanizmus a profitmaximalizálást és a költségminimalizálást célozza, mellyel szemben a jogi társa az egyén jogainak védelmét helyezi a fókuszpontba. Jog és gazdaság e kettőse az első ipari forradalom óta folytatja párharcát, s míg az utóbbi időben a demokratizmus felülkerekedni látszik, addig ezt a jelenséget több oldalról is lehet vizsgálni. Mi több, a többes vizsgálódás kötelezettség is lehet, ugyanis a kép korántsem fekete-fehér. A munkáltatói túlkapások sora hosszas, azonban nem tekinthető megalapozatlannak, hiszen a munkavállalók is hajlamosak visszaélni a beléjük fektetett bizalommal.

Ez alapján a fejezetben kívánom vizsgálni, hogy milyen súlypontok körvonalazódnak az infokommunikációs környezetből fakadó jogok és kötelezettségek tekintetében, s hogyan jelenik ez meg nem csak a munkáltató, de a munkavállalói oldalon is, valamint, hogy amennyiben a felelősség érvényesítésére kerül sor azoknak melyek a legfőbb szempontjai.

A hazai joggyakorlat kontextusában a leggyakoribb okok a felmondásra a munkáltató oldaláról a következők: [[Németh J, 2013] Munkajogi magyarázatok – A közösségi média használatára alapozott felmondások – megosztó gyakorlatok]

- A gondos munkavégzési kötelezettség elmulasztása: A munkavállaló Mt-ben rögzített egyik legfontosabb kötelezettsége, hogy munkáját a vonatkozó előírások szerint az általában elvárhatóság követelményének megtartásával végezze. [Kommentár a munka törvénykönyvéhez [Berke, Kiss, Bankó, Kajtár & Kovács, 2014]] Természetesen ez egy objektív kategória lehet, azonban, hogy az infokommunikációs alapok ezt a kategóriát milyen kontextusban módosítják, azt nem csak a területen irányadó jogszabályok határozhatják meg, hanem a munkáltató is nyilatkozhat róla belső szabályzatában. Ebből fakadóan elképzelhetőek olyan esetek tehát, ahol a közösségi média használata megvalósítja a gondatlan munkavégzést. Példának okáért, amikor a munkavállaló a saját és kollégája munkahelyi gépen a munkavégzési feladataihoz a legkisebb mértékben sem kötődő internetes oldalakon böngészett, amely tevékenysége kizárta a munkafeladatainak elvégzését. [BH 2006.64.]
- A bizalom elvesztése: A munkaviszony tartós jellegű jogviszony ebből következően a felek közötti kölcsönös bizalom elengedhetetlen annak eredményes teljesítéséhez. A törvény és a bírói gyakorlat [EBH 2004.1055] is rendelkezik arról, hogy a felek jogaik gyakorlása és kötelezettségeik teljesítése során kötelesek a jóhiszeműség és tisztesség elvének megfelelően eljárni. Ennek a követelménynek nem tesznek eleget, amennyiben olyan magatartást tanúsítanak, ami szemben áll olyan korábbi magatartásukkal, amelyben a másik fél okkal bízhatott. Erre az okra alapozott felmondás a gyakorlatban ritkán jár egyedül, általában összefügg a jó hírnév, üzleti titok, jogos gazdasági érdek megsértésével. A valóságban természetesen érzékelhető a szubjektívítés a „bizalom elvesztésével” kapcsolatban, ugyanis a munkáltató jogosan állapíthat meg különbséget az egyes munkavállalói között – legalábbis – a beléjük fektetett, valamint a tőlük elvárt bizalom tekintetében.
- Személyiségi jogok tiszteletben tartásának elmulasztása: Szintén megalapozhatja a felmondásunkat, ha a munkaviszonnyal összefüggésben akár a munkáltató, akár a munkatársunk, de akár a munkáltató egyik ügyfelének a személyiségi jogát sértjük meg. Példaként említhető a fentiek megsértésére, ha a munkáltatónkraól egy megbeszélés alkalmával az engedélye nélkül töltünk

fel videót, vagy arról számolunk be, hogy milyen minősíthetetlen hangnemben szidta le az egyik alkalmazottját. Valamint például az is, ha a cégünk által képviselt elveket, nézeteket szintén csak nyilvánosan, az üzenő falunkon becsmételjük.

- **Jogos gazdasági érdek sérelme:** A jogos gazdasági érdek egy rendkívül tág kategória, s törvényi szabályozása a következőképpen hangzik: a munkavállaló a munkaviszony fennállása alatt - kivéve, ha erre jogszabály feljogosítja - nem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel munkáltatója jogos gazdasági érdekeit veszélyeztetné. [Mt. 8. § [1]] A bírói gyakorlat [BH 2006.64.] ebben a kategóriában különösen kimunkálta a munkavállaló más munkáltatónál történő munkavállalását - versenytitalmi megállapodás szabályai - illetve, véleménynyilvánítási szabadságának korlátozását, valamint az üzleti titok megőrzését.
- A munkavállaló a munkaidőn kívül tanúsított magatartása körében felelősséggel tartozik az általa kifejtett, munkaviszony-nyal összefüggő tevékenységeiért. Ez a köztisztviselők jogállására vonatkoztatva értelmezhető a legrepresentatívabb módon [56/1994. (XI.10.) AB határozat], azonban él a magánszférában elhelyezkedett munkavállalókkal szemben is. A munkavállalókat felelősségre lehet vonni a munkával kapcsolatos kötelezettség-szegésért bármely közösségi hálón, függetlenül attól, hogy ez munkaidőben vagy munkaidőn kívül történik és a munkavállaló saját eszközét, vagy a munkáltató eszközét használta. Fontos, megjegyezni emellett, hogy *ha az adott munkavállalói magatartás 'offline' jogellenes lenne, azt az online környezet semmiképpen sem fogja legitimálni.* A magánszféra védelméhez való jog nem szolgálhat a joggal való visszaélés eszközeként. [Európai ügyek a Facebook sötét oldaláról - A munkavállalók közösségi oldalon tanúsított kötelezettség-szegő magatartása [Kajtár E., 2015]]

Látnunk kell, hogy az utolsó pont rendkívüli mértékben tágitja ki vizsgálódásunk körét, s számtalan árnyalatot helyez arra. Példának okáért a következő kérdéseket veheti fel: Mi számít nyilvánosságnak egy közösségi háló tekintetében? Az információk visszakövetésének van e jogi jelentősége a téma megítéléséből?

A munkavállaló elsődleges figyelemköre a következő súlypontokra essen:

- Valóban sérti-e a jogos gazdasági érdekét a munkavállaló munkaidőn kívül tanúsított magatartása
- A munkavállalók pozícióból fakadó különbségeire
- Az adott, médiumként használt online eszköz egyes sajátosságaira [az elhelyezett vélemény megtekintésének eltérő nyilvánossági szintjei]

A munkáltató elsődleges figyelemkörébe eső súlypontok pedig az alábbiak:

- Szabályzat létesítése az internet- és azon belül az adott közösségi médiahasználatra vonatkozóan
- A jogszabályi háttér, bírói gyakorlat kialakulásának és változásainak folyamatos nyomon követése
- A munkaszerződés oly módon való megszövegezése, melyben helyet kap a vonatkozó szabályozás
- Megelőző tájékoztatás nyújtása a munkavállalók részére

Összességében tehát a körültekintés az elsődleges szempont mind a munkavállaló, mind a munkáltató részéről. A munkavállaló valóban jogosan érezheti magát kontroll alatt egyes tekintetekben, de ennek a kontrollnak az Mt. 9. §-a mindenképpen gátat szab. Ezzel együtt a napi szinten lezajló gigabájtos adatáramlás sokkal inkább mindennapjaink része már, mint sci-fibe illő momentum. A munkáltatói oldalon pedig manapság már sokkal inkább trendként tűnik fel a rendszeres és teljeskörű oktatás, s a joggyakorlat kialakítására lehetővé adó felmondás egyre inkább egy utolsó lehetőségként gyakorolható eszköz formáját ölti magára. [Munkavállalók a világhálón – „Megosztani ér?” [Zaccaria M. L., 2016]]

5. ÖSSZEGRZÉS

A dolgozat befejezéseként több területet kell újból áttekintelnünk, s arra a mindennapok szemszögéből fényt vetnünk. A vizsgált téma minden kutató számára érdekes és aktív vizsgálódási terület lehet, hiszen egy valós mélyanalízis még előttünk áll, az egységes szabályozási szint sem tisztázott, a vonatkozó joganyag pedig még „soft-law” formában sem nyert végleges formát, mely okán bizony kijelenthetjük, hogy a terület kutatói jelentős munkateherrel fognak szembenézni az elkövetkezendő évek során. Ezzel együtt a vizsgált jelenség tanulmányozóinak zászlóshajóját az Y, Z valamint az elkövet-

kezendő *alfa* generációs kutatói konzekvensebb módon irányíthatják, hiszen míg egy X generációs és *baby boomer* professzor az internet világával jobbra élete második felében ismerkedhetett meg, addig az előbbi a természetes élettere részeként értelmezi azt. Ezen okból fakadóan a fiatalabb kutatók tisztábban láthatják át a téma belső mechanizmusait, hiszen nap, mint nap érintkeznek azokkal a mikro-környezetekkel és weboldalakkal, ahol az interperszonális kommunikáció frekvenciái [*Instagram, Tumblr, Snapchat*], s ahogy ezen online tereket meghódító és uraló fiatalok integrálódnak a munka világába, velük arányosan fognak releváns incidensek keletkezni.

A jelenlegi szituációt figyelembe véve a következő szempontokat tartom kiemelendőnek

- Munkáltatói oldalról szemlélve a fentiek mellett a már az előző fejezetek során is ismertetett súlypontokra lehet a figyelmet újból felhívni. Az adott munkáltató akkor jár el a legbölcsebb módon, ha első körben figyelembe veszi a külföldön már jelenlévő trendeket s mérlegeli az adott trendre adott reakciókat a munkavállalók és a hatóságok részéről. Amennyiben a munkáltató eddig még nem tette meg, hozzon létre egy *legalább* keretszabályozás szintjén megalósuló belső rendszert, mely referenciaként szolgálhat az adott témában. Végül lehangsúlyosabb módon az *informális* viszonyok kerülhetnek elő, mely az előzetes tájékoztatást, tréningeket, oktatásokat jelentik a munkavállalók számára. Szélsőséges esetben a munkáltató pont a technikát hívhatja segítségül a visszaélések megakadályozása végett. Egy eszközazonosító alapú vezeték nélküli hálózati hozzáférés, egy fejlett hálózati almaszk gátlás, avagy egy név nélküli titkosítást végrehajtó program megakadályozhatja, hogy a munkavállaló a cég eszközeit használja olyan oldalak megtekintésére, melyek nem képzik a munkafolyamatok elengedhetetlen részét. Ennek ellenesete az, amikor a munkáltatói jogkör gyakorlója a pozitívan csatolja vissza a munkavállalót, mely aleset pedig pont a közösségi média egy adott felületén jöhet létre. [Endorsement [jóváhagyás, támogatás] funkció a LinkedIn keretein belül vagy Praise [istenítés, dicsőítés] a Yammer keretein belül]
- Szemügyre kell vennünk a munkavállalók oldalát is. Talán az itt jelenlévő általánosan elvárható cselekvésforma a jogi szabályozás számára a legkevésbé kézzelfogható, ugyanis itt egyfajta *józan*

ésszerűséget várhatunk el az érintett felektől. A konfliktust jellemző módon az adja, hogy ez a fajta ésszerűség szubjektív, azaz eltérő egyének számára eltérő módon kerül értelmezésre. Átfogó értelemben a probléma az, hogy a „mit raksz ki Facebookra és mit nem?” kérdésfelvetésre az emberek eltérő módon válaszolnak. A válaszadás leginkább az egyén szociális környezetétől és belső pszichéjétől függ, melynek fényében egyesek még a hétvégi kirándulásuk képeit sem szeretnék megosztani, mások örömmel posztolnak arról, hogy a munkahelyi kiküldetésük keretében a föld melyik részére repülnek éppen. Az utóbbihoz hasonló megosztások azok, amelyek nemcsak a munkatársak között gerjesztenek nemkívánatos viszonyokat, hanem egyszersmind kompromittálhatják a cég terveit, mellyel az alkalmazottak egyértelműen megsértik a munkáltató jogos gazdasági érdekét.

Fontos végezetül rávilágítanunk, hogy az elemekre bontott analízis ellenére a tárgykör sokkal inkább egy rendszer, mint különálló reakciók összessége. Egy olyan rendszer, melyben jó esetben az interperszonális reakció *munkáltató és munkavállaló* közt történik meg először, s ennek függvényében történik meg a véleményalkotás, melyet eshetőlegesen és opcionálisan követ annak nyilvánosságra hozatala. Ezen nyilvánosságra hozatalt szükséges tehát, hogy áthassa az előreláthatóság és jóhiszeműség mind a munkáltató, mind a munkavállaló részéről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arany – Tóth M. [2008]. A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban, Szeged: Bába Kiadó
- Arany – Tóth M. [2016]. Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban, Budapest: Wolters Kluwer Kiadó
- Balázs P. E. [1941]. A személyiségi jogok. In: Szladits Károly [szerk.]: Magyar Magánjog I. Általános rész. Személyi jog, Budapest: Grill Kiadó
- Balogh É. [2015/1]. Egy lépést hátra – A magyar Alkotmánybíróság döntése az internetes hozzászólásokért való felelősségről. *Pro Futuro*
- Berke Gy. & Kiss Gy. [2012]. Kommentár a munka törvénykönyvéhez, Budapest: Complex Kiadó
- Berke, Kiss, Bankó, Kajtár & Kovács, [2014]. Kommentár a munka törvénykönyvéhez, Budapest: Wolters Kluwer
- Brenner V. [1996]. An Initial Report on the Online Assesment of Internet Addiction: the first 30 days of the Internet Usage. *Marquette University Counseling Center and Suny-Buffalo*
- Dr. Kajtár E. [2015]. Európai ügyek a Facebook sötét oldaláról – A munkavállalók közösségi oldalon tanúsított kötelezettségsszegő magatartása In: Horváth István [szerk.]. Tisztelgés, Ünnepi tanulmányok Dr. Hágelmayer Istvánné születésnapjára, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Dr. Németh J. [2013/6.]. Munkajogi magyarázatok – A közösségi média használatára alapozott felmondások – megosztó gyakorlatok *HR& Munkajog laparchívuma*
- dr. Zaccaria M. L. [2016/10.]. Munkavállalók a világhálón – „Megosztani ér?”, *HR & Munkajog*
- egger O. & Rauterberg M. [1996]. Internet Behaviour and Addiction. Semester thesis; *Swiss Federal Institute of Technology*
- Gyulavári T. [szerk.]. [2015]. Munkajog. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Halmi G. [2002]. Kommunikációs jogok, Budapest: Új Mandátum
- Höld F. [2008]. Die Überwachung von Arbeitnehmern, Hamburg: Verlag Dr. Kovac
- Kártyás, Kozma & Fecske [2016/3]. Munkajogi magyarázatok – Szerelmes levelek a munkahelyi postafiókban, *HR & Munkajog laparchívuma*

- Sólyom L. [1983]. A személyiségi jogok elmélete, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Thompson S. [1996]. Internet Connectivity: Addiction and Dependency Study, *Honors Thesis in Media Studies*

JOGFORRÁSJEGYZÉK

- 1487/A/2004 ABI
1805/A/2005 ABI
19/2014. [V. 30.] AB határozat
2011. évi CXII. törvény [Infotv.]
2012. évi I. törvény [Mt.]
2013. évi V. törvény [Ptk.]
36/2005 [X.5.] AB határozat
56/1994. [XI.10.] AB határozat
ABI 1012/K-2005-3. sz. ügy
ABI 1393/K/2006.
ABI 1722/A/2005
ABI 750/A/2004
ABI 1598/K/2004
ABI 2323/P/2010
Application no. 61496/08
BH 2000.420
BH 2006.64
EBH 2000. 296
EBH 2004.1055
EBH 2006.201

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- <http://www.personal.psu.edu/sjt112/iads/thesis.html>
Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a munkahelyen alkalmazott elektronikus megfigyelőrendszer alapvető közzétett eredményeiről [NAIH-4001-6/2012/V]

VAN-E A VEZETÉSNEK NEME, AVAGY NŐK A (MOTOR)SPORTBAN

■ NAGY RENÁTA-MÓNICA ■ reni.nagy.818@gmail.com
Partiumi Keresztény Egyetem, Többnyelvűség és multikulturalitás,
MA, II. év.

■ Témavezető: DR. VARGA PÉTER
PKE – Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest

■ kulcsszavak: nő, motorsport, történelem, társadalom, férfi
dominancia, fejlődés

1. BEVEZETŐ

Dolgozatom alapjául a nők, mint sportolók, autóversenyzők szolgálnak. Azt vizsgálom, hogy a történelem során mennyire sikerült kifejezésre jutniuk a nőknek a motorsportokban, vagy egyáltalán a sportokban általában. Ahhoz, hogy ezt minél jobban szemléltetni tudjam, egy általános bemutatást tárok az olvasók elé, a nők különböző „szerepeikről” a történelem során. Mindezt azért tartom fontosnak, mert ezáltal jobban áttekinthető az a változás amin az évezredek során a nők, mint társadalmi nem átestek. Mindez a változás a sportvilágra is kihatott illetve kölcsönhatásban volt ezzel. A sport egy társadalmi közeg, tehát a társadalmi változások befolyásolták alakulását. Az ahogy a nők az évezredek során jogokat kaptak, szerepet tölthettek be a társadalmon belül, visszatükröződött a sportban azáltal, hogy mennyire jutottak érvényesülésre.

Az általános bemutatást egy konkrétabbal folytatom, ahol rámutatok arra, hogy a történelmi-társadalmi változások tükrében, hogyan alakult a nők helyzete, hogyan jutottak fokozatosan kifejezésre, illetve a jelenben hogyan is néz ez ki a sportvilágban. Dolgozatom magját, a harmadik fejezetben bontakoztatom ki, ahol a sportokon

belül is kitérek egy külön sportágra: a motorsportokra. A motorsport egy alapjában domináns maskulin sport, ezért kifejezetten érdekesnek véltem megvizsgálni azt, hogy a nők, akiknek hatalmas harcot kellett vívniuk azért, hogy egyáltalán jogokat kapjanak, illetve a sportban részt vehessenek, milyen módon sikerült érvényesülniük ebben a férfiak által erősen dominált közegben.

Olyan kérdésekre keresem a választ, mint: milyen szerepeket töltöttek be a nők a történelem során és ezek milyen párhuzamba hozhatók a sport alakulásával? Hogyan néz ki a jelen állás szerint a nők szerepvállalása a sportvilágban? Mindez hogyan jut kifejezésre egy olyan domináns maskulin sportágban, mint a motorsport? Hipotéziseim közé tartozik, hogy a történelem során a nők társadalmi szerepvállalása, a sporton belüli szerepvállalással együtt fokozatosan fejlődött vagy ha nem fejlődött, pont a negatív társadalmi helyzet által volt befolyásolva és ezáltal elnyomva. Dolgozatom végére, tiszta képet fogok mutatni a nők történelem során betöltött szerepeikről, illetve arról, hogy ez milyen hatással volt a női sport, női sportolók megjelenésére, fejlődésre, kibontakozására. Világos képet fogunk arról is kapni, hogy a nők hogyan kerültek be a motorsportokba, milyen szerepet töltöttek be, illetve kik egyáltalán azok az említésre méltó hölgy versenyzők, akiknek mindez sikerült. Dolgozatom egy összefoglaló elemzéssel zárom.

2. NŐI SZEREPVÁLLALÁS A TÖRTÉNELEM SZORÁN

A történelem során a nők számos szerepet töltöttek be. Az, ahogyan látták őket a férfiak vagy egyáltalán a társadalomban milyen pozíciót viselhetek, az évezredek során számos változáson ment keresztül. Azt hihetnénk, hogy a nők fejlődése a történelem során linearitást mutat, holott a helyzet egyáltalán nem így van. Az ókorban a nők lehetek vezetők, harcosok, uralkodók, papok, a középkorban pedig épp hogy minden korábbi státuszukat elveszítették, amit csupán majd a 19. század fele kezdtek [kemény törekvések által] újra visszanyerni. Elmondható tehát, hogy a szerep amit a nők a történelem során viseltek, inkább egy fejlődési görbét, mintsem linearitást takar.¹A

---

1 Pauline Schmitt Pantel [1992]: *A History of Women. From Ancient Goddesses*

következőkben, fussuk végig röviden, hogyan is alakult ez a fejlődés a történelem során: az ókortól napjainkig. Avagy honnan hova jutott el a nő az évezredek során.

a. A nő az ókorban

Ha az ókorra visszatekintünk, azt láthatjuk, hogy számos olyan női alakról van tudomásunk, léteznek feljegyzések, akik valamilyen vezető pozíciót töltöttek be. Természetesen, az ókorban is megoszlott a nők státusza, de ez nem feltétlenül a nők és férfiak között, hanem leginkább a nők-nők között dőlt el. A nők és férfiak nagyrészt egyenjogú lényekként éltek, nem volt meg a később hatályba lépő egyértelmű férfi dominancia. A nők alá-fölrendeltsége leginkább egymás közötti státuszukból adódóan fakadt. Egy nő lehetett királynő, de ugyanúgy a királynő rabszolgája is. Nem feltétlenül a férfinak, hanem a magasabb státuszú nőnek volt alárendelve.

Ha egy néhány példával szeretnénk élni, megemlíthetjük Egyiptom híres királynőjét, *Kleopátrát*, aki bár kezdetben még a fivéreivel együtt uralkodott, mégis később kivívta magának Egyiptom egyedüli uralkodójának a titulását. Egy hasonló megemlítésre méltó név, *Boudicca* kelta királynő, aki a római seregek ellen harcolt és ezáltal tökéletes példájává vált annak, hogy az ókorban egy nő egyszerre lehetett uralkodó és harcos. A gall tradíció szerint, a nők a férjeik oldalán harcoltak. Úgy vélték, hogy az erőkülönbséget férjeikhez képest, a nők heveségükkel, vadságukkal, felindultságukkal pótolták. A nők papi funkciót is betölthettek, erre egy *Enheduanna* sumér papnő szolgál például, akinek a nevéhez fűződik a mai napig fennmaradó valaha megírt legelső vers is. Ez a vers egy dicsőítő költemény *Innana* istenség számára.²

Később a görög-római kultúra kibontakozása nagy hatással volt a nők társadalmi szerepének a változásában. A Római Birodalomban a nőknek az a meghatározott szerepük volt, hogy otthon maradjanak, gyereket neveljenek és mindenképp maradjanak ki a politikából. A görögöknél a nőknek relatív visszafogott jogaik voltak. Amiben teljes megszorításban részesültek az a szavazásra, nyílt véleménynyilvánításra való rendelet volt.

---

to *Christian Saints*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1-9.
2 Schmitt Pantel [Megj.1]: 11-22.

b. A nő a középkorban

Kora keresztény feljegyzések bizonyítják, hogy a nők férfiakkal azonos vallási pozíciókat tölthettek be. Ez fokozatosan leépült kezdve az ötödik századdal Krisztus után. *Tertullianus*, *Szent Jeromos*, és *Szent Ágoston* feljegyzései már nő ellenes hangnemben íródtak. Ezekben a nőket, mint hisztérikus, gyenge természetű, bűnt magukkal hordozó teremtményekként ábrázolták. Továbbá úgy gondolták, hogy a nők Isten és a férfiak közé gátat szabnak. Szintén ők voltak akiktől gyökeret kapott az a gondolat, amisperint az emberiség bukását Éva okozta. A középkorban számos országban a nőknek a hajukat el kellett takarniuk, mivel az a hiedelem járta, hogy a haj az ördögtől származik. Abból az időből származik a mai napig fennmaradó katolikus „törvény”, ami szerint nők nem tölthetnek be papi funkciót a katolikus egyházban.³

A nők szerepvállalása az orvostudomány terén is megmutatja ahogy a férfiak, társadalom fokozatosan leépítették a nők szerepvállalási, érvényesülési lehetőségeit.

Az ókortól kezdődően egészen a középkorig a nők híresek voltak gyógyítási technikájukban, amelynek alapját különböző füvekkel, növényekkel, természeti úton oldották meg. A középkorban elterjedtek olyan foglalkozások, mint a gyógyszerész, alkimista, orvos. Kezdetben az orvosok is füveket, növényi anyagokat használtak, majd felcserélték őket saját metódusokra, mint például a pióca. Később törvénybe jött, hogy csupán egyetemet végzettek gyakorolhatják az orvosi hivatást. A nőknek nem volt joguk egyetemre egyáltalán jelentkezni. Mindaz a törekvés, hogy a nők tovább gyógyítsanak megszokott naturalista módszereikkel abba torkollott, hogy a nőket boszorkányoknak, kuruzslóknak tartották. Az 1600-as években pedig tömeges üldözések, illetve máglyahalál illetett minden nőt akit ezen kaptak.⁴

c. A nő a modern [ebb] korokban

Modern kor alatt jelen esetben a kora új kortól [kb. 16 század eleje] a 20. századig [modern kor] terjedő időintervallumot értem. A

---

³ <http://www.history.com/topics/womens-history>

⁴ Schmitt Pantel [Megj. 1]: 421-424.

középkort követő évszázadokban, körülbelül a 20. századig, bár a nők helyzete helyenként, koronként kisebb változásokon ment keresztül, mégis elmondható, hogy nagyrészt ebben az időszakban a nőknek egy centrális szerepe volt: házkörűli lényként tevékenykedhetett. Nem volt joga szavazni vagy iskolába, egyetemre járni. A férfiak dominanciája alatt állt. Az apa döntött a lánya sorsáról, házasságkötéséről. A vagyon [ha rendelkezett vele] a férjre szállt, mivel nem volt szabad pénzt birtokolnia, illetve akármilyen nemű gazdasági üzletekben részt vennie. A családban is a nő az apa, a fiútestvérek alatt állt hierarchiában. A nőknek általában nem volt szabad semmilyen tisztséget betölteni. Az általános elképzelés amit minden nőnek követnie kellett, az volt amisperint a házban tevékenykedtek, kiszolgálták a férfiakat, kötelező tevékenységeik közé tartozott, hogy jó anya és jó feleség legyen. Nagyon sokáig meg volt tiltva hogy a nők olvasni vagy írni tanulhassanak. Fokozatosan ez engedélyezve lett, az elitebb családokban pedig a nők privát oktatásban részesültek.⁵

d. A „függetlenség kivívása”. A nő a jelen korban.

A huszadik század jelentette a nagy fordulópontra a nők társadalmi szerepvállalásában. Megalakultak az ú.n. „szűfrazsett” alakulatok illetve mozgalmak, melyek a nők választójogának kiharcolását illetve a nők férfiakkal egyenjogú bánásmódját tűzték ki célul. Legelőször a világon Finnországban, néhány nyugati amerikai államban, illetve néhány ausztrál tartományban kaptak a nők szavazati jogot [Romániában 1929-ben, Magyarországon pedig 1918-ban]. Körülbelül 1930-ra a legtöbb országban megkapták a nők a szavazati jogot [napjainkban is vannak még olyan országok leginkább Ázsiában és Afrikában, ahol még mindig nincs szavazati joguk a nőknek].⁶A két világháború a férfiakat elszólította a csatatérre, a nők kellett átvegyék a helyüket. Ez egy tökéletes lehetőségnek bizonyult, hogy a nők rámutassanak arra, hogy képesek akár férfi munkát végezni vagy a férfiak mellett, helyett a gyárakban, szükség alkalmakkor munkát vállalni. Ez volt az az egyik alapvető „kirobbantóerő” amihez szükség

---

5 <https://owlcation.com/humanities/Women-Through-History>

6 Gayle Olson-Raymer [2017]: *The Early Women's Movement*, Seven Stories Press, 1-11.

volt, hogy felfigyeljenek arra a férfi társadalmon belül, hogy a nők a korábbi háziasszony, feleség, anya szerepen túl, aktívabb, konstruktívabb szerepet is képesek betölteni. Az ezt követő évtizedek forradalmi változásokat hoztak. A nők lassan-lassan egyenjogúvá nőttek ki magukat. Megszerezték a jogot a tanulásra, munkavállalásra.⁷

A jelenkorban, azt lehet elmondani, hogy bár nem mindenütt a világban, de a legnagyobb részében a nők a férfiakkal egyenjogúságot élveznek. Egyre több nő tevékenykedik a politikában, számos nő államfőről lehet beszámolni [például: Angela Merkel Németországban]. Rengeteg nő vállalkozó, ügyvéd illetve orvos tevékenykedik. Ami jelen dolgozat szempontjából külön kiemelését érdemel: a nők egyre aktívabb részvétele a sportban, egy olyan szférában amit korábban szintén teljesen férfi dominancia övezett.

3. NŐK A SPORTVILÁGBAN

Azt az előző fejezetben láthattuk hogy a nők a történelem során milyen utat tettek meg azért, hogy a jelenkorban elmondható legyen: nagyrészt azonos jogokat élveznek a férfiakkal. Elemzésemben rámutattam arra, hogy a nők számos esetben el voltak nyomva és ezért számos közegben nem volt érvényesülési joguk. Ezek leginkább azok a közegek voltak, ahol a férfiak egyértelműen domináltak. A sport egy ilyen, férfiak által dominált közeg volt.

A nőknek hasonlóan az oktatáshoz vagy szavazati joghoz, társadalmi szerepvállalási jogokhoz, a szabad sportgyakorláshoz sem volt joguk. Bár egyesületek, bajnokságok legtöbb országban léteztek már a 17. századtól, a nők nem szerepelhettek vagy vehettek részt ezekben. Ehhez kizárólag a férfiaknak volt joguk. Maga az, hogy a nők a sportokban részt vehessenek egy külön „harc” volt. A következőkben lássuk tehát mi kellett ahhoz, hogy napjainkban számos a férfiakkal egyenrangú női sportolóról beszélhessünk.

---

⁷ Olson-Raymer [Megj. 6]: 13-15.

a. A kezdetek

Azt már a korábbi fejezetben láthattuk, hogy a nők nem voltak végig elnyomva, az ókorban is sokan rendelkeztek státusszal. Emellett, sok nő harcot viselt, szakképzett katonának számított, aki a kardvívásban, küzdésben, íjászatban megállta a helyét. Mindenképp ki kell emelni, hogy az ókorban nagyon sok helyen a sportnak nem létezett még intézményesített formája, leginkább testgyakorlatként volt értelmezve. Ezért maga azt sem lehet mondani, hogy a nők az ókorban mind el voltak tiltva a sporttól, mivel a sport jelen konnotációjában nagyon sok kultúrában még nem alakult ki.

A sportok kialakulásának az Olimpiai Játékok adták meg a kezdő lökést, innen erednek a versenyszerű megmérettetések is. Éppen ezért, ha a nők a versenysportba való bekerüléséről akarunk beszélni, az Olimpiai Játékokra kell visszatérnünk.

Az Olimpiai Játékok az ókorban kezdődtek. Görögországból származnak. Ezekben kezdetben csak szabad görögök és csak férfiak vehettek részt. Később, más nemzetek is csatlakoztak, de még mindig csupán férfiak számára szólt a verseny. Az ókori Olimpiai Játékokat, bár pontos dátum nem létezik, de körülbelül a 4. században Krisztus után betiltották.

A modern Olimpiai Játékokat, *Pierre du Coubertin* „élesztette újjá”. Coubertin maga, több sportot gyakorolt, illetve számos sportegyesületnek volt a tagja. Eredeti elképzelése szerint, Franciaországban szerette volna a sportkultúrát az iskolákban fellendíteni, mivel úgy gondolta ez túlságosan aláhagyott szülőföldjén. Több látogatást tett Amerikába ahol a sportoktatást figyelte [a Berkeley egyetemen járt legtöbbit]. Javaslatát, hogy a francia sportoktatást megreformálja, elvetették, ezért Coubertin más irányba kanyarodott. Megfogant benne az Olimpia újraélesztésének a gondolata. Néhány konferencia, találkozás után bizonyossá vált, hogy közel 1500 év kihagyás után, 1886-ban újra megrendezésre kerülnek az Olimpiai Játékok. Szimbolikusan és tiszteletadásként ezt Athénban tartották.⁸

---

⁸ <https://www.olympic.org/ancient-olympic-games/history>

b. Belépés a sportvilágba

Bár a nőknek a hivatalos sportvilágban 1900 előtt nem volt helyük, az elit osztályokban mégis megengedett volt, hogy saját területen, vagy társadalmi rendezvényekkor a nők is valamilyen, a férfiak által megengedett sportot gyakorolhassanak. Ilyen sportok voltak: a lovaglás, úszás, tenisz, golf, íjászat, korcsolya, sielés.

Mindezeket azért tartottam fontosnak kiemelni, mert bár ezeknek az eseményeknek közvetlenül nem volt közük a női sportokhoz, mégis ezek segítették ezeknek a kialakulását.

Az első, 1886-os modern Olimpián még nem, de az 1900-ason már vettek részt női sportolók. Ez volt az első alkalom, amikor nők hivatalosan részt vehettek egy sporteseményen, egy nemzetközi sporteseményen. A *Nemzetközi Olimpiai Bizottság* feljegyzése szerint, az összesen 19 országból érkező 1066 sportolóból, 12 női sportoló volt. Golf és tenisz versenyszámokban vettek részt. Az hogy milyen versenyszámban vagy egyáltalán hányan vehettek részt, az Olimpiai szervező bizottság férfi tagjai döntötték el. Nagyrészt olyan sportágaknál engedélyezték a női jelenléteket, amelyeknél úgy gondolták, hogy az megfelelő, elvégezhető egy nő számára. A harmadik Olimpiánál, amit St. Louis-ban tartottak, csupán az íjászatban volt női képviselő. Ezután viszont azt lehet megfigyelni, hogy fokozatosan nőtt a női résztvevők száma. A következő Olimpiákon már a műkorcsolya, merülés és úszás is hozzáadódott a „női sportágakhoz”.⁹

c. Úton a fejlődés felé

Kezdetben csak az Olimpiákon vehettek részt női sportolók és ott is a férfiak által elfogadott sportágakban. Az Olimpia egy globális jelenség, minden négy évben más helyszínen, országban, [esetleg más] kontinensen szervezik meg. Mivel számos helyre eljutott, a különböző szervező helyszínek felfigyeltek a női sportolók részvételére és jelentőségére. A kezdetekben leginkább az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália voltak azok az országok amelyek kiemelték a női sportolók jelentőségét és szorgalmazták azt, hogy nagyobb hangsúly legyen fektetve a támogatásukra. Ez az összefogás ered-

---

⁹ <http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/history/>

ményezte különböző kisebb konferenciák létrejöttét, amelyek a nők mint sportolók jogaiért, előtérbe hozásáért születtek. Az első igazi áttörést pedig az 1994-ben megszervezett brighton-i [Nagy Británia] *Nők és Sport Nemzetközi Világkonferenciája* jelentette. Ez után, a *Nők és Sport Nemzetközi Egyesülete* is létrejött. Ez a mai napig működik. A kezdeti 1994-es évtől, minden négy évben nemzetközi ülést tart. Fő célja a női jogok, női szerepvállalás javítása, támogatása a sportvilágban. Ehhez hasonlóan, a *Nemzetközi Olimpiai Bizottság* is négy évenként külön konferenciát tart a női sportolók integrálásának megvitatása céljából.¹⁰

Ahogy az UNESCO 1971-es hivatalos közleményében szerepel: „A sport egy egyetemesen megosztott emberi kultúra.”¹¹ Ez mindarra mutat rá, hogy a sportnak nincs, vagy legalábbis nem lenne szabad neme legyen, hanem akárki, legyen az férfi vagy nő, szabadon, „egyetemesen” gyakorolhatja. Ez a szabad sportgyakorlás akármilyen nem által kellene mint összekötő, nem pedig szétválasztó erő hasson, ahhoz hogy a közös emberi kultúrát építeni, táplálni tudja.

Ez a gondolat 1971-ből származik. Ez után még inkább felerősödött a nők sportban levő aktivitása, illetve egyáltalán a szabad sportgyakorlás, egyenlőség kifejeződése és tiszteletben tartása.

d. Haladás

Ha egy példával szeretnénk élni, a 2016-os rio-i Olimpián, összesen 207 nemzetből 11.237 sportoló vett részt. Ebből 45 százaléka női sportoló volt. Az amerikai delegáció összes 530 sportolójából, 269 női, tehát több mint fele. Medálok tekintetében is közel kétszer annyit szereztek a nők, mint a férfiak. Ha ezt összehasonlítjuk az 1984-es Los Angeles-i nyári Olimpiával, ahol a versenyzők körülbelül 24 százaléka volt csupán nő, azt vesszük észre, hogy egy hatalmas változáson ment át a sport, illetve a női sport egyáltalán.

2012-ben Szaud-Arábia, egy olyan ország ahol 2015-ben szavazhattak először a nők, két női sportolót küldött a london-i Olimpi-

¹⁰ <http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/internationalconference/>

¹¹ „Sport is a universally shared human culture.” In: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/physical-education-and-sport/women-and-sport/>

ára, 2016-ban pedig már négyet.¹² Számos hasonló példát lehetne hozni, de ízelítőként talán elég ennyi, hogy érezzük, milyen hatalmas változáson ment át a hivatalos női sportgyakorlás....mekkora utat tett meg a történelem kezdetétől a nő, hogy elfogadják, a férfiakkal egyenrangúnak kezeljék, ne csak egyenrangúnak kezeljék mentalitásban, hanem igenis bejusson és aktívan részt vegyen azokban a szférákban, mint például a sport, ahol korábban kizárólag a férfiak domináltak, ezzel is gátat szabván a nemek közti negatív sztereotípiáknak.

4. NŐK A MOTORSZPORTBAN

A fentiekben láthattuk hogyan alakult a nők helyzete a sportba való bekerülést, szerepvállalást tekintve. Elmondható, sőt talán tényként kijelenthető, hogy az utóbbi két évtized egy pozitív irányban történő fejlődést hozott. A női sportolók száma egyre több, a jelenlétük egyre elfogadottabb. Egyszerűen nagyobb törekvések vannak arra nézve, hogy a női sportolók jogait erősítsék. Női sportok jelentek meg. Teljes mértékben pozitív tendenciáról lehet általánosságban beszélni. Azt viszont még nagyon érdekes vizsgálni, hogy a tipikusan férfiak által dominált sportokban hogyan illetve milyen mértékben valósult meg, ha egyáltalán megvalósult, ez a változás.

Kezdetekkor minden sport férfiak által dominált volt, mert a nőknek egyáltalán nem volt joguk bennük részt venni. Idővel viszont kikristályosodott az a felfedezés, hogy a sport, legalábbis bizonyos ágakban, semleges. Nem egy bizonyos nem függő, hanem úgy férfiak, mint nők űzhetik. Ilyenek voltak az úszás, a korcsolyázás, tenisz, golf. Ezekkel szemben viszont megmaradtak a tipikusan maszkulin sportok, mint például a futball, jégheki, motorsportok. Ezek olyan sportok voltak ahol bár már számos más sporteseményen keveredtek a nemek és ezáltal semlegesnek mondhatóak voltak, ezek mégis tipikusan maszkulinok maradtak. Nehéz volt elképzelni, hogy például női fociról lehessen beszélni, manapság pedig már tudjuk hogy női futball világbajnokság is létezik. Igen, ekkora változáson esett át a

---

¹² <https://www.bustle.com/articles/174518-how-many-female-athletes-are-competing-in-the-2016-olympics-the-rio-games-are-worth-watching>

sport, illetve maga a mentalitás úgy a sport mint a társadalmi szerepeket, lehetőségeket tekintve.

A következőkben irányítsuk figyelmünket egy ilyen tipikusan maszkulin sportra, mint a motorsportok. Nézzük meg ezen belül hogyan alakult a nők helyzete, hogyan jutottak kifejezésre, hogyan kaptak lehetőséget, hogyan bizonyítottak, vagy egyáltalán mennyire lehet arról nyíltan beszélni, hogy: nők a motorsportban?

Nők a motorsportban. Érdekes és úgy vélem a maga tömörségében egy nagyon komplex téma. Ha motorsportról beszélünk legtöbbször férfiak jutnak eszünkbe, mint sportolók: *Kimi Räikkönen, Valentino Rossi, Sebastian Loeb*...neves motorsportversenyzők. Csak talán kevesen gondolnák, hogy bár nem ezzel a hírnévvel, de fokozatosan felzárkózva, számos rendkívüli női motorsportversenyzőről is be lehet számolni: *Danica Patrick, Michele Mouton, Shirley Muldowney* és a sor folytatódhatna. Amikor egy autót képzelünk el, azt gyakran a férfiakkal asszociáljuk. Megkérdezhetjük: miért? Egy nő nem tud ugyanúgy a volán előtt ülni? Természetesen tudjuk, hogy igen. Mégis az autókat, a motorokat a férfiakkal asszociáljuk. Ez a társadalmi nevelésünk produktuma, a nyugat-európai, vagy akár amerikai idilli családbemutató eredménye, ami azt hangsúlyozta, hogy a férfi vezet, autóval megy a munkába, a nő otthon főz, vigyáz a gyerekekre. És felteszem itt a kérdést: mi van ha a szerepek felcserélődnek, vagy ha nem is cserélődnek fel, de nem csupán a férfi ül az autóba és vezet, hanem a nő veszi át a [szó szerinti] vezetést? Fussuk végig röviden a történelmet hogy választ kapjunk hogyan is alakult a nők helyzete a motorsportban, mennyire sikerült a férfi-autó asszociációt, nő-autó lehetséges asszociációvá alakítani. Mennyire maradt meg teljesen maszkulin sportnak a motorsport, vagy mennyire engedett az évtizedek óta tartó társadalmi változásoknak?

a. A kezdetek

A nők motorsport történelme az 1800-as évek végére, 1900-as évek elejére nyúlik vissza Franciaországba. A *Francia Autómobil Szövetség* elnökének, *Etienne van Zuylen van Nijeveltnek*, a felesége, ***Helene van Zuylen***, volt az első nő aki nemzetközi motorsport eseményen vett részt. Ez az esemény 1898-ban volt és egy motoros távverseny volt Párizs-Amszterdam-Párizs útvonalon.

Van Zuylen példáját követte és felül emelkedett rajta, **Camille du Gast**. Feljegyzések szerint, du Gast és Helene van Zuylen közeli barátságot ápoltak. Maga du Gast hatalmas vagyonnal rendelkezett, fiatalon özvegyé vált, a férj vagyona rászállt. Számos autóval rendelkezett, mivel megrögzött imádója volt az autóknek. Ő volt a második nő a történelemben, aki jogosítványt szerzett [1901-ben]. Szintén ebben az évben, a Párizs-Berlin motoros távversenyen indult. Az autók iránti szenvedélye mellett, radikális feminista volt, aki több évben kampányolt a nők egyenjogúságáért, illetve a nők jogaiért a motorsportokban. 1904-ben elérte, hogy egyedüli nőként a *Francia Autómobil Szövetség* tagjává váljon.

Camille du Gast volt az a személy, aki az 1900-as évek elején letette a női motorversenyezés alapjait és nem csak mint női motorversenyző, de mint feminista is, aki a nők sportjogaiért harcol, beírta magát a történelembe.

A következő lépést a női motorsportversenyezésben, **Elizabeth Junek** tette meg 1923-ban. Junek férjével együtt, **Vincenc Junek**-el, dolgozott, versenyzett. Kezdetben Vincenc versenyzett, Elizabeth volt a szerelő. Egy súlyos kézsérülés után, Vincenc átadta a kormányt Elizabethnek aki jó néhányszor győzni is tudott. Egy idő után, felváltva versenyeztek. 1928-ban Vincenc halálos balesetet szenvedett, aminek következményeképp, Elizabeth úgy döntött, hogy felhagy a versenyzéssel.¹³

b. Belépés a Forma-1-be

Bár a motorsportoknak számos ága van, talán tényként kijelenthető, hogy a Forma-1 a királykategóriába tartozik, annak is a vezetője. Nagyon sok női versenyzőről lehet beszámolni mint résztvevők a különböző motorsportágakban, mégis talán a Forma-1-be való bekerülés jelenti a legnagyobb nehézséget és ezzel presztízst is. Számítalan kiváló férfi versenyző küzd a lehetőségért, hogy bekerülhessen, ezért elmondható, hogy ha ez egy nőnek sikerül, igazán történelmit jelöl. A következőkben lássuk azokat a női versenyzőket akiknek sikerült bejutniuk ebbe a nagyon híres, de annál szelektívebb világba ami a Forma-1.

---

¹³ Dani Ben-Ari, Susan Frissell [2009]: *Girls Go Racing. Driving to Esteems*, Author House Publishing, Bloomington, 7-9.

Egy húsz éves kihagyás után Elizabeth Juneket követően, 1948-ban, **Maria Teresa de Filippi** részt vett az olasz sportautó bajnokságon. Az első versenyét megnyerte, 1954-ben pedig másodikként fejezte be a bajnokságot. Tehetségére felfigyelt a Maserati Forma-1-es csapata és leszerződötték. 1958-59 között öt Forma-1-es versenyen indult. Nem szerzett semmilyen égrekiáltó eredményt, de maga az a tény, hogy a motorsportok királykategóriájába, a Forma-1-be, bekerült [mikor még maga a Forma-1 is mint nemzetközi hivatalos versenysport csupán 1950-től létezett], történelmi eseménynek mondható el ami megnyitotta az utat későbbi női versenyzőknek is a Száguldó Cirkuszba.¹⁴

Erre példa, a következő hölgy versenyző, **Lella Lombardi**, aki 1974-ben debütált a Forma-1-es *Brit Nagydíjon*. Lombardi korábban az olasz autószeriákban vett részt, ahol 1970-ben az *Olasz Formula 850* széria bajnokságát megnyerte. A Forma-1-be saját nevezésű Brabham autóval indult. 1975-ben a *Spanyol Nagydíjon* történelmet írt azáltal, hogy nőként életében először pontot szerzett a Forma-1-ben. A *Spanyol Nagydíjat* a vége előtt megszakították mivel Ralf Stommelen autója a korlátnak csapódva, átszakította azt és öt néző halálát okozta, ezért csak fél pontokat osztottak a verseny végén. Lombardi a hatodikként ért célba, ez egy pontot jelentett volna, megfelelve egy fél pontot kapott. Mégis, ezzel a fél ponttal is sikerült beírnia a nevét a történelembe. 1976-ig versenyzett a Forma-1-ben, 17 versenyen vett részt. Nem sikerült több pontot szereznie. Később sportautó bajnokságokra váltott, majd Amerikában folytatta a NASCAR szériában. 1988-ban vonult vissza a versenyzésből, amikor megalapította saját verseny csapatát a Lombardi Racinget.¹⁵

Pont Lombardi visszavonulásának évében, csatlakozott a Forma-1-es mezőnyhöz egy másik hölgy versenyző, **Divina Galica**. Galica korábban síeléssel tűnt ki, négy Téli Olimpián vett részt. Miután ebben a sportágban hírnevet szerzett, több gálára hívták meg, többek között egy autósport gálára, ahol felkérték hogy vegyen részt egy jótékonsági versenyen, ahol hírességek versenyeztek Ez volt az az alkalom, amikor elmondása szerint, beleszeretett a motorspor-

---

14 Todd McCarthy [2007]: *Fast Women: The Legendary Ladies of Racing*, Miamax Publishing, 57-59.

15 McCarthy [Mej. 14]: 81-83.

tokba. Több szériában versenyzett a kezdetekkor: *karting*, *Formula-2*, majd végül 1976-ban bekerült a *Forma-1*-be is. Itt, 1976-78 között négy versenyen vett részt, semmi különösebb eredménnyel. Motorsport pályafutását sportautó és kamion bajnokságokban fejezte be 1980-ban. Jelenleg is a motorsport berkeiben tevékenykedik, mint az *iRacing.com* motorsport szimulációs rendszer cég igazgatója.¹⁶

A következő női versenyző, 1978-ban érkezett, **Desiré Wilson** személyében. Ez azért érdekes, mert immár ő a harmadik női nemcsak motorsport, de *Forma-1*-es versenyző, aki kihagyás nélkül váltott fel egy másik női pilótát. 1974-ben jött Lombardi, őt váltotta közvetlenül 1976-ban Galica, Galica-t pedig szintén kihagyás nélkül, 1978-ban váltotta Wilson. Ez egy megemlítésre érdemes gondolat, ha belegondolunk, hogy hat éven belül három női versenyző is bekerült a királykategóriába, mikor manapság a sport közel 70 éve fennálló történelme során, rengeteg olyan nemzet van, ahonnan férfiak még egyáltalán nem is ismerkedtek meg a versenyzés lehetőségével.

Desiré Wilson, három évet szerepelt a *Forma-1*-ben. Azon túl, hogy egyike volt az öt női versenyzőnek akik a *Forma-1*-ben részt vettek, nevét azzal külön beírta a történelembe, hogy miután Lombardi 1975-ben először nőként pontot szerzett, Wilson nőként először *Forma-1*-es versenyt nyert 1980-ban a *Brit Nagydíjon*. A mai napig ő mondható el a legeredményesebb *Forma-1*-es női pilótának. Három éves pályafutása alatt tizedik, hetedik, illetve a hatodik helyeken zárta a bajnokságokat, ami azt tekintve, hogy közel húsz versenyző volt, mindhárom pozíció meglehetősen előkelőnek számított. 1980-ban visszavonult a *Forma-1*-ből, Amerikában az *Indy 500*-ban folytatta.¹⁷

1985-ben, **Giovanna Amati** megkezdte motorsport karrierjét a *Formula Abarth* szériában, majd a *Formula-3000*-ben folytatta. 1991-ben a Brabham, *Forma-1*-es istálló felfigyelt rá, [nagyreszt az erős szponzori háttér miatt] és egy évre rá, leszerződötték. Ezáltal, Amati vált az ötödik olyan női versenyzővé, aki a *Forma-1*-ben indulhatott. A pályafutása itt nem mondható sikeresnek. Három versenyen indult, de egyikén sem szerzett pontot. Az év végén kirúgták, Damon Hill vette át a helyét. *Amati* más szériákban folytatta: 1993-ban

---

16 McCarthy {Megj. 14}: 86-87.

17 McCarthy {Megj. 14}: 90-92.

megnyerte a női *Porsche Szuperkupa* Európa-bajnokságát. Versenyzett a *Ferrari Challenge* bajnokságban, de részt vett az 1000 km.-es Monza-i versenyen is. 1999-ben vonult vissza, azóta sport kommentátorként, sportújságíróként tevékenykedik az olasz médiában.¹⁸

Húsz év kihagyás után, **Susie Wolff**-ot a Williams Forma-1-es csapat, 2012-ben leigazolta tesztpilótaként. Már ez előtt is, Wolff aktívan részt vett különböző motorsport szériákban. A kezdetekben a *Formula-Renault*, illetve *Formula-3* szériákban versenyzett, majd hét éven keresztül a *DTM* bajnokságban szerepelt. 2012-15 között fejlesztési és tesztpilótává „léptették elő” a Williamsnél. 2015 végén bejelentette visszavonulását a sportból. Jelenleg a brit *Channel 4* csatornánál dolgozik Forma-1-es szakértőként.¹⁹

Wolff helyét a Forma-1-ben a spanyol, **Carmen Jorda** vette át, aki a Lotus csapat fejlesztő és tesztpilótája. Jorda korábban Amerikában az *Indy Lights* szériában, a *Le Mans* szériában, majd a *GP3*-ban szerepelt. 2015-től a Lotus Forma-1-es csapatát erősíti.²⁰

c. Női versenyzés a Forma-1-en túl

A fentiekben azokat a női versenyzőket láthattuk, akiknek sikerült a Forma-1-be bekerülniük. Azért mutattam be őket elsődlegesen, mivel a Forma-1 számít a motorsport versenyzés királykategóriájának, ezért az oda való bekerülés is jóval megerőltetőbb. Rengeteg férfi versenyzőnek törik bele a baltája, ezért igenis úgy vélem, az hogy ennyi nő bekerült a Forma-1-be és többé-kevésbé eredményeket értek el, mindenképp dicséretes és kiemelendő.

Természetesen, rajtuk kívül még nagyon sok női versenyzőről lehet beszámolni, akik kisebb-nagyobb sikereket értek el, akik egy nagyobb szériában vagy amatőr szinten versenyeztek, versenyeznek. A következőkben fussunk végig még három olyan kiemelkedő női versenyzőn, akik nem jutottak be [vagy nem is akartak] a Forma-1-be, de így is maradandót alkottak.

Michel Mouton minden idők legsikeresebb rali versenyzőjének mondható el. Pályafutását 1974-ben kezdte, ötven ralin vett részt.

---

18 McCarthy {Megj. 14}, 104-105.

19 <https://www.whichcar.com.au/car-style/women-in-motorsports>

20 Uo. [Megj.19]

Összesen négyszer győzött és 1982-ben, ha egy meghibásodás nem állja útját, bajnok lehetett volna. Így is az előkelő második helyen zárta a bajnokságot. Ezen kívül kilencszer állhatott dobogóra. 1986-ban vett részt utoljára rali versenyen. Mai napig ő az az utolsó női versenyző, aki nemzetközi rali bajnokságban vett részt. Rali pályafutásán túl, 1975-ben, megnyerte a 2-literes prototípus *24 órás Le Mans*-i versenyt. 1988-ban, Frederik Johnssonnal megalapították, az azóta is fenálló *Bajnokok Versenye [Race of Champions]* eseménysorozatát. Ez egy minden év végén megrendezésre kerülő verseny [sorozat]. Kezdetben csak neves rali versenyzők, manapság pedig több kategória kiemelkedő versenyzői vesznek részt rajta: *Forma-1*, *NASCAR*, *Le Mans*, *MotoGP*. 2010-ben ő lett a *Nők és Motorsport Egyesület* első női elnöke, 2011-től pedig a *Nemzetközi Autómobil Szövetség*nél hivatalos *WRC [World Rally Championship-rali világbajnokság]* szaktanácsadó.²¹

Jutta Kleinschmidt, német motorsportversenyző, a világ egyik legnehezebben teljesíthető autóverseny sorozatán, a *Párizs-Dakar ralin*, több alkalommal vett részt. 1997-ben sikerült egy szakaszt megnyernie, ezáltal máig ő vált az egyedüli női versenyzővé, akinek ez sikerült. Rá egy évre, pódium helyezést ünnepelt. 2001-ben pedig történelmet írt azáltal, hogy az első [és egyedüli] nőként megnyerte a *Párizs-Dakar ralit*.²²

Bár eddig nagyrészt az európai kontinensről kerültek megemléítésre hölgy versenyzők, mindenképp ki kell emelni azt, hogy az amerikai kontinensen is nagyon sok, talán még több női versenyző létezik mint Európában. Azért nincsenek annyira kihangsúlyozva, mert nem értek el akkora kimagasló eredményeket, mint a korábban említett nevek. Az amerikai motorsport nem *Forma-1* orientált, hanem teljesen más jellegű. Legnagyobb motorsport eseményeik a *NASCAR* vagy az *IndyCar*, *Daytona 500*, ahol nem 20 hanem legalább 32, de akár 40 autó is versenyez. Az esély a sikerre alapján véve alacsonyabb, mint a *Forma-1*-ben. Elmondható, hogy nem is volt túl nagy törekvés annak irányába, hogy Amerikából jussanak be női versenyzők a

---

21 <https://www.topgear.com/car-news/formula-one/gallery-history-women-motorsport#4>

22 <https://www.topgear.com/car-news/formula-one/gallery-history-women-motorsport#6>

Forma-1-be, ami bár globális sport és az amerikai kontinensen is jelen van, de bölcsője mégis az európai kontinensen található.

Ha talán a legismertebb amerikai motorsportversenyzőt kellene megemlítenünk, akinek a neve a Forma-1-el is szóba került, talán **Danica Patrickról** kellene egy néhány szót ejteni. *Patrickot* tartják mai napig a legsikeresebb amerikai női motorsport versenyzőnek. Ő az első nő akinek sikerült megnyernie az *IndyCar* széria egyik versenyét 2008-ban [*IndyJapan*], ugyanakkor szintén ő az egyedüli női versenyző akinek a 2009-es *Indianapolis 500*-as versenyen sikerült a harmadik [dobogós] helyezést elérnie. Jelenleg *NASCAR*-ban versenyez. 2008-ban felröppent az a hír, hogy a Honda, Forma-1-es istálló, *Patrickot* kérte volna fel tesztpilótái szereplésre. Erre viszont nem került sor, mivel a Honda visszavonult a Forma-1-ből. Szintén 2010 és 2012-ben hasonló hírek keringtek, immár az *USF1* csapattól. Ezek a tervek sem kerültek megvalósításra, részben mert a csapat szintén kivonult a Forma-1-ből, részben pedig *Patrick* sajtó elmondása szerint, nem volt alkalmas számára az idő, hogy otthagyja az *IndyCar* versenyzést.²³

A fentiekben tizenhárom női versenyzőről olvashattunk egészen a kezdetektől a jelenig, különböző motorsportszériákban. Ha egy kicsit végiggondoljuk, hogy is alakult ez az út számukra, arra jövünk rá, hogy az ahogyan a nők fokozatosan és egyre nagyobb mértékben, jogokkal, kerültek be a motorsportversenyezésbe párhuzamba helyezhető a kor társadalmi, akár történelmi eseményeivel. Az első fejezetben pont azt láttuk, hogy a nők szerepei, jogai, a történelem során, a társadalom hatására, hogyan változtak. Azt láttuk, hogy a 19. század végén, 20. század elején a nők már nem voltak teljesen jogtalanok, viszont szerepvállalásuk a férfiaktól függött. A sportban pont ez tükröződött vissza. A nők, a férfiak beleegyezésével, támogatásával vehettek részt sporteseményen. [például Olimpia], a motorsportban pedig kifejezetten csak az elit női tagok versenyezhettek és az is különlegességnek számított. Ahogy a feminista mozgalmak rákezdtek, ahogy a világháború során a nők bizonyították, hogy a társadalomban másra is képesek, mint anyai vagy házasársi szerepek betöltésére, úgy a sportokban is változások történtek. Megnőtt azoknak a sportoknak a száma, ahol nők is szerepelhettek, azon túl

---

23 Dani Ben-Ari, Susan Frissell [Megj. 13.]: 16-17.

hogy szerepelhettek, egyre inkább akartak is. Megnőtt a női sportolók száma. Később már nem csak az elit osztály nőtagjai versenyeztek, hanem jog szerint akárki. Elizabeth Junek az 1920-as években a férje mellett mint szerelő majd mint versenyző dolgozott és ez már teljesen elfogadott volt, holott korábban a szerelői, vagy a versenyzői munka teljesen tiltottak voltak a nők számára a társadalmi konvenciók függvényében. Talán Junek és az ezt követő egyre erősebb női mozgalmak voltak azok, amik áttörték azt a bizonyos gátat, hogy a nők merjenek kilépni a korábbi konvenciókból és szerencsét próbálni a férfi domináns sportokban. Itt történt meg az a tranzíció, váltás, hogy a nők ne csak mint sportolók érvényesüljenek [bár az is nagy lépés volt], hanem hogy merjenek részt venni olyan sportágakban, amelyek korábban teljesen férfiközpontúak voltak. Ha akkor ezek a törekvések nem fejlődtek volna ki, talán ma egy női motorsportversenyzőről sem beszélhetnénk. Ennek az alapjait *Maria Teresa de Filippi*, *Divina Galica* és a többiek tették le...mertek bekerülni, mertek szembenézni a korábbi konvenciókkal és bizonyították. Azt bizonyították, hogy a nők is képesek nyerni, a nők is képesek pontot szerezni egy ilyen férfi orientált sportágban. Bizonyították, hogy a sportnak nincs neme, vagy legalábbis, hogy a nemi hovatartozás nem kellene befolyásolja a sportvilágot. Úgy gondolom, hogy mindazzal, hogy a nők bekerültek a motorsportokba, nemcsak a sportot tették liberálisabbá, hanem egy újabb lépést tettek a társadalmi, nemi egyenlőség felé is. Természetesen, a sportokba való bekerülés is egy fontos lépés volt, de bekerülni abba a közegbe, amit szinte egy áttörhetetlen maszkulin „védőfal” övezett, nemcsak sport, de társadalmi szempontból is jelentős áttörést jelzett.

5. A FEJLŐDÉS ÚTJÁN

Ha az eddigiekre visszatekintünk, szerintem logikusan kijelenthető, hogy a női sportvilág egy hatalmas pozitív változáson esett át a történelem során, de leginkább az utóbbi ötven évben. Egy olyan fejlődés vette kezdetét ami nemcsak, hogy a mai napig tart, hanem egyre erősebben jut kifejezésre. Számos egyesület létezik amelyek a nők jogait és aktív szerepvállalását szorgalmazzák. Az egyik ilyen főmozgalom, a már korábban említett, *Nők és Sport Világkonferenci-*

ája, a másik pedig az 1994-ben Brighton-ban alapított *Nők és Sport Nemzetközi Konferencia*. Mindkettő középpontjában a női sportjogok, női sport- és társadalmi egyenjogúság kihangsúlyozása áll. A második *Nők és Sport Világkonferencián*, amit Párizsban tartottak, egy 13 pontból álló listát adtak ki, amely a konferencia fő célkitűzéseit tartalmazza. Többek között, a listán olyan célkitűzések szerepelnek, mint: minden országot arra ösztönözni, hogy legalább egy női sportolót küldjön ki nemzetközi eseményekre, az *Olimpiai Bizottságot* szorgalmazni több és magasabb mértékű sport jellegű ösztöndíjak kiosztására női sportolók és női edzők, szakemberek számára, más világszervezetek bevonása [pl. *UNESCO*] a női sportjogok és egyenlőség promoválása céljából. Ezekre a célkitűzésekre újabb fejlesztések épültek az évek során. Példának okáért: a negyedik konferencián, amit Jordániában tartottak, az a gondolat is napvilágot látott, ami szerint, nem csak az *Olimpiai Bizottság, különböző sportbizottságok* és a férfi társadalom kell bizonyítson és nyisson a női érvényesülés felé, hanem a nők, a női sportolók is kell bizonyítsanak ezzel szemben. Tehát, a sport és a sportjog a nemeket tekintve, elérkezett egy olyan érába, ahol levetkőzték a különbségeket, ahol megadták a lehetőséget úgy a férfiaknak, mint a nőknek az érvényesülésre. Viszont ezért, a nőknek nem csak el kell fogadniuk, hogy kivívták vagy kivívatták ezt a harcot, hanem „vissza is kell adjanak” valamit cserébe. Ezáltal válhat „a sport egy egyetemesen megosztott emberi kultúra.” részévé ahogyan az az UNESCO már korábban említett közleményében áll.

Ezeken a nemzetközi konferenciákon túl az *U.S.A., Kanada, Nagy-Britannia* és *Japán* rendelkeznek külön nemzeti női sport konferenciákkal. Leginkább ezekben az országokban, de természetesen számos más országban is egyre elterjedtebbé válnak a férfi sportok, női ágai, mint például a női futball, női kosárlabda, női jégchoki, női baseball, rugby játékok.

Amit semmiképp nem szabad elfelejtenünk az, hogy nemcsak az „általános” sportágakban, de a domináns férfi sportágakban is számos női sportoló van jelen, illetve számos női ága jelenik meg az adott sportágnak, mint például a motorsportok: női Porsche szuperkupa vagy a női ChampCar széria.²⁴

---

24 <http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/internationalconference/ioc.html-#anchor02>

6. ÖSSZEFOGLALÓ

Nem lehet megkérdőjelezni, hogy a motorsportok, a világ egyik leginkább férfiak által dominált sportja. Bár a gát a nők és férfiak között úgy a motorsportokban, mint a sportokban általában, még mindig meglehetősen magas, a törekvés és fejlődés hogy ezt a gátat leverjék hosszú történelemre nyúlik vissza. Annyira hosszúra, hogy már az ókorban tudunk női vezetőkről beszélni, akik aktívan részt vettek a csatákban, íjászatot gyakoroltak, a kardforgatás mesterei voltak. Lehet, mindez nem a hivatalos sport formulába, főleg nem a versenysportba tartozott, de a nő és sportgyakorlás már az ókorban jelen volt. Ez fejlődött tovább az évezredek, évszázadok során. Mindennek háttérében ott volt a társadalom, az előítéletek, a kor alkotta mentalitás, a férfi dominancia. A társadalom befolyásolta a történelem során a nők szerepvállalási lehetőségeit. A nő, mint boszorkány, a nő akivel bármit lehetett tenni, mert nem voltak jogai, a nő akinek kötelessége jó feleségnek és anyának lennie, de a társadalmi életben csak korlátozottan vehetett részt, a nő, aki fokozatosan kiállt magáért a férfi domináns társadalommal és előítéletekkel szemben, a nő aki jogokat harcolt ki magának, a nő aki elmehetett szavazni, aki beiratkozhatott egyetemre, aki részt vett az első Olimpián, aki jogosítványt szerzett, aki versenyautóba ült. Úgy ahogy az évezredek során a nők a társadalmi konvenciók által voltak meghatározva, úgy a sport, mint társadalmi közeg is folyamatos változáson, fejlődésen ment át ezzel párhuzamosan az évezredek során. A társadalom liberális fejlődése [és a történelem alakulása-például világháborúk] a 20.-ik században tette lehetővé a nők bekerülését a sportba. Innen egy szó szerinti távugrás vette kezdetét az évtizedek során. A nők részleges sportgyakorlási jogaitól, az esélyegyenlőség kivívásáig, hogy ugyanolyan mértékben, jogokkal vehessenek részt a férfiakkal azonos sportágakban, egészen addig amíg férfiak által dominált sportokban, létrehozassák a női ágat: női futball, női kosárlabda, és talán leginkább említésre méltó: női Porsche szuperkupa, női autóversenyzés, hatalmas utat tettek meg.

Mihez vezetett mindez? Azt mondanám, egy liberálisabb világhoz, szabadabb világszemlélethez...lehet mindennek a sport van a középpontjában, de ez nem csupán a sportról szól. A nő a sportokban való térhódítása, specifikusan a motorsportokban, ami talán a

leginkább férfidominánsabb sport, a Forma-1-be, ahová, még férfiak is nehezen jutnak be...arra mutat rá, hogy egy nyitottabb, toleránsabb világban élünk, ahol lehetőséget adunk az egyenjogúságra. Ez a helyzet most...a sport berkein belül és a társadalom berkein belül. Hosszú verseny volt amíg a 21. századi célegyenesbe érve sikerült ezt elérni.. Nagyrészt a nőkről szól, de nem csak nekik köszönhető. Ez egy közös társadalmi siker. Hogy ezután mi következik, nos, az már a jövő zenéje. Ami biztos, az a most és most ott van a fejlődés, ott van a haladás. Ott van számos női sportoló, aki lehetőséget kap és bizonyít, ott van számos női versenyző, aki kiharcolta magának, hogy beülhessen az autóba és férfiakat megszégyenítve vezessen. Ezek tények. Ez van most. A többi a jövő zenéje.

FELHASZNÁLT IRODALOM

*** „,2nd IOC World Conference on Women and Sport’ “ n.d. 2017.04.06.
<http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/internationalconference/ioc.html#anchor02>

*** “,Ancient Olympic Games-History’ “ n.d. 2017.03.31.

<https://www.olympic.org/ancient-olympic-games/history>

Dani Ben-Ari, Susan Frissell [2009]: *Girls Go Racing. Driving to Esteems*, Author House Publishing, Bloomington, 7-9.

*** “ “ Evolution of Women’s Sport’ “ n.d. 2017. 04.08

<http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/history/>

Gayle Olson-Raymer [2017]: *The Early Women’s Movement*, Seven Stories Press, 1-11.

*** „, History of Women in Motorsport: Jutta Kleinschmidt’ “ n.d. 2017. 04.11.

<https://www.topgear.com/car-news/formula-one/gallery-history-women-motorsport#6>

*** „, History of Women in Motorsport: Michel Mouton’ “ n.d. 2017. 04.11.

<https://www.topgear.com/car-news/formula-one/gallery-history-women-motorsport#4>

*** “, How Many Female Athletes Are Competing in the 2016 Olympics?’ “ n.d. 2017.04.02.

<https://www.bustle.com/articles/174518-how-many-female-athletes->

are-competing-in-the-2016-olympics-the-rio-games-are-worth-watching

Pauline Schmitt Pantel [1992]: *A History of Women. From Ancient Goddesses to Christian Saints*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1-9.

*** "Physical Education and Sport- Women and Sport" " n.d. 2017.04.02.
<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/physical-education-and-sport/women-and-sport/>

Todd McCarthy [2007]: *Fast Women: The Legendary Ladies of Racing*, Miamax Publishing, 57-59.

*** "Women's History" " n.d. 2017. 04. 05

<http://www.history.com/topics/womens-history>

*** "Women in Motorsports" " n.d. 2017. 04.11.

<https://www.whichcar.com.au/car-style/women-in-motorsports>

*** "Women's Sport in International Conferences" " n.d. 2017. 04.06.

<http://www.juntendo.ac.jp/athletes/en/internationalconference/>

*** "Women Through History" " n.d. 2017. 04.05

<https://owlcation.com/humanities/Women-Through-History>